

Maria Iwanowa

Teresa Iwanowa-Chmiel

JĘZYK POLSKI

klasa 7

УДК 811.162.1(075.3)
ББК 81.415.3я72
І-21

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ МОН України від 20.07.2015 р. № 777)*

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено.

sprawdź siebie

uwaga

wzór

reguła

wiadomości językowe

Іванова М.

І-21 Польська мова : підруч. для 7 кл. загальноосвіт. навч. закл. з навч. польською мовою / М. Іванова, Т. Іванова-Хмель. — Львів : Світ, 2015. — 240 с.

ISBN 978-966-603-933-3

У підручнику застосовано функціональний підхід до вивчення мовних явищ. Вони подаються у їх функціонуванні в зв'язному висловлюванні — тексті у зв'язках і взаємодії з усіма елементами мовної системи. Розглянуто питання лексикології, морфології і орфографії, синтаксису, зосереджено увагу на орфоепічних, орфографічних та пунктуаційних правилах, аспектах культури мови, подано вправи різного типу, диктанти, завдання на повторення, які продовжують формування навичок застосування здобутих знань на практиці.

**УДК 811.162.1(075.3)
ББК 81.415.3я72**

ISBN 978-966-603-933-3

© Іванова М.С., Іванова-Хмель Т.М., 2015
© Шутурма М.С., ілюстрації, 2015
© Видавництво „Світ”, 2015

DROGI UŻYTKOWNIKU!

Będziesz kontynuować naukę języka polskiego w 7. klasie z nowym podręcznikiem przygotowanym specjalnie dla Was – już teraz nie dzieci, lecz dorastającej młodzieży, stawiającej sobie i innym wysokie wymagania.

Mamy nadzieję, że ten podręcznik pomoże Wam doskonalić umiejętność odpowiedzialnego mówienia i pisania o otaczającym nas świecie, o ludziach, ich przeżyciach i dążeniach.

Nasze mówienie może budować życzliwość, szacunek, przyjaźń i miłość między ludźmi a więc wszystkie te wartości, które towarzyszą prawdzie, dobru i pięknu, ale może burzyć, niszczyć, rujnować.

Aby sprawnie i uczciwie posługiwać się językiem, musisz coraz lepiej poznawać prawa rządzące językiem, coraz jaśniej zdawać sobie sprawę z oddziaływania języka na ludzi.

Mowa ojczysta – to nie zbiór morałów, przepisów i reguł gramatycznych, ale – jak pięknie mówił o tym Janusz Korczak – „powietrze, którym oddycha zbiorowa dusza całego narodu”.

Życzę Wam, żebyście pracując z tą nową książką, odczuli chociaż część tej radości, jaka była naszym udziałem w czasie jej pisania.

Autorzy

*I bardzo mylą się ci, którzy sądzą,
że języka ojczystego,
wyszedszy z lat dzieciennych,
nie trzeba się uczyć.*

Ignacy Włodek

WSTĘP

§ 1. Miejsce języka polskiego wśród innych języków słowiańskich

1. Jakie znasz środki porozumiewania się ludzi? Dlaczego najważniejszym środkiem porozumienia jest język? Jak rozumiesz słowa: „Język – największy skarb narodowy”?

Język polski należy do grupy języków słowiańskich. W językach tych obserwujemy wiele podobieństw zarówno pod względem podstawowego zasobu słownictwa, jak i najważniejszych cech budowy gramatycznej.

Zauważyć to możemy z łatwością, porównując wyrazy i formy gramatyczne z różnych języków słowiańskich:

polskie	czeskie	ukraińskie	rosyjskie
chleb	chléb	хліб	хлеб
woda	voda	вода	вода
mięso	maso	м'ясо	мясо
kamień	kámen	камінь	камень
rzeka	řeka	ріка	река
góra	hora	гора	гора
M. ręka	ruka	рука	рука
D. ręki	ruky	руки	руки
C. ręce	ruce	руці	руке
B. rękę	ruku	руку	руку
N. ręką	rukom	рукою	рукой
Mc. w ręce	v ruce	в руці	в руке
W. ręką	ruko	руко	рука

Mówimy więc, że to są języki pokrewne. Pokrewieństwo ich polega na tym, że wszystkie one wywodzą się od wspólnego „przodka” – języka prasłowiańskiego.

Niegdyś wszyscy Słowianie stanowili wspólnotę zarówno pod względem politycznym, jak i kulturalno-językowym. Wspólnota ta zajmowała tereny między Odrą a Bugiem, Karpatami a Bałtykiem oraz nad Prypecią i środkowym Dniestrem.

Z epoki prasłowiańskiej nie dochowały się żadne zabytki piśmiennictwa. Najstarszym słowiańskim językiem literackim był tzw. język starosłowiański, zwany także językiem staro-cerkiewno-słowiańskim¹. Zabytki pisane w tym języku datują się od IX w.

W połowie pierwszego tysiąclecia naszej ery stosunki historyczne panujące w ówczesnej Europie (upadek wielkich mocarstw, wędrówki ludów itp.) spowodowały rozluźnienie się kontaktów pomiędzy poszczególnymi grupami plemiennymi Słowian. Wspólnota prasłowiańska rozpadła się na 3 wielkie grupy, różniące się językowo:

zachodniosłowiańską,
wschodniosłowiańską,
południowsłowiańską.

W obrębie grupy zachodniosłowiańskiej istniały 3 mniejsze odłamy językowe:

grupa czesko-słowacka,
grupa łużycka,
grupa lechicka.

W skład grupy lechickiej wchodziły poza językiem polskim język połabski, którym mówił lud słowiański zamieszkujący nad Łabą, zgermanizowany ostatecznie w XVIII w. oraz język plemion pomorsko-kaszubskich. Obecnie istniejące języki słowiańskie zaliczamy do następujących grup:

---

¹ Staro-cerkiewno-słowiański język, język przekładów *Pisma Świętego* dokonanych w IX w. przez Cyryla (Konstantego) i Metodego, apostołów Słowian; jego podstawę stanowiła gwara maced. okolic Sołunia (Salonik); w zapisach posługiwano się głagolicą, później cyrylicą; przez długie wieki stanowił podstawę języka lit. Bułgarów, Serbów, Chorwatów, Macedończyków, wsch. Słowian, a nawet niesłow. Rumunów.

Głagolica, najstarsze pismo słow.; oryginalne dzieło Cyryla; powstało prawdopodobnie 862–63; składa się z 40 liter; rozpowszechnione wśród Słowian pd. i na Rusi.

Cyrylica, alfabetyczne pismo słow. powstałe w IX–X w. w kręgu uczniów Cyryla i Metodego, oparte na majuskule gr. z IX w.; najstarsze zabytki z XI w. (*Kodeks supraski*); rozpowszechnione wśród pd. i wsch. Słowian oraz Rumunów; współcz. odmiany c. są także używane przez inne grupy językowe (np. tur. i mong.).

(*Elektroniczna encyklopedia i słownik ortograficzny*,
Wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa, 2002).

zachodnio-słowiańskie	wschodnio-słowiańskie	południowo-słowiańskie
polski czeski słowacki górnolужицьki dolnolужицьki	ukraiński rosyjski białoruski	serbski bułgarski słoweński macedoński chorwacki

Współczesne języki słowiańskie są bliskie pod względem fonetyki i budowy gramatycznej, charakterystyczne dla grup, z których się wywodzą.

2. Do jakiej grupy języków słowiańskich należy język polski? Z jakimi językami jest spokrewniony? Na czym polega pokrewieństwo języków słowiańskich?

3. a) Do podanych wyrazów ukraińskich dobierz odpowiednie wyrazy polskie.

Брат, поле, два, нога, борода, болото, молоко, берег, середа, свіча, день, тихо, ріка, перо, гора, рука, п'ять, звук, місяць, тінь, пес, вовк, місце, корова, вугілля.

b) Wskaż różnice i podobieństwa między tymi wyrazami.

4. a) Przypatrz się tabelce. Wskaż podobieństwa i różnice między wyrazami w różnych językach słowiańskich.

język polski	język białoruski	język ukraiński	język rosyjski
lato	лета	літо	лето
wiatr	вецер	вітер	ветер
trzy	тры	три	три
tu	тут	тут	здесь

b) Przytocz jeszcze przykłady podobnych wyrazów w języku polskim, ukraińskim i rosyjskim.

5. Przeczytaj tekst. Opowiedz, jak wygląda aktualna flaga Unii Europejskiej.

UNIJNE GWIAZDY

Projekt Flagi Unii Europejskiej powstał już w 1955 r. Jego autorami byli hiszpański dyplomata Madariaga y Royo oraz francuski plastyk Arsene Heitz. Długo zastanawiano i spierano się, co może symbolizować dwanaście gwiazd umieszczonych na błękitnym tle.

Może dwanaście miesięcy w roku, może dwunastu apostołów? Tajemnicę Heitz wyjawiał dopiero po trzydziestu pięciu latach, na łożu śmierci. Inspiracją dla projektu była Biblia – gwiazd jest tyle samo, ile gwiazd nad głową Najświętszej Marii Panny.

6. Przygotuj wypowiedź o miejscu języka polskiego wśród innych języków słowiańskich. Zwróć uwagę na to, gdzie ludzie oprócz Polski rozmawiają po polsku.

Sprawdź siebie

1. Co wiesz o językach słowiańskich?
2. Do jakiej grupy języków należy język polski i ukraiński?
3. Podaj przykłady podobnych wyrazów w języku polskim i ukraińskim.

Na czym polega to podobieństwo?

4. Gdzie, oprócz Polski, rozmawiają po polsku?

POWTÓRZENIE I UOGÓLNIENIE PRZEROBIONEGO MATERIAŁU

§ 2. Rodzaje wypowiedzeń. Zdanie pojedyncze i złożone. Znaki przestankowe w zdaniu pojedynczym i złożonym

---

7. a) Końcowy fragment transmisji z międzyszkolnego meczu piłki nożnej przeczytaj dwukrotnie: 1) po cichu, by zapoznać się z treścią; 2) głośno, starając się naśladować sprawozdawcę sportowego; 3) zwróć uwagę na tempo i siłę głosu oraz intonację wypowiedzi.

Do końca meczu jeszcze tylko dwie minuty. Czy wynik się utrzyma? Mglista aura nie sprzyja obu drużynom. Szkoda. Dużo niecelnych podań. Nawet ta najlepsza drużyna gra dziś nieskutecznie. Wiele niewykorzystanych szans. Ale oto „Zieloni” z piłką wychodzą z własnej połowy boiska. Uwaga! Ciekawe zagranie Zimińskiego. Piłkę przejął Łoś. Zagrał dokładnie do Młynarskiego. Młynarski atakowany przez przeciwników. Ojej! Nie daj sobie odebrać piłki! Odbił piłkę do Mazura. Zamieszanie w drużynie przeciwnika. Zimiński ustawia piłkę. Gol! Proszę państwa, kto by się spodziewał. Szał na trybunach! I w tym momencie sędzia kończy drugą część spotkania, ale okrzyki kibiców nie cichną. Nikt chyba nie myślał, że tak szczęśliwy będzie dla naszej drużyny finał tego meczu. Sądziliśmy, że naszym zawodnikom trudno będzie się zmobilizować po poprzedniej porażce. Stało się inaczej. W tym optymistycznym nastroju żegnam się z państwem. Do usłyszenia.

b) Wymień rodzaje wypowiedzeń, biorąc pod uwagę ich budowę (czy występuje w nich osobowa forma czasownika).

c) Przerysuj tabelkę i wpisz w odpowiednie rubryki po jednym przykładzie wypowiedzeń z tekstu transmisji.

Zdania pojedyncze i złożone	Równoważnik zdania	Zawiadomienie	Wykrzyknienie

Uwaga! W klasyfikacji wypowiedzeń pomoże ci podany schemat.

8. Wśród podanych wypowiedzi odszukaj zdania i podkreśl w nich orzeczenia. W zdaniach znajdując się nazwy rzeczy, które wynalazł Tomasz Edison.

Telefon do ciebie!

To najlepszy motocykl w tej klasie.

Wymień żarówkę.

Akumulator się wyczerpał.

Jak wygląda gramofon?

Lato z radiem.

9. Przeczytaj uważnie tekst i zadaj pytania o najważniejsze fakty (przynajmniej cztery).

Pisanie piórem było bardzo brudzącym zajęciem. Atrament plamił kartkę i ręce. W 1939 r. węgierski dziennikarz Laszlo Biro wraz ze swoim bratem Georgiem wymyślił doskonalszy przyrząd do pisania. Składał on się z rurki wypełnionej atramentem i zakończonej łożyskiem kulkowym, które doprowadzało równomiernie ciecz do papieru. Tak oto powstał długopis.

Zależnie od intencji wypowiedzi mówiący buduje zdanie oznajmujące, pytające lub rozkazujące.

W zdaniu **oznajmującym** mówiący przekazuje informację o czymś, np.: *Wczoraj zakończono renowację rynku.*

W zdaniu **pytającym** mówiący oczekuje od kogoś udzielenia informacji, np.: *Kiedy zakończono renowację rynku?*

W zdaniu **rozkazującym** mówiący wypowiada rozkaz, polecenie, życzenie lub prośbę, np.: *Zrób to natychmiast! Proszę wejść do klasy.*

Każdemu z trzech wymienionych wyżej rodzajów wypowiedzi mówiący może nadać silne zabarwienie, tworząc w ten sposób zdanie wykrzyknikowe, co w piśmie jest zaznaczone wykrzyknikiem, np.: *Wczoraj zakończono renowację rynku! Dlaczego byłaś niegrzeczna?! Zrób to natychmiast!*

Na końcu zdań oznajmujących stawiamy kropkę, a w zdaniach pytających – znak pytania.

10. a) Przeczytaj tekst.

Poranek. Przyjazd harcerzy. Powitanie gości. Uroczyste spotkanie. Uśmiechy i uściski.

- b) Zwróć uwagę na formę wypowiedzi.

Są to **zawiadomienia** – krótkie, najczęściej pisemne wypowiedzenia, do których nie można wstawić orzeczenie, np.: *Zawody międzyklasowe. Zebranie samorządu szkolnego.*

Zawiadomienie stosuje się w tytułach, punktach planu (np.: *wypracowanie, protokół*), a także w nagłówkach prasowych.

11. a) Przeczytaj tekst. Wypisz równoważniki zdań.

Słońce przygrzewa. Na niebie ani jednej chmurki. Pszczoły szukają nektaru. Wszędzie świergot i brzęczenie. Cały świat cieszy się wiosną. Tyle wokół piękna, tyle radości. Spełniły się moje marzenia. W zimowe wieczory rozkładałem zdjęcia z poprzednich wypraw. Wywoływałem z pamięci obrazy, dźwięki, zapachy. A teraz wszystko to na wyciągnięcie ręki. To jest życie!

- b) Przypomnij sobie, co nazywamy równoważnikiem zdania.

12. Wypisz z gazet lub czasopism kilka zawiadomień.

13. Przekształć każde z podanych zdań nierozwiniętych w rozwinięte. Uzasadnij potrzebę takiego przekształcenia.

Idzie jesień.

Słońce świeci.

Liście opadają.

Są przymrozki.

14. Przekształć podany tekst depeszy, zamieniając zdania rozwinięte na nierozwinięte lub częściowo rozwinięte. Uzasadnij, że takie przekształcenie jest potrzebne.

Nasz Janek się żeni z bardzo ładną panną. Huczne wesele odbędzie się w niedzielę. Wszyscy czekamy na przyjazd kochanej cioteczki.

15. Przeczytaj tekst i sporządź krótką notatkę, używając równoważników zdań.

Obecnie na świecie istnieje około 3 tysięcy języków. Ze względu na pochodzenie dzieli się je na rodziny. Rodzina obejmuje grupę języków wywodzących się od wspólnego prajęzyka. Porównując języki Europy, Indii i Iranu, uczeni stwierdzili, że ich podstawą był jeden język. Ten język nazywamy praindoeuropejskim. Tak więc język polski należy do rodziny języków indoeuropejskich. Jest spokrewniony nie tylko z rosyjskim, angielskim czy niemieckim, lecz także z tak, wydawałoby się, odległymi językami jak perski (Iran) czy hindi (Indie).

16. W poniższych zdaniach zaznacz pojedynczą linią podmiot, a podwójną linią orzeczenie, następnie oddziel pionową kreską podmiot wraz z określeniami i orzeczenie wraz z określeniami.

Mnisi przepisywali księgi
w skryptorium.
Skryptoria średniowiecznych
zakonników mieściły się w jasnych,
dobrze oświetlonych salach.

Podmiot i jego określenie to **grupa podmiotu**. Orzeczenie i jego określenia to **grupa orzeczenia**.

Podmiot i orzeczenie tworzą związek główny, a pozostałe związki to związki poboczne.

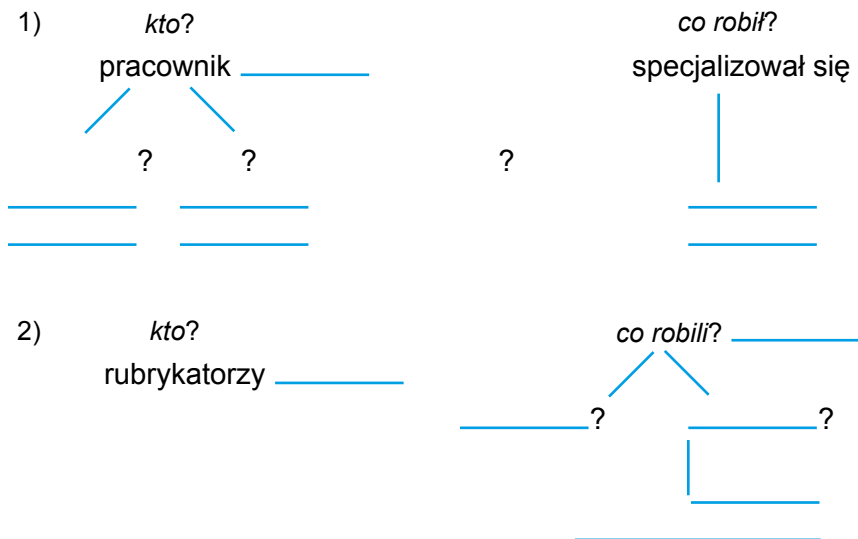
17. a) W tekście oddziel grupę podmiotu od grupy orzeczenia;
b) nad każdym wyrazem napisz, jaka to część mowy.

W skryptorium stały szafy z zamykanymi drzwiami. Przyklasztorne biblioteki gromadziły cenne rękopisy.

Średniowieczni skrypcy ustawiali książki grzbietami do ściany.

- 18.** Przeczytaj zdania, a następnie uzupełnij pisemnie wykresy tych zdań.

Każdy pracownik skryptorium specjalizował się w jednej dziedzinie. Rubrykatorzy wypisywali tytuły czerwonym atramentem.

- 19.** Sporządź wykres zdania.

Każdy kopista umieszczał na końcu książki tytuł dzieła i datę ukończenia pracy.

20. Nazwij części zdania i zapisz jakimi częściami mowy są wyrażone.

Bambus jest gatunkiem trawy mającym niezwykle właściwości. Niekiedy osiąga czterdziestometrową wysokość. Bardzo trwale pnie bambusowe nadają się do budowania domów.

21. Przeczytaj tekst. Zwróć uwagę na interpunkcję. Sformułuj regułkę o przestankowaniu w zdaniu pojedynczym, zapisz ją.

Za chwilę rozpocznie się koncert muzyki poważnej. Grane będą utwory i polskich, i ukraińskich, i francuskich kompozytorów. Grać będzie młody, ale utalentowany muzyk. Orkiestra stroi instrumenty. Słychać dźwięki trąbek, wiolonczeli i skrzypiec. Wchodzi dyrygent, rozpoczyna się koncert. Ani orkiestra, ani solista nie spodziewali się takiego sukcesu i tylu owacji po skończonym występie.

22. Wstaw przecinki tam, gdzie to jest konieczne.

Wyjedziemy o drugiej albo o trzeciej. Spotkajmy się albo o piątej albo o szóstej. Chcesz usiąść tu czy tutaj? Zrobi to Melchior bądź Kacper. Wyślemy tam bądź Jacka bądź Karola. Nie zależało na tej przyjaźni ani tobie ani jemu. Był mężczyzną przystojnym ale zaniedbanym. Kupiliśmy sobie książki oraz zeszyty. Wrześniowe noce są jesienne więc chłodne. Kasia lubi i język polski i matematykę. Był szlachetny toteż szanowany.

23. a) Przeczytaj tekst.

W Wielkopolsce pod Pszczewem jest jezioro. Stało tu niegdyś wielkie i bogate miasto. Pewnego dnia przechodził przez nie ubogi, wynędzniały człowiek. Wspierał się na kiju z lipowej gałęzi. Ludzie mijali go obojętnie. Wędrowiec pukał do wszystkich domów. Nikt mu nie otworzył.

Działo się to wtedy, kiedy na Pomorzu panował głód. Dotarł wreszcie na przedmieście. Bogatsi gospodarze wyciągali ze skrytek miedziane i srebrne pieniądze, jechali z nimi do miasta na zakupy. A była w wiosce uboga wdowa, która miała troje dzieci. Tutaj mieszkała pewna staruszka. Jej dzieci płakały i wołały o jedzenie. Ulitowała się nad biedakiem. Zaprosiła go do domu. Matka chciała zdobyć pożywienie, więc wyszła z domu. Nakarmiła go kaszą. Mężczyzna najadł się do syta. Spotkała bogatego gospodarza, który niósł bochenek chleba na sprzedaż. Ten zobaczył biedną wdowę i szybko schował chleb pod kurtkę. Podziękował jej. Kobieta poprosiła o kawałek chleba, ale gospodarz jej odmówił. Skłamał, że niesie kamień. Wbił koło domu swój lipowy kij. Bogacz poszedł dalej, ale poczuł ogromny ciężar. Wtedy też zapowiedział karę dla miasta za bezduszną. Mdały mu ręce, pot zalewał oczy, krzyż mało nie pękł, bo dźwigał prawdziwy kamień. Następnego dnia na podwórku staruszki wyrosło piękne lipowe drzewo.

- b) Wypisz zdania pojedyncze. Pozostałe wypowiedzenia tworzą inną historię. Policz, ile orzeczeń zawiera każde z nich.
- c) Streść tekst składający się ze zdań złożonych.

Wypowiedzenie złożone zawiera co najmniej dwa wypowiedzenia składowe. Liczbę zdań składowych najłatwiej jest ustalić, licząc orzeczenia: ile orzeczeń w zdaniu złożonym, z tylu składa się ono zdań.

Np. Nie chciała mu robić przykrości i nie wysłała tego listu ani nie zadzwoniła.

24. Przepisz tekst. Przypomnij sobie o znakach przestankowych w zdaniach złożonych. Postaw brakujące przecinki.

Demostenes, najslawniejszy mówca starożytnej Grecji, pochodził z biednej rodziny. Już w dzieciństwie postanowił zostać politykiem. Każdy ateński polityk musiał być dobrym mówcą, aby mógł przekonać obywateli. Sztukę którą uczy publicznego przemawiania nazywamy retoryką. Demostenes chciał zostać dobrym mówcą lecz miał słaby głos. W dodatku bardzo się jękał. Codziennie rano udawał się na brzeg morza i z kamykami w ustach przekrzykiwał szum fal. Wygłosił pierwszą mowę dopiero wtedy gdy minęło dziesięć lat ćwiczeń. Przyniosła mu uznanie i sławę bo wytrwale dążył do celu.

25. Podane zdania złożone uzupełnij przecinkami. Wypisz kolejno pierwsze litery zdań, w których postawiłeś przecinek.

Tomek pożyczycy od kogoś samochód lub zamówi taksówkę.
 Ania chciała wczoraj z nim porozmawiać ale nie było go w szkole.
 Nie zadzwonił do mnie więc chyba nie pójdzie z nami na koncert.
 Wieczorem trochę poczytam albo posłucham muzyki.
 Anglicy wygrali mecz jednak nie awansowali do finału.
 Gram w lotto już dziesięć lat a jeszcze nic nie wygrałem.
 Pojedziemy od razu do Marty czy najpierw zrobimy zakupy?
 Raz już wygrał taką sprawę czyli teraz też powinno mu się udać.
 Apteka naprzeciwko jest już zamknięta zatem pojedę do centrum.
 Mam już tego dosyć idę do domu.

..... – wyraz utworzony
 przez przestawienie głosek
 lub sylab innego wyrazu,
 np.: kura – arka, masło – słoma.

1. Kształcenie językowe.

Powtórzenie wiadomości o stylach. Styl publicystyczny. Streszczenie tekstu publicystycznego

26. O jakich stylach mówią zamieszczone rysunki?

W nauce o języku styl to sposób wyrażenia myśli w mowie i piśmie. Nierozzerwalnie wiąże się z kulturą języka, dostarcza wielu informacji o autorze tekstu.

Styl wypowiedzi zależy od jej charakteru, funkcji i przeznaczenia.

Stylu artystycznego używa się w utworach literatury pięknej: opowiadaniach, powieściach, wierszach, dramatach.

Celem stylu artystycznego jest przekazanie emocji, przedstawienie żywego obrazu, scharakteryzowanie osoby, przedmiotu lub zjawiska.

Środki językowe: wyrazy o znaczeniu dosłownym i przenośnym, wyrazy wieloznaczne, synonimy; różne rodzaje zdań, zdania zawierające porównania, jednorodne człony itp.

Styl potoczny jest stosowany przeważnie w powszednich, niewymuszonych rozmowach.

Cel wypowiedzi: wymiana myśli, wyrażenie wrażeń w gronie bliskich ludzi.

Środki językowe: wyrazy powszechnie używane; pospolite połączenia wyrazowe; wyrazy o zabarwieniu uczuciowym; zdania pytające i rozkazujące; wołacz; dialog.

Styl naukowy jest stosowany w naukowych pracach, artykułach, komunikatach, referatach, podręcznikach, encyklopediach itp.

Cel wypowiedzi: przekazać naukową albo naukowo-techniczną informację.

Środki językowe: wyrazy jednoznaczne (terminy naukowe), formuły, stosowanie wyrazów w znaczeniu dosłownym; brak wyrazów o zabarwieniu uczuciowym; przeważnie zdania oznajmujące.

Styl urzędowo-kancelaryjny stosowany w dokumentach oficjalnych: ustawy, programy, statuty, dekrety, podania, protokoły, ogłoszenia i inne pisma użytkowe.

Wyróżnia się brakiem form językowych oddających żywsze uczucia oraz brakiem form obrazowych. Istotą tego stylu jest podział wypowiedzi na ściśle określone części.

Styl publicystyczny używany jest w prasie, w dziennikach i tygodnikach przeznaczonych dla szerokiego kręgu czytelników oraz w pracach popularnonaukowych.

Celem dziennikarstwa jest przede wszystkim komunikowanie i omawianie aktualnych wydarzeń politycznych, gospodarczych i kulturalnych.

Ten styl musi być komunikatywny, czyli prosty i zrozumiały, sugestywny, tzn. zawierać argumenty trafiające do uczucia i umysłu czytelnika, musi zawierać elementy obrazowe.

27. Określ styl tekstu.

Cytat – to dosłowne przytoczenie w tekście fragmentu tekstu innego autora. Cytat umieszcza się w cudzysłowie. Przytoczonych cudzych słów nie można zmieniać, można jednak opuszczać fragmenty uboczne, nieistotne dla przekazu. Takie opuszczone miejsca zaznacza się wielokropkiem, ujętym w nawias okrągły (...).

28. Przeczytaj wiersz „O mej poezji”. Określ jego styl.

Moja poezja to jest noc księżycowa,
wielkie uspokojenie;
kiedy poziomki słodkie są w parowach
i słodsze cienie.
Gdy nie ma przy mnie kobiet ani dziewczyn,
gdy się uśpiło
wszystko i świerszczyk w szparze cegły trzeszczy,
że bardzo miło.
Moja poezja to są proste dziwy,
to kraj, gdzie w lecie
stary kot usnął pod lufcikiem krzywym
na parapecie.

(K.I. Gałczyński)

29. Określ styl wypowiedzi.

SPOSOBY ADRESOWANIA PRZESYŁEK POCZTOWYCH

Przesyłka pocztowa powinna zawierać adres odbiorcy przesyłki i adres nadawcy przesyłki (adres zwrotny).

Adres pocztowy przesyłki musi zawierać następujące dane:

- 1) imię i nazwisko adresata lub pełne brzmienie nazwy instytucji, firmy, urzędu itp.;
- 2) dokładnie oznaczoną siedzibę adresata, a więc w mieście ulicę, numer domu, numer mieszkania, a na wsi – nazwę wsi, numer domu;
- 3) określenie placówki pocztowej przez podanie nazwy miejscowości, w której ma siedzibę ta placówka oraz jej oznaczenie kodowe umieszczone zawsze z lewej strony nazwy placówki.

Te same dane powinien zawierać również adres zwrotny przesyłki.

30. Napisz ogłoszenie o dowolnej treści.

31. Przepisz, określ styl tekstu.

Kalif podniósł się powoli i nie patrząc na mędrca, klasnął w dłonie, kiedy zaś ukląkł przed nim srogi strażnik, czarny jak szejtan, rzekł mu:

– Weź tego człowieka i każ mu ściąć głowę na dziedzińcu.

I złośliwie spojrzał na mędrca; którego uśmiech podobny był w tej chwili do słonecznego promienia.

– Prędszej! – krzyknął kalif.

– Pokój z tobą, Al Maharze – rzekł ten i szedł powoli za sługą, zaś zwróciwszy się raz jeszcze ode drzwi, te wyrzekł słowa.

– Pamiętaj, że radością życia jest cierpienie.

(K. Makuszyński „Awantury arabskie”)

32. Znajdź w podręczniku „Literatura” klasa 7. przykład stylu potocznego. Uzasadnij swój wybór.
33. Znajdź w podręczniku „Literatura” klasa 7. tekst poetycki. Uzasadnij swój wybór. Przepisz do zeszytu fragment z właściwymi temu stylowi środkami językowymi.
34. Przeczytaj. Określ styl umieszczonego tekstu. Podaj jego krótką treść.

MICHAŁ ANIOŁ

Cichy, poważny chłopiec urodził się w Caprese, wzrastał we Florencji, niebawem wkroczył potężnie do miasta papieży, gród i katedra odbijały się w zwierciadle jego duszy, a kiedy po długich dziesięcioleciach opuścił Wieczne Miasto i życie doczesne, nad brzegami rzeki zjawily się postacie, stworzone jego śmiertelną dłonią, a jednak nieśmiertelne, a obok rzeki wzniosła się w górę szaroniebieską, najśmielsza kopuła świata, ponieważ wyśnił ją tak starzec, który przed dziewięćdziesięciu laty urodził się u źródeł Tybru. [...]

Skąd przyszło trzynastoletniemu chłopcu, skąd przyszło Michałowi Aniołowi na myśl, że zostanie malarzem? Siedział sobie skryty chłopak, spoglądał poważnym wzrokiem na to, co właśnie przed nim stało lub leżało i kreślił na papierze rysunek lub coś, co mu się rysunkiem wydawało. Nie tylko ojciec, ale i bracia łajali malca, gdyż było to rzemiosło ubogie i niechwalebne, a tak często spotykały go ze strony ojca szturchańce i razy, że jeszcze w sędziwym wieku wspominał o nich.

Nie miał matki, która go mogła bronić, mężczyźni rządili ponurym domem. Ale że chłopiec nie nadawał się jednak do niczego innego, coś więc mógł ojciec uczynić, jak nie ustąpić i posłać go do mistrza Ghirlandaia, który w otoczeniu uczniów i rozcieraczy farb malował ściany w Santa Maria Novella?

(E.Ludwig „Trzej tytani”, fragment)

35. Określ styl tekstu. Uzasadnij swoje zdanie.

CO NIECO SAVOIR-VIVRE¹

(*Księga nastolatków*, fragment)

Jeżeli idziecie razem ulicą, to chłopiec – według nowych reguł – powinien iść po stronie jezdni, aby ochraniać swoją towarzyszkę przed niebezpieczeństwem. W Polsce obowiązywała zasada, żeby chłopiec szedł zawsze po lewej stronie dziewczyny. Ale rozsądek zwyciężył i obyczaj się zmienił.

---

¹ savoir-vivre (czyt.: sawuar wiwr) – zasady wychowania, formy towarzyskie.

Do środków lokomocji, jak tramwaje, autobusy – chłopiec pomaga dziewczynie wsiadać, podtrzymując ją za ramię i przepuszczając ją pierwszą. Przy wysiadaniu on wysiada pierwszy, by podać damie ramię. [...]

Podczas bardziej romantycznych spacerów, gdy obu stronom to odpowiada, na przykład wieczorami przy świetle księżyca, można otoczyć dziewczynę ramieniem itp. Ale na ulicy, w publicznych miejscach, to nie bardzo wypada. Owszem, chłopiec bierze ją pod ramię, przeprowadzając przez ulicę, ale wszelkie intymniejsze pozy nie są przeznaczone dla oczu osób postronnych. W kinie, w teatrze, na koncercie, na odczycie chłopiec się troszczy, czy dziewczynie nie jest za ciepło, czy jest wygodnie, czy jej nikt nie zasłania i po prostu się nią opiekuje. Oboje zachowują się „bezszermerowo”, żadne cukierki, papierki, pestki i żadne uwagi. Podzielić się wrażeniami można po sztuce, w antrakcie¹, po wyjściu...

36. Przeczytaj teksty. Określ, do jakiego stylu należą, uzasadnij swoją wypowiedź.

I. STROFY O PÓŹNYM LECIE

Zobacz, ile jesieni!
Pełno, jak w cebrze wina,
A to dopiero początek,
Dopiero się zaczyna.
Nazłociło się liści,
Że koszami wynosić,
A trawa jaka bujna,
Aż się prosi, by kosić.
Lato w butelki rozlane,
Na półkach słodem się burzy.
Zaraz korki wysadzi,
Już nie wytrzyma dłużej.

(J. Tuwim)

II. O CZYM NALEŻY PAMIĘTAĆ PRZY PRZENOSZENIU WYRAZÓW?

Jeżeli w wyrazie występuje grupa spółgłosek, to można ją przenieść w całości do następnego wersu lub podzielić dowolnie, pamiętając jednak, że co najmniej jedna ze spółgłosek powinna się znaleźć w przenoszonym części wyrazu, np.: *jabłko*, *jabłko*, *nie jabłko*.

Jeżeli w wyrazie sąsiadują ze sobą dwie identyczne głoski, to miejsce podziału powinno być między nimi, np.: *panna*, *nie panna*.

¹ anakt – przerwa między częściami przedstawienia teatralnego, koncertu itp.

III. Świat roślin – to naturalna apteka, z której korzystali nasi przodkowie. Lekarskie rośliny istnieją tysiące lat, a preparaty chemiczne wymagają wiele wysiłków ludzkich i kosztów pieniężnych. Każdy dziesiąty gatunek roślin jest zagrożony. Ludzie niszczą to, co ich otacza, co może pomóc w zwalczaniu wielu chorób.

Chroń bogactwo kwiatów, które nas otacza. To okrycie naszej Ziemi, naszej planety, które dokumentuje nasze ludzkie wartości.

IV. Ułóż ogłoszenie, w którym zaprosisz koleżanki i kolegów do wzięcia udziału w uporządkowaniu terytorium wokół szkoły. Jakiego użyjesz stylu?

V. Przeczytaj tekst, określ jego styl.

Kiedy się ściemniło, ruszyłam ścieżką w drogę powrotną. Nagle przystanęłam, gdy poczułam łaskotanie w okolicach kostki. Pomyślałam, że to wąż. Wtedy usłyszałam miauknięcie. Odetchnęłam z ulgą. To było tylko nasze kocię. Kociak wygiął grzbiet, więc go pogłaskałam i zaniiosłam do domu.

37. a) Uzupełnij tekst (w zaznaczonych miejscach ...) podanymi poniżej wyrazami i zwrotami tak, aby stał się zrozumiały. Określ jego główną myśl, temat i styl wypowiedzi. Ułóż plan szczegółowy tekstu. Gdzie znajdziesz podobne teksty?

1. problemów	2. polach uprawnych	3. z wysypisk	
4. dać sobie rady	5. W	6. znaczna ich część	7. są

ZAŚMIECANIE ŚWIATA

Fabryki, elektrownie i samochody przyniosły ludzkości wiele korzyści, ale przysporzyły również wielu ... W zastraszającym tempie zużywamy zasoby energii i surowców, a jednocześnie produkujemy olbrzymie ilości zanieczyszczeń, z którymi nie możemy ...

Łądy i morza przez długi czas były uważane za wygodne miejsca do składowania odpadów. Niedawno ludzie uświadomili sobie, że takie postępowanie spowoduje w przyszłości poważne kłopoty. W Europie i Ameryce Północnej każde gospodarstwo domowe produkuje rocznie co najmniej tonę różnych śmieci. Chociaż ... może być ponownie wykorzystywana, większość zaśmieca łądy. Przemysł wytwarza jeszcze więcej odpadów, toteż na olbrzymich obszarach wartościowych ziem powstają wysypiska śmieci.

Trujące chemikalia z wysypisk często ... wymywane do strumieni i zatrzuwają w nich życie. Chemikalia dostają się do środowiska naturalnego nie tylko ... Stosowanie olbrzymich ilości nawozów chemicznych zwiększa plony roślin uprawnych. Niestety, duża część związków jest wymywana do jezior i rzek, gdzie niszczy naturalną równowagę i zabija wiele wodnych organizmów.

Na ... rozpylane są trujące dla szkodników i chwastów związki chemiczne, które podobnie jak nawozy przynoszą wiele korzyści, zwiększając plony i ograniczając groźne choroby roznoszone przez owady. Jednak na skutek ich użycia giną także pożyteczne gatunki. Ponadto trujące substancje chemiczne gromadzą się w organizmach zwierząt.

(Na podstawie książki Michaela Scotta „Ekologia”,
tłum. Ewa Kołodziejak-Nieckuła)

b) Streść ustnie tekst, dotrzymując się kolejności zaznaczonej w akapitach.

38. a) Przeczytaj tekst. Określ jego styl. Według podanego początku ułóż wypowiedź w publicystycznym stylu, zapisz ją. Oto początek:

Czytanie odgrywa ogromną rolę w samokształceniu i należy odnosić się do niego poważnie.

CZYTAĆ Z PRĘDKOŚCIĄ ŚWIATŁA

Czy chciałbyś przeczytać grubą lekturę w godzinę? Jeśli poćwiczyłbyś trochę, mógłbyś to zrobić.

Angielski psycholog Tony Buzan opracował trening, który kilkakrotnie zwiększa szybkość czytania i zapamiętywania. Dzięki jego metodzie każdy może nauczyć się czytać tekst w błyskawicznym tempie. Szybkie czytanie polega na rozumieniu tekstu od razu po ogarnięciu go wzrokiem. Wystarczy rzut oka na całą stronę, aby mózg odczytał treść słów. Jeśli zatem chcesz zostać mistrzem szybkiego czytania, powinieneś przede wszystkim zrezygnować z czasochłonnego powtarzania przeczytanych słów w myślach. Nie czytaj linijką po linijce. Musisz nauczyć się ogarniać jednym spojrzeniem jak najwięcej tekstu. Podczas czytania zatrzymuj wzrok na jakimś słowie i próbuj odgadnąć, co jest napisane w jego otoczeniu. Najlepiej używać jakiegoś wskaźnika i wodzić za nim wzrokiem. W ten sposób unika się odruchowych, niepotrzebnych ruchów gałek ocznych.

- b) Na podstawie tekstu napisz kilka wskazówek dla osoby, która chce się nauczyć szybkiego czytania. Użyj czasowników w 2. os. lp. trybu rozkazującego.
- c) Przypomnij sobie, w jakim trybie występują czasowniki w *Dziesięciu przykazaniach*. Podaj inne znane teksty z czasownikami w tym trybie.

Sprawdź siebie

1. Co to jest styl?
2. Jakie style rozróżniamy?
3. Czym charakteryzuje się style publicystyczny, urzędowo-kancelaryjny?
4. Jakiego stylu używasz w rozmowie z rodzicami, kolegami?
5. Przeczytaj tekst, wypisz do zeszytu wskazówki dla kształcenia języka. Nie zapominaj o nich.

MOWA JEST SREBREM, ALE...

Znasz to przysłowie: mowa jest srebrem, a milczenie złotem? Milczysz złościście, gdy słuchasz innych, milkniesz z zachwytu, gdy poznajesz świat. Ludzie bardzo sobie bliscy często porozumiewają się bez słów. Mama tylko na ciebie spojrzy i już wie, że coś ci dolega albo że rozpiera cię radość. Ty także nauczyłeś się rozumieć swoich bliskich z obserwacji ich twarzy, barwy głosu, zachowania. Najpełniej jednak porozumiesz się, kiedy wypowiesz to, co myślisz, opowiesz o tym, co widziałeś i przeżyłeś, o czym marzysz i czego się obawiasz.

Jak się tego uczyć? Staraj się na przykład wykorzystać wszystkie inne okazje poza szkołą; gdzie pani prowadzi specjalne ćwiczenia. Opowiadaj więc młodszemu rodzeństwu bajki i wesołe historyjki, opowiadaj rodzicom o wszystkim, co zrobiłeś, zwierzaj się ze swoich radości i kłopotów. Rozmawiaj dużo z koleżankami i kolegami. Staraj się zawsze mówić ładnie i wyraźnie, używać wielu odpowiednich wyrazów. Powtarzanie w kółko: „ten..., tego” – to nie rozmowa. A przecież tak lubisz rozmowy z przyjaciółmi i poświęcasz na nie wiele czasu. Dbaj o to, by brzmiały ładnie i poprawnie. Czytaj codziennie głośno przez kilkanaście minut swoją ulubioną książkę – poznasz nowe wyrazy, opanujesz prawidłowo zbudowane zdania. Spróbuj! Kiedy opowiadasz – tworzysz nowy świat. Zadbaj o to, żeby to był świat jasny, rozumny i piękny.

§ 3. Części mowy

---

39. Przeczytaj i przypomnij sobie o częściach mowy.

Rzeczowniki – nazywają osoby i przedmioty (*kto? co?*),

Przymiotniki – nazywają cechy jakościowe osób i przedmiotów (*jaki?*).

Liczebniki – określają liczbę lub kolejność przedmiotów (*ile? który z kolei?*).

Zaimki – nie mają treści znaczeniowej, pełnią funkcję różnych innych części mowy.

Czasowniki – informują o czynnościach, stanach i zjawiskach (*co robi? co się z nim dzieje?*).

Przysłówki – nazywają cechy jakościowe czynności (*jak? gdzie? kiedy?*).

Przymki – informują o stosunkach między przedmiotami, łącząc części zdania o niejednakowej funkcji składniowej.

Spójniki – informują o stosunkach między przedmiotami i czynnościami, łącząc części zdania o tej samej funkcji.

Wykrzykniki – wyrażają uczucia lub pełnią funkcję apeli.

Partykuły (wyrazki) – wzmacniają lub modyfikują znaczenie innych wyrazów.

40. W podanych sentencjach (sentencja – lapidarnie sformułowana myśl natury filozoficznej lub moralnej) wyróżniono niektóre rzeczowniki. Określ ich właściwości gramatyczne.

Sprawiedliwość jest odmianą **mądrości** (*Sokrates*).

Żyj **nadzieją**, **smutek** wnet ustąpi (*Wiktor Hugo*).

Choroba pozwala poznać słodycz **zdrowia** (*Heraklit z Efezu*).

Miarą **mowy** jest nie **mówca**, ale słuchacz (*Platon*).

41. Uzupełnij wy kropkowane miejsca przymiotnikami:

bystry, mądry, pojętny, przezorny, rozsądny, wykształcony

Człowiek ... umie przewidywać.

... szybko orientuje się w nowej sytuacji.

... ma wszechstronną wiedzę.

... ma dużo rozumu, doświadczenia.

... szybko przyswaja sobie wiadomości.

... nie robi głupstw.

42. Przepisz i podkreśl wyróżnione wyrażenia. Nad każdym z nich napisz (w skrócie) przypadek, liczbę, rodzaj. W jakim związku łączy się rzeczownik z określającym go przymiotnikiem?

N. lp. r. ż.

Szli *leśną dróżką*. Byli w *dobrym nastroju*, cieszyli się z *udanej wycieczki*. Nareszcie zaskoczył ich *niezwykły widok*. Na *słoneczną polanę* wyszedł z leśnej gęstwiny *duży jeleń*. Wszyscy zwrócili uwagę na jego *piękne rogi*.

43. Utwórz liczbę mnogą podanych wyrażień, wpisz końcówki. Dlaczego te same przymiotniki mają różną formę?

cierpliwy pacjent
uważny obserwator
kłótniwy sąsiad
wąski specjalista

cierpliwy dzieciak
uważne spojrzenie
kłótniwy głos
wąski odcinek

44. Wpisz do tabelki zaimki z tekstu.

Czy tyle czasu upływa, ile nam się wydaje? Czas mierzy się tak, jakby upływał on w regularnym tempie. Zależnie jednak od tego, co akurat robimy, czas wydaje się biec z różną prędkością. Komuś, kto spędza miłe chwile, czas mija bardzo szybko, natomiast osobie, która wykonuje monotonną pracę, czas płynie wolno. Gdzie obliczany jest czas uniwersalny, tzn. średni, standardowy? W jakiej miejscowości w Anglii?

Zaimki	osobowe	wskazujące	pytające	względne
rzeczowne				
przymiotne				
liczebne				
przysłowne				

45. Uzupełnij zdania zaimkami wskazującymi i względnymi. Podkreśl równoważniki zdań.

1. ... sobie pościelisz, ... się wyśpisz. 2. ... pracuje, ... nie głoduje. 3. Pójdę, ... mnie oczy poniosą. 4. ... go to obchodzi, ... zeszłoroczny śnieg.

46. W których zdaniach niepotrzebnie użyto zaimka zwrotnego *się*? Popraw te zdania.

Posłuchaj się rodziców. Zostań się w domu. Przygotuj się do lekcji. Naucz się wiersza. Potem odpręż się trochę. Pobaw się na podwórku. Wcześniej wróć do domu.

47. Przeczytaj. Wypisz czasowniki. Przypomnij sobie ich właściwości gramatyczne, odmiany, czasy, strony, tryby. Jak piszemy *nie* z czasownikiem?

Dżentelmen – słowo zapożyczone z języka angielskiego. Oznacza mężczyznę dobrze wychowanego, taktownego, umiejącego się zachować w każdej sytuacji.

Dżentelmen:

Nie kłamie i nie donosi.

Słabszego nie uderzy.

Nie kopie pod nikim dołków.

Jest odpowiedzialny za to, co robi.

Dotrzymuje słowa.

Jest szarmancki dla dziewczyn.

Jest wierny w przyjaźni.

Oddaje długi.

Stawia sobie wysokie wymagania.

48. W podanym tekście znajdź liczebniki i uzupełnij nimi tabelę. Następnie określ formy gramatyczne wpisanych liczebników.

PRZEPIS NA NALEŚNIKI

(porcja dla dwojga)

Cztery żółtka ubić mikserem lub trzepaczką z kilkoma łyżeczkami cukru. Następnie dodać pół litra mleka i około trzech czwartych szklanki mąki. Ubijać aż do uzyskania jednolitej konsystencji.

W drugim naczyniu ubić białko ze szczyptą soli, a następnie dodać je do masy naleśnikowej. Smażyć na rozgrzanej patelni. Podawać z dżemem, owocami lub jogurtem.

Liczebnik	Forma gramatyczna
główny	
porządkowy	
zbiorowy	
nieokreślony	
ułamkowy	

49. Poprawne formy liczebników wpisz kolejno do diagramu. Litery w zaznaczonych polach utworzą uzupełnienie hasła. W razie wątpliwości skorzystaj ze słownika poprawnej polszczyzny.

1. W kącie stało jedno/jedno dziecko.
2. Ulicą jechało wielu/wiele kolarzy.
3. Na lekcji było trojga/troje dzieci.
4. Uczyłem się wiersza półtora/półtorej dnia.
5. Wykładu słuchało dwustu/dwieście studentów.
6. Na koncercie śpiewały cztery/czworo dziewczynki.
7. Widziałem stu/sto książek.

Co ..... nie jedna.

50. Ułóż zdania z podanymi związkami frazeologicznymi.

Podnieść rękawicę, chwycić za miecz, puścić płazem.

51. Podkreśl poprawne formy czasowników *iść* i *lubić*.

– Co się stało? Gdzie się pan tak urządził?

– Ach, szłem sobie wczoraj...

– Przepraszam – „szedłem”.

– No więc dobrze, szedłem sobie wczoraj do pracy, gdy nagle zza rogu jak szalony wybiegł czarny kot. Wpadł mi wprost pod nogi. Nie dość, że przewróciłem się przez tego gada, to w dodatku dotkliwie mnie podrapał. Nigdy nie lubiałem kotów.

– „Nie lubiłem”!

– Niech będzie – nie lubiłem. A pan je lubiał?

– „Lubił”! Lubiłem, lubiłeś, lubił...

– Jestem cały poobijany, a jeszcze pan mnie tak dręczy!

Uwaga!

Jeśli masz wątpliwości dotyczące poprawności danej formy czasownika lub innej części mowy, skorzystaj ze słownika poprawnej polszczyzny.

52. Przetłumacz tekst na język polski.

Пожовтіло листя на деревах. Ось із каштана впав листок – великий, лапатий, мокрий; упав швидко, ніби гнаний донизу холодним лаком осені. А другий, одірвавшись, повиснув у повітрі, немов на невидимій шворці¹, повільно перевернувся – й висить. Що його тримає? Яка неприродна жага його зеленої молодості?

(Є. Гуцало)

53. Rozwiąż rebusy. Określ formę gramatyczną odgadniętych czasowników.

¹шворка – тонкий мотузок; мотузочок.

54. Przeczytaj fragment wiersza Jana Twardowskiego. Uzupełnij tabelkę.

O MALUCHACH

Tylko maluchom nie nudziło się w czasie kazania
Stale mieli coś do roboty.
Oswajali sterczące z ławek zdechłe
parasole z zawistnymi łapkami.
Klękali nad upuszczonym przez babcię
futurałem jak szczypawką
pokazywali różowy język
grzeszników drapali po wąsach sznurowadeł
dziwili się że ksiądz nosi spodnie
że ktoś zdjął koronkową rękawiczkę
i ubrał tłustą rękę w wodę święconą.

Przysłówki	Przymyki	Spójniki

55. Podkreśl wyrazy z partykułą *nie*. Zapamiętaj wyjątki, z którymi *nie* piszemy łącznie.

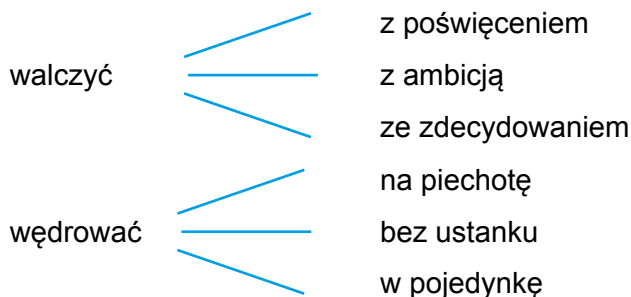
Nieraz się nudzę.
Niezbyt dobrze się czuję.
Niekiedy boli mnie głowa.
Wtedy niewiele mogę zrobić.
Nienawidzę bezczynności.
Niepokoję się tym.

56. Dopisz wykrzykniki, które naśladują dźwięki wydawane przez:

tykający zegar ...
naciśnięty dzwonek ...
otwierane drzwi ...
spadające krople ...
spadającą szklankę ...
łamaną gałąź ...

57. Utwórz przysłówki bliskoznaczne do podanych wyrażen przyimkowych.

58. W każdym podanym fragmencie wyodrębnij nieodmienne części mowy, nazwij je.

PO DĄBROWIE WICHER WYJE

I pędzi przez pole,
Aż do samej ziemi schyla
Przydrożną topolę:
Pień wysoki, liść szeroki
Darmo zielenienie,
Wokół pole jak bezbrzeżne
Morze błękitnieje.

(T. Szewczenko, tłum. B. Lepki)

LOKOMOTYWA

Stoi na stacji lokomotywa,
Ciężka, ogromna i pot z niej spływa –
Tłusta oliwa.
Stoi i sapie, dyszy i dmucha,
Żar z rozgrzanego jej brzucha bucha:

Buch – jak gorąco!
Uch – jak gorąco!
Puff – jak gorąco!
Uff – jak gorąco! (...)
(J. Tuwim)

59. W podanych zdaniach nazwij wszystkie części mowy.

Ach! Niespodziewanie nadeszła zima. Drzewa i krzewy szybko okrył biały puch. Oby zwierzęta zapadły w sen zimowy. Ania i Kasia lubią tę porę roku, gdyż mogą lepić bałwana no i rzucać się śnieżkami. Muszą jednak pamiętać o ciepłym ubraniu. To bardzo ważne, aby nie zachorować. Czyż nie?

Sprawdź siebie

1. Jakie znasz części mowy?
2. Wymień samodzielne i niesamodzielne części mowy.
3. Wymień odmienne i nieodmienne części mowy.
4. Czym w zdaniu najczęściej jest rzeczownik i czasownik?

2. Kształcenie językowe.

Streszczenie tekstu o charakterze narracyjnym

Streszczenie – przekształcenie tekstu w taki sposób, aby znacznie zmniejszyć jego objętość, zachowując jednocześnie najważniejsze problemy i zagadnienia w nim zawarte.

Jeden ze sposobów wprowadzania wypowiedzi postaci w tekście o charakterze narracyjnym. Jest to forma przytoczenia w utworze słów bohatera w postaci cytatu, wyodrębnionego graficznie. Może ograniczać się do jednego zdania lub stanowić dłuższą wypowiedź (monolog); zawsze stosowana jest w dialogach. Służy charakterystyce pośredniej bohatera, obrazuje indywidualne cechy jego języka i sposób formułowania myśli, prowadzona jest w pierwszej osobie gramatycznej.

- 60.** Przeczytaj tekst. Zatytułuj go. Określ jego temat i główną myśl. Elementy jakiego stylu w nim znajdziesz. Napisz dokładne streszczenie na podstawie samodzielnie ułożonego planu.

Ponoć śpią w ogromnej jaskini w Dolinie Kościeliskiej, do której tylko z rzadka zwykły śmiertelnik wejść może. Przywiódł ich tu podobno przed wiekami Bolesław Chrobry. Śpią zakuci w złocistą zbroję, siedząc na swoich rumakach i czekają. Jedni mówią, że zbudzą się wtedy, gdy ojczyznę wielkie nieszczęście nawiedzi. Inni, że wtedy, gdy ludzie staną się dobrzy i szlachetni, ale zło dalej panoszyć się będzie na świecie i trzeba z nim walczyć, by ludzkimi sercami znowu nie zawładnęło.

Śpią więc i tylko co jakiś czas budzi się któryś z nich i pyta:

– Pora już?

Na co rycerz czuwający odpowiada:

– Nie. Jeszcze nie pora. Śpijcie dalej.

I śpią dalej, jedynie konie nogami przebierają i dlatego trzeba im co ileś lat podkowy zmieniać.

Dzięki temu, jak powiadają, znalazł się kiedyś w podziemnej grocie pewien czeladnik kowalski, który z obczyzny w rodzinne strony powracał. Szedł, pogwizdując sobie wesoło, i nagle stanął, oczom nie wierząc. Oto wyrosła przed nim brama wielka, na oścież otwarta i do wnętrza zapraszająca. Czelnik, ciekawością wiedziony, przekroczył próg i zaraz za nim natknął się na rycerza w ciężkiej zbroi, z mieczem w ręku, który zdawał się na niego czekać.

Przestraszył się kowalczyk, już zamierzał zawrócić, ale powstrzymały go słowa rycerza.

– Nie bój się – powiedział. – Krzywda cię tu żadna nie spotka. Ale potrzebny nam jesteś. Pójdź ze mną!

Lęk opuścił czeladnika i posłusznie za rycerzem poszedł. Szli długim, wąskim korytarzem, który prowadził wprost do ogromnej, łagodnym światłem rozjaśnionej komnaty, wypełnionej śpiącym wojskiem.

Kowalczykowi aż dech zaparło. Tyle wojska! Tyle koni! A wojsko nieruchome, jakby skamieniałe jak te ściany.

– Zbudzą się, jak przyjdzie ich czas – wyjaśnił rycerz przewodnik. – Im niczego nie trzeba, tylko koniom należy podkowy zmienić. I ty to uczynisz.

Zakasał młody kowal rękawy, sięgnął po narzędzia i podkowy, które w kącie komnaty leżały i do roboty się zabrał.

Jak długo pracował – nie wiadomo. Bo czas tam inaczej się liczy niż na zewnątrz. Pracę jednak wykonał, godziwą zapłatę otrzymał, wyższą niż za swoją harówkę na obczyźnie i do swoich ruszył.

W rodzinnej wsi opowiedział o swojej przygodzie, ale niewielu mu uwierzyło.

– Przyśniło ci się po drodze – pokpiwali jedni.

– Pokaż nam tę bramę, to uwierzemy – mówili inni.

Ale młody kowalczyk w żaden sposób nie mógł do tego miejsca trafić. Zaklinał się jednak, że w grocie był, śpiących rycerzy widział i koniom podkowy zmieniał.

(M. Orłóń, J. Tyszkiewicz)

61. a) Przeczytaj tekst. Napisz streszczenie.

KTO NAPISAŁ NAJPIĘKNIEJSZE BAŚNIE?

Jest rok 1697. Paryską ulicą idzie stary człowiek. Przed chwilą wyszedł z drukarni i niesie cienką książeczkę w ręku. Dzień jest wietrzny i gdy ręka starego człowieka rozluźni chwyt, wiatr szeleści kartkami, jakby je przerzucał. Migają pierwsze zdania:

„Był sobie raz pan na wielu zamkach...”

„Był sobie raz król...”

„Była sobie raz mała dziewczynka. Nazywano ją Mały Czerwony Kapturek...”

Ręka starego człowieka zacisnęła się na tytule:

Bajki Babci Gąski

Napisał Charles Perrault¹, Paryż 1697

Stary człowiek uśmiecha się niepewnie. Jest bowiem autorem tej świeżo wydrukowanej książeczki i trochę go ona niepokoi i zarazem cieszy. Śmieszne uczucie! Podobnych doznawał, gdy był małym chłopakiem i płatał figle w szkole. Ciągle ma jeszcze do nich skłonność, a także do

---

¹ Charles Perrault – czyt. szarl pero.

przekory. Bo jakże może poważny prawnik, urzędnik królewski, bawić się w pisanie bajek ku ucieście swoich wnuków? A jednak – on właśnie, pan Charles Perrault, człowiek na tak wysokich stanowiskach, tak uczynił! Bajki Babci Gąski! Po wielu poważnych dziełach!

Stary pan Charles Perrault przytrzymuje płaszcz, którym coraz mocniej szarpie wzmagający się wiatr. Śpieszy do swego zacisznego domu. Dzień jest jesienny, chłodny i mrok już zapada. W domu miły ogień huczy

Charles Perrault

w ceglanym kominie. Posnęły już wnuki. Jutro dopiero zobaczą nową książkę dziadka. Dziś on sam, zasiadłszy na stołku, przerzuca kartki i przebiega wzrokiem po dobrze sobie znanych zdaniach:

„Był sobie raz król...”

„Był sobie raz pan na wielu zamkach...”

„Była sobie raz mała dziewczynka. Nazywano ją Mały Czerwony Kapturek...”

Jakież to proste... W sam raz dla dzieci! Lecz czy tylko dla dzieci to napisał? Czy i jego nie porywały te czarodziejskie opowiadania babek, piastunek? Jakże je kochał w dzieciństwie! Dziś jeszcze gardło zaciska mu wzruszenie, bo zdaje mu się, gdy przebiega tak spojrzeniem po kartkach książeczki, że słyszy głos matki. Mówi: „Był sobie raz...”

Stare to opowieści. Jego matka słyszała je od swojej, a ta – od swojej... Kiedyż był ich początek? Czy za królów jeżdżących na wozach zaprzęgniętych w woły o złożonych rogach? A może jeszcze wcześniej? A może nigdy się nie zaczęły? Może były zawsze? Zawsze – jak dziecięce marzenia i fantazja?

Ogień huczał w kominie, a wiatr w dymniku¹. Stary pan Charles Perrault zdrzemnął się. We śnie widział rzecz, która go zdumiała: wraz z huczącym w dymniku wiatrem spadł na książeczkę z bajkami Babci Gąski wieniec nieśmiertelnej sławy.

Był rok 1697.

A dziś?... Kto zna dzieje wspaniałych marszałków i wodzów siedemnastego stulecia? Ale każdy zna, każdy wie, jakie były dzieje Czerwonego Kapturka, Kopciuszka czy Kota w Butach.

(H. Januszewska)

b) Przypomnij sobie, jak powstały baśnie, jaką rolę odgrywają one w kulturze narodu.

¹ dymnik – przewód wentylacyjny w piecu lub kominku.

§ 4. Sposoby tworzenia wyrazów

62. Przypomnij sobie, z jakich znaczeniowych części zbudowany jest wyraz. Co to jest temat, z czego temat się składa? Dokonaj pisemnego rozbioru następujących wyrazów:

przybudówka, gitarzysta, wielorodzinny,
pracowity, miłość, podwórko.

63. a) Przypomnij sobie, co to jest wyraz podstawowy i pochodny. Dobierz wyrazy podstawowe do następujących słów:

językowy, gramatyczny, przedwieczny,
przeceniony, wielodzietny.

- b) Dobierz wyrazy pochodne do następujących słów:

książka, malarz, lot, morze, klasa.

Tworzenie wyrazów pochodnych to proces słowotwórczy polegający na tworzeniu wyrazów pochodnych poprzez dodawanie do podstawy słowotwórczej sufiksów i prefiksów.

Wyraz pochodny – wyraz utworzony na podstawie wyrazu podstawowego, np. „jagoda” (wyraz podstawowy), „jagodowy” (wyraz pochodny). Wyrazy pochodne są też wyrazami podstawowymi względem innych wyrazów.

64. Porównaj budowę wyrazu podstawowego i pochodnego. Oddziel pionową kreską podstawę słowotwórczą i formant.

film – filmowy	autor – autorski	książka – książkowy
kasjer – kasjerka	Lwów – lwowianin	Kijów – kijowski
prosić – zaprosić	nosić – przenosić	cenny – bezcenny
pokój – przedpokój	kłamać – kłamstwo	tęsknić – tęsknota

65. Zastanów się, od jakich części mowy powstały wyrazy. Uzupełnij tabelkę.

Wyraz pochodny	Część mowy	Wyraz podstawowy	Część mowy
pisarz nauczyciel malarz lekarz dróżka domek konik	rzeczownik	pisać	czasownik

66. a) Do podanych czasowników dopisz utworzone rzeczowniki.

wypiekać – wypiek	zalewać –
wylewać –	napisać –
przy pływać –	pod słuchiwać –
przeskoczyć –	dźwigać –

b) Jak one powstały? Z trzema dowolnymi rzeczownikami ułóż zdania.

67. Dopisz wyrażenia przyimkowe, od których zostały utworzone podane rzeczowniki.

nabrzeże – na brzegu	podwieczorek –
narożnik –	poddasze –
zaścianek –	naramiennik –

68. Jakie rzeczowniki pochodne można utworzyć od podanych wyrażenia przyimkowych?

Bez drogi, po boju, na piwo, na uszy, przed miastem,
od ludzi, na wierzchu, pod kolanem.

69. Utwórz według wzoru pary dubletów słowotwórczych.

biegać – bieganie, bieg	grać –
rzucić –	skoczyć –
chwycić –	przepląwać –

70. Uzupełnij zdania rzeczownikami wybranymi z podanych dubletów słowotwórczych:

Dziwne są jej ... . reagowanie, reakcja
Najlepszą metodą było ...
śmiechem na jego złośliwości.

... ją męczy.
Z niepokojem obserwuję jej ... . chodzenie, chód

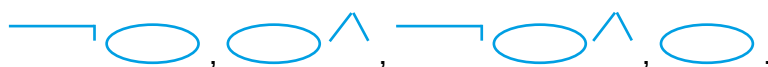
Zdecydowali się na ... tunelu.
Obie części miasta połączyli ... . przekopanie, przekop

71. Zestaw pokrewne wyrazy o zabarwieniu obojętnym, dodatnim i ujemnym. Uzupełnij wykropkowane miejsca.

palec	.... nosek	.... jęzor
kot	.... piesek	.... ptaszysko

72. Dobierz i zapisz wyrazy, które powstały według podanych schematów.

73. Utwórz przymiotniki pochodne o podanym znaczeniu.

człowiek, który dobrze gospodarzy – gospodarny

osoba, która jest skłonna do kłócenia się –

materiał, który łatwo się kurczy –

znak, który ostrzega –

łódź, która łatwo się wywraca –

choroba, która może być uleczona –

74. Przeczytaj, jaka jest zasadnicza myśl tekstu. Dokonaj rozbioru słowotwórczego wyróżnionych wyrazów.

Nauczyłeś się już wielu rzeczy, przeczytałeś stopy książek. Widziałeś różne rzeczy, zdarzenia, sam wykonałeś jakieś przedmioty. Wiele wiesz, rozumiesz, umiesz. Nie zatrzymuj tego tylko dla siebie, podziel się z innymi swoją wiedzą. Porozmawiaj z kolegami i koleżankami o tym, czego się nauczyłeś. Rozmowa jest doskonałą formą utrwalenia wiedzy.

75. Napisz peryfrazę słowotwórczą podanych wyrazów pochodnych i zapisz wyrazy podstawowe.

Peryfraza słowotwórcza – to opis wyjaśniający znaczenie wyrazu pochodnego i zawierający wyraz podstawowy.

Wyraz pochodny	Peryfraza słowotwórcza	Wyraz podstawowy
mędrzec wędrowny słuchacz słowny dramaturg podział tytułować	ktoś, kto jest bardzo mądry	mądry

76. Nazwij osobę, która:

robi czapki, zbiera grzyby, łowi ryby, pracuje w aptece, wykonuje przedmioty z wikliny, lakieruje (np. samochody).

77. Napisz krótkie opowiadanie dla dzieci (np. dla rodzeństwa w wieku przedszkolnym). Akcję umieść w fantastycznej krainie, gdzie żyją małe stworki. Wprowadź bohatera ze świata realnego, dziecięcego. Użyj rzeczowników i przymiotników zdrobniałych.

78. Zapisz wyrazy, które pomogą ci w powtórzeniu wiadomości o sposobach tworzenia wyrazów.

Temat, podstawa słowotwórcza, formanty, przedrostek, przyrostek, końcówka, wyraz podstawowy, wyraz pochodny, wyrazy pokrewne, wyrazy złożone.

79. Powiedz, jak nazywają się muzycy, którzy grają w orkiestrze na następujących instrumentach.

SKRZYPEK
CZY
SKRZYPISTA?

Zapamiętaj!

Nazwy osób wykonujących czynności tworzymy także od rzeczowników: nazw obiektów, przedmiotu działania, wytworu, materiału, narzędzia, dziedziny, którą dana osoba się zajmuje.

80. Przejrzyj ogłoszenia z gazety. Wypisz z nich 6–7 nazw zawodów utworzonych za pomocą różnych formantów.

„Protec” Gmbh – firma niemiecka z siedzibą w RFN

poszukuje fachowców

posiadających paszport niemiecki lub wizę P.O.
związanych z montażem sufitów podwieszanych
i ścian działowych:

- monter • gipsiarz-szpachlarz • ślusarz konstrukcyjny

**Szefostwo służby zakwaterowania i budownictwa garnizonu
stołecznego zatrudni:**

- kierownika grupy robót
- cieślę-stolarza
- posadzkarza
- monteru urządzeń wod. kan.
- elektryka
- ślusarza
- stolarza
- elektryka

ul. Nowowiejska 29, tel. 684-42-74

81. Napisz, czym zajmują się w redakcji gazety następujące osoby.

eseista – ten, co pisze eseje
reportażysta –
felietonista –
dokumentalista –
archiwista –

82. Z podanych wyrazów ułóż jak najwięcej nowych słów.

Wzór: mandarynka – dary, draka, manna, kara, mara, rynna, dama.

lokomotywa – ...
krasnodulki – ...
urzędystwa – ...
różnokolorowy – ...

Sprawdź siebie

Wskaż poprawną odpowiedź.

1. Słowotwórstwo jest działem gramatyki zajmującym się:
  - A. budową wyrazów oraz sposobami ich tworzenia
  - B. odmianą i znaczeniem wyrazów
  - C. znaczeniem wyrazów
  - D. historią języka
2. Formant to:
  - A. końcówka wyrazu zmieniająca się w czasie jego odmiany
  - B. częśćka słowotwórcza, która tworzy nowy wyraz
  - C. pewna forma gramatyczna wyrazu
  - D. podstawa słowotwórcza
3. Wyraz pochodny to:
  - A. wyraz podstawowy
  - B. wyraz utworzony od innego wyrazu
  - C. każdy wyraz pochodzący z obcego języka
  - D. wyraz, którego pierwotne pochodzenie chcemy wyjaśnić
4. Wyrazem podstawowym dla wyrazu *malarski* jest:
  - A. malarz
  - B. malarka
  - C. malować
  - D. malowanie
5. Prawidłowy podział wyrazu *kociak* na formant i podstawę słowotwórczą to:
  - A. kocia-k
  - B. ko-ciak
  - C. koc-iak
  - D. koci-ak
6. Wyróżniona częśćka wyrazu *mydlany* to:
  - A. formant międzywyrazowy
  - B. końcówka fleksyjna
  - C. przedrostek
  - D. przyrostek
7. Wyraz *napisać* utworzono za pomocą:
  - A. przyrostka
  - B. przedrostka
  - C. formantu zerowego
  - D. wyraz ten nie zawiera żadnego formantu

LEKSYKOLOGIA

SŁOWNICTWO

Słowo jest nie tylko dźwiękiem, którym wyraża się pojęcie, nie tylko środkiem porozumiewawczym [...].

Słowo jest także samoistnym życiem, które toczy się na przestrzeniach wielu setek lat, ma swoje wzniesienie i upadki, rozkwita albo zamiera.

(K. Wierzyński)

Słowo, nauka, rodzina, szkoła, apteka – trypsina, morfemy, archeografia. Tych kilka słów stanowi część słownictwa polskiego. Rozumienie znaczenia pierwszych słów nikomu nie sprawia trudności, słowa zaś z drugiej grupy są zrozumiałe tylko dla niektórych. We współczesnym języku polskim wyróżniamy **słownictwo ogólne**, którym posługujemy się wszyscy i **słownictwo specjalistyczne** charakterystyczne dla poszczególnych dziedzin nauki i techniki.

Słownictwo – ogół wyrazów wchodzących w skład jakiegoś języka.

§ 5. Treść i zakres wyrazów

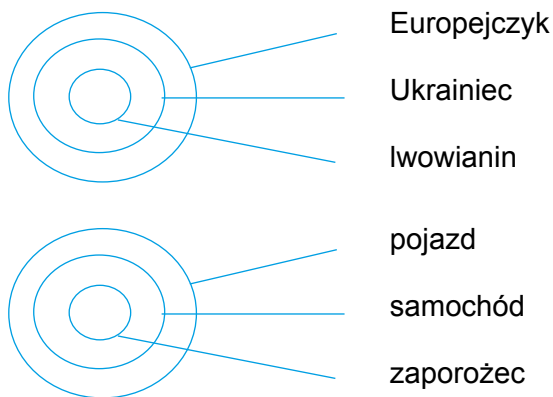
Każde słowo coś znaczy. **Znaczenie wyrazu jest jego treścią**. Żeby określić treść wyrazu, trzeba wymienić wszystkie istotne cechy tego, co ten wyraz oznacza. Na przykład, na treść wyrazu *koń* składają się wszystkie cechy, które wyróżniają konia od innych zwierząt.

Zakres wyrazu to ogół przedmiotów nazywanych tym wyrazem. Im bardziej ogólna jest nazwa, tym szerszy obejmuje zakres.

Między treścią wyrazu i zakresem wyrazu zachodzi ścisły związek. Im szersza jest treść wyrazu, tym mniej jest przedmiotów objętych tą nazwą, im uboższa jest treść wyrazu, tym szerszy jest jego zakres.

83. Podane wyrazy zapisz w kolejności od najszerzego do najwęższego zakresu znaczeniowego:

- a) człowiek, Polak, Adam Mickiewicz;
- b) kot, ssak, tygrys;
- c) tygodnik, czasopismo, „Polityka”.

84. Do każdego podanego wyrazu dopisz kilka wyrazów o treści bogatszej.

Droga, mebel, ptak, róża, krzew, dom, chodzić, sportowiec.

85. Przepisz zdania, uzupełniając każde z nich najtrafniejszym wyrazem (w niektórych zdaniach trzeba zmienić formę wyrazu).

Zawody wygrał ..., którego nikt z nas nie znał.

Wezwany do odpowiedzi ... szedł wolno w stronę tablicy.

Z moim najbliższym ... pojadę na wycieczkę w góry.

(uczeń, kolega, chłopak)

Zbliża się koniec roku szkolnego.

Teraz jest czas wystawienia ocen.

Zupełnie zapomniałem o pracy pisemnej. Muszę przyznać się ..., że nie napisałem opowiadania.

(nauczyciel, polonista, wychowawca)

86. Zdania przeredaguj tak, by uniknąć powtarzania wyrazów.

a) Monika weszła do klasy. Po chwili Monika usiadła na swoim miejscu.

b) Moi znajomi wyjechali na wczasy w góry. Wiem, że wędrowni górkami szlakami spodobać się moim znajomym.

c) Teresa i Marcin będą mogli studiować na wybranym wydziale. Teresa i Marcin są laureatami olimpiad przedmiotowych.

d) Rano wybieram się do ogrodu, po południu wybiorę się do kina, a wieczorem wybiorę się do znajomych.

3. Kształcenie językowe.

Ustne rozważanie na temat pracy archeologa

Rozważanie – zastanowienie się nad czymś, rozpatrywanie jakiegoś zagadnienia.

Plan szczegółowy rozważania

Wstęp. We wstępie należy: zasygnalizować, jak zrozumiałeś temat; wprowadzić do tematu krótko i rzeczowo, wyjaśniając tezę; zapowiedzieć dalszy tok rozumowania.

Rozwinięcie. Argumenty które udowadniają tezę; każdy argument rozpoczynamy akapitem w nowej linii od następujących wyrażen: zacznę od sprawy...; po pierwsze..., po drugie..., po trzecie..., z kolei..., przejdę do ...; Kolejny argument to taki, że...; moim ostatnim argumentem będzie....

Zakończenie rozważania. W zakończeniu należy: podsumować swoje rozważania; wyciągnąć wnioski; sformułować własny sąd; jeszcze raz wyrazić swój stosunek do postawionej tezy.

87. a) Przeczytaj tekst. Zaznacz miejsca, w których powinny znajdować się akapity.

Archeolog bada dzieje ludzkości na podstawie materialnych śladów życia dawnych społeczeństw. Pozostałości te – resztki starych budowli czy grobowców, narzędzia, fragmenty maszyn – wydobywa ostrożnie, rozkopując miejsca, w których żyli niegdyś nasi przodkowie. Gdzie kopać, skąd wiedzą o tym? Otóż wiedzę czerpią ze źródeł historycznych. Poszukiwanie prowadzi się tam, gdzie na podstawie tych źródeł można się spodziewać śladów ludzkiego bytowania. Zdarza się też, że przypadkowi ludzie, choćby rolnicy podczas prac polowych, znajdują fragmenty starych naczyń, narzędzi krzemiennych, kości. Takie znaleziska często przyczyniają się do odkrycia dawnych siedzib ludzkich. Określeniu dokładnego wieku znalezisk służą dość skomplikowane badania wykonywane w laboratoriach. Dzięki nim potrafimy określać wiek zabytków sprzed kilku tysięcy lat z dokładnością do około stu lat. Dla archeologa o wartości odkrycia decyduje to, co może ono wnieść do naszej wiedzy o przeszłości. Często niepozorny krzemień ma dla niego większą wartość niż złoto czy srebro. Jeżeli więc na działce lub w czasie wycieczki znajdziesz fragmenty starych naczyń glinianych lub kamienny topór, to dokładnie zanotuj miejsce odkrycia – najlepiej sporządzić plan i zawiadomić archeologów, pokazując im swoje odkrycie. Zawsze warto poprosić o pomoc nauczyciela historii czy geografii.

(wg J. Rozwadowskiego)

b) Określ zasadniczą myśl tekstu. Obmyśl szczegółowy plan wypowiedzi. Przekaż swe rozważania o znaczeniu pracy archeologa.

§ 6. Wyrazy rodzime i zapożyczone

Ze względu na pochodzenie dzielimy wyrazy języka polskiego na dwie klasy: **słowa zapożyczone** (inaczej: obce) i **słowa rodzime**.

Tę drugą klasę tworzą:

a) wyrazy, które odziedziczyliśmy z prajęzyka (z języka prasłowiańskiego, z którego wywodzą się wszystkie języki słowiańskie) oraz

b) wyrazy utworzone w polszczyźnie (przy czym mogą one być zbudowane w całości z elementów polskich, np. *państwo*, *podręcznik*, *zalesie*, jak i z części rodzimych i zapożyczonych, np. *szkół-ka*, *pocał-unek*, *tele-widz* (częsteczki obce – podkreślone)).

88. Przeczytaj uważnie artykuł prasowy. Zapisz najważniejsze jego tezy. Wynotuj wyrazy pochodzenia obcego, obok napisz znaczenie rodzime. Jeżeli masz trudności, skorzystaj ze słownika wyrazów obcych.

ANGLO-POLSKA MOWA CODZIENNA

Polszczyzna zmienia się w takim tempie, że nie nadążają za tymi zmianami już nie tylko słowniki, ale także zwykli użytkownicy. Sama niedawno znalazłam się w kłopotliwej sytuacji: prosząc w księgarni o zwykły, wydawałoby się, kalendarz kieszonkowy, zostałam przez ekspedientkę pouczona, że ów żądany przeze mnie i jakże pospolicie brzmiący kalendarzyk to *organizer*. Wymawiamy – rzecz jasna – po angielsku.

Giną więc pomалу *podkoszulki*, a zamiast nich mamy *t-shirty*, *shopy* (przynajmniej brzmiące swojsko) zamiast *sklepów* i *sandwicze* zamiast *kanapek*.

Przyczyny tak gwałtownego pomnożenia liczby zapożyczeń, zwłaszcza z języka angielskiego, są oczywiste: otwarcie na świat, nowe polityczne i gospodarcze realia, zmiana ustroju. Jest więc mnóstwo rzeczy, zjawisk do nazwania. Na dodatek Europa się jednoczy, zacieśniają się kontakty między krajami, a w języku przybywa internacjonalizmów, czyli słów „międzynarodowych”.

Angielski jest modny, angielski jest „na czasie”, jest – krótko mówiąc – wszędzie. Mamy np. polski *basket*, muzyczne *klipey*, *biznes* i *talk-show*. Jedne zupełnie niepotrzebne (jakby nie było polskiej *koszykówki*), inne przydatne, gorzej lub lepiej zadomowione w polszczyźnie. Niektóre zostały wchłonięte do tego stopnia, że zyskały polską pisownię (jak *biznes*), odmieniają się całkiem zwyczajnie i obrastają rodziną wyrazów.

(A. Kwiecień)

89. Po przeczytaniu poprzedniego ćwiczenia zastanów się, jak oceniać te językowe „pożyczki”? Czy są one potrzebne? Czy mają rodzime odpowiedniki? Jeżeli tak, to może nie trzeba ich używać? Czy pochodzą z określonego języka narodowego, czy mają raczej charakter „międzynarodowy”, są internacjonalizmami? Jeśli tak, to świadczą o zacieśnianiu kontaktów między narodami, są znamieniem czasu. W jakich tekstach się pojawiają? Jeśli w specjalistycznych, to pozwalają na szybką wymianę informacji. Przygotuj ustną wypowiedź na powyższy temat.

W języku polskim, tak jak w każdym innym języku, znaczny procent słownictwa stanowią wyrazy zapożyczone. Wynikają one z kontaktów między narodami. Cechą charakterystyczną wyrazów zapożyczonych i na stałe przyswojonych jest przystosowanie ich do fonetyki i fleksji polskiej, a następnie tworzenie od nich nowych wyrazów za pomocą rodzimych środków słowotwórczych, np. **grymas** (fr. *grimace*) – grymasić, grymaśny, grymaśnica.

90. a) Posługując się „Słownikiem języka polskiego” i „Słownikiem wyrazów obcych”, określ, z jakiego języka zostały zapożyczone następujące wyrazy:

kościół, kolęda, profesor, magister, polonez, żak, tango, kancelaria, ratusz, tort, sos, budyń, gol, start, aut.

- b) Jak sądzisz, czy współczesny Polak odbiera te wyrazy jako zapożyczenia? Dlaczego tak się dzieje?

91. Wybierz dowolną dziedzinę życia społecznego i podaj sześć wyrazów zapożyczeń charakterystycznych dla tej dziedziny. Wykorzystaj słownik wyrazów obcych.

92. Podane wyrazy zapożyczone podziel na dwie grupy:

- a) posiadające polskie odpowiedniki;
b) nie można zastąpić rodzimymi wyrazami.

Dysk, dżokej, korner, autorytet, komputer, magnetofon, wideo, arbiter, kontratak, kaseta, jazz, telewizor, longplay, asystować, arogancki.

- a) Podkreśl wyrazy zapożyczone, które można uznać za niezbędne, bo nie mają rodzimego odpowiednika.

bar, **a**front, walk**man**, m**e**nedżer, **rock**, **d**idżej, **k**oktajl,
heroiz**m**, hambur**ger**, telewiz**ja**, szlag**ier**, pik**ni**k

- b) Wyróżnione litery z podkreślonych wyrazów wpisz kolejno w kratki diagramu. (Uwaga. Oba wyrazy hasła zaczynają się wielką literą).

--	--	--	--

--	--	--	--	--	--

(łac.) w roku Pańskim

93. Do podanych definicji dopisz terminy naukowe pochodzenia obcego.

wynik dodawania –
 naturalne współżycie organizmów –
 rodzaj literacki charakteryzujący się obecnością narratora –
 odmiana wyrazów przez przypadki i liczby –
 proces ekonomiczny przejawiający się wzrostem cen towarów –
 obszar leżący poniżej poziomu morza –
 proces przechodzenia do stanów wyższych, rozwój –

94. Wpisz do krzyżówki wyrazy obce o podanych znaczeniach.

1.					6		4		
2.	1								
3.	5						8		
4.		7							
5.		2							
6.				3					

1. Inaczej życiorys.
2. Wiara w wielu bogów.
3. Czteroletni okres między igrzyskami w starożytnej Grecji.
4. Mównica kościelna.
5. Lekarz zajmujący się leczeniem zniekształceń układu kostnego.
6. Przypuszczenie wymagające potwierdzenia.

1	2	3	4	5	6	7	8

(łac.) dla przyzwoitości, dla zachowania pozorów

95. Prześledź uważnie listę wyrazów obcych wraz z ich polskimi odpowiednikami zaproponowanymi przez czytelników „Gazety Wyborczej”. Czy spodobały się ci któreś z tych propozycji? Uzasadnij swój wybór. Które z nich miałyby szansę przyjąć się w języku ogólnopolskim. Dlaczego?

TALK-SHOW – rozmowisko, słowotok, rewia mowy, gadka-szmatka, gadulszczyzna, paplaniada, paplowisko, pogadaniec, gadulnik, gaworzyisko;

PAGER – wzywak, znajder, zawołajek, przywoływacz, powiadamiacz, woładełko, wieściak, wywoływacz, połącznik, przywołek, zgłaszacz, telewołacz;

FAST FOOD – wcinanki, małe co nieco, szybkożer, żarłowisko, pożywienie, pędziżarcie;

NOTEBOOK – kompudełko, intoteczka, komputeczka, kompuś, mózgowalizka, pisaczek, przenośniak.

96. Wyrazy obce występujące w poniższych zdaniach mają swoje polskie odpowiedniki; nie ma więc żadnych podstaw, żeby używać ich zamiast wyrazów polskich. Popraw podane zdania, zastępując wyrazy obce ich polskimi odpowiednikami.

W tym meczu nasz *team* spotka się z drużyną polską. Na *lunch* (czyt.: lancz) pójdziemy do baru mlecznego. Musimy z nim przeprowadzić krótkie *interview* (czyt.: interwju). Mówię ci, to był dla mnie pełen *szoking*. *Okay*, możesz na mnie liczyć. Czemu ona jest dzisiaj taka *happy* (czyt.: hepi)?

97. Wyszukaj w podanym tekście wyrazy zapożyczone. Zastanów się nad tymi, użycie których jest w pełni uzasadnione, a które mógłbyś zastąpić wyrazami rodzimymi bez naruszenia sensu wypowiedzi i jej stylu.

Fryderyk dynamicznie uderzył w klawiaturę. Spod jego palców wydobywały się dźwięki o niespotykanej melodyjności. Z sylwetki pianisty emanowały fluidy czarownego piękna i spokoju. W efekcie finał koncertu spotkał się z żywym aplauzem. W całym kurorcie o niczym innym nie dyskutowano, tylko o sukcesach Fryderyka-juniora. Ekspertsi podkreślali specyficzne walory jego gry.

98. Dobierz z ramki zwroty obcojęzyczne odpowiadające następującym określeniom:

1. człowiek myślący (*fac.*) –
2. szlachetna, czysta gra, postępowanie bez zarzutu (*ang.*) –
3. los, przeznaczenie (*fac.*) –
4. dopisek do listu, do artykułu, dokonany po zakończeniu i podpisaniu listu (*fac.*) –
5. zasady dobrego zachowania, formy towarzyskie, znajomość tych form (*fr.*) –
6. dla zaszczytu, dla podkreślenia zasług, nadawanie tytułów naukowych (*fac.*) –
7. „zauważ dobrze” używane w znaczeniu „nawiasem mówiąc”, „prawdę mówiąc” (*fac.*) –

fair play, notabene, homo sapiens, honoris causa,
postscriptum, savoir-vivre

99. Do worka z etykietą „super” wrzucono wszystkie wyrazy, które istniały w naszym języku, wyrażające zachwyt, podziw, wartościujące pozytywnie. Przywróć te wyrazy językowi polskiemu.

super – wyraz, który wyparł z języka następujące wyrazy: .....

100. a) Przeczytaj tekst. Znajdź wyrazy pochodzenia obcego.

Polsko-Ukraiński Dzień Dziecka. Jest to jedno z najbardziej znanych przedsięwzięć realizowanych we Lwowie. Jest to także największe i najtrudniejsze wydarzenie, pod względem logistycznym i technicznym. Projekt miał już swoje dwie edycje. Dwukrotnie brało w nim udział ok. 800 dzieci polskich oraz ok. 200 dzieci ukraińskich (także dzieci niepełno-

sprawne) z terenu lwowskiego okręgu konsularnego. Dwukrotnie swoim udziałem w przedsięwzięciu zaszczyliła nas Małżonka Prezydenta RP ś.p. Maria Kaczyńska, która z ogromnym wzruszeniem spotkała się z naszymi małymi gośćmi.

b) W jakim stylu spotykane są te wyrazy?

§ 7. Pisownia wyrazów zapożyczonych

W języku polskim ortograficzne losy wyrazów zapożyczonych są różne. Jedne wyrazy zachowują postać oryginalną, inne ulegają spolszczeniu, jeszcze inne mogą występować w dwojakiej postaci: oryginalnej bądź spolszczonej.

W postaci oryginalnej pisze się:

- tradycyjne terminy łacińskie, takie jak: *liberum veto*, *pro i contra* (wym. kontra), *status quo* (wym. status kfo), *postscriptum* (wym. postskriptum);

- utarte terminy międzynarodowe, np. *a capella* (wym. a kapella), *scherzo* (wym. skerzo), *attache* (wym. atasze), *savoir-vivre* (wym. sawuar wiwr), *hobby* (wym. hobbi);

- wyrażenia-cytaty tradycyjnie modne w pewnych odmianach polszczyzny, np. *carte blanche* (kart blansz), *a propos* (apropo);

- wyrazy niedawno przyswojone, np. *pager* (pejdżer), *fast food* (fast fud);

- wyrazy dawno przyswojone, ale trudne do spolszczenia, np. *menu* (menu), *jury* (żuri), *purée* (pure).

Wyrazy dobrze przyswojone w polszczyźnie, tzn. takie, które odmieniają się tak jak polskie (*komputer*, *komputera*, *komputerowi*) i od których zostały utworzone w języku polskim wyrazy pochodne (komputerowiec, komputeryzacja) piszemy zasadniczo zgodnie z zasadami polskiej ortografii. Za podstawę spolszczenia przyjmuje się przy tym albo postać brzmieniową wyrazu zapożyczonego, jego wymowę, np. *dżem*, *biznesmen*, *lider*, albo jego oryginalną pisownię, np. *notes*, *kowboj*, *margines*. Zwróćcie uwagę na to, że obca pisownia takich dobrze przyswojonych wyrazów, jak: *dżinsy*, *ekspres*, *biznes*, *bigbit*, *disko*, *wideo* nie ma uzasadnienia.

Jeśli nie jesteście pewni pisowni jakiegoś wyrazu zapożyczonego, najlepiej poradzić się słownika.

Zachowujcie ostrożność zwłaszcza wtedy, gdy chcecie zapisać jakąś obcą nazwę własną i imię, nazwisko czy nazwę geograficzną.

Zasady pisowni wyrazów z -i, -ji, -ii.

W rzeczownikach rodzaju żeńskiego zakończonych w mianowniku liczby pojedynczej na **-cja, -sja, -zja**, np. *sytuacja, pasja, poezja* w dopełniaczu, celowniku i miejscowniku liczby pojedynczej oraz dopełniaczu liczby mnogiej piszemy w zakończeniu **-ji**, np. *sytuacji, pasji, poezji, rewolucji, korozji, sesji*.

W rzeczownikach rodzaju żeńskiego, w których w mianowniku zakończenie -ja poprzedza samogłoska, np. *aleja, soja, zawieja*, w dopełniaczu, celowniku, miejscowniku liczby pojedynczej oraz dopełniaczu liczby mnogiej piszemy na końcu **-i**, np. *aleja – alei, nadzieja – nadziei, soja – soi, zawieja – zawiei*.

W rzeczownikach rodzaju żeńskiego zakończonych w mianowniku liczby pojedynczej na **-ea**, np. *idea, Galilea*, w dopełniaczu, celowniku, miejscowniku liczby pojedynczej oraz dopełniaczu liczby mnogiej piszemy na końcu **-i**, np. *idei, Galilei*. W rzeczownikach zakończonych w mianowniku liczby pojedynczej na **-ia** w dopełniaczu, celowniku, miejscowniku liczby pojedynczej piszemy: **-i**, jeżeli są to wyrazy rodzime lub przyswojone, np. *pralni, ziemi, pustyni*; jeżeli są to wyrazy zapożyczone, obcego pochodzenia, np. *armii, historii, Holandii, mitologii*.

- 101.** Podane wyrazy zapisz w formie dopełniacza liczby pojedynczej.

policja –	gracja – .....
epopeja –	żmija – .....
nadzieja –	recytacja – .....
komedia –	ziemia – .....
kwestia –	mitologia – .....

- 102.** Utwórz zwroty, wpisując podane rzeczowniki w odpowiednie miejsca we właściwych formach gramatycznych.

emocja, emigracja, fantazja, funkcja, epidemia,
sugestia, energia, entuzjazm

przeżywać wiele	ulegać zbiorowej .....
wybuch	sprawować wiele .....
puścić wodze	mieć wiele niespożytej .....
wyjechać na	być pełnym .....

- 103.** Wpisz brakujące i, j, -ji, -i, -ii.

poez...	nadzie...	rac...	czytel...	Brazył...
intenc...a	recytac...a	dedykac...a	cioc...	atrakc...a
intonac...a	decyz...	refleks...a	cukiern...	Natal..

§ 8. Korzystajmy ze słowników

Słownik to cierpliwy i nieznudzony doradca, towarzysz kształcenia się i kulturalnego życia, kulturalnego obcowania z jakimkolwiek [...] językiem, tak obcym, jak bodaj w większym stopniu własnym, z literaturą piękną i naukową.

(S. Urbańczyk)

Przy mówieniu, czytaniu, pisaniu zdarza się nam, że nie wiemy, jakiego wyrazu użyć, jak napisać jakiś wyraz, nie rozumiemy znaczenia wyrazu. Wtedy pomagają nam *słowniki*.

Tradycyjny układ słownika to alfabetyczna lista słów (od **a** do **ż** – nieznamość alfabetu uniemożliwia korzystanie z tego źródła wiedzy!) i ich znaczeń. Wyrazy odmienne podaje się w formie podstawowej (mianownik lp.) – wyrazy odmieniające się przez przypadki, bezokolicznik – czasowniki).

Słownik wyrazów obcych – obejmuje zestaw wyrazów obcojęzycznych używanych w danym języku, zwykle w układzie alfabetycznym z objaśnieniami. Odrębną objaśnioną pozycją w słowniku jest **hasło** (wyraz hasłowy), wydrukowane tłustym drukiem. Ta część, która występuje po nim, to **artykuł hasłowy**, w którym pojawiają się informacje gramatyczne i definicje znaczeń. O budowie artykułu hasłowego dowiadujemy się ze wstępu do słownika.

By słownik stanowił dobre źródło wiedzy, konieczna jest znajomość **kwalifikatorów, skrótów i znaków** w nim stosowanych.

Kwalifikatory pojawiają się w artykułach hasłowych (zapisane w skrócie); przekazują informacje na temat znaczenia i użycia wyrazu (np. *biol.* – biologia, *muz.* – muzyka, *przest.* – przestarzałe).

Skróty:

a. – albo

blm – bez liczby mnogiej

p. – patrz

Znaki:

< > – obejmuje objaśnienie etymologiczne

◇ – pojawia się przed każdym związkiem frazeologicznym.

Słownik etymologiczny – wyjaśnia pochodzenie wyrazów oraz w miarę możliwości i potrzeby ukazuje ich historię.

104. Powiedz, w jakich słownikach będziesz szukał następującej informacji:

a) o pisowni wyrazów: *krzyżówka*, *gżegżółka*, *wykształcony*;

b) o znaczeniu słów: *szkolny*, *akademicki*, *renowacja*.

105. Spróbuj nazwać stany psychiczne, używając rzeczowników zapożyczonych. Do podanych znaczeń dobierz właściwe nazwy wybrane z ramki. W razie potrzeby skorzystaj ze „Słownika wyrazów obcych”.

Wzór: zapal, zachwyt – entuzjazm.

- 1) nagły, niepokonany strach, przerażenie –
- 2) zdenerwowanie, rozdrażnienie –
- 3) stan przygnębienia, zniechęcenie, uczucie smutku, nuda –
- 4) życzliwy, przyjazny stosunek do kogoś –
- 5) smutek, przygnębienie, posępność –

melancholia, sympatia, panika, irytacja, apatia

106. Na podstawie słowników wyjaśnij różnice znaczeniowe między wyrazami podanymi w parach.

adoptować – adaptować
humanizm – humanitaryzm
efektywny – efektowny
solidny – solidarny
tragedia – dramat

107. Zastąp wyrazy pochodzenia obcego ich rodzimymi odpowiednikami. Skorzystaj ze słownika wyrazów obcych lub słownika poprawnej polszczyzny.

aktualnie, asortyment, prezentować, kurort, sukcesywny

108. Napisz krótkie sprawozdanie ze sztuki teatralnej (teatru, telewizji lub filmu). Wykorzystaj słownictwo z ramki. Jeśli zajdzie potrzeba, wyjaśnij znaczenie wyrazów, których nie rozumiesz (sprawdź w słowniku wyrazów obcych lub słowniku języka polskiego).

didaskalia, scena, spektakl, scenografia,
choreografia, reżyser, choreograf

109. Narysuj tabelę i wpisz do niej wybrane z ramki wyrazy podporządkowane tematycznie nazwom zamieszczonym w nagłówkach rubryk.

Literatura piękna	Prasa	Film

reportaż, komentarz, animacja, didaskalia, reżyseria, informacja,
montaż, artykuł, krótkometrażowy, punkt kulminacyjny,
komunikat, adaptacja, scenariusz, recenzja, media

4. Kształcenie językowe. Opis

Opis jest jedną z podstawowych form wypowiedzi. Jest to dokładne, zgodne z rzeczywistością przedstawienie charakterystycznych cech obserwowanego przedmiotu, osoby, zwierzęcia, rośliny krajobrazu czy sytuacji. Oprócz otaczającej rzeczywistości opisywać możemy również uczucia. W opisie dominują przymiotniki i rzeczowniki.

Każdy opis – podobnie jak opowiadanie – składa się z trzech części:

- 1) wstęp – zawiera prezentację opisywanego przedmiotu;
- 2) rozwinięcie, czyli opis właściwy – zawiera szczegółowy opis wyglądu opisywanego przedmiotu: jego kształt, barwę, materiał, z jakiego jest wykonany, inne charakterystyczne cechy;
- 3) zakończenie – zawiera wrażenia, podsumowanie oceniające to, co opisujemy.

Aby stworzyć dobry opis, należy pamiętać o kilku wskazówkach:

zrób plan opisu; trzymaj się ustalonego planu; opisz dokładnie ze wszystkimi szczegółami; stosuj dużo przymiotników; unikaj powtórzeń; podkreśl słowami to, na co najbardziej chcesz zwrócić uwagę; używaj porównań; pamiętaj o akapitach.

Opis można wykorzystywać na innych przedmiotach nauczania, np. na środowisku społeczno-przyrodniczym, kiedy poznaje cechy roślin, zwierząt, zjawisk przyrodniczych, na matematyce, opisując figury geometryczne.

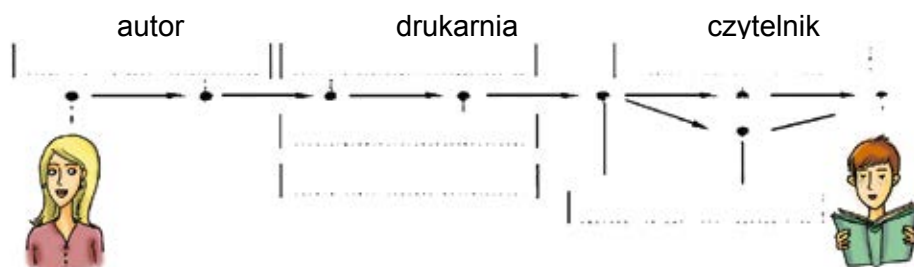
110. a) Przeczytaj tekst. Znajdź miejsca, w których powinny znajdować akapity. Zatytułuj tekst. Ułóż plan i streść go. Odpowiedz na pytania pod tekstem.

Pomysł napisania utworu literackiego rodzi się w głowie autora. Wymyśla on historię, powołuje do życia bohaterów, tworzy poetyckie obrazy, opisuje znaną i nieznaną nam rzeczywistość. Następnie oddaje gotowy utwór wydawnictwu zainteresowanemu jego wydaniem. Tam opracowuje się przyszłą publikację. Redaktorzy – specjaliści w różnych dziedzinach – poprawiają błędy językowe i rzeczowe: sprawdzają daty, informacje, nazwy, cytaty. Równocześnie redaktor techniczny ustala format (rozmiary) książki, krój (rodzaj) i stopień (wielkość) pisma, rodzaj papieru, na którym tekst zostanie wydrukowany. Tworzy też makietę przyszłej książki – planuje strony, tzn. ustala miejsce na tekst i ilustracje. W tym czasie grafik i ilustrator zajmują się jej opracowaniem plastycznym. Ilustrator robi szkice i rysunki, grafik projektuje okładkę, obwolutę, planuje rozmieszczenie napisów i ilustracji. Rozpoczyna się etap pracy

nad książką zwany składem. Osoba zajmująca się składem za pomocą odpowiedniego programu komputerowego opracowuje zredagowany tekst według założeń redaktora technicznego. Złożony tekst jest wielokrotnie bardzo uważnie czytany przez korektora, który poprawia błędy literowe. Tak przygotowaną książkę przekazuje się do drukarni, gdzie jest ona drukowana na dużych arkuszach. Introligatornia jest ostatnim miejscem, w którym pracuje się nad tworzeniem książki. Komplet arkuszy składa się, zbiera, prasuje i zszywa lub klei, a następnie oprawia. Potem książki trafiają do hurtowni, do księgarni lub do bibliotek i wreszcie do naszych domów.

- Jaki to styl? Odpowiedź argumentuj.
- Znajdź wyrazy pochodzenia obcego.
- Wymień nazwy zawodów znajdujące się w tekście.

b) Uzupełnij schemat odpowiednimi informacjami.

111. a) Przeczytaj tekst. Wyodrębnij w nim punkty (w planie) w pracy nad ćwiczeniem pamięci.

ĆWICZENIE PAMIĘCI

Bardzo przyjemnie jest znać na pamięć mądre i piękne teksty.

Naukę wiersza, piosenki, modlitwy dobrze jest zacząć od uświadomienia sobie, że ci to jest potrzebne i że chcesz to opanować pamięciowo. Nastaw się pozytywnie na zapamiętanie. To pięknie powiedzieć coś własnymi słowami, ale są też słowa bardzo ważne, które inni powiedzieli trafniej. Słowa, które najpełniej wyrażają radość, ból, miłość.

Jak uczyć się na pamięć? Najpierw musisz zrozumieć każde słowo i sens przyswojonego tekstu. Naukę jego musisz rozłożyć w czasie. Najpierw tekst czytaj cicho, a później głośno. Opanowuj najpierw mniejsze części utworu, a potem cały. Czytając głośno po raz trzeci, ucz się odpowiednio akcentować i staraj się zachować właściwy rytm. To ułatwia zapamiętanie. Na drugi dzień przeczytaj znów głośno to, czego się uczyłeś wczoraj, a następnie powtórz to z pamięci dwukrot-

nie lub trzykrotnie. Jeżeli nie wszystko jeszcze pamiętasz, zaglądaj do tekstu i powtarzaj tyle razy aż będziesz mógł wypowiedzieć go gładko bez pomocy. Dobrze jest robić przerwy między powtórkami. Ważne jest, abyś mógł skupić się na treści tego, czego się uczysz, abyś mógł sobie wyobrazić to, o czym mówisz. Ostatni raz powinieneś powtórzyć tekst w całości przed snem. W nocy tekst prawie sam ułoży się w twojej pamięci.

Im częściej uczyć się będziesz na pamięć, tym łatwiej ci będzie zapamiętywać nowy tekst.

- b) Odpowiedz ustnie: czy tekst „Ćwiczenie pamięci” podoba ci się? Korzystając z planu i z tekstu, przygotuj ustną wypowiedź o tym, jak ty opanowujesz teksty pamięciowe.

- 112.** Obejrzyj reprodukcję obrazu Józefa Chełmońskiego „Bociany”. Napisz plan, według którego będziesz opisywać obraz.

1. Główne postaci. Ich wygląd.
2. Tło obrazu.
3. Treść obrazu.
4. Wrażenie, jakie obraz wywołuje.
5. Czy mi się obraz podoba.

Użyj wyrażenia: na pierwszym planie, w głębi, w tle, w oddaleniu, z przeciwnej strony, obok, przed, nad, koło, bliżej, dalej, niedaleko, pośrodku.

§ 9. Archaizmy i neologizmy

Archaizmy – to element języka dawnej epoki historycznej; wyraz lub sformułowanie, które jest przestarzałe, wyszło z użycia, zmieniło formę bądź zostało zastąpione przez inne, nowsze.

Podział archaizmów:

wyrazowe – czyli takie, które już nie występują w języku, zostały zastąpione przez wyrazy nowsze, np. *kmieć* – *chłop*, *jeno* – *tylko*, *lico* – *twarz*, *niewiasta* – *kobieta*;

fonetyczne – czyli takie, które współcześnie inaczej wymawiamy, np. *sierce* – *serce*, *wiese* – *wesele*, *poćciwy* – *poczciwy*;

gramatyczne/fleksyjne – czyli takie, które współcześnie inaczej odmieniamy, tzn. przybierają dzisiaj inne końcówki, np. *znajdziem* – *znajdziemy*, *wilcy* – *wilki*, *ptaszki* – *ptaki*, *złączym się* – *złączymy się*;

słotowórcze – czyli takie, które współcześnie inaczej tworzymy, tzn. wykorzystujemy inne formanty, np. *dzieweczka* – *dziewczynka*, *zbrodzień* – *zbrodniarz*, *uweselić* – *rozweselić*;

znaczeniowe – czyli takie, które współcześnie znaczą coś innego niż dawniej, np. *rada* (dawniej – *radość*, *zadowolenie*), *zakon* (dawniej – *prawo*), *chłodnik* (dawniej – *altanka*),

składniowe – czyli dotyczące budowy zdań – współcześnie inaczej tworzymy wypowiedzenia, m.in. nie umieszczamy orzeczenia na końcu zdania.

113. Przeczytaj fragment tekstu. Wypisz wyróżnione wyrazy, zapoznaj się z ich znaczeniem.

Wieńc też sobie pójdiesz potem do ogródeczków, do **wirydarzyków**, grządk **nadobnie** każesz pokopać; nie czyńże ich owak **kołpakiem** nazbyt wysoko, bo i woda **snadnie** z nich spłynie, i w głębokiej bruździe nic nigdy nie będzie. Te sobie z oną rozkoszą nasiejesz ziółek potrzebnych, nasadzisz **maluneczków** ogóreczków. [...] Wieńc nie wadzi brzoskwiniową, morellową, **marunkową kosteczkę** albo też włoski orzeszek, bo to wszystko prędko **uroście**, **przedsię** i pożytek uczynić może.

(M. Rej „Żywot człowieka poczciwego”)

wirydarzyk – ogródek ozdobny, rabatka; nadobnie – pięknie;
kołpakiem – czubiasto, w formie kopczyka; maluneczki – melony;
marunkowa kosteczka – pestka śliwkowa.

114. Przepisz powiedzenie, przełóż je na język współczesny i wyjaśnij jego sens.

„A niechaj narodowie wždy postronni znają,
iż Polacy nie gęsi, iż swój język mają”. (M. Rej)

115. a) Przeczytaj wiersz Jana Kochanowskiego „Na dom w Czarnolesiu”. Znajdź archaizmy. Jaka jest główna myśl wiersza? Zapisz ją, posługując się współczesną polszczyzną.

Panie, to moja praca, a zdarzenie Twoje;
Raczysz błogosławieństwo dać do końca swoje!
Inszy niechaj pałace marmorowe mają
I szczerym złotogłowem ściany objijają,
Ja, Panie, niechaj mieszkam w tym gniaździe ojczystym
A ty mnie zdrowiem opatrz i sumieniem czystym,
Pożywieniem ućwiym, ludzką życzliwością,
Obyczajami znośnymi, nieprzykrą starością.

- b) Nazwij wartości uznawane przez J. Kochanowskiego. Czy one są dziś aktualne?

116. a) Przeczytaj ogłoszenie.

W sklepie papierniczym są dziś w sprzedaży:

- odplamiacze długopisu i atramentu,
- automatyczne podajniki wiedzy, podpowiadarka,
- samoczynna poprawiarka błędów ortograficznych.

- b) Zastanów się, do czego służą urządzenia, których nazwy pojawiły się w ogłoszeniu. Odszyfruj znaczenie tych nazw.

Wzór: odplamiacz – to, co odplamia

podajnik – to, co ...

podpowiadarka – to, co ...

poprawiarka – to, co ...

117. Znajdź w słowniku języka polskiego archaizmy, zwróć uwagę, jak zapisane te hasła. Przepisz je do zeszytu:

ascempt, brylować, chronograf, czako.

Neologizm to wyraz, wyrażenie bądź zwrot nowo wprowadzony do języka. Służą do oznaczania i nazywania nowych pojęć, przedmiotów, które pojawiają się w otaczającej nas rzeczywistości. Neologizmy powstają wraz z rozwojem takich dziedzin, jak przemysł, technika czy medycyna, gdy potrzebujemy nowych słów, aby nazwać nowe, nieistniejące wcześniej przedmioty czy zjawiska. Np: *komputer, internauta, komórkowiec*.

Podział neologizmów:

Neologizmy obiegowe nazywają nowe przedmioty, zjawiska i sytuacje; przekazują nam informacje o nowych elementach rzeczywistości.

Neologizmy obiegowe próbuje się tworzyć nie tylko wtedy, gdy trzeba wymyślić nowy wyraz na opisanie nowopowstałej rzeczy, ale także wtedy, gdy chce się jakiś wyraz obcy zastąpić polskim odpowiednikiem.

Neologizmy słotwórcze tworzone są od wyrazów już istniejących, za pomocą przyrostków lub przedrostków lub początkowych elementów skrótów, np.: *program-ista* (od *programu*), *odrzut-owiec* (od: *odrzucać*), *przegląd-arka* (od: *przeglądać*); mogą to być także złożenia cząstek obcych (np. *mini-*, *super-*): *minisonda*, *supergwiazda*.

Neologizmy znaczeniowe – to wyrazy będące od dawna w użyciu, które (dostosowując się do rzeczywistości) nabierają nowego znaczenia.

Wóz – kiedyś był pojazdem ciągniętym przez konie. Obecnie wóz zaczął oznaczać po prostu samochód. *Mur* (ściana, żywy mur, który piłkarze ustawiają na boisku, by zasłonić bramkę).

Neologizmy frazeologiczne – to nowatorskie połączenia starych wyrazów, które mają inne znaczenie w całości niż poszczególne elementy związku frazeologicznego (gasić strajki, pułapka kredytowa, próg podatkowy, szara strefa.)

Neologizmy bardzo często pojawiają się też w poezji – to **neologizmy artystyczne** są to wyrazy utworzone przez poetę lub pisarza, które tworzą jego indywidualny styl – język poetycki jest wtedy mniej banalny i codzienny, a bardziej poetycki.

118. Wymyśl nazwy maszyn i urządzeń, które przydałyby się każdemu z was.
maszyna do pisania wypracowań,
urządzenie do analizy wierszy, tekstów,
maszyna do rozbioru zdań.

119. Jak nazwano urządzenia, które pokonują podane czynności? W dopisanych wyrazach pochodnych wyodrębnij formanty słotwórcze.

Odtwarza, odświeża, podgrzewa, dozuje, zmywa (naczynia), szatkuje.

120. W jaki sposób powstały nazwy wymienionych urządzeń, które stosunkowo niedawno pojawiły się?

Drukarka, kopiarka, niszczarka, sorter, tester, skaner, przeglądarka.

121. Zastąp nazwy dwuwyzrazowe (oficjalne) ich krótszymi odpowiednikami o takim samym znaczeniu. Zastanów się, po co tworzy się tego typu nowe wyrazy.

Wzór: liceum ogólnokształcące – ogólniak.

Policja drogowa, torba reklamowa, pracownik ochronny, kiosk z warzywami, autobus przegubowy, kredka konturowa, szkoła podstawowa, film kreskowy, rower składany.

122. Oto metki z nazwami artykułów przemysłowych:

deszczochron młodzieżowy

blotochron rowerowy

zwis

wsuwki męskie

podgardle dziecięce

mroźnik

przymiar liniowy prosty

- Dopasuj nazwy do przedstawionych na rysunkach przedmiotów.
- Czy któraś z tych nazw weszła do zasobu słownictwa języka polskiego? Dlaczego nie przyjęły się w języku?

Weź pod uwagę:

- czy oznaczają przedmiot nowy, nie mający jeszcze nazwy;
- czy są zrozumiałe, tzn. nawiązują do istotnej cechy przedmiotu, który nazywają;
- czy są utworzone prawidłowo, tzn. czy swoją budowę nawiązują do wzorów słotwórczych istniejących we współczesnym języku polskim;
- czy są estetyczne (łatwe do wymówienia, harmonijnie brzmiące, nie budzące żartobliwych lub nieestosownych skojarzeń).

123. Przeczytaj tekst, znajdź neologizmy. Czy da się to powiedzieć po polsku?

Idę na lunch, zjem kielbaski z grilla. Zapakujcie to wszystko do kontenerów. Jestem fanem piłki nożnej. Mój idol to Pele. Na tej kasecie zobaczycie show z najlepszymi aktorami. Lubię filmy z happy endem.

124. Jakie cechy psychiczne i fizyczne odzwierciedlają się w żartobliwych nazwach bohaterów utworów dla dzieci? W jaki sposób zostały utworzone te nazwy?

Roztrzępanek, panna Krzywinosek, Ciekawiński, Nieśmiałowski.

125. Wypisz neologizmy, podaj ich znaczenie, spróbuj dokonać analizy słowotwórczej.

Było pięknie na planecie, bo król nie tylko dekretem nakazywał to, co istniało dawniej cybernetycznie doskonalić, ale i nowe całkiem wprowadzać ustawami porządki. Tak więc produkowano w jego królestwie cyberaki i cyberosy brzęczące, a nawet cybermuchy; te pająki chwytaly mechaniczne, gdy nazbyt obrodziły. Szumiały na planecie cyberszafy i cybergęśle – a oprócz tych urządzeń cywilnych dwakroć więcej było wojskowych, ponieważ król był bitnym niezmiernie dowódcą.

(wg S. Lema)

126. Zastanów się, jak powstały podane wyrazy? Wybierz jedną z pozycji i uzasadnij swój wybór.

W roku 1949 jedno z czasopism ogłosiło konkurs na zastąpienie wyrazu *szlafrok* jako niemieckiego, wyrazem polskim. Oto zestaw nadesłanych propozycji: uroczyk, dyskretnik, praktycznik, zauszniak, leniwiec, luźniak, wygodniak, intymka, okryjnik, kokietnik, zatulnik, osłaniacz, otulacz, okryjciałko, tulipani, okryjwdzięcznik, pośpieszka.

127. Istnieją neologizmy znaczeniowe, które powstają przez nadanie już istniejącym wyrazom nowych znaczeń. Podanych wyrazów użyj w zdaniach, uwzględniając oba znaczenia:

korek, szpilka, bigos, plomba, garbus.

128. Podaj podstawy słowotwórcze wymienionych neologizmów.

czasoumilacz – .....

lodożerca – .....

wszystkomający – .....

muzodajnia – .....

129. Poniżej podano grupy wyrazów będących neologizmami a także grupę wyrazów zapożyczonych. Wskaż je. Jakie rodzaje neologizmów można wyróżnić wśród nich? Czy potrafisz podać ich znaczenia?

a) klimat odprężenia, ognisko zimnej wojny, pakiet zobowiązań, załębie truskawkowe, narada na szczeblu wojewódzkim, konferencja na szczycie;

b) drogownictwo, klikowość, zachorowalność, sokownik, kosztorysowiec, kontenerowiec, umieralność, etapowość;

c) sputnik, nylon, dubbing, spektakl, menedżer, snajper, businesswoman, psychotronika, wideo, walkman.

130. Do jakiego rodzaju neologizmów należą wyróżnione wyrazy?

Na ekranie monitora powinno wówczas ukazać się okno z informacją o zakończonej instalacji programu.

Spódnice cięte z koła to ostatni krzyk mody.

Do przygotowania kolacji potrzebna nam będzie frytkownica.

W godzinach szczytu najwięcej ludzi korzysta z komunikacji miejskiej.

131. Podkreśl neologizmy. Napisz, jaki jest cel ich użycia.

KAŁUŻYŚCI

Już od rana na podwórze
wśród patyków i wśród liści
przykucnęli nad kałużą
pracowici kałużyści.

Wyrzebuja brud z kałuży,
niech kałuża będzie czysta!
Pełne ręce ma roboty
każdy dobry kałużysta!

Rękawiczką i chusteczką
dwóch błocistów chodnik czyści
obrzucają się szyszkami
bardzo dzielni szyszkowisci.

Dwie kocistki pod ławeczką
cukierkami karmią kota...
Świątek, piątek czy niedziela,
na podwórku wre robota!

(D. Wawilow)

Sprawdź siebie

1. Jak tworzymy nowe wyrazy?
2. Co to jest wyraz podstawowy i pochodny?
3. Podaj definicję przedrostka i przyrostka.
4. Czym zajmuje się leksyka?
5. Czy słowniki są nam potrzebne?
6. Wymień znane ci słowniki.
7. Co wiesz o wyrazach rodzimych i zapożyczonych.
8. Podaj przykłady kilku archaizmów i neologizmów.

§ 10. Przysłówek, jego cechy gramatyczne. Rola w zdaniu

---

132. Przypomnij sobie, co wiesz o przysłówku. Przeczytaj tekst, wypisz przysłówki z wyrazami, z którymi tworzą związek wyrazowy.

Tego dnia jaśniej świeciło słońce. Otwierało szeroko swoje złote oko, aby zobaczyć wszystko najdokładniej. Mocno odbijało swój blask na końcach dzid, na lustrach tarcz, na mosiężnych kaskach straży. Gorąco podpalało barwy, czerwień, błękit i zieleń szat. Silnie świeciło na nagiej skórze naoliwionych czarnych niewolników. Nikt nie pozostał w domu ani w namiocie. Na wszystkie dachy i tarasy domów wylegli tłumnie ludzie. Dzieci wspinały się żwawo na drzewa, aby lepiej widzieć. Każdy był ciekaw niezwykle królowej Saby, która przybyła do króla Salomona.

(wg A. Kamieńskiej „Książka nad książkami”)

Przysłówek – to samodzielna nieodmienna część mowy, która określa różne okoliczności: czasu, sposobu wykonania, czynności, miejsca.

Przysłówki odpowiadają na pytania: jak? gdzie? skąd? dokąd? kiedy? odkąd? w jakim stopniu? ile? Np.: *pisać czysto, jeść szybko, spacerować daleko, śpiewać bardzo pięknie, pracować dzisiaj*.

133. Zwróć uwagę, jaką część mowy w podanych zdaniach określa przysłówek i uzupełnij wniosek.

Marek uważnie przyglądał się swemu nowemu koledze.

Chłopiec obojętnie słuchał skarg sąsiadki.

We wrześniu gruszki klapsy były już zupełnie dojrzałe.

Twoja bluzka jest zbyt jaskrawa do tej spódnicy.

Nadzwyczaj dokładnie przygotowałem się do sprawdzianu z historii.

Niezbyt miło wypadło spotkanie z moją dawną koleżanką.

Już z daleka wyczułem silnie pachnący bez. Pięknie recytujący uczeń zachwycił wszystkich.

Przysłówek najczęściej określa _____, rzadziej _____.

134. Przepisz tekst. Znajdź przysłowki. Obok w nawiasie postaw pytanie, na jakie odpowiada przysłówek. Jaką cechę czynności określa?

CZY WIESZ, JAK NALEŻY SIEDZIEĆ PRZY STOLE?

Przede wszystkim pamiętaj, że nie siada się do stołu przed starszymi. Łokcie trzymaj swobodnie przy sobie, nie na stole, na nim tylko delikatnie dłonie opieramy. Jeśli jesz prawą ręką, lewa niech pozostanie oparta o stół nadgarstkiem. Siedź prosto, nie pochylaj głowy zbyt nisko nad talerzem, podnoś łyżkę lub widelec na odpowiednią wysokość. Nigdy nie je się z noża ani nie bierze go się do ust. Jedz cicho, nie cmokaj, nie mlaskaj, nie siorb.

135. Przepisz tekst, przyjrzyj się przysłówkom. Jaką funkcję wykonują w zdaniu? Podkreśl je umownymi liniami. Wpisz brakujące litery.

Tego lata miały miejsce niepokojące, a niekiedy groźne wydarzenia. Najpierw było raz zimno, raz gorąco. Potem zrobiło się deszczowo. Deszcz padał ..ęście przez kilka dni, co zakończyło się wielką powodzią na południu Polski. Najbardziej ucierpieli mieszkańcy miejscowości nadod..ńskich. Groźnie wyglądały wielkie miasta, kt..re znalazły się pod wodą. Tragicznie zmienił się los wielu ludzi. Telewizja codziennie nadała reporta..e z zalanych teren..w.

136. Udziel pełnej i bogatej informacji, rozwijając zdania pojedyncze.

137. Z podanych wyrazów zbuduj zdania. Jaką funkcję pełnią w nich przysłówki?

wezwał, zdarzenie, przechodzień, ratunkowe, przypadkowy, pogotowie, na, szybko, miejsce;

Jadzia, złamana, gips, lekarz, w, założył, szpital, sprawnie, ręka, na; ostrożność, podczas, zachowaj, szczególnie, na, rower, jazda, łyżworolki, lub, na;

na, powietrze, czas, zachęcaj, do, spędzanie, rodzice, wspólnie, świeże.

138. a) Uzupełnij tekst, dopisując do czasowników odpowiednie określenia, które znajdują się w ramce. Jakie to człony zdania? Jaką częścią mowy są wyrażone?

Chłopcy byli ... przerażeni i ... zmęczeni, ale na widok żywego ognia ... a przybyło im sił. Podobnie jak pływak, co pruje ... czarne wody, tak oni .. płynęli przez tą noc czarną i ciemną. Ogień płonął coraz jaskrawiej. Wiatr chwiał nim ... na wszystkie strony. Blask ognia barwił ... szeroką przestrzeń.

straszliwie, nagle, bardzo,
zawzięcie, mocno, uparcie, krwisto

b) Dopisz:

Przysłówek w zdaniu najczęściej jest ...

§ 11. Podział znaczeniowy przysłówków

139. Odszukaj i zaznacz zdania z przysłówkami. Zdania te są omówieniem brazylijskich seriali. Pozostałe zdania dotyczą filmów o przygodach Jamesa Bonda.

Ośrodkiem akcji najczęściej jest dramatycznie powikłany wątek miłosny. Widz zostaje pochłonięty przez fabułę składającą się z ciągłych spisków, rozgrywek i niecnych knowań. Bohater jest nieustannie wplątywany w intrygi osób i jego otoczenie. Punkty kulminacyjne akcji zawsze następują podczas niekończących się dialogów. Błyskotliwy i pełen wdzięku bohater jest pewny siebie i opanowany w każdej sytuacji zachowuje zimną krew. Świat w tych filmach jest pełen rodzinnych tajemnic, które zazwyczaj wychodzą na jaw w nieoczekiwanych momentach. Nikomu nie udaje się przeszkodzić bohaterowi w osiągnięciu celu.

Przysłówki określające bliżej czynności, stany i cechy przyczyniają się do większej wyrazistości języka. W zależności od tego, jakie cechy czynności lub właściwości określają przysłówki, dzielimy je na następujące grupy:

Grupy przysłówków	Na jakie odpowiadają pytania	Przykłady
Przysłówki sposobu	<i>jak?</i> <i>w jaki sposób?</i>	równo, dobrze, cicho, powoli, spokojnie, naprędce, zgoła, na biało, na przemian, na wznak, na darmo
Przysłówki miejsca	<i>gdzie? skąd?</i> <i>dokąd? którędy?</i>	wysoko, nisko, daleko, wszędzie, na górze, w prawo, na lewo, na bok, za daleko
Przysłówki czasu	<i>kiedy?</i> <i>odkąd?</i>	jutro, dziś, zimą, nocą, nazajutrz, wczoraj
Przysłówki stopnia i miary	<i>w jakim stopniu?</i> <i>ile?</i>	bardzo, trochę, nieco, mało, nadzwyczaj, wielokroć, dużo

140. Podkreśl przysłówki, obok każdego napisz, do jakiej grupy znaczeniowej należy. Zatyłuj tekst.

Nigdy nie dzwoń do osoby, której dobrze nie znasz przed godziną 8.00 i po 22.00. Zawsze przedstawiaj się imieniem i nazwiskiem. Gdy źle nabierzesz numer, nie rozłączaj się, tylko grzecznie przeproś. Gdy korzystasz z cudzego telefonu, nie rozmawiaj zbyt długo. Jeżeli połączenie zostało przerwane, ponownie powinien zadzwonić ten, kto rozpoczął rozmowę. Gdy ktoś zadzwoni, kiedy jesteś zajęty, przeproś i oddzwon później. Nigdy nie zapomnij wyłączyć telefonu komórkowego w kinie, w teatrze, na koncercie.

141. Podkreśl przysłówki w przysłowkach i powiedzeniach. Do jakich grup znaczeniowych należą?

Im dalej, tym gorzej.

Lepiej późno niż wcale.

To było dawno i nieprawda.

Zaraz, zaraz, ale nie wszystko naraz.

Wszędzie dobrze, ale w domu najlepiej.

142. Przeczytaj tekst, wypisz przysłówki z wyrazem określonym, obok napisz, na jakie odpowiadają pytania.

Ekspedycja wyruszyła z Gomera w 1492 roku we wrześniu. Był to faktycznie początek wyprawy. Kolumb miał zamiar wziąć kurs prosto na zachód wzdłuż 28 równoleżnika. Potrafił dokładnie wyliczyć tę szerokość.

Jest pogodnie. Trzy karawele płyną w szyku torowym w niezbyt wielkiej od siebie odległości. Na wschodzie ukazuje się pierwszy brzask, który niebawem rozleje się po całym niebie. Na dziobie uważnie czuwa marynarz, inny obserwator siedzi wysoko w bocianim gnieździe na maszcie, ale na pokładzie pusto. Wszyscy jeszcze spokojnie odpoczywają.

Wkrótce zaczyna się codzienna praca, monotony dzień na pełnym morzu przy pięknej pogodzie.

(wg G. Blonda)

143. Dopisz po dwa przysłówki, które by odpowiadały na pytanie *jak*?

chodzić –	uczyć się –
lecieć –	śpiewać –
pisać –	rzucać –
czytać –	pracować –

144. Do podanych przysłówków dopisz przysłówki o znaczeniu przeciwnym. Na jakie pytania one odpowiadają?

wesoło –	mało –	pomału –
wysoko –	w prawo –	z bliska –
rzadko –	długo –	za mało –
z daleka –	z góry –	za daleko –

145. Przeczytaj tekst i zastanów się, czy wszystkie występujące w nim przysłówki są odpowiednie w szkolnym wypracowaniu. Uzasadnij swoje zdanie. Jakie wyrazy byłyby tu bardziej właściwe? Użyj odpowiednie przysłówki, zapisz tekst.

Byliśmy przedwczoraj na wycieczce w Galerii Obrazów we Lwowie. Fajnie tam było. Oglądaliśmy malarstwo polskie. Ekstra wyglądają obrazy Artura Grottgera. Najfajniejsze były obrazy Jacka Malczewskiego. Naprawdę w muzeum było szalenie i chętnie poszedłbym tam ponownie.

146. Jakie przysłowki odpowiadają podanym znaczeniom? Wpisz przynajmniej dwa czasowniki, z którymi można te przysłowki połączyć.

Znaczenie	Przysłówek	Czasowniki, z którymi się łączy
uprzejmie, za zachowaniem form dobrego wychowania	grzecznie	zachowywać się, bawić się
według kolejności liter alfabetu, w porządku alfabetycznym		
zupełnie; bez reszty, wyłącznie całkiem łagodnie; od przymiotnika dobrotliwy		
w sposób genialny; znakomicie, wspaniale		

147. Uzupełnij zdania odpowiednimi przysłówkami. Wyjaśnij znaczenie powiedzeń.

Ona ma

..... w głowie.

Masz

..... pod sufitem.

Zrobili nas na

.....

Spojrzał na mnie

.....

Pracuje na

.....

Trzymaj go

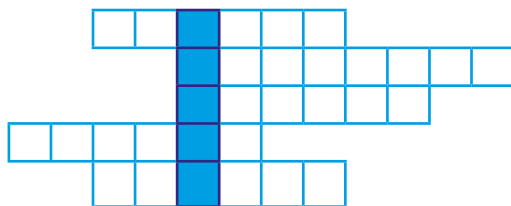
.....

148. Z podanych par wybierz odpowiednie przysłowki i uzupełnij nimi zdanie.

Człowiek, który spogląda w przyszłość z nadzieją, myśli (optymistycznie, pesymistycznie). Ktoś zniechęcony, komu wszystko jest obojętnie, zachowuje się (ascetycznie, apatycznie). To, co się rzadko i nieregularnie zdarza, zachodzi (spektakularnie, sporadycznie).

149. Do diagramu wpisz przysłowki o znaczeniu podobnym do znaczenia wyróżnionych wyrazów.

Było im jak u Pana Boga za piecem.

Walczył jak lew.

Lato minęło jak z bicia trzask.

Szło mi jak po grudzie.

Tu jest jak w ulu.

150. Ułóż 5-6 zdań z przysłówkami, które określają różne właściwości. Ustnie uzasadnij, jakie określają właściwości.

codziennie, podwójnie, wcześnie, niezbyt, przeraźliwie,
wielokrotnie, szeptem, dawno, powolutku

151. a) Porównaj wyróżnione wyrazy jako część mowy.

chłodne powietrze – spotkać **chłodno**, **mało** zabawek – **mało** czytać,
czerwony sweter – na **czerwono** opalić się.

b) Jak te części mowy? Jak je rozróżniasz?

152. Przeczytaj tekst. Jaki to styl? Przepisz tekst, umownymi liniami podkreśl przysłowki – człony zdania.

Zapraszam serdecznie do zwiedzania Lwowa. Nie tramwajem, nie samochodem, nie autobusem – tylko pieszo. Inaczej moglibyśmy przeoczyć to, co jest najbardziej interesujące w mieście. Ciekawie zapowiada się zwiedzanie lwowskiej starówki. Wszędzie widoczne są ślady dawnej historii. Każdy kamień, każdy dom może opowiedzieć ci o swojej legendzie. Bardzo tajemniczo szepczą lwowskie fontanny przed Ratuszem. Przedziwnie wyglądają kamienne lwy strzegące spokoju miasta.

153. Podkreśl przysłówki i powiedz, jaką funkcję pełnią w zdaniu.

PRZEPIS NA DZIEŃ DOBRY

Obudź się wcześniej i wstań prawą nogą. Uśmiechnij się promiennie do swego odbicia w lustrze. Zaskocz domowników wyjątkowo miłym zachowaniem. Podczas śniadania pomyśl optymistycznie o przyszłości. Przed wyjściem zanuć po cichu swoją ulubioną piosenkę.

154. Do podanych przysłówków dopisz synonimiczne wyrażenie przymikowe.

niecierpliwie .....

namiętnie .....

niechętnie .....

lekceważąco .....

rozważnie .....

chętnie .....

pozornie .....

§ 12. Stopniowanie przysłówków jakościowych

155. Przypomnij sobie, jak stopniują się przymiotniki. Wymień stopnie porównania przymiotników. Przeczytaj tekst. Jaki zrobisz wniosek, zwróciwszy uwagę na wyróżnione przysłówki.

Autobus jedzie **szybko**, pociąg – **szybciej**, ale samolot **najszybciej**. Żółw porusza się **wolno**, ale **wolniej** porusza się ślimak. Robert mieszka **blisko**, Włodek **bliżej**, ale **najbliżej** mieszka Krzysia.

Przysłówki podobnie jak przymiotniki stopniują się. Przysłówki, które pochodzą od przymiotników, **stopień wyższy** tworzą od stopnia równego za pomocą przyrostka **-ej**. Przy tworzeniu stopnia wyższego poprzedzająca spółgłoska ulega zwykle zmiękczeniu, a przyrostki **-ko**, **-oko**, **-eko** znikają.

Stopień najwyższy tworzy się od stopnia wyższego przez dodanie przedrostka **naj-**.

Np. *cicho*, *ciszej*, *najciszej*.

Stopniowanie opisowe polega na dodaniu do stopnia równego wyrazu *bardziej*, a do najwyższego – *najbardziej*. Np. *zaskakująco*, *bardziej zaskakująco*, *najbardziej zaskakująco*.

W sposób nieregularny stopniuje się tylko cztery przysłówki: **dobrze**, **źle**, **dużo**, **mało**.

Niektóre przysłówki się nie stopniują, np. *obecnie*, *nagle*, *ukradkiem*, *czasami*.

156. Od podanych przysłówków utwórz przysłówki w stopniu wyższym i najwyższym. Określ typ stopniowania.

wyraźnie, szybko, dokładnie, źle, dobrze,
słono, blisko, tajemniczo, dużo

157. Przeczytaj wiersz. Do jakiego stylu i gatunku wypowiedzi go zaliczyć? Wypisz przysłówki, obok zaznacz ich stopień.

JUTRO POPLÝNIEMY DALEKO

Jutro popłyniemy daleko,
jeszcze dalej niż te obłoki,
pokłonimy się nowym brzegom,
odkryjemy nowe zatoki;
nowe ryby znajdziemy w jeziorach,
nowe gwiazdy złowimy w niebie,
popłyniemy daleko, daleko;
jak najdalej, jak najdalej od siebie.
Starym borom nowe damy imię,
nowe ptaki znajdziemy i wody,
posłuchamy, jak bije olbrzymie
zielone serce przyrody.

(K.I. Gałczyński)

158. Podkreśl przysłówki, które się nie stopniują:

ładnie, boso, wolno, niezwykle, chyłkiem, fantastycznie,
jutro, razem, niezmiernie, blisko, wczoraj, błogo, otwarcie

159. a) Podane czasowniki określ najtrafniejszym przysłówkiem. Postaraj się użyć różne stopnie przysłówka.

czytaj –	licz –
pisz –	siedź –
mów –	słuchaj –
śpiewaj –	idź –

b) Jaką funkcję składniową pełnią te przysłówki?

160. Uzupełnij podane zdania według wzoru.

Wzór: Justyna jest pilna, Teresa pilniejsza, ale najpilniejszy jest Rafał.

Mój dom jest wysoki –
Wypracowanie Piotrką jest dobre –
Ta książka jest ciekawa –
Ręce Kasi są sprawne –

- 161.** Do podanych przymiotników dodaj wybrane z ramki przysłówki wzmacniające lub osłabiające wyrażoną ocenę:

nierozgarnięty, uroczy, dobry, słuszny, piękny, rozmowny, cenny, szczęśliwy, zdolny, modny.

wyjątkowo, niesłychanie, nie bardzo, ogromnie, przesadnie, mało, nieprzeciętnie, bezgranicznie, niezwykle, niewątpliwie, nadzwyczaj

- 162.** Przepisz podane przysłowia i zagadki, zastępując umieszczone w nawisach przysłówki odpowiednimi formami stopnia wyższego i najwyższego.

Oczy widzą daleko, a rozum (daleko). Życ jest (dobrze), więc śpiewajmy (głośno). Orzeł lata (wysoko), a chrzan rośnie (głęboko). Im (dużo) z niej bierzesz, tym robi się większa.

- 163.** a) Do podanych przysłówków dopisz ich stopień wyższy i najwyższy.

trudno, ładnie, brzydko, długo, lekko, krótko

- b) Za pomocą jakiego formantu tworzymy stopień wyższy i najwyższy przysłówka?

- 164.** Utwórz formy stopnia wyższego od przysłówków: *dobrze, źle, dużo, mało*. Ułóż zdania z tymi formami.

- 165.** Ułóż po jednym zdaniu z przysłówkami: *dziarsko, elegancko* w stopniu wyższym. W jaki sposób stopniują się te przysłówki.

- 166.** Napisz kilka zdań o tym, kto w klasie wykonuje coś lepiej od innych lub najlepiej ze wszystkich.

Zastosuj czasowniki:

czytać, recytować, pisać, myśleć, dyskutować

oraz przysłówki w różnych stopniach:

mądrze, pięknie, wyraźnie, poprawnie, szybko, chętnie, poważnie.

- 167.** Napisz, jak oceniasz sprawność fizyczną swoich kolegów w stosunku do innych.

Zastosuj czasowniki:

skakać, rzucać, biegać, ćwiczyć

oraz przysłówki w różnych stopniach:

wysoko, daleko, szybko, sprawnie, źle, dobrze, zgrabnie.

168. Do podanych przysłówków dodaj przysłówki o znaczeniu przeciwnym w stopniu równym, wyższym i najwyższym.

Głośno, wolno, mało, dobrze, źle, wstrętnie.

169. Zastąp przysłówki w nawiasach stopniem wyższym i najwyższym.

Rozpętała się burza. Coraz (bardzo) słychać było wycie wiatru. Coraz (jasno) migały błyskawice. (Głośno) waliły pioruny. Deszcz bębnił gwałtownie po dachu. Nie trwało to (długo) niż godzinę. Robiła się coraz (cicho) i (spokojnie).

170. Wyróżnione wyrazy zastąp przysłówkami o podobnym znaczeniu.

robić coś *od wielkiego dzwonu* –
znać coś *jak własną kieszeń* –
spotykać *na każdym kroku* –
potępiać coś *w czambuł*¹ –
czekać z *założonymi rękami* –
działać na kogoś *jak czerwona płachta na byka* –

171. Zastąp przysłówki grupami wyrazów, tak aby powstały związki frazeologiczne.

rosnąć – *szybko*; pisać – *brzydko*,
siedzieć – *cicho*, bać się czegoś – *straszenie*.

172. Wpisz podane przysłówki w odpowiednie miejsca tak, aby powstały pary synonimów:

załotnie, dokładnie, odpowiednio, kunsztownie,
nieufnie, zagadkowo, szyderczo, dziwacznie

adekwatnie –	ekscentrycznie –
misternie –	sarkastycznie –
sceptycznie –	enigmatycznie –
kokieteryjnie –	skrupulatnie –

173. Podkreśl przysłówki. Wypisz te, które się stopniują i utwórz ich stopień wyższy i najwyższy.

Fajne rzeczy rzadko się do czegoś przydają. Gdyby ludzie czasem się słuchali, mogliby dyskutować. Wszystko, co idzie źle, sprawia wrażenie, że idzie dobrze. Gdy stoisz pod drzwiami, nerwowo szukając kluczy, z pewnością zadzwoni telefon.

¹czambuł – dawny zbrojny, oddział tatarski.

174. Podkreśl przysłówki.

Z PRZYMRUŻENIEM OKA

Do salonu na Dzikim Zachodzie wchodzi kowboj, duszkiem wypija szklaneczkę whisky i wychodzi. Po chwili wraca i pyta bardzo ostro:

- Kto mi pomalował konia na zielono?
- Ja, a bo co? – odpowiada zaczepnie straszny zabijaka.
- Chciałem się tylko dowiedzieć, czy długo schnie farba.

175. Przeczytaj. Wpisz do zeszytu te przysłówki, które się stopniują.

SZKOŁA NA WESOŁO

<i>Z uczniowskich dzienniczków</i> Kowalski nie chciał podać dzisiaj swojego nazwiska. Na języku angielskim śpiewał po polsku.	<i>Przysłowia uczniowskie</i> Lepiej mieć tasiemca niż żadnego życia wewnętrznego. Najtrudniej zaorać pole magnetyczne.
<i>Humor zeszytów</i> Poeta urodził się częściowo w Zoosiu, a częściowo w Nowogrodku. Ślimakowi ciężko było bronować, bo kamienie wchodziły mu w zęby.	

176. Wykreśl z ciągu liter wszystkie przysłówki, a z powstałych liter odczytaj hasło.

LEZGRABNIEPIBLISKOEJPÓŁADNIEŻNONNAJŁADNIE
JIŻNAJMOCNIEJWNAJBLIŻEJCAŁŁADNIEJNAJZGRABNIEJ

5. Kształcenie językowe.

Opis wyglądu zewnętrznego człowieka

Opis postaci

Opis postaci ma dostarczyć jak najwięcej informacji o postaci. Charakteryzuje się dużą liczbą przymiotników, wyrazów nazywających stosunki przestrzenne (przymyki i wyrażenia przymikowe).

Opis postaci może uwzględnić przedstawienie postaci, jej wygląd zewnętrzny, usposobienie. Ważne jest użycie środków artystycznych.

177. Ułóż miniaturowy opis wyglądu zewnętrznego kolegi czy koleżanki w chwili, gdy się cieszy lub gdy jest zmartwiony czy przestraszony. We wstępie zaznacz, co było przyczyną tego czy innego stanu kolegi lub koleżanki. Zwróć uwagę na podany schemat.

Opis wyglądu zewnętrznego człowieka

1. *Wstęp* – zasadniczy cel opisu.
2. *Część zasadnicza*. Opis figury, postawy, twarzy, włosów, oczu, brwi, nosa, ust itp.; ruchy.
3. *Zakończenie* – wniosek o tym człowieku, którego przedstawiasz.

Materiał pomocniczy dla opisu wyglądu zewnętrznego człowieka

Twarz: okrągła, podłużna, pełna, chuda, blada, delikatna, zmęczona, opalona, smagła, biała, żywa, wyrazista.

Włosy: jasne, blond, złociste, kasztanowe, czarne, rude, obfite, długie, pszeniczne, błyszczące, krótkie, proste, faliste, układające się, gęste, siwe.

Oczy: szare, czarne, piwne, niebieskie, zielone, błękitnawe, ciemne, jasne, małe, duże, podłużne, dobre, życzliwe, pogodne, smutne, chytne, głębokie, mądre, przenikliwe, ostre, spokojne, obojętne, wesołe.

Spojrzenie: uważne, ostre, obojętne, wesołe, smutne, spokojne, życzliwe, dobre, podejrzliwe.

Nos: prosty, równy, zadarty, orli, szeroki, wąski, długi, niewielki, krótki.

Usta: małe, niewielkie, duże.

Wargi: wąskie, grube, blade.

Brwi: czarne, ciemne, szerokie, łukowate.

Sylwetka: wysoka, niska, średnia, wysmukła, barczysta, atletyczna, delikatna.

Przy opisie obrazu bardzo może wam się przydać słownictwo opisujące stosunki przestrzenne: *na pierwszym/ drugim planie, w centrum obrazu, obok, w pobliżu, niedaleko, koło, w głębi, z tyłu, w tle, z przodu, w rogu, na górze, na dole, naprzeciwko, na wprost, z boku, z prawej/ lewej strony, po obu stronach, nad, ponad, poniżej, pod spodem, w środku.*

(Sięgnij po ćw. 212, może pomoże ci w opisie).

178. Przeczytaj uważnie zamieszczony niżej fragment „Syzyfowych prac” Stefana Żeromskiego. Wypisz z tekstu te wyrazy, wyrażenia i zwroty, które określają wygląd zewnętrzny:

- a) pana Walentego Borowicza;
- b) pani Borowiczowej.

Pan Walenty Borowicz ćmił fajkę na krótkim cybuszku, wychylał się co kilka minut na bok i przyglądał uważnie już to saniom, już migającym kopytom. Wiatr go chłostał po zaczerwienionej twarzy i on to zapewne wyciskał owe łzy, które szlachcic ukradkiem ocierał.

Pani Borowiczowa nie siliła się wcale na maskowanie wzruszenia. Łzy stały bez przerwy w jej oczach skierowanych na syna. Twarz ta, niegdyś piękna, a w owej chwili wyniszczona już bardzo przez troski i chorobę piersiową, miała niezwykle wyraz namysłu czy jakiejś głębokiej a gorzkiej rozwagi.

Malec siedział „w nogach”, tyłem do koni. Był to duży, tęgi i muskularny chłopak ośmioletni, z twarzą nie tyle piękną, ile rozumną i miłą. Oczy miał czarne, połyskliwe, w cieniu gęstych brwi ukryte. Włosy krótko przystrzyżone „na jeża” okrywała barankowa czapka wciśnięta na uszy. Miał na sobie zgrabną bekieszę z futrzanym kołnierzem i wełniane rękawiczki. Włożono nań strój odświętny, za którym tak przepadał, ale za to wieziono go do szkoły. Z niemego smutku matki, z miny ojca udającego dobry humor wnioskował doskonale, że w owej szkole, którą mu tak zachwalano, przyobiecanych rozkoszy będzie nie tak znowu za dużo.

179. Wypisz z fragmentu „Syzyfowych prac” Stefana Żeromskiego wyrazy, wyrażenia i zwroty, którymi określa autor:

- a) wiek chłopca,
- b) rysy i wyraz twarzy,
- c) oczy,
- d) włosy,
- e) ubiór.

180. Przeczytaj. Wypisz fragmenty będące opisem chłopca o imieniu Harry.

Harry ubrał się i poszedł do kuchni. Stołu prawie nie było widać spod prezentów dla Dudleya. Wyglądało na to, że jest tam nowy komputer, który Dudley chciał dostać, a także telewizor i rower wyścigowy. Harry nie miał pojęcia, po co mu ten rower, bo Dudley był gruby i nie uprawiał żadnego sportu – chyba że za dyscyplinę sportową uzna się bicie słabszych. Jego ulubionym workiem treningowym był właśnie Harry, ale nieczęsto udawało mu się go złapać. Harry był bardzo szybki, choć wcale na to nie wyglądał.

Być może miało to coś wspólnego z mieszkaniem w ciemnej komórce, ale Harry był bardzo mały i chudy jak na swój wiek. A sprawiał wrażenie

jeszcze mniejszego i szczuplejszego niż w rzeczywistości, bo nosił wyłącznie stare ubrania po Dudleyu, który był prawie cztery razy od niego większy. Harry miał drobną buzię, kościste kolana, czarne włosy i jasne, zielone oczy. Nosił okrągłe okulary, zawsze poklejone celuloidową taśmą, bo od czasu do czasu Dudleyowi udawało się jednak trafić go w nos. Jedyną rzeczą, którą Harry lubił w swoim wyglądzie, była bardzo cienka blizna na czole, przypominająca zygzak błyskawicy.

(J.K. Rowling „Harry Potter i kamień filozoficzny”)

181. Na podstawie zdjęcia i notatki opisz postać romantycznego włóczęgi, w którą wcielał się słynny komik *Charlie Chaplin*. Podane niżej wyrazy pomogą ci.

Sylwetka: niski, szczupły, drobny, o charakterystycznie rozstawionych stopach, z nieodłączną bambusową laseczką w dłoni.

Włosy: gęste, ciemne, kręcone.

Twarz: pociągła, mocno ucharakteryzowana; duże, smutne oczy, ciemne brwi, wąski nos, pełne usta, śmieszny, czarny wąsik.

Wyraz twarzy: smutny, poważny, jakby zdziwiony.

Ubiór: mający pozory elegancji; mały, śmieszny melonik; kusa, przyciasna i sfatygowana marynarka; biała koszula; kamizelka; zbyt obszerne, workowate spodnie; za duże buty, założone prawy na lewą nogę, a lewy na prawą.

182. Uzupełnij następujące szeregi utartych w języku polskim porównań.

Wzór: czarny jak smoła,
czerwony jak upiór.

szary jak –	zimny jak –	blady jak –
gorący jak –	straszny jak –	gorzki jak –
kwaśny jak –	jasny jak –	ciepły jak –

183. Wyjaśnij znaczenie następujących połączeń wyrazów:

zrobić kogoś na szaro –
rządzić się jak szara gęś –
widzieć coś w czarnych barwach –
mieć zielono w głowie –
marzyć o niebieskich migdałach –
być w opałach –

184. a) Wyobraź sobie następującą sytuację.

Razem z młodszą siostrzyczką Lucynką pojechałeś do cici w Kijowie. Wyszedłeś z nią na spacer. Na ludnych kijowskich ulicach straciłeś Lucynkę z oczu. Zgubiła się. Zwróciłeś się z prośbą o pomoc na milicję. Dyżurny milicjant prosi cię o podanie opisu Lucynki. A ty napisałeś:

Ona jest maleńka, ma jasne włosy, jasne oczy, ubrana w niebieską bluzkę i białe spodenki. Jadła lody, mówi niewyraźnie. W ręku miała lalkę.

b) Czy ten opis zadowoli milicjanta? Spróbuj go odredagować tak, by pomógł w odszukaniu Lucynki.

185. Przeczytaj tekst o bohaterce książki L. Montgomery „Ania z Zielonego Wzgórza”. Czy chciałbyś mieć taką przyjaciółkę? Dlaczego?

W gronie przyjaciół brakuje jeszcze... Ani z Zielonego Wzgórza. Była dziewczynką niezwykłą: zwariowaną, pomysłową, pełną fantazji, upartą – w pozytywnym znaczeniu tego słowa – i ambitną. Za wszelką cenę starała się być we wszystkim najlepsza, dlatego też czasami dochodziło do zabawnych sytuacji.

Ania miała bardzo bujną fantazję. Swe myśli wypowiadała bez trudu, odważnie. Czasami wyrażała się w bardzo wyszukany sposób, używając wyrażen i zwrotów zaczerpniętych z literatury.

Podziwiał w niej optymizm, radość życia i ciekawość świata. Zawsze była w dobrym humorze, nie zniechęcały jej smutki, troski, kłopoty, których miała bez liku. Była sobą. Nie grała komedii, nie udawała lepszej, niż była w istocie. Uparcie dążyła do celu. Była uczuciowa, ceniła przyjaźń. Marzyła o niej wówczas, kiedy nie miała nikogo bliskiego, żadnej bratniej duszy obok siebie. Wyobrażnia sprawiała, że nie czuła się samotna, niekochana, odrzucona. I uśmiechnęło się do niej szczęście: znalazła swój dom na Zielonym Wzgórzu. Mimo wielu perypetii, jakie przyszło jej przeżyć, była szczęśliwa, bo zadowalał ją każdy dzień, każdy okruszek szczęścia; cieszyło wszystko, czego doznawała. Smutki hartowały jej duszę.

186. Podane niżej słownictwo przepisuj w dwóch grupach: a) określające twarz; b) określające spojrzenie:

badawcze, piękne, bolesne, szpetna, ciepłe, ironiczne, brzydka, blada, groźna, posępne, otępiałe, świeże, opalona, rumiane, dobrotliwa, powłóczyście, nieprzenikniona, ruchliwa, wątpliwa, pytające, słodkie, zacięta, pogodna, szydercze, krępujące, skryta, pomarszczona, zagadkowe, poorana zmarszczkami, zimne, znaczące, łagodna, pokryta bruzdami, druzgocące, żartobliwe.

§ 13. Sposoby tworzenia przysłówków

187. Porównaj podane połączenia wyrazowe. Wskaż przysłówki, powiedz od jakich części mowy i w jaki sposób zostały utworzone.

daleki kraj – przyjechał z daleka
polskie miasto – mówi po polsku
wysokie drzewo – rośnie wysoko
cieszymy się jesienią – jesienią zbieramy plony
położył się na bok – zjechał na bok
czytałem po dwa razy – czytałem dwukrotnie

Przysłówki bywają wyrazami podstawowymi i pochodnymi. Podstawowych przysłówków jest niewiele, np. *wczoraj*, *dziś*, *trochę*.

Przysłówki tworzymy od przymiotników, od różnych form rzeczownika z przyimkiem lub bez przyimka i od liczebników.

Przysłówki odprzymiotnikowe tworzą się od:

- 1) od prostych i złożonych przymiotników za pomocą przyrostków -o, -e, np. *bliski* – *blisko*, *dobry* – *dobrze*, *lekkomyślny* – *lekkomyślnie*;
- 2) od przymiotników z przyimkami **po**, **za**, **z**, **na** za pomocą przyrostków -u, -a, -o, np. *po ukraińsku*, *za mało*, *z bliska*, *na lewo*, *na zimno*;
- 3) od formy przymiotnika rodzaju nijakiego w celowniku z przyimkiem *po*, *po dawnemu*.

188. a) Spośród połączeń wyrazowych wypisz połączenie z przysłówkiem, napisz pytanie oraz skrótowo grupę przysłówków. Ustnie wyjaśnij, jak powstał.

Dobry ojciec, postąpił dobrze, *zjeżdżał* na nartach w *dół*, do dołu, wysypali śmiecie, skręcił na prawo, na prawym *brzegu*, była plaża, w górze *krążył orzeł*, w górze był tunel, uczy się *po polsku*, tańczy polski taniec.

- b) Wytlumacz pisownię wyróżnionych wyrazów.

189. a) Przepisz, podkreśl przysłówki.

Niełatwo było żyć starożytnym Grekom. Większość ich państwa zajmowały góry. Takie ukształtowanie terenu znacznie utrudniało wędrówkę. Dlatego Grecy rzadko podróżowali drogą lądową i najczęściej wykorzystywali drogę morską. Doskonale wyposażone statki pływały m.in. do Azji Mniejszej.

- b) Wypisz z tekstu przysłówki, które się stopniują i utwórz od nich pozostałe stopnie.

- 190.** Od jakich części mowy powstały przysłówki? Ułóż cztery zdania z przysłówkami.

stanowczo, nieśmiało, wyraźnie, tajemniczo,
rankiem, wieczorem, trojako, potrójnie

- 191.** Utwórz przysłówki od przymiotników. Jak one powstały?

bliski, ciepły, ostry, tępy, ostrożny, radosny, zły, dobry

- 192.** Zapisz podane przysłówki w trzech kolumnach: odprzymiotnikowe, odrzeczownikowe, odliczebnikowe. Ułóż trzy zdania z przysłówkami różnego pochodzenia.

Odważnie, czasem, w środku, wysoko, dwakroć, serdecznie, odważnie, po polsku, z bliska, z daleka, z cicha, prawdopodobnie, wiarygodnie, na prawo, po pierwsze, po drugie, za drogo, za daleko, najpierw, na pamięć.

- 193.** Wpisz podane wyrazy do odpowiednich rubryk.

Biały, biel, bieleje, biało, prędko, prędkość, daleki, dał, daleko, wesoły, wesoło, weselić się, wesołość, z bliska, bliskość, bliski, zbliżyć się, wyżyna, z wysoka, wysokość, wysoki, wysoko, głośno, głośny, głos, głosić, wiele, wielki, wielkość, powiększać.

Rzeczownik	Przymiotnik	Czasownik	Przysłówek

- 194.** Uzupełnij podane przysłowia odpowiednimi przysłówkami. Jak one powstały?

Nie czyń drugiemu, co tobie ... . Kto ... przychodzi, ten sam sobie szkodzi. Kto ... sieje, ten się śmieje, kto sieje ..., ten ma różnie. Gdzie dużo szyku, tam ... szyku. Co masz zrobić jutro, zrób ... . Kto ... orze, ma chleb w komorze. Gdzie wiele wilków, tam psów ... trzeba.

- 195.** Przepisz tekst. Podkreśl przysłówki utworzone od przymiotników. Określ styl tekstu.

Od rana wojska okopywały się leniwie i posępnie wśród strug wody. Ognia nie można było nigdzie rozpalić. Kilka tysięcy Tatarów wyszło z obozu czujnie pilnować, aby tabor polski nie próbował się po kryjomu wymknąć. Rano trąby zagrały w polskim obozie długo i żałośnie, potem zaczęły tu i ówdzie warczeć bębny. Powoli dzień wstawał smutny, wilgotny, nawałnica wreszcie ustała, ale padał jeszcze drobny deszczyk.

(wg H. Sienkiewicza)

196. Przetłumacz tekst na język polski. Podkreśl przysłówki, zastanów się nad ich pochodzeniem.

Лісова дорога, якою ми, здається, ніколи не ходили, раптом повернула вбік, і поміж дерев срібно заблищало спокійне плесо¹ озера. Коли ми підійшли ближче, то побачили, що воно було майже кругле і набагато більше, ніж попереднє озерце – близько чотирьохсот метрів ушир.

Довкола озера стояли підряд дуби і заглядали у воду.

(Г.Р. Передерій)

197. Przeczytaj wiersz, określ styl utworu. Wypisz przysłówki, obok napisz, od jakiej części mowy pochodzą.

PRZYJŚCIE LATA

I coś powiecie na to,
Że już się zbliża lato?

Kret skrzywił się ponuro:
– Przyjedzie pewnie furą.

Jeż się najeżył srodze:
– Raczej na hulajnodze.

Wąż syknął: – Ja nie wierzę.
Przyjedzie na rowerze.

Kos gwizdnął: – Wiem coś o tym –
Przyleci samolotem.

– Skąd znowu – rzekła sroka –
Nie spuszczam z niego oka

I w zeszłym roku, w maju,
Widziałam je w tramwaju.

– Nieprawda! Lato zwykle
Przyjeżdża motocyklem!

– A ja wam to dowiodę,
Że właśnie samochodem.

– Nieprawda, bo w karecie!
– W karecie? Cóż pan plecie?
– Oświadczyć mogę krótko,
Przypłynie własną łódką.

A lato przyszło pieszo –
Już łąki nim się cieszą

I stoją całe w kwiatach
Na powitanie lata.

(J. Brzechwa)

¹ плесо – tafla.

§ 14. Przysłówki proste i złożone. Pisownia przysłówków.

Przysłówki są **proste** i **złożone**.

Przysłówki proste są oparte na jednym temacie wyrazowym, np. *smutno, dobrze, czworako*.

Przysłówki złożone powstały z jednego wyrazu złożonego albo z dwu lub więcej wyrazów, np. *prawdopodobny – prawdopodobnie, wten-czas – w+ten+czas, z bliska, z daleka*.

Niektóre przysłówki złożone należy odróżniać od jednakowo brzmiących innych części mowy, np. *doprawdy to jest piękne – zawsze dążę do prawdy; wyszedł na sam przód szeregu – nasamprzód nauczył się wiersza*.

Przysłówki złożone piszemy *łącznie* lub *rozdzielnie*.

Piszemy łącznie przysłówki utworzone od wyrazów złożonych, np. *wiarygodnie, lekkomyślnie*.

Oddzielnie piszemy: 1) przysłówki utworzone od przymiotników z przyimkiem *za*, np.: *za daleko, za długo*;

2) przysłówki utworzone od przymiotnika lub liczebnika porządkowego rodzaju nijakiego z przyimkiem *po*, np.: *po polsku, po ukraińsku, po dawnemu, po pierwsze, po trzecie*.

198. Przeczytaj. Zwróć uwagę na wyróżnione przysłówki; od jakich części mowy i w jaki sposób powstały?

Codziennie sprzątam swój pokój. Co tydzień odwiedzam babcię i dziadzia. Chodzimy do nich na przemian z siostrą. W święta nawzajem składamy sobie życzenia.

Połączenia zaimków lub przyimków z innymi wyrazami nazywamy **wyrażeniami zaimkowymi** lub **wyrażeniami przyimkowymi**. Np. *bez reszty, nade wszystko, po ciemku*.

Wyrażenia zaimkowe i przyimkowe mają najczęściej znaczenie przysłówków.

Przysłówki będące wyrażeniami zaimkowymi lub przyimkowymi piszemy *rozdzielnie* lub *łącznie*.

Piszemy rozdzielnie:

1. Wyrażenia zaimkowe rozpoczynające się od *co, tym, im, jak*, np.: *co rok, co trochę, tym lepiej, im szybciej, jak najwięcej*.

Wyjątek: **tymczasem**.

2. Połączenia przyimków z rzeczownikami, np. *na koniec, do góry, mimo woli, po kolei, z powrotem*.

3. Przyimki z wyrazami występującymi jedynie w połączeniach przyimkowych, np. *bez ustanku, do szczętu, na oślep, po ciemku, w poprzek, za bezcen*. Wyjątki: *poniewczasie, nawzajem*.

4. Połączenia przyimków z przysłówkami, np. *na krótko, na jutro, do wewnątrz, od zaraz, za blisko, za darmo*.

Piszemy łącznie:

1. Przysłówki utworzone od przymiotników, np. *codzienny – codziennie, cotygodniowy – cotygodniowo*.

2. Połączenia przyimka i członów: *-bok, -czas, -kąd, -koło, -miast, -tem, -wnętrz*, np. *obok, wówczas, donikąd, wkoło, natychmiast, wewnątrz, zawczasu, potem*.

3. Przysłówki: *pokrótkce, wkrótce, pośrodku (ale: w środku), potem, nareszcie, naprawdę, doprawdy, mimochodem, naraz, naprędce, naumyślnie, nadal, naprzód, nazajutrz, nawzajem, nadto, (nie) omal, pomalu, ponadto, powoli, pojutrze, przedwczoraj, wpół, wstecz, wspak, wpław, wprawdzie, wzwyż, zrazu, znowu, zniecka, zewsząd, zaledwie, zaraz, zadość, zaiste*.

199. a) Uzupełnij zdania przysłówkami będącymi wyrażeniami przysłówkowymi lub przyimkowymi. Dobierz je spośród podanych wyżej przykładów.

Danusia przyszła dziś do szkoły... . Chłopiec skakał ... z radości. Nauczyłem się reguлки ... . Janek zawsze wykonuje ćwiczenia ... . rośli mury nowego budynku.

- b) Staraj się zapamiętać pisownię kilkunastu wyrażeń przyimkowych. W razie potrzeby korzystaj ze słownika ortograficznego.

200. Uzupełnij czasowniki przysłówkami utworzonymi od przymiotników:

bliski, daleki, energiczny, niski, szybki, ostrożny, wolny, wysoki
idzie (*jak?*), znajduje się (*gdzie?*)

201. Utwórz przysłówki od podanych przymiotników. Zastosuj je w zdaniach w roli określeń czasownika.

tchórzliwy, burzliwy, życzliwy, hałaśliwy

202. Podkreśl spośród podanych przymiotników te, od których można utworzyć przysłówki. Zapisz ich stopień równy, wyższy i najwyższy.

szklany, uważny, żelazny, trójkątny, szczerzy,
drewniany, porządný, żywy

203. a) Do podanych przymiotników dopisz utworzone od nich przysłówki. Obok zapisz pytanie, na które odpowiada.

Krótki, wąski, podłużna, brązowy, życzliwy, delikatny, głośny, *powolny*, *radosny*, pachnący, *nudny*.

b) Do wyróżnionych wyrazów zapisz przysłówki o znaczeniu przeciwnym.

204. Uzupełnij tabelkę wyrazami pokrewnymi. Powiedz, jakie to części mowy.

Co?	Jaki?	Jak?
korzyść	korzystny	korzystnie
twarz	–	–
–	wzorowy	radośnie
–	–	–
–	porządny	potężnie
–	–	–
powaga	–	pożytecznie
–	–	–
szczegół	–	tchórzliwie
–	hałaśliwy	–
heroizm	–	handlowo
–	–	–
higiena	–	haniebnie
honor	–	–
–	humorystyczny	–
bohater	–	–
–	wahadłowy	–
zuchwalstwo	–	–
–	chóralny	–
–	–	ruchliwie

205. a) Przepisz, otwierając nawiasy. Objaśnij łączną lub rozdzielną pisownię wyrażen przyimkowych.

(do) syta, (do) prawdy, (do) woli, (mimo) woli, (mimo) wolnie, (na) wyrost, (na) przeciw, (od) dawna, (od) razu, (po) południu, (po) angielsku, (w) koło, (z) cicha, (z) daleka, (za) wczasu, (za) darmo, (po) niewczasie, (na) czco.

b) Z pięcioma dowolnymi przysłówkami ułóż zdanie.

206. Od podanych przymiotników utwórz przysłówki i połącz je z odpowiednimi bezokolicznikami tak, aby powstały związki wyrazowe.

smaczny, rzeński, celny, ironiczny, żarłoczny, rozsądny,
poprawny, gustowny, kulturalny, logiczny, prędkie, interesujący.

opowiadać

postępować

ubierać się

gotować

czuć się

mówić

zachować się

iść

strzelać

myśleć

uśmiechać się

jeść

207. Przepisz i dodaj złożone przysłówki bliskoznaczne z ramki.

nagle, niespodziewanie –

w dalszym ciągu –

w jednej chwili, od razu –

wcześniej, dawniej –

do tego czasu, do tej chwili –

niebawem, rychło, wnet –

wtedy, w tym czasie –

zbyt późno, po czasie –

zwykle, przeważnie, najczęściej –

znenacka, wtem, dotychczas, nadal, natychmiast, wprawdzie,
wreszcie, potem, przedtem, niezaślugo, naprzód, pokrótce,
poniewczasie, wkrótce, wówczas, wtenczas, zazwyczaj

208. a) Kiedy napisać:

wtem, potem, przedtem, zatem,

a kiedy:

w tym, za tym, przed tym, po tym?

b) Dobierz wyrazy bliskoznaczne do wyrazów z pierwszej grupy. Zapisz je parami.

c) Uzupełnij poniższe zdania wyrażeniami z drugiej grupy.

Nie ma ... ani krzty prawdy.

Co się ... kryje?

Broni się ... oskarżeniem.

Czuł ... żal.

209. Z przytoczonej zagadki ludowej wypisz osobno wyrażenia przyimkowe pisane z przyimkiem rozdzielnie, a osobno – przysłówki złożone.

Jak przewieźć po jednemu: wilka, kozę i kapustę, żeby jedno drugiego nie zjadło?

Pewien człowiek pomyślał: „Przewiozę z początku wilka, to koza zje kapustę, przewiozę wprzód kapustę, to wilk zje kozę”. Przewozi zatem naprzód kozę, a wilka z kapustą zostawia. Potem wraca: bierze ze sobą kapustę, którą przywiózłszy, zostawia, a zabiera z powrotem kozę, żeby nie zjadła kapusty. Z kolei zostawia ją tu, gdzie był wilk, a bierze wilka i przewozi go, gdzie przedtem była koza. Na ostatku przewozi na powrót kozę.

210. Zestaw w pary przysłówki przeciwne.

Bezczelnie, bohatersko, chłodno, ciepło, detalicznie, flegmatycznie, histerycznie, hojnie, hurtowo, kulturalnie, ruchliwie, skąpo, spokojnie, tchórzliwie.

211. Wyrażenia porównawcze zastąp przysłówkami:

leje jak z cebra, śpi jak zabity, pędzi jak strzała,
siedzi jak mysz pod miotłą, kłamie jak z nut,
milczy jak zakłęty, wlecze się jak żółw.

212. a) Przeczytaj tekst. Określ jego styl. Znajdź przysłówki złożone, ustnie wyjaśnij ich pisownię.

CECHY DOBREGO OPISU

Opis ma charakter statyczny, więc należy w nim używać jak najwięcej przymiotników i rzeczowników, nazywających wielkość, barwę, kształt.

Należy usytuować opisywane elementy w przestrzeni. Do tego przydadzą się niektóre przysłówki: niedaleko, wyżej, niżej; wyrażenia przyimkowe: u góry, na prawo, w środku, z boku.

Opis powinien być dokładny. Ważne są wszystkie szczegóły, ale główny nacisk należy położyć na cechy charakterystyczne postaci, rzeczy, krajobrazu. Opis musi mieć określoną kompozycję. Opisując, trzeba się trzymać jakiegoś porządku, np. od szczegółu do ogółu lub odwrotnie od góry do dołu, od lewej do prawej (np. w opisie krajobrazu).

W opisie mogą się pojawiać elementy oceny dopełniające obraz postaci, rzeczy lub krajobrazu (przystojny mężczyzna, widok zapierający dech w piersiach itd.).

b) Czy powyższy artykuł ma dla ciebie znaczenie praktyczne?

213. Uzupełnij tekst podanymi w ramce przysłówkami. Postaraj się zapamiętać ich pisownię.

– ... nic nie mówisz? – zapytał zaniepokojony milczeniem Renaty Karol.

Dziewczynka jakby obudziła się ze snu. ... odwróciła głowę w stronę kolegi. ... uśmiechnęła się przepraszająco, ale się nie odezwała.

– Gniewasz się na mnie? – próbował wybadać ją chłopiec – ale powiedz o co. Renata ... się odezwała:

– Wcale się na ciebie nie gniewam. ... rzadko się na kogoś gniewam.

– Tylko wieczór jest tak ... . piękny, że chciałam trochę pomilczeć. Przepraszam.

– Nie szkodzi – Karol uśmiechnął się z ulgą. – Myślałem, że ... nic nie mówisz, żeby mnie zdenerwować, ale skoro tak, to możesz dalej nic nie mówić. Już nie będę bez potrzeby przerywał ciszy.

natychmiast, nareszcie, pomalutku, dlaczego, potem,
zazwyczaj, nadzwyczajnie, po prostu, naumyślnie

214. Niżej są wypisane przysłówki złożone o trudnej pisowni: przeczytaj je uważnie; wypisz te, których pisownie sprawia ci trudności; zapisz wszystkie w porządku alfabetycznym.

doprawdy, zresztą, zapewne, nadzwyczaj, ponadto, naprawdę, przedwczoraj, pomalutku, zaledwie, nadaremnie, zarówno, naraz, pośrodku, powoli, zazwyczaj, pojutrze, przedtem, wówczas, wprawdzie, naprzód, zanedto, wniwecz, wprost, pokrótce

215. Napisz historyjkę o zwycięskim wyścigu ślimaka z zającem. Zastosuj przysłówki złożone, np.:

ślimak: *pomalutku, powoli, zaledwie, wreszcie, naprzód, zapewne, wprawdzie;*

zając: *nadzwyczaj, doprawdy, naraz, pośrodku, przedtem, wówczas, zanedto, wniwecz, nadaremnie.*

216. a) Razem na pewno się pisze:

naprawdę, zewsząd, dotychczas, pokrótce, pomalutku, pomalutku, powoli, ponadto, wespół.

b) Ułóż 1–2 zdania, w których użyjesz jak najwięcej tych wyrazów.

- 217.** Ułóż krótkie opowiadanie. Wykorzystaj niektóre wyrażenia przyimkowe. Pamiętaj o ich łącznej pisowni.

Dlatego, dlatego, dookoła, dopóty, dopóki, dotąd, dotychczas, nadal, naprawdę, naprzeciwno, naprzód, naraz, natychmiast, nawet, ponadto, pośrodku, przedtem, wtenczas, zanim, znowu, zresztą.

- 218.** Przeczytaj wiersz T. Szewczenki „I tu, i ówdzie – źle jest wszędzie” (przekład Cz. Jastrzębiec-Kozłowskiego), wypisz przysłówki, dopisz do nich synonimy. Do jakiego stylu odniesiesz tekst?

I tu, i ówdzie – źle jest wszędzie!
Uboga dusza krztę uprzedzie,
Raniuczko wstawszy ... już się chce
Jej spać, więc kładzie się nieboga.
A wola strzeże duszy w śnie ...
„Ocknij się – rzecz – płacz, uboga!
Nie wszędzie słońce. Mrok dokoła!
Na ziemi nie ma prawdy zgoła!”
Leniwa wola okłamała
Malutką duszę: słońce wschodzi
I jasny dzień się wokół rodzi.
Truchleje wrażeń sił nawała,
Królowie drgnęli uroczyści –
I prawda się na ziemi ziści!

- 219.** a) Przeczytaj tekst. Określ jego główną myśl, zatytułuj tekst. Ułóż samodzielnie plan tekstu.

„Od świętej Hanki chłodne wieczory i ranki” – mówi przysłowie ludowe. I oczywiście w sierpniu powietrze robi się chłodniejsze, a we wrześniu mogą być przymrozki. Czasem rano, idąc do szkoły, możesz zobaczyć biały dach domu lub „siwiznę” na trawie. Drobną deszczkę jesienną trwa długo, krajobraz staje się szary i ponury. Wicher dmie mocno i rozrzuca wszędzie nasiona traw i drzew.

Gdzieniedzie liście na drzewach zmieniają barwę, z zielonych stają się złote, bordowe, brązowe. Liście gęsto zaścieniają ulice, parki, trawniki. Jeszcze kilka dni, kilka podmuchów i czarne osierocone gałęzie zapowiadają już inną porę roku.

- b) Ułóż opis jesiennego krajobrazu, używając przysłówków.

220. Do podanych wyrazów dobierz przysłówki o bliskim znaczeniu.

Bez słów, bez wątpliwości, zgodnie z sumieniem, bez wstydu, z radością, do tego czasu, przed czasem, ze zrozumieniem, daleko sięgać, o wielu znaczeniach, nie do rzeczy, z brakiem pewności.

221. Podane przysłówki zapisz w dwóch słupkach – pisane łącznie i oddzielnie. W razie potrzeby skorzystaj ze słownika ortograficznego.

(Mimo) woli, (ramię) w ramię, (gdzie) niegdzie, (z) góry, (do) woli, (od) dawna, (od) razu, (na) tychmiast, (na) prędcę, (przede) wszystkim, (na) prawdę, (na) pamięć, (do) syta.

222. Do podanych przysłówek dobierz z ramki synonimy. Ugrupuj je i zapisz.

1. Burzliwie. 2. Raptem. 3. Cichutko 4. Zawsze. 5. Wcześniej.

niespodziewanie, głośno, energicznie, zniechta, wcale, ukradkiem, stale, potajemnie, ciągle, bezustannie, hałaśliwie, gwarnie, nagle, bezgłośnie, rano, gwałtownie, zawczasu, dyskretnie, niemo, raptownie, gwałtownie

§ 15. Partykuła *nie* z przysłówkami

223. Przeczytaj zdania. Zwróć uwagę, jak piszemy partykułę *nie* z przysłówkami.

Możesz to zrobić *nie dzisiaj*, a jutro. *Niechętnie* zabierasz się do pracy. *Niedobrze* to o tobie świadczy. Niezbyt z ciebie pracowity człowiek. *Nie ciekawie*, a nudnie opowiadasz o tym wydarzeniu.

Przysłówki z partykułą **nie** piszemy łącznie lub rozdzielnie.

Łącznie piszemy przysłówki odprzymiotnikowe, które się stopniają.

Formy stopnia wyższego i najwyższego z przeczeniem **nie** piszemy rozdzielnie, np.: *nieblisko – nie bliżej – nie najbliżej*

nietanio – nie taniej – nie najtaniej.

Rozdzielnie piszemy:

a) przy przeciwstawieniu, np.: *nie blisko, a daleko;*

nie tanio, a drogo.

b) przysłówki, które się nie stopniają, np.: *nie dziś, nie opodal,*

nie od razu, nie teraz.

Wyjątki: *niezbyt, nieomal, nieraz, niebawem, niezgorzej.*

224. Przepisz i uzupełnij przymiotniki i przysłówki przeczeniem *nie*.

... solidny – ... solidnie	... szczególny – ... szczególnie
... uleczalne – ... uleczalnie	... właściwy – ... właściwie
... ustępliwy – ... ustępliwie	... umiejętny – ... umiejętnie
... pozorny – ... pozornie	

225. Przepisz przysłowia, otwierając nawiasy. Uzasadnij pisownię *nie* z przysłówkami.

Nie czyń drugiemu, co tobie (nie) miło. Co za dużo, to (nie) zdrowo.
(Nie) daleko pada jabłko od jabłoni. Gdzie cię radzi widzą, tam (nie) często bywaj, a gdzie nieradzi – tam nigdy. Jak się człowiek przyłoży, to mu wszędzie (nie) zgorzej.

226. Przepisz podane zdania i uzupełnij je odpowiednimi przysłówkami z ramki. Uzasadnij ich pisownię.

nie zawsze, nie tylko, nie bardzo, nie dosyć, nie całkiem,
nie dziś, nie teraz, nie wszędzie, nie tu, nie tutaj, nie tam,
nie wczoraj, nie zaraz, niebawem, nieraz, niezbyt

... wiem, jak należy się zachować w takiej sytuacji. ... chętnie cię odwiedzę, ale także pomogę ci uporządkować książki. ... lubię odrabiać lekcje wspólnie z kolegami. ... było ci tych przykrości, musiałeś się znowu narazić. ... było to tyk, jak ci opowiedziano. ... są moje imieniny. ... słuchała muzyki, najpierw odrobię lekcje. ... czuję się dobrze. ... zatrzymaj się, lecz dalej. ... będziemy odpoczywać. ... byłem, gdzie myślisz. ... ale przedwczoraj odpowiadałem z historii.

Sprawdź siebie

1. Jakie wyrazy nazywamy przysłówkami? Jak została utworzona nazwa tej części mowy?
2. Czym się różni przysówek od przymiotnika?
3. Jaką rolę w zdaniu pełni przysówek?
4. Jakie znasz grupy przysłówków? Na jakie pytania odpowiadają przysłówki każdej z tych grup? Podaj przykłady.
5. Od jakich części mowy tworzymy przysłówki?
6. Jak stopniuje się przysłówki? Podaj przykłady.
7. Co wiesz o łącznej i rozdzielnej pisowni przysłówków?
8. Co to są wyrażenia przyimkowe? Podaj przykłady.
9. Jak piszemy przeczenie *nie* z przysłówkami?

§ 16. Analiza gramatyczna przysłówka

1. Przysłówek.
2. Grupa znaczeniowa.
3. Stopień porównania (jeżeli się stopniuje).
4. Prosty czy złożony.
5. Rola w zdaniu.

227. a) Z podanego tekstu wypisz według wzoru czasowniki z okolicznikami wyrażonymi przysłówkami i rzeczownikami.

Wiatr wkrótce ucichł i dawał się tylko słyszeć huk podniebny i trzask łamiących się gałęzi. Na czarnym tle nocy majaczyły osypane śniegiem drzewa. Prędzej jechać nie było można, drożyna bowiem leśna, zawalona zaspami, przeciskała się wśród pniaków i gałęzi. Nareszcie po upływie jakiejś godziny, podczas której doktor szczerze się namartwił i naobawiał, dały się słyszeć głuchoe odgłosy: psy szczekały.

Zamigotały światelka w oddali, podobne do chwiejących się w różne strony punkcików, dym zapachniał.

– Nuże małe! – zawołał wesoło na konie woźnica, rozgrzewając się za pomocą obijania boków pięściami. Za chwilę mijali pędem szereg chat, do strzech zasypanych śniegiem.

(S. Żeromski)

b) Jak powinien się zachowywać uczeń na lekcji? Podaj odpowiednie przysłówki utworzone od przymiotników w ramce.

Uczeń powinien: myśleć –, słuchać –, pisać –, odpowiadać –, pracować –.

rozumny, chętny, uważny, czysty, staranny, głośny, mądry, pilny, wytrwały
--

c) Dokonaj analizy gramatycznej przysłówków.

228. a) Podkreśl przysłówki. Obok napisz, do jakiej grupy należą.

Kora bezmyślnie zerwała narcyz. Nagle ziemia rozwarła swe **czeluście**. Na rydwanie zaprzężonym w czarne rumaki zjawiał się niespodziewanie Hades. Bóg podziemi wyglądał strasznie. **Gwałtownie** porwał Korę na rydwan i pomknął chyżo do swego królestwa. Kyane usłyszała, jak jej przyjaciółka Kora **żałośnie** woła towarzyszkę o pomoc. Śmiało rzuciła się pod kopyta koni, które pędziły galopem. Lecz poświęciła się na próżno. Rydwan wraz z Korą przeleciał szybko jak piorun i znikł bez-

powrotnie w przepaściach ziemi. Otchłań zwarła się raptownie. Ponownie na kwieciej łące cudownie zapachniały narcyzy i ślicznie zaśpiewały skowronki. Demetr gorzko i boleśnie zapłakała po stracie córki.

b) Do wyróżnionych wyrazów wypisz z tekstu synonimy.

6. Kształcenie językowe.

Dokładne streszczenie tekstu

Streszczenie jest to skrótowe przedstawienie jakiejś sytuacji, zdarzenia, przeczytanej książki itp. Służy przekształceniu obszernego materiału w krótki tekst, zawierający najważniejsze wątki. Stosuje się je zawsze wtedy, gdy coś komuś relacjonujemy. Szczególnie przydatne w pracach naukowych.

Cechy dobrego streszczenia:

powinno: być krótkie, rzeczowe i zwięzłe;
dotyczyć tylko tego, co mamy streścić;
zawierać najważniejsze, podstawowe wątki;
stanować kwintesencję streszczanego dzieła;
być obiektywne;
przedstawiać wydarzenia w kolejności chronologicznej.

Aby zrobić dobre streszczenie należy:

dokonać wyboru najważniejszych zdarzeń z akcji, którą chcemy streścić;

zdecydować, czy wybrane fakty ukazują sens dzieła;
starać się być obiektywnym przy ich wyborze.

Czego unikać:

dygresji, osobistych komentarzy;
używania cytatów;
przytaczania dialogów.

229. Przeczytaj tekst. Dokładnie streść go i zapisz streszczenie.

Dnia pewnego rybak Wars wypłynął na połów. Warsowa żona z dwójgiem bliźnięt została w chacie, ryby już złowione sprawiając i wędząc.

Wtem gość niezwykle zawitał do chaty rybaka. Był to sam mazowiecki książę Ziemowit, który zbłądził na łowach w czarnej puszczy. Za zwierzem turem goniąc, łowców-towarzyszy odbieżał niebacznie i drogi ku nim powrotnej, o dziwo!, odnaleźć nie mógł. Wtedy z wiślanej łachy wynurzyła się Panna Wodna półrybiej, półludzkiej postaci. Ta znużonemu, głodnemu księciu ścieżkę do chaty rybackiej wskazała.

– Idź – rzekła – a znajdziesz tam los swój i los ojczyzny swojej.

Poszedł ksiązę za wskazaniem wiślanej wróżki. Cóż znalazł? Chatę ubogą, ludzi prostych, życie pracowite. Okazano mu tam gościnność szczerą i pomoc życzliwą prosto z serca idącą, nie jak wielmożnemu księciu, lecz jak bratu będącemu w potrzebie.

Z początku zdziwił się wielmożny ksiązę. Potem – zrozumiał, że potęgą na świecie nie jest bogactwo ani władza – że potęgą jest praca. Zrozumiawszy – ocenił i uszanował.

A że puszcza, według ówczesnych, dawnych praw należała do księcia, rzekł ksiązę rodzinie rybaka:

– Coście sami już pracą swych rąk dzielnych na dzikiej ziemi zdobyli i znacznie, znacznie więcej jeszcze, po wieczne czasy darują wam i waszemu potomstwu. Waszą będzie ta ziemia.

Tak oto i w ten sposób powstała wieś Warszowa, później Warszawą zwana...

(E. Szelburg-Zarembina)

230. Przeczytaj uważnie zamieszczony niżej tekst. Wpisz do zeszytu frazy lub zwroty charakterystyczne dla opowiadania. Streść ustnie tekst.

Dawno, dawno temu w średniowiecznej Warszawie ulice były takie wąskie, że trudno się było po nich swobodnie poruszać. W XVII i XVIII

wieku, kiedy miasto coraz bardziej rozrastało się, ulice stawały się szersze, ale bez chodników dla pieszych. Gdy jechał jakiś zaprzęg konny, piesi musieli mu ustępować z drogi. Kto tylko mógł, jeździł po mieście powozem lub karecią. Na piechotę chodzili najbiedniejsi. Pan Józef nie należał do ludzi bogatych, nie miał własnego konia ni powozu, nie stać go też było na wynajęcie karety. Nie lubił jednak brnąć po kolana w błocie, szczególnie wiosną i późną jesienią. Toteż pewnego razu wpadł na genialny pomysł. Wynajął sobie wysokiego, silnego draba i wsiadłszy mu na plecy, kazał się nosić po mieście. Początkowo wszyscy się śmieli, a potem z jego pomysłu skorzystali inni. Od tej pory wprowadzono w Warszawie zwyczaj noszenia „na barana”.

- 231.** Przeczytaj zamieszczone niżej opowiadania Tomasza Chłudzińskiego „Spotkanie z łośmiem”. Napisz plan ramowy tego opowiadania, wydzielając, tytułując i oznaczając cyframi mniejsze całości treściowe, a jednocześnie akcentując nastrój opowiadanego wydarzenia.

Siedziałam kiedyś na ławeczce przed leśniczówką pana Ignacego Sikory. Zapadł wieczór, w lesie panowała cisza, pan Ignacy opowiadał mi o łośiach, które żyją w Kampinoskiej Puszczy. Nagle na ścieżce wiodącej z lasu ukazał się jadący na złamanie karku rowerzysta. Wpadł na obojętność, rzucił rower i zaczął wołać:

– Panie leśniczy, panie leśniczy, w pana lesie jest diabeł!

Długo nie mogliśmy dowiedzieć się od przestraszonego człowieka, jak wyglądał ten diabeł. Dopiero później okazało się, że był to... łoś.

Idąc ostrym kłusem przez las, czy to w ucieczce, czy też szukając rywala, któremu chce odbić łośkę (tzw. kłempę), łoś łamie ostro gałęzie, dudni po suchym gruncie albo pluszcze i człapie po bagnie tak, że słychać go bardzo daleko. Gdy jednak idzie ostrożnie, skradając się, potrafi pomimo swej wielkości i ciężaru (waga starego byka sięga nawet 500 kg!) przesunąć się przez największą gęstwinę tak cicho, że najwprawniejsze ucho ludzkie nie ułowi najbliższego szmeru. Wygląda to zupełnie niesamowicie, gdy potężna ciemna plama zwierza zjawia się nagle i niespodziewanie, niczym tajemniczy duch puszczy, a potem równie nagle, bez jednego szelestu znika, jakby się zapadła w moczary.

- 232.** a) Przeczytaj uważnie. Zwróć uwagę na sposób wykonania lalki z kukurydzy. Zapisz wygląd lalki.

LALKA Z KUKURYDZY

Artystki ludowe z okolic Halicza Stefania Sidoruk i Iryna Kołodij odtwarzają dawne wzory lalek z liści kukurydzy. Takie lalki były w powszechnym użyciu, odkąd kukurydza pojawiła się w Europie. W Galicji wyroby stały się elementami sztuki ludowej, obecnie są coraz bardziej popularne i eksponowane na wielu wystawach i kiermaszach.

Artystki prowadzą szkolenia dla wszystkich chętnych. Jest ona prosta, ale wymaga pewnych umiejętności i wyobraźni.

Najpierw artystki wybierają liście. – Najlepiej jak wyschną one na kolbie – mówi Stefania Sidoruk. – Żeby zrobić zieloną laleczkę potrzebne są świeże liście. Nie można czekać, bo liście wyschną i skręcają się. Wówczas nie nadają się już do niczego. Niektórzy próbują przechowywać je w wilgotnym pomieszczeniu, ale i tak raczej zapleśnieją”.

Liście zdjęte z kolby wystarczy skropić wodą, żeby nie były łamliwe. Najlepiej brać liście, które są najbliżej kolby. Są bardziej giętkie. Najlepsze fryzury można wykonać z włosia kukurydzy – można go zaplatać w warkocze i strzyc.

Nie warto się śpieszyć z robieniem lalki. Trzeba potrzymać liście w ręku, a kiedy wiemy już czy zrobimy księżniczkę, chłopkę czy może – samolocik bądź autko dla chłopaka, pani Stefania pokaże nam jak się robi lalkę: „Bierzemy proste liście z czterech kolb. Wywracamy je na zewnątrz, bo zewnętrzna powierzchnia jest żeberkowana, a wewnętrzna gładka. Końcówki czterech liści obcinamy równo i dzielimy na pasemka po czym składamy. Do wnętrza wkładamy kulkę z serwetek papierowych i obwiązujemy mocną nitką. Na główkę lalki nakładamy włosy i znów przewiązujemy – mówią pokazując swe dzieło Stefania i Iryna – tak wygląda główka przyszłej lalki”.

Zgięte liście jedna z artystek przewiązuje białą, mocną i cienką nitką – tak powstaje szyja. Na to nakładają trójkąt z liści – są to ręce i talia. A spódniczkę robią z liści, które później przesuwają niżej – lalka jest gotowa. Na to można nałożyć jeszcze kaftan, fartuszek, kapelusz, chustkę czy inne elementy.

(z gazety „Kurier Galicyjski” Fot. Sabina Różycka)

b) Dokładnie streść tekst i zapisz streszczenie.

§ 17. Ogólne wiadomości o imiesłowie przymiotnikowym. Jego rola w zdaniu

233. a) Przeczytaj zdania. Zwróć uwagę na wyróżnione wyrazy. Od jakiej części mowy zostały one utworzone. Dobierz do każdego wyrazu wyraz podstawowy.

Biegnący chłopiec zatrzymał się przy *placzącym* dziecku. Przystanęła również *idąca* kobieta. Dziecko rzewnie płakało nad *podartą* książką. *Zmięte postrzępione* kartki leżały na ziemi.

- b) Czy wyróżnione wyrazy są osobowymi czy nieosobowymi formami czasownika? Czy odmieniają się?

Nieosobowe formy czasownika oznaczające stan lub czynność, które stanowią czyjąś właściwość nazywamy **imiesłowami przymiotnikowymi**, np. *grająca* płyta, *uszyta* suknia.

Imiesłowy przymiotnikowe odmieniają się przez przypadki, liczby i rodzaje podobnie jak przymiotnik.

234. a) Przeczytaj ćwiczenie. Znajdź imiesłowy przymiotnikowe. Czym różnią się one od przymiotników?

Ciekawa książka, przeczytana książka, pachnące fiołki, zadbany ogród, zwiedle kwiaty, odlatujące ptaki, leśne zwierzęta, ludowa piosenka, wykonana aria, błękitne niebo, ciemniejące niebo.

- b) Od jakich części mowy tworzymy imiesłowy przymiotnikowe?

235. Podkreśl imiesłowy przymiotnikowe:

Zielony, chwalony, zamknięty, gorący, zajęty, koszmarny, kanciasty, wieziony, zwiedzający, prostokątny, pomalowany, oddalony, zziębnięty, żółty, poczerniony.

236. a) Przeczytaj zdania. Jakim członem zdania są wyróżnione wyrazy w lewej kolumnie, a jakim – w prawej kolumnie?

1. Wiatr roznosi liście, które <i>opadają</i> z drzew.	1. Wiatr roznosi liście, <i>opadające</i> z drzew.
2. Zbliża się jesień, która <i>daruje</i> ludziom plony pól i sadów.	2. Zbliża się jesień, <i>darująca</i> ludziom plony drzew i sadów.

- b) Czym zostały zastąpione czasowniki w prawej kolumnie?

- c) Czy imiesłowy wskazują tylko na cechy przedmiotów, czy również na czynność?

- 237.** Z podanych zdań wypisz imiesłowy wraz z wyrazami określonymi. Podkreśl imiesłowy, określ ich funkcje składniowe oraz formy gramatyczne (przypadek, rodzaj, liczbę).

Wzór: Obejrzałem interesujący film.

interesujący film – przydawka, biernik, rodzaj męski, lp.

Szli ścieżką prowadzącą na szczyt górski. Przed drzwiami ujrzała uśmiechniętych chłopców. Szybko powracający do zdrowia pacjent był dumą lekarzy. Nauczyciel pochwalił starannie napisane zadanie.

- 238.** Na podstawie podanych zdań określ funkcję składniową imiesłowów przymiotnikowych.

Czytający swoje wiersze zrobili duże wrażenie na kolegach. Puchar, ufundowany przez burmistrza, trafił do naszej szkoły. Hałasujące dziewczyny wyszły na podwórko szkolne. Wspaniałe lwowskie wafle zostały wyróżnione na międzynarodowych targach.

- 239.** Wyszukaj w podanym tekście imiesłowy przymiotnikowe i określ ich funkcję w zdaniu.

Twarz Marleya spoglądała na Scrooga tak jak ongiś: spod zsuniętych na widmowe czoło widmowych okularów. Włosy nad czołem, poruszane masą rozgrzanego powietrza, drgały w osobliwy sposób. Nieruchome oczy były szeroko otwarte. Od tej martwości oczu i siności skóry twarz Marleya stawała się przerażająca.

(wg K. Dickensa)

- 240.** Przyjrzyj się, jak połączone są wyrazy w podanym zdaniu.

Przywitałem się z kolegą czekającym na mnie przed biblioteką.

Wyraz główny (określony)	Pytanie (określające)	Wyraz zależny	Jakim członem zdania jest wyraz zależny
przywitałem się	z kim?	z kolegą	dopełnienie
z kolegą	jakim?	czekającym	przydawka
czekającym	na kogo?	na mnie	dopełnienie
czekającym	gdzie?	przed biblioteką	okolicznik

Imiesłów przymiotnikowy ma cechy wspólne z czasownikiem i przymiotnikiem.

Imiesłów przymiotnikowy tak jak przymiotnik:

- 1) oznacza cechy przedmiotów;
- 2) odmienia się przez przypadki, liczby i rodzaje;
- 3) formy przypadku, liczby i rodzaju zależą od przypadku, liczby i rodzaju określonego rzeczownika;
- 4) w zdaniu jest zazwyczaj przydawką lub pełni funkcję orzecznika.

Z czasownikiem wiąże imiesłów przymiotnikowy to, że:

- 1) oznacza tylko taką właściwość, która wynika z jakiejś czynności (*śpiewający ptak – ptak, który śpiewa*);
- 2) w zdaniu może mieć zależne od niego dopełnienia i okoliczniki;
- 3) ma znaczenie strony czynnej i biernej (*uczeń czytający książkę – książka czytana przez ucznia*).

241. Podkreśl imiesłowy przymiotnikowe i zapisz, jaką funkcję składniową pełnią one w podanych zdaniach.

Jestem zachwycona wczorajszym przedstawieniem w Teatrze Opery i Baletu. Duże wrażenie zrobiła na mnie olśniewająca scenografia. Również gra aktorów była bardzo przekonująca. Spektakl dostarczył wszystkim widzom niezapomnianych wrażeń.

242. Zaznacz zdanie, w którym imiesłów przymiotnikowy bierny występuje w funkcji orzecznika.

Małgorzata z pewnością w przyszłości zostanie znaną piosenkarką. W parku trawa już dawno była skoszona. Został wyraźnie zaskoczony otrzymaną wiadomością.

Sprawdź siebie

1. Jakim członem zdania jest imiesłów?
2. Jaka część mowy jest zazwyczaj takim członem zdania?
3. Czy imiesłów może być w połączeniu wyrazowym wyrazem głównym?
4. Jakie człony zdania mogą być zależne od imiesłowu?
5. Od jakiej części mowy (rzeczownika, przymiotnika czy czasownika) są najczęściej zależne te człony zdania?

§ 18. Imiesłowy przymiotnikowe czynne i bierne

243. a) Zwróć uwagę na wyróżnione wyrazy. Jakie to są formy czasownika?

Magda chętnie *kąpie* braciszka. *Kąpiący* się Adaś głośno gaworzy. *Kąpany* przez Magdę malec radośnie się śmieje. Bawi się *pieniącym* się mydłem. *Wykąpany*, *uczesany*, nakarmiony szybko zasypia.

b) Które rzeczowniki są określone przez imiesłowy przymiotnikowe?

c) Jaki jest stosunek określonego rzeczownika do czynności wyrażonej imiesłowem? Kto jest wykonawcą czynności (*kąpie*, *kąpiący*) w pierwszym i drugim zdaniu? Kto jest wykonawcą czynności w trzecim (*kąpany*) zdaniu?

d) W którym zdaniu określony przez imiesłów rzeczownik sam jest wykonawcą czynności wyrażonej przez imiesłów, a w którym podlega tej czynności?

W zależności od stosunku określonego przez imiesłów rzeczownika do czynności wyrażonej przez imiesłów rozróżniamy **imiesłowy przymiotnikowe czynne** i **imiesłowy przymiotnikowe bierne**.

Imiesłów przymiotnikowy czynny oznacza właściwości osoby lub rzeczy, która jest wykonawcą czynności, np.: *biegnące dzieci* – *dzieci, które biegną*, *fruwające liście* – *liście, które fruwią*.

Imiesłów przymiotnikowy bierny oznacza właściwość osoby lub rzeczy, która ulega jakiejś czynności lub jest rezultatem czynności, np.: *remontowany budynek* – budynek, który ktoś remontuje; *rozlana kawa* – kawa, którą ktoś rozlał; *uszyta suknia* – suknia, którą ktoś uszył).

244. Wpisz odpowiednie wyrazy. Podkreśl imiesłowy. Zwróć uwagę na końcówki imiesłowów.

kolega, który narzeka – ... kolega

dywan, który ktoś wyczyścił – ... dywan

mężczyźni, którzy rozmawiają – ... mężczyźni

wyleczeni pacjenci – pacjenci, których ktoś ...

pytający uczniowie – uczniowie, którzy ...

zburzone miasto – miasto, które ktoś ...

245. Podkreśl imiesłowy przymiotnikowe. Pierwsze litery imiesłowów utworzą hasło.

Gorąca woda, spacerująca dziewczyna, piękne drzewa, ukryte skarby, pobrudzone ręce, brudne ściany, słony smak, emitowany program, zabawni ludzie, rozbawieni goście.

--	--	--	--	--

- 246.** W podanych zdaniach podkreśl linią ciągłą imiesłowy przymiotnikowe czynne, a linią przerywaną imiesłowy przymiotnikowe bierne.

Zamyślony Rafał nie zauważył przechodzącej obok sąsiadki. Spóźnionych gości posadzono na niezbyt wygodnych taboretach. Chciałbym mieć ocieploną skórzaną kurtkę. W tym podartym kapeluszu wyglądasz rozbijając. Ostatni koncert zrobił na mnie oszałamiające wrażenie. Nagle usłyszałem cichy głos dochodzący zza drzwi.

- 247.** a) Od podanych bezokoliczników utwórz odpowiednie imiesłowy przymiotnikowe. Zaznacz imiesłowy przymiotnikowe bierne.

(farbować) ... lis	(chodzić) ... encyklopedia
(wschodzić) ... gwiazda	(złamać) ... serce
(palić) ... sprawa	(zakuć) ... łby

b) Wyjaśnij znaczenie otrzymanych związków frazeologicznych.

- 248.** Do podanych przymiotników dopisz po dwa wyrazy bliskoznaczne będące imiesłowami. W razie potrzeby skorzystaj ze słownika wyrazów bliskoznacznych.

smutna, ... historia;	radosne, ... dziecko;
piękny, ... widok;	mętna, ... woda.
straszne, ... wydarzenie;	

- 249.** a) W podanych związkach frazeologicznych podkreśl imiesłowy przymiotnikowe.

Zakazany owoc, w czepku urodzony, śmierzdząca sprawa, miej oczy szeroko otwarte, patykiem po wodzie pisane, siedzieć z założonymi rękami, stanęli jak wryci.

b) Wyjaśnij znaczenie powyższych związków, ułóż zdania z trzema wybranymi związkami.

- 250.** Przekształć zdania złożone na zdania pojedyncze, wykorzystując imiesłowy przymiotnikowe.

Albatrosy są ptakami, które potrafią bardzo długo szybować bez poruszania skrzydłami. Wykorzystują przy tym słaby wiatr, jaki powstaje nad falami morza. Albatrosy są jedynymi ptakami, które mogą pić wodę morską.

251. a) Przeczytaj tekst, wypisz imiesłowy przymiotnikowe.

BOJKOWIE ZAPRASZAJĄ

Tradycyjną kulturę ludową, piosenki i tańce Bojków, ich kuchnię i zwyczaje zaprezentowano podczas Święta Karpackiego Lata we wsi Wyszków na pograniczu Bieszczad i Gorganów. Goście z Ukrainy i zza granicy bawili się w uroczysku Kalinowiec, kilka kilometrów od przełęczy Toruńskiej, dzielącej woj. iwanofrankiwskie od Zakarpacia.

Do wsi prowadzi od głównej trasy kilka kilometrów kamienistej, górskiej drogi. Goście pokonali trasę, jadąc na quadach, furach, a nawet

wierzchem na koniach. Gospodarze „nawoływali” do uczestniczenia w święcie Bojków. Już przy wjeździe do Kalinowca przy symbolicznej bramie częstowano gości miodowymi nalewką i ... hopką.

– To nasza tradycyjna potrawa, proszę się częstować – zaprasza Ksenia Cyganiuk, nakładając

dając do malowanej misy potrawę, przypominającą tłuczone ziemniaki, ale w ciemnobrązowym kolorze. – Jedzcie, a będziecie najedzeni przez cały dzień! Potrawę przygotowuje się z tłuczonych ziemniaków, zasmażki mącznej, okrasza się bryndzą, skwarkami, a w święta – mięsem. Potrawa jest bardzo sycąca, nie da się zjeść jej dużo. Za to po zjedzeniu można przez cały dzień pracować, jechać na koniu, czy hopać – tańczyć. Stąd nazwa potrawy-hopka.

Do wsi zjechali gospodarze. Tu święto i postanowiłam przyjechać, poznać zwyczaje tych ziem. Widzę, że przytyję tu o kilka kilogramów.

Zbędne kilogramy można zrzucić podczas konnych przejażdżek. Podczas święta goście mogli przymierzyć stroje ludowe Bojków.

– Mężczyźni nosili płócienne białe spodnie, kamizelki, a kapelusze ozdabiali piórami leśnych ptaków i kogutów – wyjaśnia etnograf z Kijowa, Natalia Kłasztorna, badacz kultury bojkowskiej. – Kobiety również nosiły odzież z tkanego własnoręcznie płótna, kolorowe spódnice, kolorowe chusty, aksamitne kamizelki i wiele innych ozdób, a każda wioska miała własne wzory. W różnych zakątkach uroczyska zapraszają do nauki bojkowskich tańców, dojenia owiec czy przygotowania owczego sera.

(z gazety „Kurier Galicyjski” Fot. Sabina Różycka)

b) Jakie tradycyjne potrawy są znane w twojej rodzinie? Opowiedz o nich.

252. Scharakteryzuj swoich sąsiadów, używając co najmniej trzech imiesłówów czynnych i trzech biernych.

253. Przeczytaj tekst. Do jakiego rodzaju wypowiedzi go zaliczysz? Z tekstu wypisz oddzielnie imiesłowy przymiotnikowe czynne i bierne.

Łukaszowi było lekko i wesoło, kiedy wyszedł za bramę. Od pól, bardzo już tu na przedmieściu bliskich, od sadów otaczających małe domki szedł powiew pachnący soczystą korą drzew, kwitnącym szczawiem, koniczyną. Późnym wieczorem, kiedy siedział już w stajni na sianie i chciał zdać sobie sprawę z przebiegu całego dnia, czuł w głowie chaos. Mimo późnej nocy nie kładł się, raz jeszcze chciał obejrzeć i w pamięci jakoś utrwalić minione godziny. Słuchał głębokiego stukotu własnego serca i wiedział, że teraz nie zaśnie. Sięgnął do kieszeni po list przyniesiony przez Adamczyka, pisany rękami braci. Rozłożył na kolanach tę karteczkę wydartą ze szkolnego zeszytu, zmiętą, zabazgraną paroma nieporadnymi zdaniem.

(S. Szmaglewska)

§ 19. Tworzenie imiesłówów przymiotnikowych

254. Zestaw podane czasowniki i powiedz, od jakiej formy czasowników i za pomocą jakich formantów tworzymy imiesłowy przymiotnikowe czynne.

prasować – prasuj-ą – prasuj-ący, -ąca, -ęce,

umieć – umiej-ą – umiej-ący, umiej-ąca, umiej-ące

biec – biegn-ą – biegn-ący, biegn-ąca, biegn-ące

piec – piek-ą – piek-ący, piek-ąca, piek-ące

Imiesłów przymiotnikowy czynny tworzy się od tematu 3. osoby liczby mnogiej czasownika niedokonanego czasu teraźniejszego za pomocą formantu przyrostkowego **-ący, -ąca, -ące**.

255. Do podanych czasowników dopisz imiesłowy przymiotnikowe czynne.

nieść – niosą – ...

pracować – pracują – ...

brać – biorą – ...

mleć – mielą – ...

jeść – jedzą – ...

prać – piorą – ...

iść – idą – ...

mieć – mają – ...

256. Pomyśl i powiedz, dlaczego nie możemy utworzyć imiesłówów przymiotnikowych czynnych od czasowników:

zadrzeć, umyć się, pobiec, zapamiętać, zaśmiać się, zbudować.

257. Utwórz imiesłowy przymiotnikowe czynne od następujących czasowników:

drzeć, drzeć, śmiać się, kąpać się, myć się,
rosnąć, biec, pamiętać, widzieć, zimować.

258. a) Zestaw następujące formy czasownikowe i powiedz, od jakiej formy czasownika i za pomocą jakich formantów tworzymy imiesłowy przymiotnikowe bierne.

czytać – czyta-li – czytany, czytana, czytane;
wybrać – wybra-li – wybrany – wybrana – wybrane;
robić – robi-li – zrobiony – zrobiona – zrobione;
piec – piek-li – pieczony – pieczona – pieczone;
strzec – strzeg-li – strzeżony – strzeżona – strzeżone;
szyć – szy-li – szyty – szyta – szyte;
zawinąć – zawinę-li – zawinięty – zawinięta – zawinięte.

b) Jakie są przytoczone czasowniki: przechodnie czy nieprzechodnie?

c) Wskaż wymianę głosek w imiesłowach przymiotnikowych biernych.

Imiesłowy przymiotnikowe bierne tworzy się od tematu czasu przeszłego czasowników przechodnich zarówno dokonanych jak i niedokonanych za pomocą formantów przyrostkowych **-ny**, **-ony** lub **-ty**, **-ta**, **-te**.

259. Do podanych czasowników dopisz imiesłowy przymiotnikowe bierne.

Przeczytali, omawiali, nazbierali, wysłali, przekroczyli, wystrzygli, umyli, stłukli, upiekli, zagarnęli, zżęli, rozbili.

260. a) Z podanego tekstu wypisz do tabelki imiesłowy przymiotnikowe czynne i bierne.

To był męczący dzień. Znużona wchodziła po krętych schodach. Zatrzymała się przez chwilę przy uchylonym oknie. Z ulicy dochodził hałas przejeżdżających tramwajów. Kwitnące krzewy wydzielaly *upajającą* woń. Zajęci swoimi sprawami ludzie śpieszyli się do domów. Z zamyślenia wyrwał ją odgłos otwieranych drzwi, zza których dobiegała *ogłuszająca* muzyka.

Imiesłowy przymiotnikowe czynne	Imiesłowy przymiotnikowe bierne

b) Do wydzielonych wyrazów dobierz synonimy.

- 261.** Do podanych czasowników dopisz według wzoru imiesłowy przymiotnikowe bierne.

Wzór: kochać – kochany, kochana, kochane, kochani, kochane.
prosić –
ukryć –

- 262.** a) Określ postać podanych czasowników i zapisz, czy one są przechodnie, czy nieprzechodnie.

kochać – spać –
włączyć – spojrzeć –

- b) Uzupełnij tabelkę. Jeśli nie można utworzyć danego imiesłowu, postaw kreskę.

Bezokolicznik	Imiesłów przymiotnikowy czynny	Imiesłów przymiotnikowy bierny
kochać		
włączyć		
spać		
spojrzeć		

- 263.** Podkreśl czasowniki, od których można utworzyć zarówno imiesłowy przymiotnikowe czynne, jak i bierne.

Przeżywać, móc, wziąć, zniechęcać, skrócić, narzekać, wynajmować.

- 264.** Zamień według wzoru formy osobowe czasownika na imiesłowy przymiotnikowe. Napisz, jaki imiesłów przymiotnikowy utworzyłeś.

Wzór: wiatr, który wieje – wiejący wiatr (*imiesłów przymiotników czynny*).

oczy, które błyszczały –
książka, którą otworzyłeś –
sukienka, która się podarła –
ptak, który śpiewa –
samolot, który startuje –
samochód, który umyłeś –

- 265.** Podane przysłowie uzupełnij odpowiednim imiesłowem przymiotnikowym. Objaśnij znaczenie tego przysłowia.

.....gołąbki nie lecą same do gąbki.

266. a) Uzupełnij tabelę odpowiednimi formami imiesłów przymiotnikowych.

Czasowniki	Imiesłowy przymiotnikowe	
	czynne	bierne
recytować		
komponować		
analizować		
dyktować		
aranżować		
wyrecytować		
skomponować		
przeanalizować		
podyktować		
zaaranżować		

b) Jakiego pochodzenia są te czasowniki?

267. Dopasuj nazwiska podróżników do portretów. W tym celu odszukaj bezokoliczniki, od których można utworzyć odpowiednie imiesłowy przymiotnikowe.

- 1) Krzysztof Kolumb (tylko imiesłów przym. bierny)
- 2) Vasco da Gama (imiesłów przym. czynny i bierny)
- 3) James Cook (nie można utworzyć żadnego imiesłowu przym.)

popłynąć

odkryć

przeżywać

268. Wyszukaj w tekście imiesłowy przymiotnikowe i przymiotniki. Wypisz je w dwóch grupach. Obok imiesłowu podaj bezokolicznik tego czasownika.

Och, twardą miał rękę ten Scrooge. Chciwy, chytry, łapczywy grzesznik. Twardy był i ostry jak krzemień. Stroniący od ludzi i żyjący samotnie jak kołek.

Istnieją rzeczy przynoszące mi wiele dobrego, nie dające mi żadnych materialnych korzyści. Boże Narodzenie do nich właśnie należy. Ale myślałem zawsze i nadal myślę o każdym zbliżających się dniach Bożego Narodzenia jako o dniach błogich, przepełnionych dobrocią, duchem miłosierdzia, dniach radosnych.

(wg K. Dickensa)

- 269.** Bezokoliczniki zmień na imiesłowy przymiotnikowe czynne dla grupy a) i biernie dla grupy b). Następnie dopisz je do rzeczowników, tworząc związki wyrazowe.

<p>a) palić się – drwa opatrywać – chirurg bawić się – dziecko kupować – klientka muzykować – uczniowie żyć – roztwór</p>	<p>b) rozżarzyć – żelazo wygrać – turniej porwać – narzeczoną umyć – kominiarze odkryć – kontynent</p>
--	--

- 270.** a) Dostosuj czasowniki podane w nawiasach do ich funkcji składniowych. Jakim są członem zdania? Które z nich trudno odróżnić od przymiotników?

Szli ścieżką (wieść) do źródła. Widzieli (pluskać) w rzece ryby. Patrzyli na (majączyć) na horyzoncie szczyty gór. Z żalem żegnali ptaki (odlatywać) do ciepłych krajów. Nagle rozległy się (ogłuszać) grzmoty. Schronili się przed (nadciągając) burzą. Cicho szumiał (osnuć) mgłą las. Skrajem lasu szli (strudzić) wędrowcy. Zatrzymali się na (porosnąć) mchem polanie.

b) Zatytułuj tekst. Napisz jego krótkie streszczenie.

- 271.** a) W podanym fragmencie „Pana Tadeusza” wyróżnij przymiotniki i imiesłowy przymiotnikowe. Porównaj je – wymień podobieństwa i różnice.

Tymczasem przenoś moją duszę utęsknioną
Do tych pagórków leśnych, do tych łąk zielonych,
Szeroko nad błękitnym Niemnem rozciągnionych;
Do tych pól malowanych zbożem rozmaitem,
Wyzłacanych pszenicą, posrebrzanych żytem;
Gdzie bursztynowy świerzop, gryka jak śnieg biała,
Gdzie panieńskim rumieńcem dzięcielina pała.
A wszystko przepasane jakby wstęgą, miedzą
Zieloną, na niej z rzadka ciche grusze siedzą.

(A. Mickiewicz)

- b) Znajdź wyrazy podstawowe do wyrazów: *utęsknioną*, *pagórki*, *posrebrzany*, *przepasany*. Zapisz te wyrazy.

- 272.** Przetłumacz na język polski. Podkreśl w tłumaczeniu imiesłowy przymiotnikowe.

Кругом неправда і неволя, народ замучений мовчить.

За горами гори, хмарою повиті.

А де ж твої думи, рожевії квіти?

Доглядені, спілі, викохані діти?

Кому ти їх друже, кому передав?

Розкуються незабаром заковані люди.

Настане суд, заговорять і Дніпро, і гори!

(T. Szewczenko)

- 273.** Do imiesłowów przymiotnikowych czynnych dopisz synonimy, a do biernych – antonimy.

... zasmuceni (rodzice)

... męczące (praca)

... interesujący (film)

... zamknięty (sklep)

- 274.** Utwórz imiesłowy przymiotnikowe i dopisz je do odpowiednich rzeczowników.

bujać, kleić, płakać, nawilżać, grać, wskazywać

wierzba – ,

fotel – ,

krem – ,

szafa – ,

taśma – ,

palec – .

- 275.** Utwórz imiesłowy przymiotnikowe i wyjaśnij, dlaczego imiesłowy z grupy pierwszej nazywamy imiesłowami przymiotnikowymi czynnymi, a z grupy drugiej – biernymi.

(1) wieść, odlatywać, pluskać, ogłuszać, nadciągać;

(2) osnuć, porosnąć, strudzić, zmoknąć, obciążyć.

- 276.** a) Dopisz odpowiednie rzeczowniki, tak aby powstały nazwy potraw.

... nadziewana

... solone

... marynowane

... topiony

... suszone

... mielony

b) Korzystając z podanych wyrazów, spróbuj ułożyć spis potraw – menu.

Wzór: faszerowane jajka pod majonezem, pieczona kasza ze skwarkami.

7. Kształcenie językowe.

Wypracowanie-rozważanie o charakterze dyskusyjnym

DYSKUSJA I JEJ CECHY

Dyskusja – zbiorowe rozważanie danego zagadnienia. Cechy dobrej dyskusji: zwięzłość, rzeczowość, trafne argumentowanie, celna polemika.

Celem dyskusji jest ukazanie odmienności stanowisk osób w niej uczestniczących i próba ich uzgodnienia na drodze przekonywania.

Pamiętaj, że **rozmówcę należy szanować**; każdy uczestnik dyskusji ma prawo nie zgadzać się ze stanowiskiem drugiej strony, nie ma natomiast prawa krytykować osoby rozmówcy.

W dyskusji wyróżniamy trzy główne elementy:

a) wprowadzenie (zapoznanie uczestników z tematem, z zagadnieniem lub jego najistotniejszymi тезami; wprowadzeniem mogą być słowa, program telewizyjny, projekcja filmu, audycja radiowa itd.);

b) głosy w dyskusji (zwięzłe i rzeczowe wypowiedzi dyskutantów, skupione wokół omawianego zagadnienia);

c) podsumowanie (syntetyczne¹ ujęcie dyskusji oraz ocena wniosków dyskutantów).

Warto również wiedzieć, że **dyskusja nie zawsze doprowadza do uzgodnienia** stanowisk lub do kompromisu.

277. Przeczytaj tekst. Jaka jest główna myśl tekstu? Jaki ten tekst ma charakter?

SZTUKA MÓWIENIA

Sztukę mówienia można wywieść od czasów starożytnych. Umiejętność porozumiewania się, ekspresywnego przekazywania swoich myśli w pięknej i jasnej mowie otwierała drogę do sukcesu; od niej zależała kariera danego człowieka i zdobycie wymarzonego stanowiska. Starożytni umiejętność przemawiania podnieśli do rangi sztuki. To właśnie wówczas narodziła się **retoryka** (gr. *rhetor* – „mówca”).

SYTUACJA MÓWIENIA

(Z polszczyzną za pan brat, fragment)

Mówienie jest pierwotną formą kontaktów językowych. Przez długie tysiąclecia język ludzi żył tylko w mowie, pismo jest wynalazkiem „stosunkowo nowym”. [...] Kiedy mówimy, mamy do dyspozycji poza słowami także dodatkowe, pomocnicze środki wyrazu, jak *intonacja*, *mimika*, *gest*. Mają one duży wpływ na sposób przekazywania myśli. Sposób wypowiadania

¹ syntetyczne – scalające elementy.

tekstu jest bowiem jednym z koniecznych składników języka mówionego. [...] intonacja dla zdania oznajmującego przybiera postać wznosząco-opadającą, dla pytania charakterystyczna jest intonacja wznosząca się, jakby głos nagle się urywał. W zdaniach rozkazujących po wzniesieniu się głosu następuje nagle jego opadnięcie. Można to przedstawić następująco:

Nie trzeba mówić, że się jest zdenerwowanym, zadowolonym, rozczarowanym – wszystko to można przekazać odpowiednią intonacją. Zniechęcenie, zły nastrój albo przeciwnie – euforia mogą być wyrażone poza słowami, a wynikać jedynie ze sposobu wypowiadania tych słów. Intonacja potrafi całkowicie zmienić sens wypowiadanego zdania. Stwierdzenie: *Jak ja ciebie lubię* może być nienacechowanym oznajmieniem faktu, może – przy innej intonacji – stać się radosną deklaracją przyjaźni. Jeśli intonacja będzie jeszcze inna, to samo zdanie może się stać powściągliwym wyznaniem miłosnym. A dość często bywa i tak, że odpowiednia intonacja, którą czasem określa się jako „mówienie przez zaciśnięte zęby”, nada zdaniu znaczenie przeciwstawne do tego, które by wynikało ze znaczenia słów w nim występujących. *Jak ja ciebie lubię* będzie wówczas znaczyło: Wiedz, że ciebie nienawidzę.

Intonacja wypowiedzi staje się szczególnie ważna przy tych nietypowych sytuacjach mownych, w których nie widzimy słuchacza, czyli w rozmowie telefonicznej i w audycji radiowej. W tych wypadkach intonacja powinna zastąpić gest i mimikę, dlatego należy się nią posługiwać ze szczególną rozważą.

Co możemy wyrazić mimiką i gestami? Przede wszystkim swój stosunek do myśli wyrażonych słowami. Operowanie tymi środkami jest albo nieświadome, albo świadome. Nieświadome posługiwanie się mimiką prawie zawsze towarzyszy naszemu mówieniu. [...] Inny układ mięśni twarzy, ust, inny wyraz oczu towarzyszy mówieniu rzeczy pogodnych, inny – poważnych. To wszystko dzieje się niejako poza naszą wolą, nieświadomie. Wygląd naszej twarzy może ukazywać nasz stan emocjonalny komuś, kto z nami rozmawia. Nierzadko zdarza się, że uczeń czy student modyfikuje swoją odpowiedź na egzaminie, patrząc w twarz profesora i odczytując z niej aprobatę lub dezaprobatę. Nieświadome, zbyt częste, gesty towarzyszące mówieniu są na ogół oceniane ujemnie. Nadużywanie rąk, wymachiwanie nimi, chwytywanie partnera za guzik, klapę czy łokieć, towarzyszące zazwyczaj wypowiedziom nacechowanym uczuciowo, nie są zwykle mile odbierane przez słuchacza.

Dla sytuacji mówienia charakterystyczne jest także to, że zdanie formułujemy niemal jednocześnie z procesem myślowym, że nie mamy czasu na dokładne i dogłębne przeanalizowanie tego, co mówimy.

(A. Cegiela, A. Markowski)

- a) Ułóż szczegółowy plan tekstu.
- b) Korzystając z tekstu, uzupełnij podane niżej zdania.

Podstawowym środkiem porozumiewania się jest ... . Sytuacją najbardziej typową dla języka mówionego jest bezpośredni kontakt ... tekstu z jego ... . Porozumiewaniu często towarzyszą ... i ... . Z gestów korzystamy, gdy chcemy podkreślić ... .

- c) Napisz skrót wiadomości, zawartych w tekście. Aby uniknąć powtórzeń, zastosuj zwroty: *autorzy podkreślają, omawiają, przedstawiają, opisują, podkreślają, stwierdzają, podsumowują*.
- d) Jakie gesty możemy stosować, by podkreślić treść poniższych wypowiedzi?

Dzień dobry.

Cicho!

Wstań.

To nie ja zrobiłem.

Wyjdź!

Nie potrafię na to odpowiedzieć.

Nie wiem, gdzie jest ta ulica.

278. a) Przeczytaj wiadomości o dyskusji.

- b) Dopisz jak najwięcej wyrazów bliskoznacznych, do wyrazu *dyskusja*.
- c) Powiedz, czym różni się dyskusja od kłótni.

W słowach ukryte są emocje. Wystrzegaj się brutalnych określeń. „Mocne” słowa nikogo nie przekonują, świadczą natomiast o ubóstwie językowym mówiącego.

279. Przeczytaj podane przysłowia i aforyzmy. Wyobraź sobie sytuację, kiedy te wyrażenia mogą być użyte. Spróbuj wykorzystać wybrane wypowiedzi do dyskusji w klasie.

Chcesz poznać wszystkie sprawy świata, czytaj księgi starożytne (chińskie). Książki nie zawierają wszystkich słów, słowa nie zawierają wszystkich myśli (duńskie). Kto często bankietuje, niewiele książek zwertuje. Księga za mistrza stoi (*Grzegorz Knapski*). Ten jest najszczęśliwszy z ludzi, któremu nic zapału do książek nie ostudzi (*Jan Kasprowicz*). Którzy siedzą z księgami, nie mogą być nigdy sami (*Biernat z Lublina*). Sercem domu jest biblioteka (*Jan Parandowski*).

280. Spróbuj w klasie przeprowadzić dyskusję na któryś z tematów:

Przyjaźń – jej znaczenie; Czy warto się uczyć? Czy należy podporządkowywać się modzie?

281. a) Obchodziliśmy niedawno *Rok Janusza Korczaka*. Przeczytaj wskazówki, które adresował dzieciom.

Nikt mnie siłą nie ma prawa zmuszać do niczego
A szczególnie do zrobienia czegoś niedobrego.
Mogę uczyć się wszystkiego, co mnie zacieka
I mam prawo sam wybierać, z kim się będę bawić.
Nikt nie może mnie poniżać, krzywdzić, bić, wyzywać
I każdego mogę zawsze na ratunek wzywać.
Jeśli mama, brat lub tata już nie mieszka z nami,
Nikt nie może mi zabronić spotkać ich czasami.
Nikt nie może moich listów czytać bez pytania,
Mam też prawo do tajemnic i własnego zdania.
Mogę żądać, żeby każdy uznał moje prawa,
A gdy różnię się od innych, to jest moja sprawa.
Tak się tu wiersze poukładały, prawa dla dzieci na całym świecie,
Byście w potrzebie z nich korzystały najlepiej, jak umiecie.

b) Przedyskutujcie to w klasie, stosując odpowiednie argumenty.

§ 20. Odmiana imiesłówów przymiotnikowych

282. Przyjrzyj się podanej tabelce końcówek przypadkowych imiesłówów przymiotnikowych i powiedz, jaka część mowy odmienia się tak samo.

Przypadki	Liczba pojedyncza			Liczba mnoga	
	Rodzaj męski	Rodzaj żeński	Rodzaj nijaki	Forma męsko-osobowa	Forma niemęsko-osobowa
M.	-y	-a	-e	-y, -i	-e
D.	-ego	-ej	-ego	-ych	-ych
C.	-emu	-ej	-emu	-ym	-ym
B.	-ego,-y	-ą	-e	-ych	-e
N.	-ym	-ą	-ym	-ymi	-ymi
Mc.	-ym	-ej	-ym	-ych	-ych

283. Odmień w liczbie pojedynczej i mnogiej:

siedzący chłopak, uszyta suknia, zbudowany okręt, czekająca dziewczynka.

284. Podane rzeczowniki z imiesłowami przymiotnikowymi postaw w mianowniku liczby mnogiej. Określ ich formy:

wyprasowana bluzka, pędzący samolot, zepsuty autobus, zdenerwowany zawodnik, uśmiechające się dziecko, podlany kwiat, odjeżdżający pociąg, odjeżdżający pasażer, przechodzący mężczyzna, zamknięte okno, usypiająca melodia.

285. a) Podkreśl imiesłowy przymiotnikowe i określone przez nich rzeczowniki. Określ formę gramatyczną imiesłowów (przypadek, liczbę, rodzaj).

Z PRZYMURZENIEM OKA

Występujący często w westernach amerykański aktor Gary Cooper przedstawił kiedyś producentowi interesujący pomysł na scenę filmową.

– Trzej uzbrojeni przestępcy schwytali szeryfa i wywieźli go z miasta. Za miastem przywiązali go do przebiegających tamtędy torów kolejowych. Wówczas ja wyjeżdżam z pobliskiego lasu i ...

– ... i oczywiście zabijasz bandytów i uwalniasz przerażonego szeryfa! – kończy znudzony producent.

– Ależ nie! – mówi rozbawiony aktor. – Jest zupełnie inaczej. Zbliżam się do zaskoczonych bandytów i mówię: „Panowie, to nie moja sprawa, ale chciałbym wam tylko powiedzieć, że od trzech lat nie przejeżdżał tędy żaden pociąg”.

b) Jak nazywamy taką formę wypowiedzi?

286. Odmień przez przypadki, liczby i rodzaje imiesłowy:

tańczący chłopiec, uczesany uczeń.

287. a) Wpisz odpowiednie imiesłowy przymiotnikowe.

zdarzenie, które ktoś sfilmował – ... zdarzenie
scenariusz, który ktoś odrzucił – ... scenariusz
powieść, którą ktoś zekranizował – ... powieść
statyści, którzy się ustawiają – ... statyści
reżyser, który debiutuje – ... reżyser

b) Podkreśl imiesłowy i zapisz ich znaczenie.

wzruszająca scena – scena ...

reklamowany film – film ...

przerażający horror – horror ...

włączone kamery – kamery ...

288. a) Podkreśl formy czasowników, które odmieniają się przez przypadki.

Kłócono się, kłócący się, próżnujący, tchórzyc, wróżyć, wywróżono, wróżyć, próbować, próbowano, wypróbowany.

b) Wytlumacz w wyżej wymienionych wyrazach pisownię ó.

289. Od podanych czasowników utwórz formę męskoosobową i niemęskoosobową imiesłowu przymiotnikowego biernego:

Czasownik	Imiesłów	
	forma męskoosobowa	forma niemęskoosobowa
gnióttł	gnieceni	gniecione
wiódtł		
okradł		
padł		
wiózł		
zmókł		

§ 21. Analiza gramatyczna imiesłowu przymiotnikowego

1. Początkowa forma (mianownik, liczba pojedyncza).
2. Czynny czy bierny.
3. Rodzaj.
4. Liczba.
5. Przypadek.

290. Wybierz z tekstu imiesłowy, dokonaj ich analizy gramatycznej.

Kangur rudy zamieszkujący jałowe równiny centralnej Australii, osiąga 1,5 metra wzrostu. Koń, osioł i zebra, blisko ze sobą spokrewnione, są doskonale przystosowane do szybkiego, pełnego gracji biegu. Słoń afrykański jest największym żyjącym zwierzęciem lądowym, osiągającym wagę nawet 7 ton. Wielbłąd spragniony wody może wypić ponad 100 litrów w ciągu kilku minut.

291. Do podanych form osobowych czasowników dopisz formy imiesłowów przymiotnikowych czynnych w mianowniku liczby pojedynczej rodzaju męskiego, żeńskiego i nijakiego.

piszę, czytam, słyszę, robię, rozumiem

- 292.** Czasowniki w nawiasach zastąp imiesłowami przymiotnikowymi. Dokonaj analizy gramatycznej dowolnych trzech imiesłów przymiotnikowych.

Pierwszym urządzeniem (służyć) do mierzenia czasu był zegar słoneczny, (używać) na Bliskim Wschodzie już ok. 3500 r. p.n.e. Zegar mechaniczny, (napędzać) przez (opadać) ciężarki, pojawił się w XIV w., a mechaniczny zegarek (wprawiać) w ruch przez zwiniętą sprężynę, w XVI w. Zegar wahadłowy został (skonstruować) w XVII w. Zegar kwarcowy, (wykorzystać) wibrację kryształu kwarcu, (uzyskiwać) po przyłożeniu napięcia elektrycznego, pojawił się w 1929 r. Następny – w 1948 r. był zegar atomowy, (oprzeć) na naturalnym drganiu atomów.

- 293.** Dokonaj analizy gramatycznej imiesłów.

Jeśli interesują cię rośliny, lubisz obserwować rosnące roślinki, mieć z nich pożytek – wyhoduj rzeżuchę. Jest szybko kiełkująca i wzrastająca. Wyrośnięta przypomina zielony kożuszek, składający się z drobnych, pierzastych jakby zakręconych listeczków. Nadaje się do jedzenia, do sałatek i kanapek, zawiera witaminy C i B, sole żelaza, ma właściwości pobudzające apetyt.

- 294.** a) Z fragmentu „Chłopów” W. Reymonta wypisz imiesłowy i dokonaj ich analizy gramatycznej.

Owe obertasy, krótkie, rwane, zawrotne, wściekle, oszalałe, zawa-
diackie a rzewliwe, siarczyste a zadumane i żalną nutą *przeplecione*,
warem krwi ognistej tętniące a dobrości pełne i kochania, jako chmura
gradowa z nagła spadające, a pełne głosów serdecznych, pełne modrych
patrzyń, wiośnianych tchnień, woniejących poszumów, okwietnych sadów;
jako te pola o wiośnie *rozśpiewane*, że i łza przez śmiechy płynie, i serce
śpiewa radością, i dusza tęskliwie rwie się za te rozłogi szerokie, za te lasy
dalekie, we świat wszystek idzie marząca i „oj da dana!” przyśpiewuje.

b) Dokonaj słowotwórczego rozbioru wyrazów wyróżnionych.

- 295.** Sprawdź swoje wiadomości. Przepisz, stawiając w wykropkowane miejsca odpowiednie terminy gramatyczne. Do jakiego stylu zaliczysz zapisany tekst?

Imiesłowy są formami ... Mają właściwości ... i ... stąd ich nazwa. Od-
mieniając się tak jak ... Dzielimy je na ... i ... . Najczęściej są określeniem ...
W zdaniu pełnią funkcję ... . Imiesłowy ... tworzymy tylko od czasowników
niedokonanych, imiesłowy ... od dokonanych i niedokonanych.

§ 22. Imiesłów przymiotnikowy w roli rzeczownika lub przymiotnika

296. a) Zestaw podane zdania. Na jakie pytania odpowiadają wyróżnione imiesłowy i jakimi są członami zdania?

Janek, *przewodniczący* na zebraniu,
udzielił głosu Krystynie.

Przewodniczący udzielił
głosu Krystynie.

Huk dział obudził żołnierzy
śpiących w lesie.

Huk dział obudził *śpiących*.

Pracownik, *piszący* na komputerze
nawet nie patrzył na klawiaturę.

Piszący oderwał się
od zeszytu.

b) Na jakie pytanie odpowiadają zdania w prawej kolumnie? Jakie to człony zdania?

c) Jakimi częściami mowy są wyrazy odpowiadające na takie same pytania i będące takimi samymi członami zdania?

Imiesłowy przymiotnikowe w zdaniu mogą występować w roli **rzeczownika**. Nie określają wtedy rzeczownika, a nawet same mogą mieć przy sobie określenie przymiotnikowe (np. *Naszego długoletniego przewodniczącego udekorowano orderem*). W zdaniu taki imiesłów jest podmiotem lub dopełnieniem.

297. Z wyrazami *pracujący*, *uczony* ułóż po dwa zdania tak, aby każdy z tych wyrazów raz występował w roli imiesłowu, a drugi raz – w roli rzeczownika.

298. Rozważ treść podanych zdań. W których z nich wyróżnione wyrazy oznaczają taką właściwość, która wynika z pewnej czynności, a w których są stałą cechą przedmiotu?

Tryb *rozkazujący* wyraża prośbę, rozkaz, życzenie.

Czasowniki *dokonane* oznaczają czynność zakończoną.

Nauczyciel, *rozkazujący* opuścić uczninicy klasę, sam tego potem żałował.

Rzeczowniki *utworzone* od czasowników mogą mieć przy sobie wyraz *się*.

W zdaniu imiesłów może utracić związek znaczeniowy z czasownikiem, od którego został utworzony i może oznaczać stałą cechę przedmiotu, nie wynikającą z danej czynności. W tym wypadku występuje w roli **przymiotnika**.

Imiesłów występujący w roli przymiotnika nie ma przy sobie wyrazów zależnych (dopełnień i okoliczników).

299. a) Przeczytaj zdanie. Wskaż imiesłowy przymiotnikowe i powiedz, w jakiej roli występują: w roli imiesłowu czy przymiotnika.

Celujący uczniowie są dumą szkoły. Uczniowie, celujący w nauce, są dumą szkoły. Przed uczniami wystąpił znany poeta. Znany na całym świecie polski poeta Czesław Miłosz ostatnie lata życia spędził w Krakowie. Kochana mamusi, przyjm moje gratulacje. Janusz Korczak był człowiekiem, kochanym przez wszystkich swoich wychowanków.

- b) Do wyrazów *znany*, *gratulacje* dobierz synonimy.
c) Do wyrazów *szkoła*, *polski* dobierz wyrazy pokrewne.

§ 23. Pisownia partykuły *nie* z imiesłowami przymiotnikowymi

300. Przypomnij sobie, jak piszemy partykułę *nie* z przymiotnikami i czasownikami. Zapisz kilka przykładów na pisownię *nie* z czasownikiem i przymiotnikiem.

Partykułę **nie** piszemy łącznie z imiesłowami przymiotnikowymi zarówno czynnymi (zakończonymi na **-ący**), jak i biernymi (na **-ny**, **-ty**) i to niezależnie od ich znaczenia, np.: *niebijący*, *niesiedzący*, *niepalący*, *nieubrany*, *niekochany*, *niemyty*.

Uwaga!

Jest to reguła nowa, wprowadzona przez Radę Języka Polskiego PAN w roku 1997.

Rozdzielnie piszemy *nie* z imiesłowem przymiotnikowym wyraźnie przeciwstawionym w zdaniu innemu imiesłowowi. Np.: *Ten obrus był nie uszyty, ale ręcznie utkany*. Także wtedy, gdy piszący chce mocno i świadomie podkreślić czasownikowy charakter użytego imiesłowu. Np.: *Nie ubrana w tej chwili mogę być ubrana za parę minut. Nie śpiewający dziś, mogę śpiewać jutro*.

301. Przepisz zdania, otwierając nawiasy.

Odszedł, lecz przystanął na drodze, widocznie rozmyślał nad (nie) spodziewanym szczęściem. Grube krople wody rozpryskiwały się framugi jeszcze (nie) oszklonych okien. Kowalik wynajduje sobie (nie) zamieszkaną przez nikogo dziuplę i zmniejsza jej otwór, żeby mu jakiś (nie) proszony gość (nie) wszedł. Syn (nie) słuchający upomnień rodziców, gorzko tego potem żałował.

302. a) Użyj w zdaniach imiesłówów:

nieoceniony, nieznany, nieopisany, niepohamowany.

b) Wytłumacz ich pisownię.

303. Dopisz partykułę *nie*, wytłumacz pisownię tych wyrazów.

... dbający o siebie człowiek często zapada na zdrowiu. Długo ... badany może zachorować. Często zwracamy się do lekarzy w sprawach ... cierpiących zwłoki. ... bielone drzewo czekało na to, by go wykarczować. Staw ... czyszczony od lat zarósł zieloną rzęsą. ... uprawiana działka straszyla pustką.

304. Wypisz imiesłowy z partykułą *nie*, dokonaj ich analizy gramatycznej, wytłumacz pisownię.

Nad wodą ciemnieją nieزالane wierzchołki drzew. Na niezarośniętych zboczach schroniły się zwierzęta, nieczekające ratunku od ludzi. Górską rzeczką niosła nieprzywiązane łódki.

305. a) Podane zwroty z imiesłowami przymiotnikowymi przekształć w wypowiedzi z nieosobowymi formami czasu przeszłego zakończonymi na -no, -to lub z formami osobowymi według wzoru:

Wzór:

niezaorany ugór – ugór, którego nie zaorano;

niekryjący swych przekonań człowiek – człowiek, który nie kryje swych przekonań.

nienakarmione zwierzęta, niekończąca się opowieść, nieprzeczuwany sukces, niedostrzeżone błędy, niezapłacony rachunek, nie działające urządzenie, niewypity sok, nieowocujące drzewo, niepodkute buty.

b) Przypomnij sobie pisownię partykuły *nie* z imiesłowami przymiotnikowymi.

306. Dopisz przeczenie *nie* do imiesłówów, a otrzymasz zdania prawdziwe.

Człowieka ... umiającego czytać nazywamy analfabetą. Ludzie ... pożądanym w jakimś towarzystwie to intruzi. Laik to człowiek ... obeznany z daną dziedziną wiedzy. ... troszcząc o dobro innych ludzi, człowiek przejawia postawę egoistyczną. Ekscentrykiem nazywamy dziwaka, oryginała, osobę ... przestrzegającą przyjętych zwyczajów. Człowiek, który przystosowuje się do okoliczności, ... trzymając się stałych zasad, jest oportunistą. Człowieka ... dbającego o siebie, a zwłaszcza o swój wygląd, nazywamy abnegatem.

307. Utwórz imiesłowy przymiotnikowe, prawidłowo wpisując partykułę *nie*.

zwierzęta, których nie nakarmiono –
opowieść, która się nie kończy –
błędy, których nie dostrzeżono –
uczeń, który nie próżnuje –
drzewo, które nie owocuje –
buty, które nie są podkute –
napój, którego nikt nie wypił –
urząd, który nie działa –

308. Do podanych imiesłowów dopisz *nie*, wytłumacz ustnie pisownię partykuły.

... tłukące się naczynia; opowiadać ... stworzone rzeczy; wyjść, ... zamknąwszy okna; bawić się często, ... lekceważąc jednak obowiązków szkolnych; przedział dla ... palących; biegli naprzód, ... odpoczywając; czasowniki ... przechodnie; człowiek ... domagający na płuca.

309. Do podanych imiesłowów dopisz partykułę *nie*.

... zrównany mistrz w biegach długodystansowych, ... zrównany przez buldożery teren, „... dokończona symfonia” skomponowana przez Schuberta, ... dokończony budynek, ... zorganizowana zabawa, ... dobrane towarzystwo, ... krępujące ruchów ubranie, ... przeliczona szarańcza, ... ocenionej wartości rzeźba, ... ocenione wypracowanie.

§ 24. Zwroty imiesłowowe

310. Przeczytaj zdania z imiesłowami przymiotnikowymi. Zwróć uwagę na wyrazy łączące się z imiesłowem.

Wiatr, wiejący z południa, niósł burzowe chmury. Ptak, śpiewający w ciernistej gęstwinie, raptem urwał swe trele. Samolot, startujący z pobliskiego lotniska, zniknął w chmurach.

Imiesłów z wyrazami zależnymi (określającymi go) tworzy **zwrot imiesłowowy**.

Zwrot, zawierający imiesłów przymiotnikowy oddzielamy przecinkami, jeżeli stoi on po rzeczowniku określonym i stanowi dodatkowe jego objaśnienie. Np. *Zamek ten, zbudowany przez Kazimierza Wielkiego w XIV w., został odrestaurowany.*

Przydawki wyrażonej przez zwrot imiesłowowy stojącej przed wyrazem określonej zasadniczo nie oddziela się przecinkiem.

Np.: *Wysłany pocztą lotniczą list szybko dotarł do adresata.*

- 311.** Przeczytaj podane zdania. Wskaż w nich imiesłowy i zwroty imiesłowowe. Przepisz, wstawiając brakujące przecinki.

Spojrzał w kierunku wskazanym przez podróżnych. Lukę wyrwaną przez wodę zatkali workami z piaskiem. Miejski basen zamknięty z powodu awarii wkrótce otworzy swe podwoje. Bogate złoża naftowe odkryte w Karpatach zostaną wkrótce uruchomione.

- 312.** a) Przepisz podane zdania, zastępując umieszczone w nawiasach bezokoliczniki odpowiednimi formami imiesłowów przymiotnikowych.

Murarze (budować) dom pracują szybko i solidnie. (Budować) przez nich dom jest ładny. Przez szeroko (otworzyć) drzwi wbiegli uczniowie. Podziękowaliśmy woźnej (otwierać) nam drzwi. Matka rozmawiała z lekarzem (leczyć) jej dziecko. Doktor powiedział, że dziecko jest zupełnie (wyleczyć).

b) Podkreśl zwroty imiesłowowe.

- 313.** Przekształć podane zdania złożone na zdanie o tej samej treści, zastępując zdania podrzędne zwozami z imiesłowem przymiotnikowym czynnym lub biernym. Które zdanie możemy zastąpić zwrotem z imiesłowem biernym i dlaczego?

Pasażerowie z niecierpliwością czekali na pociąg, który się opóźniał. Z powodu deszczu, który padał od kilku dni, wezbrały rzeki. Wczoraj spotkałem przyjaciela, którego dawno nie widziałem. Książki, które wydaje wydawnictwo „Svit”, cieszą się dużą poczytnością wśród dzieci i młodzieży.

- 314.** Zamień wyróżnione orzeczenia czasownikowe zdań podrzędnych na imiesłowy przymiotnikowe, tworząc zdania pojedyncze według wzoru. Podkreśl zwroty imiesłowowe.

Wzór: Wiatr sfałdował powierzchnię jeziora, które mieniło się w słońcu.
Wiatr sfałdował powierzchnię jeziora, mieniącą się w słońcu.

W bibliotecznej sali siedziała duża grupa osób, *które czytały książki*. W parku widzieliśmy młodzież, *która fotografowała kwiaty*. Trener tłumaczył coś zawodnikom, *którzy słuchali go uważnie*. Nauczycielka sprawdzała wypracowania, *które napisali uczniowie*. Wszyscy z uznaniem wyrażali się o przedstawieniu, *które przygotowała młodzież*. Kolega, *którego poznałem w czasie wakacji*, odwiedził mnie.

- 315.** a) Przekształć w podanych zdaniach bezokoliczniki na imiesłowy przymiotnikowe. Postaw brakujące znaki przestankowe. Podkreśl zwroty imiesłowowe.

Balon to statek powietrzny kształtu kulistego (składać się) z powłoki (wypełnić) gazem lżejszym od powietrza oraz gondoli (przeznaczyć) dla załogi i pasażerów (unosić się) w górę bez silnika. Helikopter to samolot (startować) i (lądować) pionowo na skutek zastosowania jednego lub kilku śmigieł (osadzić) na osiach pionowych. Statek to konstrukcja (pływać) (napędzać) za pomocą wiosel, żagli, pary, motoru (służyć) do przewożenia ludzi i towarów po wodach. Atom jest najdrobniejszą częścią pierwiastka chemicznego (składać się) z dodatnio (naładować) jądra i (krążyć) wokół niego ujemnego (naładować) elektronów. Światłowód jest przewodem (służyć) do przenoszenia tysięcy rozmów telefonicznych jedną linią, a (wykonać) z włókna szklanego (przewodzą) mikrofałe i światło (wytworzać) przez lasery.

b) Do jakiego stylu należy tekst? Wypisz terminy.

316. Zastąp czasowniki imiesłowami przymiotnikowymi, zmieniając przy tym konstrukcję zdań. Podkreśl zwroty imiesłowowe.

Kultura, którą *stworzyli* starożytni Grecy, należy do największych osiągnięć ludzkości. Chrzest, który *przyjął* Mieszko I w 966, związał Polskę z kulturą Zachodu. Zamki, które *budowali* królowie na granicy, strzegły bezpieczeństwa państwa.

317. a) Popraw tekst w celu uniknięcia powtórzeń. Użyj imiesłów przymiotnikowych.

Oskara, *który* jest uważany za najważniejszą nagrodę filmową na świecie, przyznaje się od 1928 r. Jak głosi anegdota, projekt statuetki naszkicował na serwetce pewien scenograf podczas jakiegoś bankietu, *który* był wyjątkowo nudny. Statuetka przedstawia rycerza, *który* trzyma oburącz miecz krzyżowców. Postać stoi na postumencie, *który* zwieńczony jest rolką taśmy filmowej. Oskar wykonany jest z brązu, *który* pokrywa cienka warstwa złota.

Ciekawa jest także historia, *która* wiąże się z powstaniem nazwy *Oskar*. Za pomysłodawczynię tej nazwy uchodzi Margaret Herrick, *która* była kustoszka biblioteki Akademii Filmowej. Podobno, gdy go zobaczyła, krzyknęła: „Przecież to mój wuj Oskar!”

b) W powyższym tekście zaznacz fragmenty będące opisem.

c) Dokonaj rozbioru słotwórczego wyrazu *oburącz*, *krzyżowcy*.

318. Przeczytaj. Znajdź imiesłowcy, dokonaj ich analizy gramatycznej.

Pierwszy wyraz, wymawiany przez dziecko, to najczęściej wyraz mama. Piękne, czarujące, ciepłe słowo. Do mamy zwrócone są wszystkie nasze myśli, nasze radości i smutki. Swoją drobną, kochającą, spracowaną dłoń potrafi ukoić żal, ból, rozpacz. Jej serce, przepełnione miłością do dziecka, zawsze gotowe jest ogrzać je swoim macierzyńskim ciepłem.

Sprawdź siebie

1. Co nazywamy imiesłowem przymiotnikowym?
2. Jakie części mowy mają podobne cechy jak imiesłowcy?
3. Czy imiesłow przymiotnikowy jest częścią mowy?
4. Dlaczego imiesłow przymiotnikowe dzielą się na czynne i bierne? Jak je tworzymy?
5. Czy różni się odmiana przymiotników i imiesłowów przymiotnikowych?
6. Jak rozróżniasz przymiotniki i imiesłow przymiotnikowe. Udowodnij to na przykładach: przywieziony, adresowany, gorący, leżący, wczesny.
7. Jak piszemy partykułę *nie* z imiesłowami przymiotnikowymi?
8. Co nazywamy zwrotem imiesłowowym?

319. Przepisz podany wiersz, zastępując wyrażenia ujęte w nawiasy imiesłowami przymiotnikowymi czynnymi lub biernymi. Wierszyk powinien mieć w każdej linijce tylko 11 sylab i rymy na końcu linijek.

ZBŁĄKANY PIES

Gdy przybłąka się pies (co się skulił i drży),
(tej, która się zbłąkała) psinie nie okazuj wzgardy.
Może pies kiedyś ratował (tych, co tonęli)
lub (tych, co zbłąkali się) w górach, gdy bernardy
Roztocz opiekę nad (tą, którą skrzywdzono) psinę
co zbłądziwszy, przyszła na podwórko.
(Tej, co nie dojedliście) zupy odrobiną
poczęstuj pieska lub choć chleba skórką.
(prof. Przecinek „Gramatyka na wesoło”)

320. Przeczytaj tekst. Przedstaw tradycje wielkanocne w twojej ojczyźnie (15–20 zdań).

Wielkanoc, Święto Zmartwychwstania Pańskiego, jest w religii chrześcijańskiej najważniejszym świętem roku liturgicznego. Poprzedza je okres postu, zwany Wielkim Postem, który rozpoczyna się w Środę Popielcową.

W dawnej Polsce, zwłaszcza na wsi, bardzo gorliwie przestrzegano postu. Przez cały okres od Środy Popielcowej niemal całkowicie wyrzekano się mięsa i tłuszczów zwierzęcych, a nawet nabiału i cukru. W czasie Wielkiego Postu jadano przede wszystkim żur z mąki żytniej, różnego rodzaju kasze, ziemniaki, rzepę, gotowane suszone owoce, a od święta solone lub opiekane śledzie.

Nic więc dziwnego, że pod koniec Wielkiego Postu, w Wielki Piątek, a czasami w Wielką Sobotę, urządzano „pogrzeb” żuru i śledzia. Wśród okrzyków radości wynoszono z domów garnki z zupą, rozbijano je kijami, a skorupy wrzucano do jamy i zasypywano.

Śledzia zaś lub jego szkielet wieszano na drzewie. Wszystko to oznaczało bliski już koniec postu i było zapowiedzią nadchodzącego wielkiego święta i wielkiej świątecznej biesiady.

Obchody świąteczne Wielkanocy trwają przez cały tydzień, nazywany Wielkim Tygodniem. Rozpoczynają się w Niedzielę Palmową, którą Kościół obchodzi na pamiątkę uroczystego wjazdu Jezusa do Jerozolimy.

(T. Wójcik „O poście, jajku i święconym”. *Wiedza i Życie* nr 4/1997.)

b) Czy twoi sąsiedzi mają podobne tradycje?

c) Wypisz imiesłowy przymiotnikowe, określ ich funkcję w zdaniu.

8. Kształcenie językowe. Dialog i monolog

Dialog – zapis rozmowy (podstawowej formy komunikacji językowej). Składa się z kolejnych i wiążących się wypowiedzi dwu lub więcej osób. Każda wypowiedź zapisana jest od nowej linii, poprzedzona myślnikiem. Dialog występuje w utworach literackich; stanowi podstawowe formę wypowiedzi.

Monolog – to ciągła wypowiedź jednej osoby. Jest przede wszystkim formą charakterystyczną dla języka pisanego. W języku mówionym występuje rzadko.

321. Przeczytaj. Zwróć uwagę na zapis dialogu.

– Serwus! – zawołała Pestka, siadając na parapecie i przerzucając nogi na zewnątrz. – Co nowego? – I rozejrzawszy się po szarym niebie, dodała: – Ciemna mogiła! [...]

Nim chłopcy zdążyli się odezwać, obok Pestki stanęła w oknie jej matka i uśmiechnęła się do nich również przyjaźnie jak córka.

– Czemu stoicie na dworze? Wejdźcie!

– Właźcie! – rzekła gościnnie Pestka.

- My tylko na chwilę – odpowiedział Marian.
- Wy zawsze tylko na chwilę – roześmiała się pani Ubyszowa.
- Myślałby kto, że boicie się znaleźć pod dachem choćby na pięć minut. Nie mam nigdy okazji, żeby z wami porozmawiać.

(J. Jurgielewiczowa „Ten obcy”)

322. Do podanych dialogów ułóż tekst, wyjaśniający sytuację mówienia.

a) – Jak się nazywasz?

– Krzyś Malinowski.

– Gdzie mieszkasz?

– Przy ulicy Halickiej.

b) – Tam ktoś jest?

– Rzeczywiście.

– Chodź stąd!

– Cicho bądź, nie kręć się. Przecież nas usłyszą...

– Zimno mi, pić mi się chce...

– Przestań marudzić. Sam przecież wymyśliłeś tę zabawę w chowanego.

323. Ułóż dialog, w którym adresat wypowiedzi: a) odmówi taktownie i grzecznie spełnienie prośby lub polecenie; b) uzasadni rzeczowo swoje stanowisko. Wykorzystaj pozajęzykowe środki językowe.

324. Przeczytaj. Streść ustnie opowiadanie, wykorzystując dialog. Zastanów się swoim stosunkiem do otaczającego środowiska.

DRZEWO

I zamienił się Kajtuś w drzewo. Zdobył wielkie wtajemniczenie życia we świecie...

Wrósł korzeniami w ziemię. Twarda opasała go kora. Wydłużyły się i rozwidliły ramiona. Otulił zielony płaszcz liści. Wiatr kołysze i gładzi łagodnie gałęzie.

Oddycha zielenią, pije chłodną z ziemi wodę. A wierzba, siostra, mówi szelestem, że miło żyć i cieszyć się światem.

Nadeszli chłopcy.

Rozbiegli się, nawołują.

Stanął chłopak obok Kajtusia.

– Laskę sobie ułamię.

Chwycił Kajtusia za gałąź, gnie, łamie.

– Boli!

Trzasnęła gałąź i zwiśla bezwładnie. Chłopiec szarpie złamaną, rozdziera.

– Boli, bardzo boli!

Nie rozumie chłopak jęku łamanego drzewa, bo trudna do odczytania jest skarga rośliny.

A kolega mówi:

– Zostaw. Idziem dalej. Równiejszą sobie laskę wystrugasz.

Poszli. Ucichły głosy. Pozostała krzywda okaleczonego krzewu. I boli, i wstyd Kajtusiowi. Czy i on tak samo nie robił? Nie pomyślał, że drzewo nie ma nóg, by uciec, nie ma rąk, by się bronić, ani zębów, rogów ni pazurów. Byle tchórz z nim poradzi.

Bezbronne. Bezbronne. Bezbronne.

(J. Korczak „Kajtuś czarodziej”)

325. Przeczytaj tekst. Znajdź dialogi, wytłumacz znaki przestankowe.

DWAJ PANOWIE PRZED TEATREM

Rozmawiają przed Teatrem pan Moniuszko z Bogusławskim:

– Co dziś grają, proszę pana? Czy pan słyszy te oklaski?

Ma pan program? – Nie, niestety, i muzyki też nie słyszę...

– Będę musiał zejść z pomnika, żeby spojrzeć na afisz.

– Zejść z pomnika nie wypada, drogi panie Stanisławie, jak zobaczą pusty pomnik, raban zrobi się w Warszawie.

Poczekajmy jeszcze chwilę. Może człek się jakiś trafi?

Może ktoś z teatru wyjdzie i przeczyta głośno afisz?

Znów oklaski! – Słyszę, słyszę... – Wie pan co? W Ogrodzie Saskim mieszka stary nasz przyjaciel – zawsze rzeński wiatr warszawski.

Może przyjdzie tu z Ogrodu? – Poprosimy go, by przyszedł.

– Czy pan widzi, co się dzieje? – Leci do nas wiatr z afiszem!

Jeden afisz, drugi, trzeci – wszystkie tańczą przed Teatrem.

– Mazur ze „Strasznego dworu” przez Warszawę leci z wiatrem!

Brawo, panie Stanisławie! To dla pana te oklaski!

W takt mazura na pomniku tańczy imć pan Bogusławski.

– Czy pan Wojciech się nie myli? „Straszny Dwór” to wczoraj grali, dziś w teatrze wystawiają „Krakowiaków i Górali”.

Na krakowską skoczną nutę śpiewa śpiewki wiatr warszawski, woła głośno pan Moniuszko: – Brawo, panie Bogusławski! (...)

(W. Chotomska)

§ 25. Imiesłów przysłówkowy jako nieodmienna forma czasownika. Jego znaczenie, cechy gramatyczne, rola w zdaniu

326. a) Przeczytaj, przepisz. Podkreśl nieodmienne formy czasownika.

Sunąc cicho przez komnaty,
duch zaplątał się w swe szaty.
Przełknąwszy syrop i aspirynę,
zrobił okrutnie zboląłą minę.
Zjadłszy pieczeń, głośno mlasnął,
ziewnął, westchnął. W końcu zasnął.

b) Jaką częścią mowy w powyższych zdaniach wyrażona jest czynność?

c) Jakimi wyrazami wyrażona jest dodatkowa czynność?

Nieodmienne, nieosobowe formy czasownika, oznaczające czynność występującą obok drugiej czynności i określające czas i sposób jej wykonania nazywamy **imiesłowami przysłówkowymi**.

Np.: *Spacerując po mieście, Kazik oglądał wystawy sklepowe. Wróciwszy do domu, zabrał się do odrobienia lekcji.*

327. Przeczytaj tekst, wypisz imiesłowy przysłówkowe.

W pewnym miejscu przejeżdżało się w bród rzeczulkę. Wkroczywszy do wody, konie natychmiast zatrzymały się, schyliły łby i jęły głośno żłopać wodę.

Marcinek położył głowę na kolanach matki i przycisnąwszy usta do jej rąk spracowanych, szepnął:

– Mamusiu, jak to dobrze, że mama po mnie przyjechała... Tak sobie jedziemy razem. To dopiero dobrze...

Gładziła pieszczotliwie jego włosy i schylając się, w sekrecie nie wiedzieć przed kim, szepnęła mu do ucha:

– Będiesz zawsze kochał swoją matkę, zawsze a zawsze?

Słodkie łzy, padające wielkimi kroplami z oczu chłopca, zastąpiły jej wyrazy odpowiedzi.

(S. Żeromski)

328. Porównaj wypowiedzi. W których zdaniach czynność imiesłowu przysłówkowego odbywa się równocześnie z czynnością czasownika, a w których wcześniej?

Czytając artykuł, robiłem notatki. Przeczytawszy książkę, odłożyłem ją na półkę. Mama, przygotowując śniadanie, patrzyła na zegarek. Spakowawszy plecak, Jurek wybiegł do szkoły.

Imiesłowy przysłówkowe na **-ąc** oznaczają czynność, która odbywa się jednocześnie z czynnością wyrażoną w orzeczeniu. Takie imiesłowy nazywamy **imiesłowami przysłówkowymi współczesnymi**.

Np.: *Śpiewając, podgrywał sobie na gitarze.*

Imiesłowy przysłówkowe na **-wszy, -wszy** oznaczają czynność, która odbyła się wcześniej niż czynność wyrażona w orzeczeniu. Takie imiesłowy nazywamy **imiesłowami przysłówkowymi uprzednimi**.

Np.: *Uporządkowawszy nuty, włożył je do teczek.*

Uwaga! W zdaniu imiesłów przysłówkowy odnosi się do tego samego podmiotu co orzeczenie.

- 329.** Podkreśl linią ciągłą imiesłowy przysłówkowe współczesne, a linią przerywaną imiesłowy przysłówkowe uprzednie.

Tuż po opublikowaniu „Nędzników” Wiktor Hugo wysłał list do swego wydawcy, stawiając w nim jedynie znak „?”. Nie mogąc się doczekać reakcji czytelników, chciał przez to zapytać, jak sprzedaje się jego niedawno wydana książka. Przeczytawszy list, wydawca odpowiedział „!”, mówiąc w ten sposób – „znakomicie”.

Wprowadziwszy na światowe ekrany najnowszy film o przygodach agenta 007, wytwórnia filmowa rozesała ankietę z pytaniem, czy James Bond jest postacią autentyczną. Aż 21 % ankietowanych odpowiedziało twierdząco, a 17 % miało wątpliwości. Jedynie 62 % zapytanych wiedziało, że agent 007 jest postacią fikcyjną. Wymyślił go angielski pisarz Jan Fleming, chcąc zabawić swoją nudzącą się w domu żonę.

- 330.** Zastanów się nad wytłumaczeniem nazwy *imiesłów przysłówkowy*. Z jakim częściami mowy łączą go wspólne właściwości, jakie to są właściwości?

- 331.** Podkreśl imiesłowy przysłówkowe uprzednie na zielono, a współczesne na niebiesko. Zdania z imiesłowami uprzednimi dotyczą Aleksandra Wielkiego, a zdania z imiesłowami współczesnymi – Juliusza Cezara.

Będąc w Egipcie, zakochał się w Kleopatrze. Skończywszy 22 lata, wyruszył na czele swych wojsk na podbój Persji. Walcząc w Galii, przez niecałe 10 lat zdobył 800 miast. Zreformował obliczanie czasu, wprowadzając nowy kalendarz. Straciwszy w Indiach swego ulubionego konia Bucefala, sprawił mu królewski pogrzeb. W dzieciństwie, przeczytawszy „Iliadę”, postanowił zostać wojownikiem równym Achillesowi.

332. Z podanego tekstu wypisz osobno imiesłowy przysłówkowe współczesne i uprzednie.

Postała jeszcze chwilę we drzwiach wdowa, ku Bugajowej chałupie zwrócona, po czym do izby wróciwszy, chwyciła za miotłę i z wielkim rozmachem zamiatać się wzięła. Doniósłszy wszakże śmieci do komina, stanęła przed nim i zadumała się, patrząc na dogasające węgle. Stasik z głuchym niepokojem oczyma za matką wodził. Jak siadł do śniadania, tak jeszcze na ławie siedział, łamiąc i dojadając kromkę czarnego chleba. Jadł powoli, łykając jakby żółć za każdym kęsem, aż w siwych, szeroko otwartych oczach wzbierać się zaczęły dwie łyzy jasne, migocące, przejrzyste. Wezbrawszy, drżały chwilę u ciemnych rzęs chłopca, aż ciężkie i słone spadły mu na chleb trzymany w ręce.

(M. Konopnicka)

Imiesłowu przysłówkowego w zdaniu można użyć tylko wtedy, gdy wykonawca czynności wyrażonej imiesłowem i orzeczeniem zdania jest ten sam.

Poprawnie: Czytając gazetę, wpadłem na świetny pomysł.

Niepoprawnie: Czytając gazetę, przyszedł mi do głowy świetny pomysł.

§ 26. Tworzenie imiesłów przysłówkowych

333. a) Zestaw podane formy czasowników i odpowiedz na pytania:

pisać – piszą – pisząc

rysować – rysują – rysując

jeść – jedzą – jedząc

- b) Od jakiej formy czasownika i za pomocą jakiego formantu tworzą się imiesłowy przysłówkowe współczesne?
- c) Od jakich czasowników – dokonanych czy niedokonanych tworzą się imiesłowy przysłówkowe współczesne? Dlaczego?

Imiesłowy przysłówkowe współczesne tworzą się od tematu czasu teraźniejszego za pomocą formantu przyrostkowego **-ąc**.

334. Do podanych czasowników dopisz imiesłowy przysłówkowe współczesne:

łsnąć, grać, biec, rozmawiać, umieć, słuchać,
robić, szyć, nudzić się, wiedzieć, wieść.

335. a) Utwórz imiesłowy przysłówkowe współczesne od czasowników:

drzeć, spać, stać, murować, wyskakiwać, zarabiać, pokazywać.

b) Czy można utworzyć imiesłowy przysłówkowe współczesne od czasowników:

zadrzeć, zostać, wyskoczyć, zarobić, pokazać.

336. Przepisz tekst, zastępując wyróżnione czasowniki imiesłowami przysłówkowymi współczesnymi. Imiesłowy przysłówkowe z wyrazami zależnymi oddziel przecinkami od reszty zdania.

Słońce zachodzi i *rzuca* ostatnie promienie na dachy domów i wierzchołki drzew. Świat zapada w mrok i stopniowo ciemnieje. Ptaki *zbierają* się do snu i powoli cichną. Z pól dochodzą głosy chłopców, którzy pędzą bydło do obór. Stada krów i koni wracają z pastwisk i wznoszą tumany kurzu. Tu i ówdzie idą dziewczęta i *śpiewają* wesołe piosenki.

(wg S. Szobera)

337. Każde z podanych zdań przepisz dwukrotnie, zastępując imiesłowem przysłówkowym współczesnym raz jeden czasownik, a potem drugi.

Wzór: Dzieci bawiły się i śpiewały.

Dzieci bawiąc się, śpiewały. Dzieci bawiły się, śpiewając.

Dziewczynki rozmawiają i pracują w sadzie. Mirek siedział przy stole i czytał książkę. Chłopcy na boisku szkolnym grali w piłkę i głośno krzykali. Wracamy do domu i oglądamy wystawy sklepowe.

338. Przeczytaj podane zdania i powiedz, czy we wszystkich można oba czasowniki zastąpić imiesłowami przysłówkowymi współczesnymi.

W lecie odpoczywaliśmy na Krymie i kąpaliśmy się w morzu. Jeżeli chcecie dużo umieć, musicie dużo czytać. Szedłem do szkoły i spotkałem kolegę. Byliśmy w Karpatach i zebraliśmy kolekcję roślin górskich. Chłopcy rozpalili ognisko i rozbili namioty.

Imiesłów przysłówkowy uprzedni tworzy się od tematów czasu przeszłego czasowników dokonanych za pomocą formantu przyrostkowego **-wszy** lub **-wszy**. Jeżeli temat czasu przeszłego (po odrzuceniu przyrostka **-ł**) kończy się na spółgłoskę, to w imiesłowie piszemy przyrostek **-wszy**.

Jeżeli temat czasu przeszłego kończy się na samogłoskę, to w imiesłowie piszemy przyrostek **-wszy**.

- 339.** a) Zestaw następujące formy czasownikowe i powiedz, od jakiej formy czasownika i za pomocą jakich formantów tworzymy imiesłowy przysłówkowe uprzednie.

I siąść – siad-ł – siad -łszy
zanieść – zaniós-ł – zaniós-łszy
spozrzeć – spostrzeg-ł – spostrzeg-łszy
podrzeć – podar-ł – podar-łszy

II powtórzyć – powtórzy-ł – powtórzy-wszy
zrobić – zrobi-ł – zrobi-wszy
zdjąć – zdję-ł – zdję-wszy
pokazać – pokaza-ł – pokaza-wszy

b) Jakie to są czasowniki: dokonane czy niedokonane?

c) Zwróć uwagę, kiedy używamy formanty -łszy, a kiedy -wszy?

- 340.** Do podanych czasowników dopisz imiesłowy przysłówkowe uprzednie.

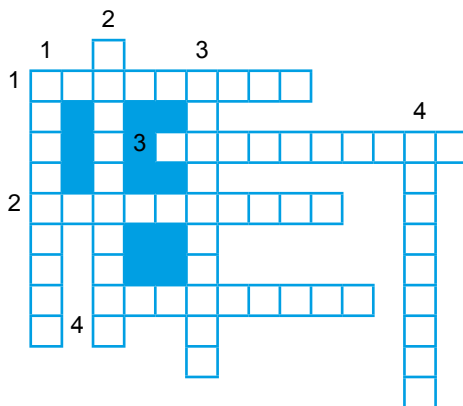
Ugrzązł, opowiedział, wykąpał się, upadł, odwiózł, ujrzał, położył, znalazł, zobaczył.

- 341.** W podanych zdaniach przekształć bezokoliczniki w imiesłowy przysłówkowe współczesne lub uprzednie.

Pies, (szczekał), szczerzył kły. Szła ulicą, (trzymać) w ręku koszyk. (Zjeść) obiad, wyszli na spacer. Jedli, (milczeć). (Przeczytać) książkę, wypożyczył w bibliotece następną. Modlili się, (śpiewać) psalmy. Jeździec (osadzić) konia, nagle się zatrzymał. Orał pole, (przygotowywał) je pod zasiew. (Skończyć) polowanie, Indianie rozpoczęli rytualne tańce.

- 342.** Od podanych bezokoliczników utwórz imiesłowy uprzednie. Do krzyżówki wpisz poziomo imiesłowy z zakończeniem -wszy, a pionowo imiesłowy z zakończeniem -łszy.

- 1) złożyć,
zaleźć
- 2) dobiec,
zagrzać
- 3) wykraść,
okrążyć
- 4) zepsuć,
zadrzeć

343. Podkreśl imiesłowy przysłówkowe. Wpisz je w odpowiednie miejsca tabelki, utwórz bezokoliczniki i określ postać.

Pijąc kawę, rozmawiałem ze znajomą. Wypiwszy kawę, zapłaciłem rachunek. Przyjawszy to do wiadomości, zrezygnował z dalszych poszukiwań. Przyjmując przesyłkę, zapomniał ją pokwitować.

	Bezokolicznik	Postać
Imiesłów przysłówkowy współczesny		
Imiesłów przysłówkowy uprzedni		

344. Wpisz odpowiednie imiesłowy przysłówkowe.

Kelner (nieść) tacę, zręcznie omijał stoliki. (Przejść) na drugą stronę, obejrzał się. (Połknąć) lekarstwo, skrzywił się. Pies biegł, radośnie (podskakiwać).

345. a) Od podanych czasowników utwórz imiesłowy przysłówkowe uprzednie lub współczesne.

Pracować, szyć, myśleć, liczyć, prowadzić, dmuchać, klaskać, zapracować, uszyć, przemysleć, wyliczyć, doprowadzić, dmuchnąć, klęknąć.

b) Od jakich czasowników tworzymy imiesłowy przysłówkowe współczesne, a od jakich uprzednie?

346. Wpisz odpowiednie zakończenia imiesłowów -wszy lub -wszy.

Ale wpadł.. na polanę i zwietrzył.. wokół ludzi, dały znowu nurka w bór, szukając widocznie innego wyjścia. Potem dziki wynurzył.. z kniei, poczęły biec długim, czarnym łańcuchem przez zaśnieżoną przestrzeń. [...] Jeden tylko Zbyszko nie myślał o łowach, ale wsparł.. łokcie na kolanach Danusi, a głowę na dłoniach, patrzył jej w oczy. [...] Koń, spadł.. na bok, począł bić nogami.

(H. Sienkiewicz „Krzyżacy”)

347. Przekształć bezokoliczniki na imiesłowy przysłówkowe. Jaką funkcję pełnią one w zdaniu?

(Wracać) do domu, spotkałem znajomych. (Wydobywać) klucze, dostrzegłem w skrzynce list. (Przygotowywać) kolację, myślałem o nadesłanych nowinach. (Przewidywać) trudności, zmieniłem plany. (Zrobić) notatki, odłożyłem zeszyt. (Wrócić) z biblioteki, umył ręce. (Zjeść) kolację, pozmywał naczynie. (Obejrzeć) film, wyłączył telewizor.

348. a) Utwórz odpowiednie imiesłowy przysłówkowe i kolejno uzupełnij zdania:
podbić, zwlekać, unikać, pokonać, ponieść, wygrać, krzyknąć, widzieć.

BITWA POD MARATONEM

... niektóre wyspy greckie, armia perska wylądowała w 490 r. p.n.e. w pobliżu Aten. Ateńczycy pod dowództwem Miltiadesa, nie ... wyruszyli na spotkanie wroga. Do decydującej bitwy doszło niedaleko wioski Maraton. Grecy zaatakowali Persów biegiem, ... w ten sposób groźnego ostrzału z łuków. W czasie bitwy wzmocnione skrzydła falangi ateńskiej, ... oddziały najeźdźców otaczać armię perską.

Persowie, ... znacznie straty, wycofali się i odpłynęli w kierunku Aten. I tak Grecy, ... bitwę, stanęli przed nowym niebezpieczeństwem. Musieli szybko wrócić do bezbronnego miasta. Wysłali posłańca, który miał ostrzec mieszkańców Aten. Przebiegł on 42,2 km bez odpoczynku. ... na rynku „Zwycięstwo!”, padł martwy z wyczerpania. Wkrótce po nim przybyła armia grecka. Persowie, ... żołnierzy ateńskich, zrezygnowali z ataku.

b) Porównaj plan zdarzeń z powyższym tekstem. Popraw nieścisłości.

1. Do bitwy dochodzi pod Maratonem.
2. Grecy ostrzeliwują wojska perskie z łuków.
3. Persowie się wycofują.
4. Falanga ateńska zaczyna otaczać Persów.
5. Okręty perskie zbliżają się do Aten.
6. Z Aten wyrusza posłaniec po pomoc.
7. Armia grecka do rusza Aten.
8. Persowie rezygnują z ataku i odpływają.

349. a) Przypomnij sobie, jak piszemy *nie* z imiesłowami przysłówkowymi. Dopisz tę partykułę.

... *paląc za sobą mostów*, ... pracując w nocy, ... czytając po ciemku, ... próżnując ani chwili, ... *plotąc trzy po trzy*, ... *wylewając dziecka z kąpielą*, ... *przebolawszy straty*, ... *przeciągnąwszy struny*, ... zmierzywszy odległości, ... wyleczywszy zębów, ... znalazłszy przyczyn zderzenia.

b) Wytlumacz znaczenie wyróżnionych zwrotów frazeologicznych.

350. Na podstawie podanych zdań utrwal zasady pisowni partykuły *nie*, pisząc ją prawidłowo z imiesłowami przysłówkowymi.

(Nie) odszedłszy zbyt daleko od domu, spotkałem kolegę. (Nie) czytając po nocach, oszczędzisz sobie wzrok. (Nie) obliczywszy dokładnie pieniędzy, zaczęła robić zakupy. (Nie) znając wzoru, nigdy nie rozwiążesz tego zadania. (Nie) ujawniając prawdy, mimo woli pogorszyłeś sytuację.

§ 27. Zwroty imiesłowne

Imiesłów przysłówkowy wraz z wyrazami zależnymi (określającymi go) tworzy **zwroty imiesłowne**.

W zwrocie imiesłownym, niezależnie od tego, czy imiesłowy mają określenia, czy też są bez określeń, imiesłowy te zaleca się oddzielać przecinkami.

Np.: *Przeskoczywszy rów, znalazł się w lesie. Uczniowie, słuchając lekcji, robili notatki. Obudziwszy się, o niczym nie pamiętał.*

351. Uzupełnij aforyzmy przecinkami.

Uczymy się zmierzając do czegoś.

Napoleon Bonaparte

Żyjąc w zgodzie ze swoją naturą nigdy nie będziesz biedny.

Epikur

Zdobywszy mądrość trzeba jeszcze umieć z niej skorzystać.

Cyceron

Człowiek śmiejąc się z siebie daje najlepszy dowód swojego poczucia humoru.

Molier

352. a) Przeczytaj zdania. Wskaż zdania złożone i zdania zawierające zwroty imiesłowne.

1. Władek szedł i śpiewał wesołą piosenkę.
2. Władek szedł, śpiewając wesołą piosenkę.
3. Kiedy harcerze doszli do rzeki, zaczęli się przygotowywać do rozbicia namiotów.
4. Doszedłszy do rzeki, harcerze zaczęli przygotowywać się do rozbicia namiotów.
5. Kiedy wracałem ze szkoły, zaczął padać deszcz.

b) Wskaż w każdym zdaniu podmiot i orzeczenie.

c) W których zdaniach złożonych zastąpiono jedno ze zdań zwrotem imiesłownym?

d) Czy to jest możliwe w ostatnim zdaniu?

W zdaniu złożonym jedno ze zdań można zastąpić zwrotem imiesłownym czyli imiesłownym równoważnikiem zdania. Jest to możliwe tylko wtedy, gdy w zdaniu złożonym podmiot dla obu zdań jest wspólny (zdania 1, 2, 3, 4). Jeżeli w obu zdaniach podmioty są różne, jest to niemożliwe (w zdaniu 5).

353. a) Utwórz imiesłowy przysłówkowe uprzednie od podanych czasowników, oddziel przyrostki.

nakarmić, wypić, wrócić, pójść, spaść, wysiąść

- b) Kiedy imiesłowy przysłówkowe uprzednie mają przyrostek *-wszy*, a kiedy *-wszy*?

354. Od których z podanych czasowników można utworzyć tylko imiesłowy przysłówkowe współczesne, a od których tylko uprzednie? Od czego to zależy? Zapisz te imiesłowy.

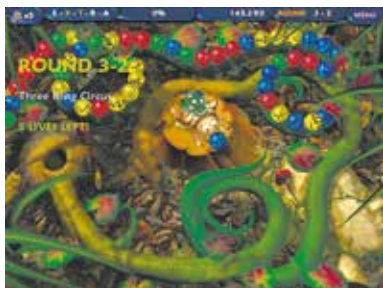
słuchać, wysłuchać, patrzeć, spojrzeć, piec, upiec, rzucać, odrzucać

355. Od podanych czasowników utwórz imiesłowy przysłówkowe współczesne lub uprzednie i wpisz je do tabelki.

bywać, okazać, chrząścić, bronić, lubić, wspiąć się, chodzić, przekazywać, przetykać, przygarnąć, wędrować, przeżyć, zabronić, pomóc, rzec, zbudować

Imiesłowy przysłówkowe współczesne	Imiesłowy przysłówkowe uprzednie

356. Zapisz czasowniki, od których powstały wyróżnione wyrazy.

Siadając na krzesło przed komputerem, byłem bardzo ciekawy, co kryje nowe pudełko z grami. *Otworzywszy* je, wyciągnąłem pierwszą z brzegu dyskietkę. *Umieściwszy* ją w stacji dysków i *nacisnąwszy* odpowiednie przyciski, rozpocząłem grę „*Podróżując* w czasie i przestrzeni, *rozwijasz* swoją wyobraźnię”.

357. Wstaw brakujące przecinki i uzasadnij ich użycie.

Tam płacząc strąki w marchwi zielonej warkoczu wysmukły bób obraca na nią tysiąc oczu. Niedźwiedź to drzewa korzenie to pniaki osmałone to wrosłe kamienie rwał waląc w psów i w ludzi. Wojski chlubnie skończywszy łowy wraca z boru. Stanąwszy nad strumieniem rzuciła na trawnik swój szal powiewny czerwony jak krwawnik. Sędzia od rana pisał zamknąwszy się w izbie.

(wg A. Mickiewicza)

358. W każdym z poniższych zdań jest błąd. Popraw go.

Odłożywszy, miecz wszedł do komnaty. Klnąc, jak szewc ruszył do boju. Przystanąwszy kątem oka, dostrzegł skradającego się wroga. Oglądając sceny bitwy, ciarki chodziły mi po plecach. Stojąc na czatach, zmorzył go sen. Zsiadłszy z konia, rozpałił ognisko.

359. Przeredaguj podany tekst, rezygnując z konstrukcji z imiesłowowymi równoważnikami zdań. Postaw odpowiednie znaki przestankowe.

Syn, słuchając napomnień mamy, spuścił głowę. Wracając ze szkoły, wstąpił do kolegi. Znalazłszy się u niego, zapomniał o swoich obowiązkach. Oglądał klaser ze znaczkami, powoli przewracając kolejne strony. Po raz trzeci oglądał znaczki, nie mogąc się nacieszyć ich widokiem. Przeglądał ten zbiór uważnie, zamierzając założyć sobie podobny. Nie będąc zawistnym, marzył jednak o takim samym klaserze ze znaczkami.

360. Wyróżnione zdania składowe przekształć na zwroty z imiesłowami przysłówkowymi współczesnymi i uprzednimi. Podkreśl przyrostki imiesłowów.

Kiedy przyjdę do szkoły, porozmawiam z koleżanką. Spaceruję wzdłuż rzeki i przyglądam się pływającym dzikim kaczkom. Gdy skończyłem trening, czułem się naprawdę zmęczony. Przygotowywałem się do zawodów w ten sposób, że przebiegałem codziennie kilkanaście kilometrów.

361. Wybierz zdania, w których wykonawca czynności obu zdań składowych jest ten sam. Przekształć je w wypowiedzenia z imiesłowami przysłówkowymi.

Siedzieliśmy na werandzie i wspominaliśmy wakacje. Kiedy jechałem na rowerze, wpadło mi coś do oka. Nie chcieli mnie słuchać, gdy ich ostrzegałem. Rano, gdy przeglądałem gazetę, znalazłem ciekawe ogłoszenie. Gdy się o tym dowiedziałem, od razu do ciebie zadzwoniłem. Gdy stłukłem sobie kolano, mama zrobiła mi okład.

362. Przepisz te zdania złożone, które można przekształcić na zdania z imiesłowem przysłówkowym.

Gdy wracałem do domu, spotkałem Wojtkę. Kiedy odrabiałem lekcje, nagle zadzwonił telefon. Spóźniłem się na autobus, musiałem pojechać taksówką. Gdy wszedłem do pokoju, wszyscy umilkli. Nie wynajmie większego mieszkania, gdyż ma za mało pieniędzy.

363. W każdym z podanych zdań znajduje się błąd. Zapisz poprawione zdania.

Wyszedłszy z domu, zaczął padać deszcz. Czekając na swoją kolej przeglądał czasopisma. Mamrocząc coś, pod nosem obierał ziemniaki. Uczesawszy ostatnią klientkę, zegar wskazywał osiemnastą. Przyszedłszy na świat, dziadek wybrał dla mnie imię. Kłaniając się po występie, publiczność rzucała na scenę kwiaty. Otworzywszy okno, oślepiło mnie słońce.

364. Postaw odpowiednie znaki przestankowe.

Szedł utykając. Biegł pogwizdując. Jedząc nie czytaj książki. Ustawiwszy dalsze postępowanie rozeszli się do domów. Wierząc w jego umiejętność powierzyłem mu trudne zadanie. Zwinny bokser cofając się powstrzymywał przeciwnika celnymi kontrami.

365. a) Bezokoliczniki podane w nawiasach zamień na odpowiednie formy imiesłówów przysłówkowych. Wstaw brakujące przecinki.

Miałem zamiar odbyć podróż dookoła Europy. (Wyruszyć) z lotniska w Kijowie udałem się samolotem do Rzymu. (Spacerować) ulicami miasta podziwiałem jego zabytki. Drugim etapem mojej podróży był Paryż. (Wyjechać) na Wieżę Eiffela obserwowałem panoramę miasta. (Korzystać) z pięknej pogody spędziłem cały dzień w stolicy Francji. (Wędrować) bulwarami zaglądałem również w ciche zaułki. Następnie postanowiłem udać się do Madrytu. Na lotnisku w stolicy Hiszpanii (ujrzeć) afisz zapraszający na corridę zrozumiałem że nie mogę zrezygnować z tego widowiska. (Ujrzeć) jak matadorzy i toreador dręczą biednego byka zrozumiałem że (oglądać) to widowisko przyczyniam się do męczenia zwierząt.

b) Wytłumacz pisownię wielkiej litery.

366. Podane zdania pojedyncze ze zwrotami imiesłowowymi przekształć w zdania złożone. Podkreśl podmioty i orzeczenia.

Wróciwszy do domu, zabrałem się do odrabiania lekcji. Pisząc wypracowanie, korzystam ze słownika ortograficznego. Szedłem ostrożnie, rozglądając się na wszystkie strony. Czytając książkę, wypisywałem trudne wyrazy. Chcąc zwyciężyć w zawodach międzyszkolnych, pilnie trenowaliśmy.

367. a) Przepisz, stawiając przecinki. Podkreśl zwroty imiesłowowe.

b) Streść podany tekst.

DZIELNY CHŁOPAK

Danek od dwóch tygodni był na wakacjach u ciotki.

Pewnego razu w sąsiednim domu wybuchł pożar. W mieszkaniu nie było nikogo z dorosłych tylko małe dziecko. Matka nie spodziewając się nieszczęścia wyszła na targ. Danek wiedział o tym. Ujrawszy cały dom w płomieniach nie namyślając się długo pobiegł do tego domu. Wpadł do mieszkania. Pokoje były niezamknięte. Nie marnując ani chwili czasu biegł przez płomienie nadsłuchując, czy nie słyhać gdzieś płaczu dziecka. Ze wszystkich stron otaczały go płomienie. Mimo to nie tracił odwagi i dobiegł do kołyski dziecka. Chwyciwszy je pod pachę ostatkiem sił dopadł do drzwi nie zważając, że ogień pali jego odzież.

c) Napisz opowiadanie o jakimś innym dzielnym czynie.

368. Przetłumacz na język polski, postaw odpowiednie znaki przestankowe..

Шуміло море, виграючи на сонці, ваблячи зір заспокійливим синім простором. Марія все стояла на причалі, мовчки проводжаючи катер очима. Потім, мовби схаменувшись, оглянулася і помітила, що біля неї немає вже нікого. Мати клопоталася біля будинку, перемиваючи посуд.

369. Przekształć podane zdania, zastępując wybrane czasowniki imiesłowami przysłówkowymi współczesnymi lub uprzednimi.

Stał i milczał. Kiedy skończył, wstał. Szedł i kulał. Gdy wyrzwał przez okno, zawołał psa. Siedział i czytał. Otworzył drzwi i ujrzał ojca.

370. Przekształć zdania podrzędne w imiesłowowy równoważnik zdania.

Kiedy skończyli lekcje, wyszli ze szkoły. Ponieważ mieli trochę czasu, poszli do centrum miasta. Gdy szli ulicą, zobaczyli wypadek samochodowy. Ponieważ zauważyli ofiarę wypadku, wezwali pogotowie ratunkowe. Kierowca, kiedy prowadzi samochód, musi bardzo uważać.

371. Powiedz, na czym polega błąd w każdym z podanych zdań. Napisz te zdania poprawnie. Uzasadnij swój wniosek.

Wracając ze szkoły, zaczął padać śnieg. Idąc przez most, wiatr zerwał mi czapkę. Doszedłszy do przystanku, nadjechał autobus.

§ 28. Pisownia *nie* z imiesłowami przysłówkowymi

372. Zwróć uwagę na wyróżnione wyrazy. Jak są napisane z partykułą *nie*?

Nie patrząc na zegarek, nie orientowałem się w czasie. Nie czekając na tramwaj, udałem się tam pieszo. Nie doszedłszy do celu, zatrzymałem się.

Nie z imiesłowami przysłówkowymi piszemy **rozdzielnie**, np.: *nie chcąc, nie ujrawszy, nie wziąwszy*.

Łącznie piszemy **nie** z imiesłowami utworzonymi od czasowników, których bez **nie** nie używamy, np.: *nienawidząc, niewołąc, niepokojąc, niecierpliwiąc się, niedomagając*.

Łącznie piszemy wyraz *niechcący* w znaczeniu: *mimo woli, wbrew chęci*.

373. a) Przepisz podane zdania, zastępując wyróżnione czasowniki imiesłowami przysłówkowymi współczesnymi lub uprzednimi.

Nie spojrzął nawet na nich, poszedł dalej. *Nienawidził* wszelkiego ucisku, walczył przeciw caratowi, *nie szczędził* własnego życia. *Nie zastaliśmy* nikogo w domu, więc wróciliśmy. *Nie chciałem* cię martwić, dlatego wołałem *nie mówić*, że niepokoiło mnie zachowanie twego syna. *Nie czekał* na odpowiedź i pytał dalej. *Nie doczekała* się koleżanki i poszła do domu sama. Dowódca nic *nie odpowiedział* i szedł dalej w ciężkim milczeniu.

b) Wyjaśnij, w jakich wypadkach zastąpiłeś czasowniki imiesłowami współczesnymi, a w jakich – uprzednimi.

374. a) Przepisz, stosując łączną lub oddzielną pisownię *nie*.

Karol chodził po pokoju, (nie) chcąc nic mówić. (Nie) patrząc jedna na drugą, zajęłyśmy miejsca na krzesłach. Latarki (nie) wolno było zapalać, dopóki (nie) było przywódcy. (Nie) przypuszczono nawet, żeby takiemu przewodnikowi mogło się przydarzyć jakieś (nie) szczęście. (Nie) chcąc przeszkadzać, (nie) byłem przy ich rozmowie. (Nie) nawidząc obłudy, nie mógł dłużej tam pozostawać.

b) Uzasadnij pisownię partykuły *nie*.

375. Do niżej podanych form czasowników dopisz partykułę *nie* razem lub osobno.

... udawał, ... kręć się, ... czytałby, ... był, ... chciał, ... miał, ... minęło, ... kształć, ... wyrzeźbiwszy, ... obiecując, ... piorąc, ... dotarłszy, ... nawidząc, ... upiekłszy.

376. Uzupełnij wiersz imiesłowami przysłówkowymi z przeczeniem *nie*.

(Doczekać) się Kaśki, poszedłem prosto przed siebie.
Nagle, (patrzeć) uważnie, wylądowałem na drzewie.
(Spoglądać) do góry, gwiazd zobaczyłem tysiące.
Po czym (wiedzieć), co robię, zbierałem kwiaty pachnące.
(Pamiętać) o niczym, (czuć), że czas ucieka,
chodziłem, (móc) uwierzyć, co miłość robi z człowieka.

377. a) Uzupełnij wypowiedzi przeczeniem *nie*. Zaznacz tę charakterystykę, w której autor przedstawił zarówno zalety, jak i wady swojego rodzeństwa.

Agnieszka

Moja młodsza siostra ciągle chodzi za mną, ... odstępując mnie na krok. Po prostu przylepia się do mnie jak guma do żucia. Kiedy przychodzą do mnie koleżanki i koledzy, ona pakuje się do nas, ... dając nam spokojnie porozmawiać. Najgorsze jest to, że jak kogoś z moich znajomych nie lubi, to potem opowiada o nim mamie jakieś ... stworzone historie.

... chwając się, mam wspaniałego brata. Chociaż jest o 5 lat starszy, potrafi ze mną poważnie porozmawiać, ... lekceważąc moich problemów. Cieszy się, gdy może mnie czegoś nauczyć. Często zabiera mnie do miasta, pokazuje ... znane mi miejsca i opowiada ciekawe historie. Jest dla mnie ... doścignionym wzorem.

Ola

Maciek

Mój brat Wojtek ma trochę ... poukładane w głowie. Zawsze gdzieś pędzi, ... mogąc usiedzieć na miejscu. Od rana do wieczora na rolkach, na desce, na rowerze. ... odrobione lekcje i ... przeczytane lektury to jego chleb powszedni. Jednak nigdy nie traci głowy i tego mu zazdroścę. Nie chciałbym mieć innego brata.

b) Wykreśl cechy, o których nie ma mowy w tekstach.

Siostra Agnieszki jest: wścibska, natrętna, dyskretna, skąpa.

Brat Oli jest: życzliwy, opiekuńczy, przyjacielski, infantylny.

Brat Maćka jest: pedantyczny, opanowany, niezdyscyplinowany, aktywny.

c) Napisz kilka zdań o swoim rodzeństwie lub o koledze. Spróbuj opisać zalety i wady. Użyj przynajmniej dwóch imiesłów z przeczeniem *nie*.

378. a) Utwórz właściwe imiesłowy przysłówkowe.

(nie pisać) – słówkiem

(nie owijać) – w bawełnę

(nie zdawać) – sobie sprawy

(nie przebierać) – w słowach

b) Ułóż zdania z utworzonymi związkami.

379. Ułóż zdania z następującymi imiesłowami przysłówkowymi z przeczeniem *nie*.

Nie zatrzymując się, nie mogąc, nie będąc, nie przekonawszy się, nie przeczytawszy, nie obejrzawszy.

§ 29. Analiza gramatyczna imiesłowu przysłówkowego

---

1. Wyraz.

2. Rodzaj imiesłowu.

3. Rola w zdaniu.

380. Dokonaj analizy gramatycznej imiesłowów.

Nie pytając o pozwolenie, wyszedł z domu. Spotkawszy przyjaciół, wybrał się z nimi na spacer. Spacerując po parku, rozmawiali o wystawie obrazów. Spojrzawszy na zegarek upewnił się, że nie jest jeszcze późno.

381. Wypisz imiesłowy, nazwij ich typy.

Zmarznawszy w podróży, marzyłem o gorącej herbacie z cytryną.

Nie czekając na spóźnionych kolegów, poszedłem na umówione spotkanie do klubu.

382. Podane zdania przekształć w wypowiedzenia z imiesłowami przysłówkowymi.

Przeczytałem to opowiadanie, gdy jechałem do szkoły. Kiedy wróciłem z próby, byłem całkowicie wyczerpany. Spacerowałem i trzymałem za rękę młodszego brata.

383. a) Od podanych czasowników utwórz imiesłowy przysłówkowe.

Eksperymentować, montować, komponować, koncertować, zaplombować, wyremontować, skompletować, bombardować.

b) Jakie to są wyrazy?

384. Ze zdania wypisz wszystkie formy czasownika, nazwij je i określ ich formy.

Proszę, kup wszystkie produkty spożywcze zapisane na kartce leżącej w kuchni.

385. Czasowniki w nawiasach zastąp imiesłowami przysłówkowymi:

(1) współczesnymi, (2) uprzednimi.

(1) W XI w. plemiona polskie łączą się, (tworzą) jeden naród. Król Kazimierz Wielki umocnił Polskę (popierał) handel, (spisywał) prawa, (zakładał) uniwersytet w Krakowie. W 1386 r. królowa Jadwiga poślubiła Władysława Jagiełłę, wielkiego księcia litewskiego, (jednoczyła) dzięki temu oba królestwa.

(2) Plemiona polskie (zjednoczyły się) w XI w., stworzyły jeden naród. Królowa Jadwiga, (poślubiła) w 1386 r. Władysława Jagiełłę, wielkiego księcia litewskiego, zjednoczyła oba królestwa. Unia lubelska, (ustanowiła) w 1569 r. pełne polityczne więzy między Polską i Litwą, stworzyła potężne państwo od Bałtyku do Morza Czarnego.

b) Dokonaj analizy gramatycznej imiesłowów przysłówkowych.

386. Każde z podanych wypowiedzi z imiesłowowymi równoważnikami zdań przekształć dwukrotnie: raz na wypowiedzenie współrzędnie złożone, a drugi raz na złożone podrzędnie.

Wzór: Zauważywszy zachwaszczone grządki, wypełła je dokładnie.

Zauważyła zachwaszczone grządki i wypełła je dokładnie.

Kiedy zauważyła zachwaszczone grządki, wypełła je dokładnie.

1. Zamknąwszy drzwi, schował klucze do kieszeni.
2. Rozwijając nitkę, posuwał się w głąb labiryntu.
3. Wykonawszy pracę, wrócił do domu.

387. Od podanych bezokoliczników utwórz właściwe poszczególnym czasownikom formy imiesłowów.

Bezokolicznik	Imiesłowy przymiotnikowe		Imiesłowy przysłówkowe	
	czynne	bierno	współczesne	uprzednie
nosić				
roznosić				
roznieść				
płynąć				
wypłynąć				
opracować				
opracowywać				
przemieszczać				

388. a) Wstaw brakujące przecinki.

Wyrwała chwasty nie naruszając warzyw. Gospodarze zastawiwszy stół zachęcali gości do jedzenia. Dzieci krzycząc biegły. Mówiła uśmiechając się. Odpocząwszy podjęli marsz od nowa. Drużyna odniósłszy zwycięstwo w eliminacjach awansowała do dalszych rozgrywek. Dzieci przeszły przez jezdnię nie zatrzymując się. Uspokoiwszy się zaczął myśleć z żelazną konsekwencją.

Sprawdź siebie

1. Co nazywamy imiesłowem przysłówkowym?
2. Jaka jest różnica między imiesłowem przysłówkowym współczesnym a imiesłowem przysłówkowym uprzednim?
3. Jak tworzymy imiesłowy przysłówkowe współczesne i uprzednie?
4. Co pamiętasz o pisowni końcówek *-wszy*, *-wszy*?
5. Jak piszemy przeczenie *nie* z imiesłowami przysłówkowymi?
6. Znaki przestankowe przy imiesłowach przysłówkowych.

9. Kształcenie językowe. Wypracowanie w formie opowiadania, zawierające dialogi

Jak pisać dialogi w opowiadaniu?

Dialogi to nieodłączny element prawie każdego opowiadania. To one sprawiają, że bohaterowie opowiadań żyją, rozmawiają ze sobą i wyrażają emocje. Warto więc umiejętnie wprowadzać wypowiedzi dialogowe do opowiadań.

Podstawowe zasady tworzenia dialogów w opowiadaniu:

- Kwestie dialogowe każdego bohatera rozpoczynaj od nowej linii.
- Wypowiedź dialogową zawsze zaczynaj od myślnika (pauzy dialogowej). Pauzę dialogową oddzielaj od tekstu spacją¹.
- Wypowiedzi narratora w dialogu odnoszące się do mówienia (np. *powiedział, odparł, krzyknął, wtrącił, szepnął, stwierdził*) pisze się po myślniku i z małej litery (w takim przypadku przed myślnikiem nie stawia się kropki). Jeżeli postać kontynuuje wypowiedź, po narratorze dialog rozpoczyna się od myślnika bez przechodzenia do nowej linii.
- Wypowiedzi narratora w dialogu nie odnoszące się do mówienia rozpoczyna się wielką literą.
- Narracja w dialogu zakończona kropką powoduje, że dalszy ciąg dialogu rozpoczyna się wielką literą.
- W przypadku, kiedy narracja doprowadza do zbiegu myślnika i przecinka, to przecinek jest pomijany.

¹ Spacja – odstęp między wyrazami lub literami w druku.

- 389.** Na podstawie tekstu relacjonującego rozmowę, napisz dialog. Najpierw wyodrębnij w tekście części przedstawiające treść rozmowy oraz części opisujące sytuację porozumiewania się.

Ralf, pokazując we wzniesionych rękach piękną muszlę, powiedział zgromadzonym chłopcom poważnym tonem, że będzie ona znakiem pozwalającym na zabranie głosu. Na te słowa zerwał się na równe nogi Janek i wzięwszy muszlę krzyknął, że trzeba koniecznie na wyspie ustanowić regulamin dotyczący zachowania się chłopców, którego wszyscy będą musieli przestrzegać. To nie podobało się Tomkowi, bo nie widział w grupie nikogo, kto mógłby pilnować przestrzegania regulaminu. Również według Romka nikt się nie nadawał na tę funkcję. Ale reszta chłopców ich zakrzyczała. Zgodzili się, że regulamin jest potrzebny dla dobra ich wszystkich i dla zachowania porządku. Sami się będą do niego stosować, nie potrzeba pilnowania.

- 390.** Z podanych niżej pytań i odpowiedzi ułóż dialog. Przepisz go do zeszytu, stosując odpowiednie znaki przestankowe. Wprowadź słowa: *przywitał, przyjaźnie powiedział, zagadnął, oznajmił, zapytał, zdziwił się, oburzył się, przypomniał sobie, wykrzyknął, pożegnał się* itp.

JÓZEK

Czy byłeś dzisiaj w szkole?

Dzień dobry, Antku!

Właśnie jutro wybieram się już do szkoły.

Czy możesz powiedzieć mi co jest zadane z polskiego?

I ja tęskniłem za Wami, a szczególnie za tobą. Ale choroba przytrzymała mnie w łóżku, nie było rady.

Dialog?!!! A co to takiego?

Rzeczywiście! To rozmowa dwóch lub kilku osób.

Ale kto ma z kim rozmawiać i o czym?

Już wiem, co napiszę.

Do zobaczenia jutro w klasie!

ANTEK

Witam cię serdecznie!

Tak dawno się nie widzieliśmy!

Niepokoiliśmy się o ciebie.

Ależ tak, oczywiście.

Trzeba napisać dialog.

Jak się czujesz teraz,

kiedy do nas wracasz?

Wstyd, Józku, nie pamiętasz ile razy układaliśmy je wspólnie w czwartej klasie?!

No tak! Widzisz, że pamiętasz!

No więc dialog ma toczyć się między dwoma przechodniami na ulicy.

Do zobaczenia, Józku.

391. a) Przeczytaj tekst. Ułóż plan ramowy tekstu.

MAŁY KSIĄŻĘ ROZMAWIA Z KRÓLEM

Planeta Małego Księcia krążyła w okolicy planetek 325, 326, 327, 328, 329, 330. Zaczął więc od zwiedzania tych planet, aby znaleźć sobie zajęcie i czegoś się nauczyć.

Pierwszą zamieszkiwał Król. Ubrany w purpurę i gronostaje siedział na tronie bardzo skromny, lecz majestatyczny.

– Oto poddany! – krzyknął Król, gdy zobaczył Małego Księcia.

Mały Książę spytał:

– Widzisz mnie przecież po raz pierwszy, w jaki sposób mogłeś mnie rozpoznać?

Nie wiedział, że dla królów świat jest bardzo prosty. Wszyscy ludzie są poddanymi.

– Zbliź się, abym cię widział lepiej – powiedział Król, bardzo dumny, że nareszcie może nad kimś panować.

Mały Książę poszukał wzrokiem miejsca, gdzie by mógł usiąść, lecz cała planeta zajęta była przez wspaniałą płaszcz gronostajowy. Stał więc nadal, a ponieważ był zmęczony podróżą, ziewnął.

– Etykieta nie zezwala na ziewanie w obecności króla – rzekł monarcha. – Zakazuję ci ziewać.

– Nie mogę się powstrzymać – odpowiedział Mały Książę bardzo zawstydzony. – Odbylem długą podróż i nie spałem.

– Wobec tego rozkazuję ci ziewać. Od lat nie widziałem ziewających. Zaciekawia mnie ziewanie. No! Ziewaj jeszcze! To jest rozkaz.

– To mnie onieśmiela... nie mogę więcej – powiedział, czerwieniąc się, Mały Książę.

– Hm, hm! – odrzekł Król. – Wobec tego... rozkazuje ci to ziewać, to... – bełkotał chwilę i wydawał się podrażniony.

Królowi bardzo zależało, aby jego autorytet był szanowany. Nie znosił nieposłuszeństwa. Był to monarcha absolutny. Ponieważ jednak był bardzo dobry, dawał rozkazy rozsądne. Jeśli rozkażę – zwykł mówić – jeśli rozkażę generałowi, aby zmienił się w morskiego ptaka, a generał nie wykona tego, to nie będzie wina generała. To będzie moja wina. [...]

(Antoine de Saint-Exupéry „Mały Książę” fragment)

b) Opowiedz tekst ustnie. Następnie ułóż pisemną wypowiedź, zawierającą dialogi.

- 392.** a) Przeczytaj tekst. Ułóż krótką rozmowę o tym, jak wyglądały obchody *Dnia Miasta*, jakie imprezy towarzyszyły tej uroczystości.

ŚWIĘTO MIASTA W OPRAWIE EUROPEJSKIEJ

Iwano-Frankiwsk – dawny Stanisławów – hucznie obchodzi swoje 351. urodziny. Obchody Dnia Miasta rozpoczęły się tradycyjnym złożeniem wieńców i kwiatów u stóp pomnika Iwana Franki. Następnie odbyła się defilada młodzieży, gości miasta i delegacji. W tym roku kolumnie towarzyszyli po raz pierwszy motocykliści.

Okolo 200 pojazdów zamykało przemarsz przez miasto.

Tradycyjnie z tarasu ratusza do zebranych przemawiał mer miasta. W trakcie święta odbywał się słynny festiwal sztuki kowalskiej i pokazy mistrzostwa gastronomicznego „Karpacka tradycja kulinarna”. Kucharze z Rumunii, Węgier i Słowacji prezentowali swoje dania. – Chcieliśmy pokazać, że nasza kuchnia ma wielkie tradycje, a karpackie dania są smaczne i w niczym nie ustępują zagranicznym, – mówi działacz społeczny Mychajło Stowpiuk, propagujący zdrową żywność. Karpaccy miłośnicy ekologicznej i zdrowej żywności częstowali mieszkańców i gości zupą grzybową, ugotowaną w 200-litrowym kotle wyłącznie na suszonych prawdziwkach.

(z gazety „Kurier Galicyjski” foto Sabina Różycka)

- b) Czy w twojej miejscowości odbywają się podobne imprezy? Jeśli tak, opowiedz o nich.

- 393.** Przeczytaj tekst. Przekaż jego treść ustnie. Ułóż pisemnie jego plan ramowy. Zatyłuj go.

Dorotka zamyślona siedzi na kanapie i nasłuchuje, czy nie nadchodzi mama. Ach, żeby już wróciła! Nareszcie!

– Mamusiu! Ja mam taką prośbę, taką wielką prośbę! – biegnie Dorotka do drzwi.

– Co się stało? Poczekaj, daj mi się rozebrać – uspokaja ją mama. Wreszcie Dorotka może mówić. – Mamusiu, droga kochana! Ja muszę urządzić imieniny! – Musisz? – dziwi się mama. – Tak, koniecznie. Dowiedziałam się, że przyjdzie do mnie kilka koleżanek, jedna z bratem, który jest w siódmej klasie, i mają mi przynieść prezenty: no, naturalnie, jakieś drobne upominki, ale zawsze... rozumiesz, mamusiu... ja muszę coś przygotować.

– No, więc przygotujesz trochę cukierków, poczęstujesz i wystarczy.

– Ach, mamusiu! Chybabym się spaliła ze wstydu! Jak to, koleżanki o moich imieninach pamiętają, a ja – po dwa cukierki? I to jedna przyjdzie z bratem! Czy mamusia nie rozumie?

– Rozumiem, ale nie widzę w tym nic nadzwyczajnego. Nie z dziadkiem, lecz z bratem, uczniem, waszym kolegą. On też schrupie z przyjemnością cukierka i zabawi się w jakieś gry.

– W gry? Chyba potańczymy trochę...

– Ile was będzie?

– Cztery dziewczynki, ja piąta, no i ten chłopiec.

– To musi być odważny chłopiec.

– Dlaczego?

– Jeden chłopiec i pięć dziewczynek! Pomyśl, jakbyś się czuła na jego miejscu? Wstąp do cioci Mani. Niech Mietek przyjdzie, też siódmoklasista.

– Doskonale! Mamusiu, ale przecież nam się będzie chciało jeść!

– Jeść? To prawda... No, więc upiekę wam trochę szarlotki do herbaty. Na więcej nas nie stać. Ojca buty sporo kosztowały. Teraz o twoich pantoflach trzeba pomyśleć.

– A nie obrażą się?

– O co? Chyba nie tylko na jedzenie tu przyjdą. Od uczniowskich imienin nie można wiele wymagać.

– Tak. To będą takie uczniowskie imieniny – mówi Dorotka bez entuzjazmu. – Nieprawdziwe...

– Prawdziwe będziesz mogła zrobić, jak już będziesz pracować. A teraz nie martw się; zobaczysz, upiekę taką szarlotkę, że palce lizać...

– Tak, wiem... Żeby to same dziewczynki, ale ten chłopiec...

– A cóż to, chłopcy nie jadają szarlotki? Załóż się ze mną: będzie jadł, aż mu się uszy będą trzęsły.

§ 30. Przyimek jako pomocnicza część mowy

394. a) Przepisz tekst. Podkreśl przyimki.

Jak Czarniecki do Poznania
po szwedzkim zaborze,
dla ojczyzny ratowania
wrócim się przez morze.

Marsz, marsz, Dąbrowski,
z ziemi włoskiej do Polski!
Za twoim przewodem
złączymy się z narodem.

b) Czy znasz ten wiersz? Jaki nosi tytuł?

395. Przepisz fragment wiersza Małgorzaty Nawrockiej „Notes z niezapomina-jek”, podkreśl przyimki oraz wyrazy, obok których występują. Zaznacz, z jakim przypadkiem się łączą.

Co roku w maju zamiast notesu,
noszę bukiet niebieskich kwiatów
i żyję sobie wtedy bez stresu:
popatrzę w gwiazdy, posłucham ptaków.
Nigdzie nie gonię, nie dbam o daty,
a sprawy same się załatwiają...
Kto mi w tej pracy pomaga? Kwiaty!
Kwiaty, co kwitną niebiesko w maju.
Zapamiętają, na kiedy z pralni
przynieść garnitur, lustro od szklarza,
gdzie płaszcz zostawił ktoś w poczekalni,
gdzie klucz wsiąkł znowu (co wciąż się zdarza).
Znajdują kartki i telefony,
zdjęcia zrobione trzy lata temu...
Książka od wujka, uśmiech dla żony,
bo się zapodział, nie wiedzieć czemu...

Przyimek to niesamodzielną część mowy, sygnalizuje tylko zależności przestrzenne (w *domu*), czasowe (*przed feriami*), przyczynowe (z *radości*) i inne. Nie pełni samodzielnej funkcji części zdania. Łączy się z innymi częściami mowy, najczęściej z rzeczownikiem lub zaimkiem. Takie połączenie nazywa się **wyrażeniem przyimkowym**.

Np.: *Wrócił do ojczyzny. Tęskniłem za wami.*

396. a) Przepisz, podkreśl przyimki z wyrazami, z którymi się łączą.

MARZENIA

Ja *nie lubię* chodzić do szkoły,
bo w tornistrze się *nie mieszczą* marzenia.
W szkole jest wielki porządek,
nikt *nie trzyma* pod ławką marzeń,
muszę zostawić je w domu –
pod stołem albo w jakiejś szparze.
A one przez ten czas rosną,
odbywają samotne podróże
i kiedy wracam ze szkoły za dalekie są i za duże.

(J. Kulmowa)

- b) Wytłumacz pisownię wyróżnionych wyrazów.

397. a) Wypisz przyimki z wyrazami, z którymi się łączą.

Pięściak to narzędzie służące między innymi do polowania na dziką zwierzynę. Wykonywano go z kamienia, który łupano, uderzając w niego innym kamieniem. Ma jedną część zaostrzoną, zaś drugą dostosowana jest do *ręki* człowieka, stąd nazwa tego narzędzia. Nie jest *duże*. Z łatwością zmieści się w dłoni dorosłej osoby. Krawędzi pięściaka są nierówne, powierzchnia chropowata.

Narzędzie to było bardzo pomocne w życiu naszych przaprzodków.

b) Dobierz synonimy do wyróżnionych wyrazów.

c) Zastanów się nad pochodzeniem nazwy *przyimek*.

Najczęściej używanymi przyimkami w języku polskim są: **bez, do, prócz, dla, od, u, koło, dokoła, obok, wśród, środkiem, w poprzek, wprost, zamiast, wewnątrz, wzdłuż, ku, przeciw, mimo, między, pod, przed, nad, w, na, o, z, po, według**. W połączeniu z rzeczownikiem lub zaimkiem tworzą części zdania.

398. a) Do wyróżnionych wyrazów dobierz synonimy.

Wtem ktoś krzyknął. W tym lesie nie ma grzybów. Nie było ich tu przedtem. Przed tym domem stoi tablica z ogłoszeniami. Odrobili lekcje, potem poszli na *spacer*. Po tym *wypadku* nie odzyskała zdrowia. Policjant dał znak, toteż samochód ruszył naprzód. I to też musisz ze sobą *zabrać*.

b) Znajdź przyimki, wypisz je wraz z wyrazami, z którymi się łączą.

399. W podanych zdaniach przyimki umieszczone w nawiasach, zapisz razem lub osobno.

Nie wiedział (do) prawdy, co ma teraz zrobić. Na widok rozjuszanej bestii (na) prawdę się zląkł. (Do) poty dzban wodę nosi, (do) póki się ucho nie urwie. (W) zdłuż drogi rosły topole. (Z) naprzeciwka nadjeżdżał pociąg towarowy. (W) zamian za rzetelną pracę otrzymał godziwą zapłatę.

400. Połącz przyimek z rzeczownikiem w odpowiednim przypadku:

	(D.)		(B.)
z		pod	
	(N.)		(N.)
	(B.)		(B.)
na		za	
	(Mc.)		(N.)

401. a) Przeczytaj tekst. Określ styl. Uzasadnij swój sąd.

Winda, czyli dźwig osobowy, ułatwia życie mieszkańcom wysokich domów. Naturalnie pod warunkiem, że działa sprawnie. Dźwig osobowy składa się z kabiny, silnika elektrycznego i przeciwwagi. Na zewnątrz dźwigu umieszczone są przyciski – włączniki elektryczne, które służą do sprowadzania kabiny na określone piętro. W kabinie znajdują się również przycisk z numerami pięter. Dźwig wyposażony jest w automat, który umożliwia zatrzymanie się windy między piętrami. Ale w razie wypadku kabina zostaje automatycznie zahamowana. Przy wychodzeniu z windy należy pamiętać o dokładnym zamknięciu drzwi szybu, w którym porusza się kabina dźwigu.

b) Wskaż przyimki i powiedz, z jakimi wyrazami się łączą.

c) Znajdź wyrażenie przyimkowe.

d) Napisz streszczenie powyższego tekstu, zmieniając styl wypowiedzi.

402. Przepisz urywek wiersza, uzupełniając go odpowiednimi przyimkami dobranymi z ramki.

KRONIKA OLSZTYŃSKA

(fragment)

Jeszcze tyle byłoby – pisanie,
nie wystarczą tu żadne słowa:
... wiewiórkach, ... bocianach,
... łąkach sfałdowanych jak suknia balowa,
... białych motylach jak listy latające,
... zieleniach śmiesznych ... świerkami,
... tych sztukach, które robi słońce,
gdy się zacznie bawić kolorami,
i gdy człowiek wejdzie ... las, to nie wie,
czy ma lat pięćdziesiąt, czy dziewięć,
patrzy ... las jak ... śmieszny rysunek
i przeciera oślepe oczy,
dzwonek leśny poznaje, ćmę płoszy
i ... serce kładzie mech jak opatrunek.

(K.I. Gałczyński)

o, w, na

403. a) Wypisz połączenia czasowników z zależnymi od nich rzeczownikami. W nawiasach napisz pytania, na które odpowiadają wyrazy zależne.

Ojciec święty Jan Paweł II, następca św. Piotra, jednocześnie jest człowiekiem jak my wszyscy. Kiedyś się urodził, był *małym* chłopcem, chodził do szkoły, w czasie okupacji niemieckiej studiował na *tajnym* uniwersytecie, a następnie rozpoczął swoją drogę *duchową*, która go przywiodła do Stolicy Apostolskiej, do Watykanu. Ten pierwszy okres jego życia łączy się z podgóorską miejscowością Wadowice, gdzie się urodził i mieszkał. Miał w pobliżu *dawną* stolicę Polski – Kraków, miał – niemal na wyciągnięcie ręki – pasmo gór z *pięknymi* Tatrami. W czasie młodości ukochał te tereny, uprawiając wspinaczkę górską, a zimą jeżdżąc na nartach.

Wzór: chodził (*dokąd?*) do szkoły.

- b) Od wyróżnionych wyrazów utwórz przysłówki.

404. Wskaż w podanych wyrażeniach, w jakich przypadkach stoją rzeczowniki z przymkami.

Wszedł do szkoły, zrobił to dla matki, wyjechał ze Lwowa, przeszedł przez jezdnę, zatrzymał się przy skwerze, wspiął się na górę, stoi na szczycie, wznosił się nad rzeką, gra w siatkówkę, kąpie się w stawie.

Każdy przymek łączy się z pewnym przypadkiem:

- a) z dopełniaczem: **koło, dla, do, blisko, od, obok, oprócz, spod;**

- b) z celownikiem: **dzięki, ku, przeciw, wbrew;**

- c) z biernikiem: **przez;**

- d) z miejscownikiem: **przy.**

Niektóre przymki mogą się łączyć z dwoma lub trzema przypadkami, np.:

- a) z biernikiem i miejscownikiem: **na, o, w;**

- b) z biernikiem i narzędnikiem: **nad, przed, pod;**

- c) z dopełniaczem i narzędnikiem: **z;**

- d) z dopełniaczem, biernikiem, narzędnikiem: **za.**

405. a) Przepisz urywek. Podkreśl przymki oraz wyrazy, przy których stoją. Zapisz w nawiasach przypadki rzeczowników i zaimków, przy których stoją.

Mam pewne wspomnienie, do którego często powracam. W roku 1919 zwiedzałem Ossolineum, witając się ze starymi murami po zawierusze wojennej i szukając w nich śladów. Nie były zbyt liczne, najmniejszy jednak przejmował trwogą, bo wszystko tu mogło się skończyć katastrofą. Gdy

tak wędrowałem korytarzami książek, tymi ciasnymi przesmykami biegnącymi między rzędami półek, trafiłem na półkę, którą kula przewierciła na wylot, a nawet wgrzyła się w najbliższą książkę. Wyjąłem książkę, a kula z niej wypadła.

(J. Parandowski)

b) Wskaż przymyki łączące się z rzeczownikami w dwóch różnych przypadkach.

c) Wytłumacz pisownię przeczenia nie z różnymi częściami mowy.

406. a) Przepisz. Uzupełnij zdania odpowiednimi formami rzeczowników umieszczonych w nawiasach. Określ przypadki rzeczowników użytych z przymykami.

Nie zostawiaj w (plecak)
tego słońca od (Tatry),
weź piosenkę od (ptaki),
zapach morza i wiatr.
Nie zostawiaj w (plecak)
barwy nieba i zbóż,
kolor chabrow i maków
między (książka) dziś włóż.
Do (tornister) zapakuj
smak poziomek i las –
nie zostawiaj w (plecak)
blasku słońca i gwiazd.

b) Wytłumacz pisownię ó w wyrazach.

407. Przeczytaj połączenia wyrazów z przymykami. Wytłumacz ustnie ich znaczenie. Z pięcioma dowolnymi ułóż zdanie.

Na ławce, pod ławką, obok ławki, nad ławką; przy drodze, po drodze, obok drogi, na drodze; na wiosnę, z wiosną, do wiosny, od wiosny, przed wiosną.

408. Dopisz do podanych wyrazów przymyki:

po, na, o, po, w, z, za, pośród, wśród, nade, ode, przede,
spode, spomiędzy, koło, mimo, dzięki, podczas, naprzeciw,
wskutek, wbrew, przeciw, wewnątrz, obok, dookoła, zamiast

Północy, pół, matce, mną, wszystkim, lekcji, kawiarni, zdarzenia, ciemku, bród, grubsza, trudności, mnie, łąk, łąba, kolacji, mąż, pewno, kościoła, ścieżki, świata, herbaty, buków, ratusza, smutkowi, nieprawdzie.

409. W poniższym tekście pewien uczeń opuścił przyimki. Pomóż mu, uzupełnij braki.

Swarożyc to słowiański bóg panujący ... ogniem. Utożsamiano go ... Hefajstosem, greckim bogiem kowalem. Imię Swarożycy przetrwało ... języku rumuńskim, jako określenie: wysuszony ... słońcu. Świętowit to słowiański bóg wojny ... czterech twarzach zwrócony ... cztery strony świata. Dlatego był groźny ... wrogów.

410. a) Przeczytaj uważnie tekst.

JAK PATRZEĆ NA OBRAZ

Jak patrzeć na obraz? Samo patrzenie nie wystarcza, trzeba bowiem również widzieć. A widzieć to tyle, co rozumieć.

Po to, by zrozumieć obraz, czyli widzieć go, niekoniecznie trzeba sprowadzać do opisu wszystko to, co na nim zostało namalowane. Na przykład w obrazie T. Makowskiego „Szewc” jeź dużo więcej zawartości aniżeli wyobrażonych na nim przedmiotów. Jest w nim i jakiś smutek, i poezja, i coś śmiesznego, zabawnego, i coś, co z trudem dałoby się nazwać słowami, ale co daje się doskonale odczuć i zrozumieć, a więc zobaczyć.

W obrazie trzeba odczytać przeżycie malarza, człowieka-artysty, wyrażone za pomocą koloru i kształtu.

(wg I. Witza)

- b) Wskaż wyrażenia przyimkowe i określ, jakimi są członami zdania.
- c) Określ przypadki rzeczowników użytych z przyimkami.
- d) Wskaż nieosobowe formy czasownika.

10. Kształcenie językowe.

Opis portretu

Zanim przystąpimy do opisu, przeprowadzamy dokładne obserwacje, zwracamy uwagę na szczegóły, próbujemy zebrać i zapisać słownictwo dotyczące naszego opisu (dokonujemy analizy), następnie przystępujemy do odtworzenia całkowitego obrazu (synteza), redagując opis.

Opisując osobę, uwzględniamy najpierw jej portret (wzrost, budowę ciała, kształt twarzy, jej rysy, kolor włosów, oczy, nos, usta itd.). Powinno się również zwrócić uwagę na postawę, ruchy, ewentualnie przejaw osobowości, uśmiech, gniew, zniecierpliwienie, pewność siebie itd.

Jeżeli opis jest dokładny, przypomina obraz, nagromadzonym szczegółów czytelnik powinien zobaczyć przedstawioną sytuację.

411. Przeczytaj przykładowy opis portretu Leonardo da Vinci Mona Lisa.

Rok powstania: 1503–1506

Technika malarska: olej na drewnie

Gatunek malarski: portret

Styl malarski: malarstwo renesansowe

Ekspozycja: Luwr w Paryżu

„Mona Lisa” jest najśłynniejszym obrazem Leonarda da Vinci. Ten włoski renesansowy malarz tworzył swoje dzieło przez niemal 3 lata, a dokładniej pomiędzy 1503 a 1506 rokiem. „Mona Lisa” została namalowana techniką olejną, na desce o wymiarach 77x53 cm i w perspektywie linearnej. Dziś można ją obejrzeć w paryskim Luwrze.

Tajemnicza, centralna postać obrazu to najprawdopodobniej florencka patrycjuszka Lisa Gherardini, zwana także Monną Lisą del Giocondo (stąd drugi tytuł obrazu – „La Gioconda”), której mąż zamówił portret u włoskiego mistrza pędzla. Jest ona przedstawiona do połowy, choć można dostrzec jej dosyć krągłą, kobiecą figurę i zrównoważony układ dłoni. Posiada ona także długie, ciemne, proste i spadające na ramiona włosy, migdałowe oczy okryte delikatnymi brwiami oraz niewielkie usta. Uwagę widza najbardziej przykuwa jej delikatny, niemal niezauważalny uśmiech. Całość dzieła uzupełnia namalowany w tle skalisty krajobraz z brunatno-zielonymi górami, który malarz spowił mgłą.

Intrygujący uśmiech Giocondy od dawna jest tematem wielu debat i do tej pory nie wiadomo, co miał oznaczać. Hipotezy mówią o ukrywającym się za tym uśmiechem stanie błogosławionym Mony Lisy, cechach boskich tej dwudziestoparoletniej dziewczyny czy wyrazie dumy bądź antycznej harmonii. Nieokreśloność i zagadkowość tego dzieła świadczy o jego dużej uniwersalności. Jego odbiorca może sobie pozwolić na dowolną interpretację.

Dominującymi barwami na obrazie są ciemne, stonowane i chłodne kolory. Przeważa w nim zieleń, co też potwierdza kolor szaty samej Mony Lisy, jak i znajdujący się za nią las. Kompozycja jest statyczna, choć otwarta. Postać damy na pierwszym planie nie odznacza się jaśniejszą kolorystyką, a wręcz wtapia się ona w krajobraz. Dzieje się tak za sprawą zastosowanego przez da Vinci miękkiego światłocienia (wł. „sfumato” – zadyymione, cieniowane, mgliste). Brak ostrych konturów, silnie nasyconych barw i trudność rozpoznania poszczególnych elementów powoduje, iż atmosfera na obrazie jest bajkowa, oniryczna i tajemnicza.

Cechą charakterystyczną tego obrazu jest to, że z którejkolwiek strony nie stanęlibyśmy przed Moną Lisą, to zawsze będzie ona patrzyła wprost na nas. Ponadto da Vinci posłużył się techniką oszukującą zmysł widzenia, wykorzystując do tego cienie rzucane przez kości policzkowe. Dzięki temu uśmiech Giocondy staje się bardziej widoczny, gdy patrzymy na jej oczy i znika po skierowaniu wzroku bezpośrednio na jej usta.

„Mona Lisa” była inspiracją dla wielu innych późniejszych artystów, w tym m.in. Marcela Duchampa, Fernanda Legera oraz Andy’ego Warhola.

- 412.** Obejrzyj ilustrację. Przedstaw postać przedstawioną na portrecie. Znajdź jak najwięcej informacji o malarzu. Opisz swoje refleksje na temat dzieła (czy ci się podoba, co wg ciebie jest w nim wartościowe).

- 413.** Sprawdź swoją spostrzegawczość.

Jedziesz transportem, autobusem czy idziesz pieszo. Spójrz, ile wokół ludzi różniących się wiekiem, wyglądem. Jaka różnorodność twarzy, sylwetek, gestów! Przypatrz im się uważnie. Spróbuj narysować (słowami) portrety osób, które ciebie interesują. Zwróć uwagę na ich wygląd, ubiór, jakieś szczegóły, które pomagają ci określić ich zawód, myśli, nastrój. Zapisz ten opis, zatytułuj go.

§ 31. Przyimki proste i złożone

- 414.** Podkreśl w tekście przyimki, zwróć uwagę na ich budowę.

Piękno przedmiotów, wśród których żyjemy, jest dziś inne niż w dawnych czasach. Na przykład krzesła sprzed dwóch tysięcy lat były z brązu, nie miały oparcia, miały inny kształt. Poprzez wieki zmieniały się stale materiały, z których je wykonywano. Spomiędzy osiemnastowiecznych krzesła najbardziej wytworne były krzesła późnobarokowe. Bogato rzeźbione, obijane materiałem. Pośród ornamentów najczęściej pojawiały się kwiaty.

Przyimki są **proste** (*w, z, do*) i **złożone** (*poprzez, spośród*).

Przyimki utworzone od dwóch lub więcej przyimków nazywamy **przyimkami złożonymi**, np.: *oprócz* – o+prócz, *pomimo* – po+mimo; *zza* – z+za itp.

Przyimki złożone zawsze piszemy łącznie.

Często w roli przyimka występuje wyrażenie przyimkowe (połączenie przyimka z rzeczownikiem, przymiotnikiem, zaimkiem, liczebnikiem lub przysłówkiem, np.: *za lasem, bez reszty, po pierwsze, z tobą, przede wszystkim*).

415. a) Z podanego tekstu wypisz przyimki, dzieląc je na dwie grupy ze względu na budowę.

Zza okna dobiegł wielki krzyk. Spojrzałem przez szybę i zobaczyłem, że chłopcy z mojego bloku grają mecz piłki nożnej. Zbiegłem po schodach i przyłączyłem się do grupy sąsiadów oglądających spotkanie. Przy bramkach stali kibice obu drużyn, to od nich niósł się straszliwy wrzask. Mimo że grali bez sędziego i na kiepskim boisku, chłopcy stworzyli ciekawe widowisko. Nie biegali za piłką wszyscy razem, pod bramkami często dochodziło do emocjonujących spięć. Nad boiskiem uniósł się duch walki, widać było, że dla wszystkich zawodników jest to ważne spotkanie. W chwilę po moim przyjściu padła bramka. Piłka przeleciała ponad głowami naszych obrońców, spoza ich pleców wyskoczył rostry napastnik przeciwników i było 0 : 1. Przed końcem meczu nasi wyrównali. To było piękne widowisko. Spośród tych chłopców kilku śmiało może zacząć trenować w klubie.

- b) Zatytułuj tekst. Streść go pisemnie.

416. W podanym tekście podkreśl wyrażenia przyimkowe. Zwróć uwagę na ich pisownię.

Wszystko jak od niechcenia, jakby od igraszki,
Belwederek maleńki, klateczki na ptaszki,
A tu słowik miłośnie szczebioce do ucha,
Synogarlica jęczy, a gołąbek grucha,
A ja sobie rozmyślam pomiędzy cyprysy
Nad nieszczęściem Pameli albo Heloisy.
Uciekłem, jak się jejmość rozpoczęła zżymać,
Ja też więcej nie mogłem tych bajek wytrzymać,
Uciekłem. Jejmość w rządy. Pełno w domu wrzawy,
Trzy sztafety w tygodniu poszły do Warszawy;
W dwa tygodnie już domu i poznać nie można.

(I. Krasicki „Żona modna”)

417. Od podanych przyimków prostych utwórz wszystkie możliwe przyimki złożone. Ułóż z przyimkami złożonymi pięć zdań.

koło, na, nad, po, z, pod, między, prócz, o, za

418. a) Przepisz tekst, otwierając nawiasy. Podkreśl przyimki proste jeden raz, przyimki złożone dwa razy. Określ budowę przyimków złożonych.

Cofnijmy się (w) czasy odległe (od) nas (o) cztery tysiące lat. (Z) nad brzegu Nilu sunie (z) wolna pod górę tłum nagich niewolników. Są (w)śród nich młodzi i starzy. Krzycząc (pod) uderzeniami bąta, jęcząc (z) bólu, wloką powoli olbrzymie kamienie (po) wygładzonych płytach drogi. Posuwają się (po) mału (w) kierunku widniejącej (w) oddali piramidy. Przystają (w) skutek wyczerpania i głodu, (w) ówczas spadają dodatkowe razy (na) ich zgięte plecy. Muszą więc ciągle iść (na) przód.

(Przez) długie lata rósł grobowiec faraona Cheopsa, (bez) wątpienia najokazalsza (z) piramid wzniesionych (z) krwi, potu i łez ludzkich. (Z) pracy (po) nad siły. (Na) prawdę zdumiewa wielkością i trwałością.

Trudno (do) prawdy dziś zrozumieć, (dla) czego wznoszono te monumentalne budowle.

- b) Opisz proces niewolniczej pracy przy wznoszeniu piramid.

419. Zapamiętaj pisownię następujących przyimków: *spoza, sponad, spod, pomiędzy, sprzed, spośród, zza, znad*. Połącz powyższe przyimki złożone z podanymi rzeczownikami, tworząc wyrażenie przyimkowe.

... gór i rzek	... chmur
... wyrazów w ramce	... morza
... wielu lat	... grupy uczniów
... śniegu	... drzew

420. Przepisz, uzupełniając zdania przyimkami z ramki.

Łoś jest zwierzęciem rzadkim, więc znajduje się ... ochroną. Łosie żyją ... miejscach bagnistych i podmokłych, a zatem najwięcej ich znajduje się ... Puszczy Kampinoskiej.

Początkowo łosie żyły ... specjalnie ogrodzonym rezerwacie, ale stopniowo wypuszczano je ... lasu. Zwierzęta te jedzą rośliny bagienne i trawy, lecz zimą odżywiają się korą drzew, mchami i porostami. Żyją ... i nie boją się ludzi. Często podchodzą ... leśniczówek albo pojawiają się ... brzegu lasu.

na, pod, w, do

421. Ułóż zdania z podanych rozsypanych wyrazów, nadając im odpowiednią formę. Podkreśl przyimki.

- a) kolega, spośród, lubić, najbardziej, Olek;
b) wokół, wieś, rosnać, las, piękny;
c) łąka, pole, wśród, i, stać, domek, mały.

§ 32. Przyimki w zdaniu

422. Zwróć uwagę na wyróżnione wyrazy. Przepisz, obok każdego zdania napisz, jaka to część mowy.

Ptaki latały *dookoła*. Ptaki latały *dookoła* rynku. Mieszkam *naprzeciw*. Mieszkam *naprzeciw* szkoły. Usiadłem *obok*. Usiadłem *obok* ciebie.

W roli przyimka może występować przysłówek.

W pierwszym zdaniu wyraz *dookoła* odpowiada na pytanie *gdzie?* i jest w zdaniu okolicznikiem. Jest to więc przysłówek.

W drugim zdaniu wyraz *dookoła* nie odpowiada na pytanie i tylko z rzeczownikiem *rynku*, obok którego stoi, tworzy okolicznik. Jest to więc przyimek.

Należy rozróżniać w zdaniu jednakowe według brzmienia przysłówki i przyimki: *naokoło*, *obok*, *środkiem*, *w poprzek*, *wprost*, *wewnątrz*, *dokoła*, *zewnątrz*, *blisko*, *niedaleko*, *wzdłuż*, *dookoła*, *naprzeciw*, *mimo*.

423. Przeczytaj podane zdania. Określ, które z wyróżnionych wyrazów są przysłówkami, a które przyimkami. Podkreśl przyimki, w nawiasie zaznacz przypadek, w którym one stoją.

Naokoło pomnika groby poległych żołnierzy. *Naokoło* panowała cisza. Jakiś szelestał się za nim, ktoś przeszedł *mimo* (I. Kraszewski). Wartki prąd kłębił się i z pianą przelewał się *mimo* łodzi (H. Sienkiewicz). Czerwony płomień huczał ponuro *wewnątrz* (H. Sienkiewicz). *Wewnątrz* ziemi są utajone skarby.

424. Niektóre wyrazy mogą pełnić funkcję albo przysłówka, albo przyimka. Jakimi częściami mowy są wyrazy podkreślone w podanych zdaniach?

Przy ścianie stały wzdłuż dwa rzędy ławek. Wzdłuż drogi rosły kasztany. Czują się niedobrze wewnątrz. Wewnątrz domu panował gwar. Pałac dookoła był otoczony fosą. Dookoła szkoły rosły drzewa owocowe.

425. Wypisz z tekstu wyrażenia przyimkowe.

Z rana pogoda była wspaniała, toteż jazda z prądem była przyjemna. Łódź płynęła szybko, kołysząc się łagodnie w dół i w górę. Na krótko przed południem niebo zaciągnęło się chmurami. Po południu powiał silny wiatr. Z boku dał się słyszeć raz po raz pomruk grzmotu.

426. Napisz po dwa zdania z *wokół*, *niedaleko*, *obok*, *środkiem* tak żeby wyrazy te występowały raz w roli przysłówka, drugi raz – w roli przyimka.

427. Ułóż i zapisz zdania z wyrażeniami:

do wsi, na wieś, we wsi; na miasto, w mieście; w fabryce, na fabryce.

428. Przeczytaj zlecenia i zapamiętaj.

Używaj poprawnie przyimków!

Idę do sklepu **po** mleko, **po** chleb, a nie **za** mlekiem, **za** chlebem.

Drzewo użyto **do** budowy, a nie **dla** budowy.

Brakło czasu **do** załatwienia spraw, a nie **dla** załatwienia spraw.

Pracuję **w** fabryce, a nie **na** fabryce.

Napotykać przeszkody, a nie **na** przeszkody.

Służyć **w** wojsku, a nie **przy** wojsku.

Pojadę **w** końcu stycznia, a nie **przy** końcu stycznia i nie **z** końcem stycznia.

Zwolniony **od** gimnastyki, a nie **z** gimnastyki.

429. Użyj właściwego przyimka w następujących związkach wyrazów.

Poszli na wycieczkę (z, za) wyjątkiem chorych. Pracował (na, przy) budowie. Wysłał list (pod adresem, na adres). Nie wystarczyło czasu (do, dla) wykonania zadania. Stosować kary (wobec, do) chuliganów.

430. Wstaw przyimki *bez* albo *przez* w podanych zdaniach.

Idą dzieci ... dąbrowę. Stoją potężne drzewa ... liści. Przeszły ... niewielką polankę i weszli ... hałasu do lasu. ... grzybów i jagód nikt nie wrócił, wszyscy nieśli pełne kosze.

431. Przetłumacz podane związki wyrazów. Napisz po polsku. Podkreśl przyimki z rzeczownikami, do których się odnoszą.

Готуватися до осені. Довести справу до кінця. Вийшло з ужитку. З обох боків річки. Дати довідку про хворобу. З поважних причин. Стояти біля дверей. Очолювати організацію.

432. Przeczytaj, określ, jakie przyimki są synonimami. Wypisz w osobne grupy związki wyrazowe z przyimkami synonimami.

Zatrzymać się koło szkoły, spotkać się obok domu, stać naprzeciw ojca, przyjechać o dziewiątej, iść przy boku mamy, usiąść blisko nauczyciela, rosnąć przy drodze, wrócić przed wtorkiem, czekać od wczoraj, liczyć od początku.

433. Dobierz poprawnie przyimki, zapisz je. Rzeczowniki użyj w odpowiedniej formie.

Chodzimy do lasu (po, za) jagody. Idę (po, za) lekarza. Poszedłem (po, za) lekarstwo do apteki. Płyn, chmurko, (po, przez) niebo. Pójdę (za, do) kolega.

§ 33. Pisownia przyimków i wyrażen przyimkowych

434. Porównaj przyimki i współdźwięczne z nimi przedrostki.

rosły **przy** drodze – **przydrożne** drzewa
idzie **pod** górę – **podgórski** krajobraz
napisał **bez** błędów – **bezbłędna** praca
miejscowość **bez** drzew – **bezdrzewna** równina
stoi **nad** brzegiem – **nadbrzeżna** osada
przyszedł **przed** południem – **przedpołudniowy** spacer

Przyimki zawsze piszemy **rozdzielnie**. Należy je odróżniać od przedrostków, które są częścią wyrazów i piszą się łącznie.

Gdy przyimek wraz z początkową częścią następującego po nim wyrazem tworzy grupę spółgłosek trudną do wymówienia, wówczas używamy formy przyimków z końcowym **-e**. Przyimki te piszą się też rozdzielnie z innymi wyrazami.

435. Poniższe zdania uzupełnij podanymi wyrażeniami przyimkowymi: *ode mnie, przede wszystkim, spode łba, ze mną, nade wszystko, beze mnie, ze wszech miar, nade mną*.

W telewizji dzieci lubią oglądać ... filmy animowane. Patrzył ... na kolegę, który mu dokuczał całą lekcję. Nie zrobił tego ... . Wisiało to ... jak przysłowiowy miecz Damoklesa. Prawo harcerskie mówi, że trzeba być ... dobrym kolegą. Z nikim nie będzie ci tak dobrze, jak ... . Żadna dziewczyna nie dostała jeszcze ... prezentu. Ekologia to temat ... interesujący.

436. Wypisz przyimki złożone. Z czego one się składają?

Chodzi ponad rzeką, biega pomiędzy drzewami, wygląda spośród krzaków, wzniosł się ponad tłumem, siedzi obok drzwi, podczas przerwy, naokoło ratusza, zrobił zamiast mnie, siedzieć wewnątrz samochodu.

Przyimki złożone z samych przyimków albo z przyimka i części **-bok, -czas, -koło, -miast, -wnątr** piszemy **łącznie**, np. *spośród, sponad, zza, wbrew, wskutek, podczas, obok, wkoło, zamiast, wewnątrz*.

Wyrażenia przyimkowe pisze się zasadniczo **rozdzielnie**, np.: **po co, za to, od razu, na pewno**. **Łącznie** piszemy: *dlatego, dla czego, dotychczas, dotąd, nadal, naprzód, nareszcie, nadzwyczaj, wówczas, wzdłuż, wtem, przedtem, potem, zatem* itd.

W razie wątpliwości korzystaj ze słownika.

437. Spośród powyższych wyrażen przyimkowych wybierz kilka takich, których pisownia sprawia ci kłopoty i ułóż z nimi zdania.

438. Przeczytaj podane wyrażenia, zwróć uwagę na formę przyimków.

Mieszkał we Lwowie, poszedł beze mnie, otrzymał ode mnie, zatrzymał się pode drzwiami, przede wszystkim.

439. Istnieje grupa wyrażen przyimkowych, które piszemy łącznie lub rozdzielnie zależnie od ich znaczenia. Uzupełnij według wzoru wyrażenia.

Wzór: Nie lubię szpinaku, toteż go nie gotuję.

Zapomniałeś odkurzyć książki, a to też należało zrobić.

niezadługo – (wkrótce)

nie za długo (niezbyt długo)

ponadto (oprócz)

ponad to (ponad to)

wprzód (wpierw)

w przód (do przodu)

440. Przepisz, pisząc umieszczone w nawiasach przyimki rozdzielnie, a przedrostki – łącznie.

Czym skorupka (za) młodu nasiąknie, tym (na) starość trąci. Gdy dym (w) górę szybuje, to (po) godę (z) wiastuje. Kto (w) przód czyni niż rozważa, ten się (na) szkody (na) raża. Srebrzy się pole, śpią chaty (w) dole. W jesieni prędko, gdy liść (z) drzew padnie, to wkrótce zima będzie, każdy (z) gadnie.

441. Podane przyimki dopisz do zwrotów i wyrażen. Pamiętaj o ich pisowni.

beze, nade, pode, ode, we, przede, spode, ze

Idźcie ... mnie, wyruszmy na grzyby ... dniem, ... wszystko lubił gramatykę, ... mną ujrzałem przepaść, oto prezent ... mnie, niebo gwiaździste ... mną, prawo moralne ... mnie, kot wyskoczył ... drzwi, spoglądał ... łba, chodźcie ... mną, uczeń to temat ... wszech miar interesujący.

442. Wpisz wyrażenia przyimkowe z ramki w wy kropkowane miejsca.

dotychczas, ponieważ, pospołu, nawzajem, donikąd, naprawdę, doprawdy, wkrótce, pojutrze, nazajutrz, wzwyż, wół, wręcz

... wszystko układało się pomyślnie, ... zrozumiałem swój błąd, ... zrobimy to wspólnie, ... się oskarżali, droga prowadziła ..., to ... nie była moja wina, ... cię nie rozumiem, ... spełnią się nasze marzenia, ... klasówka z matematyki, ... idziemy na grzyby, posadzono żywopłot ... ogrodzenia, podczas treningu ćwiczyli skoki ..., zbliża się ... do siódmej, walczyć ... z nieprzyjacielem.

443. Do wyrażeń przyimkowych dopisz wyrazy pochodne według wzoru:

Wzór: za mąż – zamażpójście
przed szkołą – przedszkole.

Bez wartości, bez zwłoki, na darmo, przed rozbiorem, między miastami, bez załogi, od ręki, od święta, do szczętu, przeciw grypie.

444. Ze słownika ortograficznego wypisz 5 wyrażeń przyimkowych pisanych rozdzielnie i 5 pisanych łącznie.

445. Z podanymi przyimkami ułóż połączenia wyrazowe.

Wzór: ponad dachami.

popod, poprzez, pomiędzy, spomiędzy, spod, sponad,
około, wkoło, spoza, sprzed, znad, zza, zewnątrz

446. a) Utwórz wyrażenia przyimkowe przez połączenie przyimków *na, w, po, z, za, do* z następującymi rzeczownikami.

Bok, czas, czele, dał, dnia, dole,
dół, górę, kolej, końcu, pamięć,
początku, pomocą, przód, rana,
razie, tył, widzenia, wylot, wierzch.

b) Ułóż z utworzonymi wyrażeniami przyimkowymi pięć zdań.

447. Utwórz wyrażenia przyimkowe przez dodanie przyimka do rzeczownika bądź rzeczownika do przyimka. Podaj przypadek, którym rządzi przyimek w każdym wyrażeniu.

wisi na ...	studnia ... wody
leży ... stołem	ławka wśród ...
rośnie ... ogrodzie	ryby w ...
myśli o ...	boisko ... szkołą

448. a) Wypisz wyrażenia przyimkowe. Zanotuj, w jakim przypadku występują w nich rzeczowniki.

Miłe bliźny dla ojczyzny. Bez pracy nie ma kołaczy. Czuje się jak groch przy drodze. Pasuje jak wół do karety. Wszędzie dobrze, ale w domu najlepiej.

b) Przypomnij sobie, co to są frazeologizmy. Wytlumacz znaczenie podkreślonych wypowiedzi.

449. Ułóż zdania z wyrażeniami przyimkowymi:

z pewnością, w poprzek, z czasem, z lekka, w bród, po prostu, po kryjomu.

450. Wypisz z podanych przysłów i powiedzeń wyrażenia przyimkowe; ułóż następnie z każdym krótkie zdanie.

Dzięki temu lepiej zapamiętasz pisownię tych wyrażen.

Mów po prostu prosto z mostu.

Pomalutku aż do skutku.

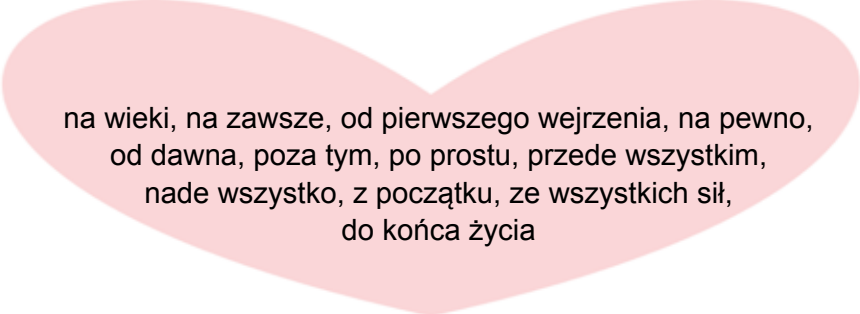
Nie ujdzie mu to na sucho.

Dobryś, krokodylu, i z przodku, i z tyłu.

Co za młodu zaniedbasz, to ci się na starość nie zwróci.

Jeden ma za dużo, drugi za mało.

451. Ułóż krótkie wyznanie miłosne, ale z dużą liczbą podanych wyrażen przyimkowych.

na wieki, na zawsze, od pierwszego wejrzenia, na pewno,
od dawna, poza tym, po prostu, przede wszystkim,
nade wszystko, z początku, ze wszystkich sił,
do końca życia

452. Przepisz przyimki, zapamiętaj ich pisownię. Ułóż z nimi pięć zdań.

Spoza, sponad, spod, spomiędzy, sprzed, spośród, zza, znad.

453. a) Przeczytaj tekst, wypisz przyimki.

Wstaliśmy wcześniej, zjedliśmy śniadanie i wyruszyliśmy na wycieczkę. Zwiedzając miasto, zwracaliśmy uwagę na architekturę. Idziemy od pomnika Mickiewicza poprzez Prospekt Wolności szeroką aleją i raptem ponad drzewami wyrasta gmach teatru. Konkurs na budowę wygrał Zygmunt Gorgolewski. Ponad trzy lata teatr budowano. Aby wznieść budynek, zmieniono koryto rzeki Pełtwi. Podczas budowy fundamentów użyto całych płyt betonowych. Teatr otworzył swoje podwoje w 1900 r. Obecnie nosi imię Siołomii Kruszelnickiej. Był gruntownie restaurowany i zachwyca wszystkich bogatym wnętrzem. My też wyszliśmy z teatru oczarowani.

b) Opisz wnętrze teatru (jeżeli byłeś w nim).

§ 34. Analiza gramatyczna przyimka

---

1. Wyraz.
2. Część mowy.
3. Prosty przyimek czy złożony.
4. Przypadek rzeczownika lub zaimka, z którym się łączy.

454. Podkreśl wyrażenia przyimkowe i przyimki. Dokonaj analizy 3 dowolnych przyimków.

Pewnego dnia podczas kolacji słynny malarz Salvador Dali usłyszał podejrzane odgłosy dobiegające z odległej części domu.

Kiedy dotarł do pokoju, z którego rozlegał się ów hałas, zobaczył złodzieja ściągającego ze ściany jeden z obrazów. Włamywacz na widok właściciela uciekł przez okno. Malarz narysował podobiznę przestępcy i dostarczył ją inspektorowi policji. Ten spojrzał na nią i stwierdził z irytacją w głosie:

– Niestety, według mnie, to do niczego nam się nie przyda. Na pana rysunku widać bowiem połączenie zegara, starego Indianina i odkurzacza.

455. a) Przepisz podane niżej zdania, podkreśl wyrażenia przyimkowe, uzasadnij ustnie ich pisownię.

*Bez reszty poświęcał się chorym. Bezsenność wyczerpała go do reszty. Najadł się wreszcie do woli smakołyków. Przewracał się z boku na bok i nie mógł zasnąć. Jadał mięso na co dzień, a nie *od święta*. W końcu ubrał się *odświętnie*. Do czasu dzban wodę nosi. Na ogół chętnie zajmował się młodszym bratem. Na pozór wszystko było w porządku. Zawsze był za pan brat z przyrodą.*

b) Wytlumacz pisownię wyróżnionych wyrazów.

456. Przepisz podane niżej zwroty i uzupełnij je przyimkami z ramki.

z, pod, o po, nad, na, do, w, ze, przed, ponad

wyszedł ... psem, spał ... kołdrą, pisał ... zeszyście, marzył ... wypoczynku, walczył ... złem, stanął ... pałacem, wyjechał ... Jaremcza, unosił się ... lasem, znalazł się ... wodą, uczył się wiersza ... pamięć, rzucił piłkę ... góry, przeciął rynek ... skos, poszedł ... kina ... bilety, znał siebie ... wylot, pracował ... miarę, miał wszystkiego ... dostatkiem, nie chciał ... pewnością źle, zrobił ... tył zwrot, położył się ... wznak.

457. Przepisz podane niżej zdania i uzupełnij je brakującymi przyimkami złożonymi z ramki. Pamiętaj o ich pisowni.

spoza, znad, sprzed, poza, ponad, spomiędzy,
zza, pomiędzy, poprzez, spod

Samochód odjechał ... domu. Słońce wyrzało ... chmur. Siostra długo przebywała ... domem. Przebiśniegi wychylały się ... śniegu. Najlepiej czuł się ... swoimi. Słońce świeciło ... gałęzie. Samolot leciał ... chmurami. Samochód wyjechał ... rogu. Chmury nadciągały ... morza. Dziecko wyszło ... zarośli.

458. Przepisz podany tekst. Przyimki podane w nawiasach napisz zgodnie z regułami ortograficznymi.

(W)śród ludzi, którzy pozostają (w) sercach i pamięci dzieci, jest też (na) pewno Hans Christian Andersen, pisarz duński, autor przepięknych baśni, znanych dzieciom (z) całego świata.

Oto wyjątek (z) wiersza (pod) tytułem „List (do) Andersena”:

*Ja dziękuję panu,
panie Janie Christianie,
(za) to bardzo dziecinne bajanie.
(Za) kominiarczyka,
co się kochał (w) pasterce.
(Za) słowika, że miał żywe serce.
(za) szkiełko Królowej Śniegu.
I (za) smutny los żołnierza cynowego.
(Za) księżniczkę na ziarnku grochu.
(Za) cień, który trwa przy mnie wszędzie.
I (za) każde brzydkie kaczątko
co wie teraz, że łabędziem będzie.*

(J. Kulmowa)

Sprawdź siebie

1. Jakie wyrazy nazywamy przyimkami?
2. Jaką rolę wykonują w zdaniu?
3. Jak łączą się przyimki z rzeczownikami (zaimkami, liczebnikami).
Daj przykład przyimków, które mogą się łączyć z różnymi przypadkami.
4. Na jakie grupy dzielimy przyimki ze względu na ich budowę?
5. Co nazywamy wyrażeniem przyimkowym?
6. Jak piszemy jednakowo brzmiące przyimki i przedrostki?
7. Jak piszemy przyimki złożone?
8. Jaka część mowy może być użyta w roli przyimka?

11. Kształcenie językowe.

Jak pracować nad poprawą błędów

459. Popraw błędy w swoich pracach pisemnych. Skorzystaj z podanych niżej wskazówek.

1. Uważnie przejrzyj rodzaje błędów, które zaznaczył na marginesie nauczyciel albo które sam znalazłeś.

2. Pomyśl, na czym polega twój błąd.

3. Jeżeli w streszczeniu są powtórzenia, to połącz je w zdaniu z jednorodnymi członami lub zamień powtarzający się wyraz innym.

4. Określ styl swoich poprawek i wyjaśnij, czy nie odbiega od stylu twojej pracy.

5. Zwróć uwagę, czy treść wypracowania lub streszczenia jest zgodna z planem. Jeżeli nie – zmień strukturę zadania.

6. Popraw błędy ortograficzne i punktuacyjne, przypomnij sobie odpowiednie reguły.

460. Popraw błędnie sformułowane zdania.

W parlamencie została powołana komisja dla zbadania przyczyn kryzysu w przemyśle motoryzacyjnym. Motorniczy już od miesiąca jest na chorobie. Szukaliśmy nowego mieszkania poprzez ogłoszenie. Do naszej szkoły przyjęto nowego nauczyciela od plastyki. Co pod tym rozumiesz? Z dniem 15 stycznia obowiązuje nowy rozkład lekcji.

461. Dobierz z ramki wyrażenia przyimkowe bliskoznaczne przysłówkom wyróżnionym w druku. Następnie przepisz przekształcone zdania.

Ludzi było *mnóstwo*.

Wszystko robił *odwrotnie*.

Dom spłonął *całkowicie*.

Wszystkiego było *bardzo dużo*.

Zrobił to *natychmiast*.

Kupił to *bardzo tanio*.

Nie patrz tak *podejrzliwie*.

do cna, w bród, bez liku, w okamgnieniu,
na opak, za bezcen, spode łba

§ 35. Spójniki jako wyrazy pomocnicze

462. a) Przeczytaj tekst. Nazwij wszystkie części mowy.

Stanisław Moniuszko jest twórcą polskiej opery narodowej i *pieśni* opartych na elementach ludowych. Urodził się na Białorusi. Dzieciństwo miał *radosne* i *pogodne*. Rodzice przenieśli się do Warszawy i tu matka skierowała go na naukę gry na fortepianie i na organach. Następnie wyjechał do Berlina, żeby kontynuować studia muzyczne.

b) Zwróć uwagę, jak połączone są wyróżnione wyrazy.

c) Za pomocą czego połączone są zdania pojedyncze w ostatnim zdaniu złożonym?

Nieodmienne i niesamodzielne wyrazy, które służą do łączenia wyrazów lub zdań nazywamy **spójnikami**.

Do najczęściej używanych spójników należą:

i, oraz, też, lub, albo, czyli, jak, oto, przeto, zatem, tedy, więc, toteż, a, ale, lecz, jednak, przecież, bądź-bądź, to-to, że, iż, aby, jeśli, gdy, gdyby, kiedy, choć, chociaż, jakkolwiek, gdyż, bo, bowiem

Spójnik *jak* i przymek nie jest członem zdania i nie można do niego postawić pytanie.

Między spójnikiem i przymkiem zachodzi różnica, bo przymek stoi przy zależnym wyrazie w określonym przypadku, spójnik zaś stoi między wyrazami i łączy ze sobą jednorodne człony zdania lub całe zdania.

W zdaniach złożonych spójnik może łączyć dwa zdania niezależne albo zdanie podrzędne z nadrzędnym.

463. Przeczytaj tekst. Powiedz, jaką rolę pełnią w zdaniach wyróżnione spójniki. Zastanów się nad nazwą spójnika.

Słońce kłoniło się ku zachodowi, a poprzez liście *i* igły sosen wchodziły coraz czerwiesze jego promienie. Ostatnie odblaski znikły *i* uczyniła się noc. Jaskółki świergotały w czereśni, co rosła pod przyzbą.

464. a) Przepisz wiersz J. Kulmowej „Człowiek żeby patrzył”, podkreśl w nim spójniki.

Kiedy Bóg stworzył niebo z płasającym obłokiem
I ziemię
Różową o świetle
I czarno-białą srokę
I brzozę która tak ślicznie jesienią staje się ruda
To zapragnął w swojej miłości
Żeby ktoś z Nim oglądał te cuda.
Wtedy stworzył człowieka
Żeby patrzył i radował się do łez
Jak On sam
Który ciągle się dziwi
Że świat jest
Jaki jest.

- b) Napisz opowiadanie, które byłoby rozwinięciem myśli zawartej w czterech ostatnich wersach utworu. Te cztery wersy mogą być zakończeniem twojej pracy.

465. a) Przeczytaj tekst. Określ użyty w nim środki językowe stylu artystycznego.

WIOSNA

Pierwsze kwiatki wiosny złocą się, bielą, rumienią się po lasach i łąkach. U krynic i jezior wodorosty, trawy i zioła puściły pędy szmaragdowe. Ziemia zmienia się bezustannie, zrzuca szatę wytartą, szarą, a staje się piękną i młodą w tym różnobarwnym płaszczu.

Dzikie gęsi szybują w porządku klinowym, widzą pod sobą bory, pola i sioła. Żurawie także wracają z podróży dalekiej, lecz wcale ich nie widać, tylko słyszeć granie gdzieś wysoko w błękitach.

(A. Dygasiński)

- b) Wskaż w tekście przyimki i spójniki. Powiedz, na czym polega różnica między nimi.
- c) Znajdź jednorodne człony zdania i powiedz, jak są połączone.
- d) Które spójniki łączą jednorodne człony zdania, a które części zdania złożonego?

466. a) Przeczytaj tekst. Określ styl wypowiedzi i sposoby łączenia zdań w tekście.

W HUCIE

Karlik patrzył w zadumaniu na robotników, podziwiał ich zmaganie z gorącym ogniem, pojmował ich niepojęty trud i nabierał szacunku dla ich pracy. Powoli zaczynał rozumieć, że z tego *płynnego* żelaza powstają na szerokim świecie mosty i maszyny, i pługi, i kosy, i strzeliste wiązania dachów, i proste gwoździe, ba!

Nawet ten najmniejszy guzik *metalowy* i tysiące innych przedmiotów. A wszystko to służy po to, by człowiekowi ułatwić życie.

(G. Marcinek)

- b) Przepisz tekst, podkreśl spójniki łączące człony zdania linią pojedynczą, a łączące zdania – podwójną.
- c) Dokonaj analizy słowotwórczej wyróżnionych wyrazów.
- d) Przygotuj ustne opowiadanie o znanym ci zakładzie pracy lub miejscu pracy swoich rodziców.
467. a) Przepisz zdania, uzupełniając je odpowiednimi spójnikami dobranymi z ramki; postaw brakujące przecinki.

więc, bo, a, gdy, oraz

Przeprowadziłem się z Sambora zimą ... przyszedłem do szkoły w połowie roku. Czułem się niepewnie ... wszyscy znali się od paru lat ... ja byłem nowy. Przed dwa pierwsze dni sam siedziałem w ławce, mój sąsiad był nieobecny. Ciągle myślałem, kto to będzie. A ... wreszcie przyszedł do szkoły, to wstydziłem się do niego odezwać. Ale Tomek pierwszy przywitał się ze mną opowiedział mi o klasie o sobie ... zapoznał z innymi kolegami. Potem oprowadził mnie po mieście. Dzięki Tomkowi coraz pewniej czułem się w nowej klasie.

- b) Określ styl wypowiedzi.
- c) Określ sposoby łączenia zdań w tekście.
- d) Wskaż jednorodne człony zdania.
468. a) Przeczytaj. Określ styl wypowiedzi. Wskaż spójniki.

Wysokie i wszechstronne wykształcenie tych sfer, które przodowały w społeczeństwie polskim ku końcowi XVIII stulecia, rywalizując nawet z dworem królewskim nie tylko pod względem zewnętrznego przepychu, ale i bogato rozwiniętego życia intelektualnego i kulturalnego, łączyło się we właściwy tej epoce sposób z lekkomyślną niefrasobliwością, z upodobaniem do zabaw, z istną namiętnością do coraz bardziej urozmaiconych, wymyślnych, a niekiedy wprost cudackich form towarzyskiego obcowania.

Nie uniknęło tych upodobań i jedno z najbardziej ożywionych ognisk kulturalnego życia stanisławowskich czasów – dwór książąt Czartoryskich, którzy hołdując nauce, literaturze i sztuce, wiodąc bujne i wszechstronne życie intelektualne w Puławach lub w Błękitnym Pałacu w Warszawie, z upodobaniem oddawali się dla odmiany sztucznej, na francuskich sentymentalnych wzorach opartej atmosferze sielanki w niewielkiej, tuż pod Warszawą położonej posiadłości księżnej – w Powązkach.

b) Scharakteryzuj różnice stylistyczne między powyższym tekstem a tekstem z poprzedniego ćwiczenia.

469. Przepisz wiersz J. Brzechwy „Zero”. Podkreśl spójniki. Ustnie odpowiedz, co one łączą.

Toczyła się po drodze:
„Z drogi, gdy ja przechodzę!
Ja jestem sto tysięcy,
A może jeszcze więcej”.
Folgując swej naturze,
Wołało: „Jestem duże!”
Pysniło się przed światem,
Że takie jest pękate.
Mówili wszyscy z cicha:
„Ma brzuch, a brzuch to pycha”.
I później się dopiero
Spostrzegli, że to zero.

470. a) Przepisz tekst. Podkreśl spójniki.

– Oczywiście znowu wszystko popsulaś, chociaż tak cię prosiłem, żeby przynajmniej raz było inaczej.

– Tyle razy mówiłem ci, co zrobić, lecz ty nigdy nie słuchasz!

– Jeśli ci nie przytakuję, to nie znaczy, że nie słucham. Po prostu nie podobają mi się pewne twoje pomysły oraz rzeczy, które robisz bez zastanowienia.

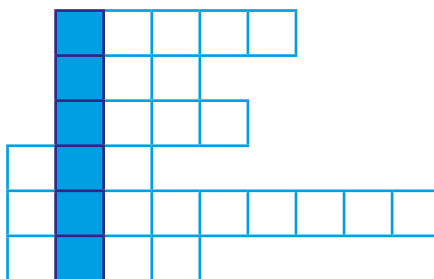
– Co za dziwny zbieg okoliczności. Ja i inni popełniamy mnóstwo błędów, natomiast ty zawsze jesteś w porządku.

b) Powyższy dialog przekształć tak, aby nie był kłótnią, lecz rozmowę prowadzącą do rozwiązania konfliktu. (Wypowiedź jednego z uczestników dialogu powinna być spokojna, rzeczowa i mieć na celu dojście do porozumienia).

c) Podkreśl spójniki.

471. Podkreśl spójniki. Do diagramu wpisz spójniki, które są synonimiczne wobec wyróżnionych wyrazów.

kiedy, jeżeli, co
 żeby, skąd, jaki
 gdzie, bo, do
 poprzez, albo, ile
 u, o, a
 chyba, w, i

472. a) Przepisz wiersz. Podkreśl spójniki.

MELODIA JESIENI

Znam taką dziwną piosenkę,
 co serce zagarnia w niewolę
 i która tony ma miękkie
 na dobrą i na złą dolę.

Jak wschodni *kobierzec* puszysty,
 pachnąca jak świeże siano,
 śpiewają ją mgły wrzosowiskom,
wiatry stepowe burzanom.

Deszcz ją o szyby *ciska*
 jesienną bezgwiezdną porą,
 świerszcze ją nucą ścierniskom,
 liście zeschnięte borom.

Szumi rzewnie i wzdycha,
 żalem szeleści i smutkiem:
 o umarłych kwiatów kielichach
 i o dniach szarych i krótkich.

A że jest taka żałosna,
 więc serca zagarnia w niewolę
 cicha jesienna piosenka
 na dobrą i na złą dolę.

- b) Określ styl wiersza. Podaj argumenty na potwierdzenie swego zdania.
 c) Dobierz synonimy do wyróżnionych wyrazów.

§ 36. Spójniki współrzędności

473. Przeczytaj urywek i wskaż w nim spójniki. Wyjaśnij, jakie wyrazy czy zdania one łączą.

Krzyknęły z rozpaczą jak jeden mąż wojska polskie na widok upadającej chorągwi, lecz w tym krzyku i w tej rozpaczach był nie strach, ale wściekłość.

Ludzie i konie zbili się w jeden wir potworny, a w tym wirze śmigały ramiona, szczękały miecze, warczały topory, zgrzytała stal o żelazo, łomot, jęki, dziki wrzask zlały się w jeden przeokropny głos.

(wg H. Sienkiewicza)

Spójniki, które łączą jednorodne człony zdania i zdania współrzędne, nazywamy **spójnikami współrzędności**.

Rozróżniamy cztery grupy spójników współrzędności.

1) **łączne**: i, oraz, też, także, czyli, to jest, jak oto, mianowicie, tudzież;

2) **rozłączne**: lub, albo, czy, to-to, bądź-bądź, już to – już to, ani;

3) **wynikowe**: dlatego, przeto, zatem, tedy, więc, toteż;

4) **przeciwstawne**: a, ale, lecz, jednak, przecież.

W zdaniu pojedynczym przecinek umieszcza się przed spójnikami wynikowymi i przeciwstawnymi, a także przed powtarzającymi się spójnikami łącznymi i rozłącznymi.

Np.: *Ucz się powoli, ale gruntownie.*

Odwiedzę cię albo dziś, albo jutro.

474. Przepisz. Podkreśl spójniki, określ ich grupy.

Przy brzegu stało rozwalone czółno, ale Staś nie chciał ryzykować spaceru pomimo serdecznej namowy Janka. Gdy wracali, niebo się znowu okryło chmurami i zaczął kropić deszcz, nie bardzo zresztą gwałtowny, ciepły i zapowiadający długą niepogodę. Staś otulił w swą pelerynę małą bratanicę i patrzył na mroczny pejzaż, drzewa zielone i rozgrzane za niebieską siatką deszczu. Konie mokre lśniły, wieczór robił się dymny i niebieski, gdy zajechali do leśniczówki. Igły sosnowe pachniały i krople, spadając z gałęzi i liści na zbutwiały dach werandy, stukały cicho [...]

(J. Iwaszkiewicz „Brzezina”)

475. Przepisz, postaw przecinki.

Sanok został zbudowany na wzgórzu nad Sanem. W muzeum historycznym można tu podziwiać ikony dzieła sztuki ludowej i obrazy Zdzisława Beksińskiego. Turyści zwiedzają w Sanoku i skansen i kościoły i starówkę. W skansenie zgromadzono wiele zabytków kultury różnych grup etnicznych Bojków Łemków i

Dolinian. Znajdują się tu charakterystyczne chaty i karczmy i kapliczki i cerkwie.

476. Przepisz, postaw przecinki. Określ grupy spójników.

Nigdy nie był bardzo żywy ani gadatliwy ani obrotny, ale teraz. [...] I nie mówił ani słowa. (J. Iwaszkiewicz)

Chłopcy ułożyli Ignacego na łóżku a sami wyszli do woza. (J. Iwaszkiewicz)

Rodzice i przyjaciele to ludzie nam najbliżsi. Rodzina jest ale przyjaciela sami możemy sobie wybierać.

I spośród kolegów i spośród innych osób w których przyjazne uczucia się ufa.

Prawdziwa przyjaźń łączy się z wiarą że w razie potrzeby przyjaciel cię nie opuści że dla ciebie może zaryzykować własne życie.

477. Przeczytaj zdania, zwróć uwagę na przecinki. Wypisz osobno spójniki, przed którymi nie stawiamy przecinków, osobno spójniki, przed którymi przecinki stawiamy.

Nie było tu żadnych sklepów ani kramów. Okna parterowych mieszkań przesłaniały szczelnie rolety i story. Pieniądze wystarczały chłopcu na śniadanie i kolację albo na obiad. Nie tylko nie mieli oni dobrych butów, ale w ogóle żadnych. Mądry, lecz dziwny był to człowiek. Zdawał egzaminy z matematyki oraz fizyki. Biblioteka bądź czytelnia była dla niego najmiłym miejscem pobytu. Chciał być uczonym lub wynalazcą. Chciał być znany, więc sławny.

478. Wpisz spójniki z ramki, postaw przecinki.

i, czy, albo, ani, bądź

Zimą na ulicy niebezpieczeństwo grozi ... pieszemu ... kierowcy.
... pieszy ... kierowca na ulicy powinien zachować ostrożność. Często jeździmy ... na nartach ... na łyżwach. W tym roku nie jeździłem jeszcze ... na nartach ... na łyżwach. Na ferie pojedę ... do Worochty ... do Skolego.

479. a) Przepisz tekst, postaw przecinki.

Płyną obok siebie Biała i Czarna Wiselka a nie wiedzą o swym istnieniu. Płyną szemrzą wśród lasów i zbierają coraz więcej wody. Rosną grubiej, lecz nie wiedzą, że wkrótce połączą swoje wody i utworzą jedną rzekę. To spotkanie następuje w mieście Wisła, gdzie z połączenia Białej i Czarnej Wiselki powstaje rzeka Wisła. W tym miejscu zbudowano zaporę i zbiornik zatrzymujący wody powodziowe i dostarczający wodę dla miasta Wisły i Ustronia. Płyne więc teraz już prawdziwa Wisła i zbiera wody mniejszych rzek, które do niej dopływają z lewej i prawej strony. Te rzeki to *dopływy* Wisły. Początkowo małe, później coraz większe i bogatsze w wodę. Poza nią zostały tereny górzyste więc płynie teraz wolniej. Ale to jeszcze początek drogi.

b) Opisz dalszą drogę Wisły. Przypomnij sobie, przez jakie miasta płynie.

c) Dopisz wyrazy pokrewne do wyróżnionych wyrazów.

480. Przepisz podane przysłowia, uzupełniając je spójnikami *i, a, lecz, ale, albo, niż*. Postaw brakujące przecinki.

Ucz się dobrego ... złe ci do głowy nie przyjdzie. Praca nie prosi jeść ... sama żywi. I wilk syty ... owca cała. Jadłby kot ... nóżek nie chce zamoczyć. Nie ubiór ... zasługi zdobią człowieka. Lepszy grosz zarobiony ... dwa darowane.

481. Uzupełnij podane zdania współrzędnie złożone odpowiednimi spójnikami lub połącz bezspójnikowo. Pamiętaj o prawidłowej interpunkcji.

Bohaterowie powieści przygodowych przeżywali niezwykle koleje losów ... zawsze wychodzili cało z każdej opresji.

Wędrowali przez pustynie ... przedzierali się przez dżungle ... czasem marzli w krainach wiecznych lodów.

Walczyli z dzikimi zwierzętami ... poszukiwali skarbów ... stawali oko w oko z piratami.

Ich przygody trzymają w ciągłym napięciu ... książki te cieszą się popularnością wśród czytelników w każdym wieku.

W ostatnim czasie miłośnicy przygód często zadają sobie pytanie: mamy czytać oryginalne teksty literackie ... możemy poprzestać na ich filmowych ekranizacjach?

Filmy mają niezaprzeczalne zalety ... nic tak nie rozwija wyobraźni jak słowo pisane.

§ 37. Spójniki podrzędności

482. Wskaż w zdaniach spójniki i powiedz, co one łączą – wyrazy czy zdanie.

Nie widział nic, ponieważ oczy jego zalewały bryzgi słonej wody.

Gdy zaczną się ferie, pojedziemy na wycieczkę.

Uczyła się całymi dniami, bo chciała mieć dobre stopnie.

Spójniki *ponieważ, gdy, bo* łączą zdanie pojedyncze w zdania złożone. Zdanie pojedyncze zaczynające się od takiego spójnika nie jest samodzielne, a zależy od innego. Takie zdanie nazywamy zdaniem podrzędnym.

Spójniki, które łączą zdania pojedyncze w zdania podrzędnie złożone, nazywają się **spójnikami podrzędności**.

Do najczęściej używanych spójników podrzędności należą: *że, iż, aby, żeby, jeśli, jeśliby, gdy, gdyby, choć, chociażby, gdyż, bo, bowiem, ponieważ*.

483. a) Przepisz, podkreśl spójniki podrzędności, wskaż zdania zależne.

Nie wszystko złoto, co się świeci. I zajęczek śmiały, kiedy lew w klatce. Gdy w styczniu deszcz leje, źle robi nadzieje. Dlatego dzwon głośny, bo wewnątrz jest próżny.

b) Wskaż przymiotniki użyte w zdaniach i utwórz od nich formy stopnia wyższego i najwyższego.

484. Przeczytaj, wskaż w tekście spójniki współrzędności i podrzędności. Powiedz, co one łączą.

Rano i podczas lekcji padał deszcz. Na pauzie chłopcy ze smutkiem wyglądali przez okno. Obawiali się, że deszcz zepsuje wszystko. Ale około południa deszcz ustał i niebo rozjaśniło się.

O godzinie pierwszej świeciły już promienie rozkosznego, wiosennego słońca, które osuszyło chodniki. Kiedy chłopcy wracali do domu, było znowu zupełnie ciepło i powiew wiatru przynosił wiośnianą woń. Była to najpiękniejsza pogoda, jaką można sobie wymarzyć na dzień bitwy. Piasek, nagromadzony w fortcach, był wilgotny i bomby dawały się z niego wybornie ugniatać.

Już kwadrans przed drugą cała armia uwijała się na Placu. Niektórzy dojadali chleb, którego nie zdążyli zjeść w domu.

(F. Molnar)

485. Przepisz, uzupełniając tekst odpowiednimi spójnikami podrzędności: że, gdyż, ponieważ, gdy, aby.

Józef Malewicz już szósty tydzień nie przychodzi do szkoły, ... jest chory. Doktorzy mówią, ... musi pojechać do sanatorium, ... inaczej będzie z nim źle. Jego koledzy, ... to sobie przypomną, martwią się i wzdychają. Józek jest ulubionym kolegą, a gdy go nie ma, chciałoby się, ... jak najprędzej powrócił.

(wg M. Dąbrowskiej)

Należy pamiętać, że zdania podrzędne mogą się łączyć ze zdaniami nadrzędnymi nie tylko za pomocą spójników, ale również za pomocą zaimków względnych.

Np.: **Kto** nikogo nie kocha, tego nikt nie kocha.

Coś uczynił dobrego, nie żałuj tego.

486. Dopisz do poniższych zdań zdania podrzędne. Podkreśl spójniki podrzędności linią pojedynczą, zaimki względne – podwójną.

Najlepiej smakuje, co ... . Uczył się bardzo dużo, gdyż ... . Robert nie poszedł do szkoły, bo ... . Piotr powiedział, że ... . Było to wtedy, kiedy ... . Kto ..., ten otrzymuje dobre oceny. Uczniowie, którzy ... otrzymali dyplomy uznania.

487. Podkreśl spójniki, postaw brakujące przecinki.

Bogactwem i harmonią barw i wspaniałymi kształtami pyszną się jesienne kwiaty – chryzantemy. Natura hojnie obdarowała je tysiącem kolorowych kędzierzawych płatków które tworzą różnokolorowe kule. Rośliny te pochodzą z Indii, Dalekiego Wschodu, bo w Chinach hodowano je przez dwoma tysiącami lat. Kiedy sprowadzono je do Europy powędrowały do Francji. Czy wiecie że dziś specjaliści znają około pięciu tysięcy odmian tych ozdobnych kwiatów? Największą satysfakcję sprawia ich fakt gdy uda się wyhodować nową odmianę chryzantem.

488. Przepisz zdania, zamiast kropek wpisz spójniki z ramki. Postaw przecinki.

że, aby, i, a

Wszyscy zdawali sobie sprawę ... lato się kończy. Zrzeka się swych praw ... ustąpić jesieni i zimie. Coraz częściej na niebie pojawiały się ciemne chmury coraz rzadziej przenikały przez nie słabe promienie słoneczne. Czasem padał deszcz ... mgły spowijały wszystko dokoła. Pustoszały powoli pola i lasy ... poranki wstawały chłodne ... zmrok zapadał szybko.

489. W podanym fragmencie wskaż spójniki współrzędności i podrzędności. Postaw brakujące przecinki.

Rok 1647 był to dziwny rok w którym rozmaite znaki na niebie i ziemi zwiastowały jakoweś klęski i nadzwyczajne zdarzenia. Współcześni kronikarze wspominają iż z wiosny szarańcza w niesłychanej ilości wyroila się z Dzikich Pól. Latem zdarzyło się wielkie zaćmienie księżyca a wkrótce potem kometa pojawiła się na niebie. Nareszcie zima nastąpiła tak lekka iż najstarsi ludzie nie pamiętają podobnej. W południowych województwach lody nie opętały wcale wód które wystąpiły z łożysk. Step rozmókł i zmienił się w wielką kałużę. Roje po pasiekach zaczęły się burzyć i huczeć było ryczało po zagrodach.

(wg H. Sienkiewicza)

490. Jakimi innymi spójnikami można by zastąpić spójniki w podanych zdaniach współrzędnie złożonych?

Góra z górą się nie zejdzie, ale człowiek z człowiekiem zawsze. Posiał jeden na górze, a drugi na dole. Nie miał siły wołać, dlatego machał zmarzniętymi rękami. W sierpniu wyjadę w góry albo wybiorę się na spływ kajakowy. Kot myje się, toteż będą goście.

§ 38. Poprawne stosowanie spójników. Znaki przestankowe przy spójnikach

Żeby zdania były poprawnie zbudowane i zrozumiałe, należy używać właściwych spójników współrzędności i podrzędności.

Nie można na przykład zamiast spójników współrzędnych *lecz*, *ale* używać spójnika *a*, np.: *Dziś nie pójdę do kina, lecz na spacer.*

Nie można: *Dziś nie pójdę do kina, a na przechadzkę.*

491. Przeczytaj zdania i powiedz, jakimi spójnikami można zastąpić użyte w nich spójniki *gdyż*, *aby*.

Nie można niszczyć mienia społecznego, gdyż jest ono rzeczą świętą i nietykalną. Wszyscy staramy się, aby mieć dobre wyniki w nauce.

Trzeba unikać częstego powtarzania tych samych spójników. Spójnik *gdyż* można zastąpić spójnikiem *bo*, *ponieważ*, albo wyrażeniem spójnikowym *dlatego że*. Spójnik *aby* można zastąpić spójnikami *żeby*, *by*, *ażaby*. Spójnik *jeśli* można zastąpić spójnikami *jeżeli*, *jeżeliby*, *gdyby*. Spójnik *choć* – spójnikami *chociaż*, *chociażby*, *choćby*.

492. Przeczytaj bajkę. Jakimi spójnikami można zastąpić wyróżnione spójniki w tekście? Które spójniki użyte w różnych zdaniach mają jednakowe znaczenie.

Pewien król zapragnął złota, *bo* chciał się wzbogacić. Mądry staruszek z litości nad nędzą ludu ofiarował królowi worek ziarna. *Ponieważ* z tego ziarna miało wyrosnąć złoto, król sam zasiał je w polu. Zamiast złota wyrósł len. Z gniewem kazał król ten len w wodzie topić. Dobrze uczynił, *bo* łodyżki lnu muszą w wodzie odmięknąć. Kazał je potem z wody wyrzucić i obić kijami. Dobrze uczynił, *bo* len trzeba suszyć i oddzielić włókna od paździerzy. Przez złość i zapalczywość wtrącił król staruszka do lochu. Dobrze się stało, *gdyż* ten staruszek nauczył dziewczęta prząść ten len.

(wg M. Konopnickiej)

493. Przeczytaj zdania. Zwróć uwagę na znaki przestankowe.

1. Usuwać należy przyczyny choroby, a nie jej objawy.
Dzień był pochmurny, lecz ciepły.
Okładka była barwna, zatem ładna.
W domu było pusto, toteż smutno.
2. Czas mijał wesoło i szybko.
Pojedziemy koleją lub autobusem.
Z brzegu nie widział łodzi ni okrętów.
Zwiedziliśmy i zamek, i muzeum.
Ani z oddali, ani z bliska nie dochodził szmer najłżejszy.
3. Zatrzymałem się przy rzeczce i zobaczyłem obóz turystów.
W tym roku drzewa nie miały owocu ni pszczoły miodu za wiele.
Wrócę na czas lub wcale nie pojadę.
Było mi przykro, ale mówiłem dalej.
Las nie był zbyt gęsty, więc stopniowo robiło się coraz jaśniej.
4. Czytałem książki podróżnicze, ponieważ są ciekawe.
Pojechaliśmy na wycieczkę, chociaż padał deszcz.

1. Zarówno w zdaniu pojedynczym, jak w zdaniu złożonym stawiamy przecinek przed spójnikami wynikowymi i przeciwstawnymi.

2. Przed spójnikami łącznymi i rozłącznymi stawiamy przecinek wtedy, gdy spójniki się powtarzają.

3. Oddzielamy przecinkiem zdanie nadrzędne od podrzędnego.

4. Rolę spójników mogą pełnić również takie wyrażenia spójnikowe: *chyba że, dlatego że, mimo że, tym bardziej że, w chwili gdy, zwłaszcza że*. W zdaniu przecinek kładziemy przed całym wyrażeniem spójnikowym, np.: *Dalej dzisiaj nie pójdziemy, dlatego że jest późno.*

494. Przepisz zdania, wstawiając brakujące przecinki. Uzasadnij ich użycie.

Wojtek tudzież jego starszy brat wyjechali na zawody sportowe do Użhorodu. Trener szkolnej drużyny sportowej był bardzo poważny lecz życzliwy. Wszyscy zawodnicy byli w dobrym humorze zatem weseli. Wieczorami wychodzili zawsze na spacer do parku albo nad rzeką. Nasza szkoła zajęła pierwsze miejsce i w zawodach lekkoatletycznych i w koszykówce. Ani klasa szósta ani siódma nie brały udziału w zawodach. Do obozu sportowego jeździliśmy koleją lub autobusem a czasem okazynym samochodem.

495. Połącz następujące pary zdań w zdanie złożone, stosując odpowiednie spójniki podrzędności.

Nie wolno niszczyć lasów. Są one bogactwem narodowym.
Noc zrobiła się bardzo ciemna. Księżyc zaszedł od dawna.
Pójdziemy w niedzielę na wycieczkę. Będzie piękna pogoda.
Pomyślnie szturmujemy Biegun Północny.
Trudno pracować w krajach polarnych.

496. a) Przeczytaj tekst. Określ styl wypowiedzi.

W encyklopedii o zabytkach budownictwa mówi się, że są budowle o dużej wartości historycznej i artystycznej, będące świadectwem osiągnięć ludzkich lub ważnych wydarzeń i z tej racji podlegające ochronie. Zabytki są różne. Jedne zalicza się do najważniejszych i najwspanialszych w skali światowej, o których się mówi i pisze, że są pomnikami historii. Inne są również cennymi zabytkami, ale o mniejszym znaczeniu. Te najwspanialsze zabytki światowe zaliczane są przez uczonych badaczy do klasy zerowej. Inne zabytki, piękne i ciekawe, ale mniej ważne zaliczane są do grupy I, II, III lub IV. Takie oznaczenie można spotkać w przewodnikach turystycznych i książkach.

b) Wskaż spójniki i uzasadnij użycie lub brak przecinków przed nimi.

c) Znajdź czasowniki użyte w stronie zwrotnej i biernej.

d) Ułóż plan ustnego opowiadania o zabytkach miasta, w którym mieszkasz.

497. Wstaw brakujące przecinki.

Napisz albo zatelefonuj. Albo napisz albo zatelefonuj. Liście jeszcze nie opadły ani bociany nie odleciały. Ani liście jeszcze nie opadły ani bociany nie odleciały. Posprzątaj i zrób kolację. I posprzątaj i zrób kolację. Na zajęciach sportowych uczniowie powinni ćwiczyć w dresach bądź w strojach gimnastycznych. Na zajęciach sportowych uczniowie powinni ćwiczyć bądź w dresach bądź w strojach gimnastycznych.

498. Podany tekst uzupełnij przecinkami i uzasadnij ich użycie.

Pomyślałem że nie ma nic złego co by na dobrze nie wyszło. Dzięki mgłę mogłem dłużej przebywać sam na sam z Teresą poznać ją lepiej. Chciałem aby ona mnie i poznała i polubiła. Czułem bowiem że nie tylko uroda tej młodej kobiety ale cały jej sposób bycia zachowania a nawet myślenia jest mi niezwykle bliski. Gdzieś w głębi duszy kryłem nadzieję że może kiedyś i ja stanę się Teresie bliski i będę jej mógł zaproponować wyjazd do Polski. Bardzo pragnąłem aby wyraziła na to zgodę.

(wg Z. Nienackiego)

§ 39. Analiza gramatyczna spójnika

1. Słowo.
2. Część mowy.
3. Spójnik współrzędności czy podrzędności.
4. Co łączy.
5. Znaki przestankowe.

499. Wypisz spójniki, dokonaj ich analizy gramatycznej.

O PTAKACH I OJCZYŹNIE

Zanim chłody nastaną
kiedy w liściach pożółkłych wiatr gwizdnie,
odlatują ptaki za morza
ku swej drugiej cieplejszej ojczyźnie.
Więc dwa mają kraje ojczyste,
gdzie jest ciepło, tam czują się swojsko
To im milej świergotać nad Nilem,
to znów wolą poćwierkać nad Polską.
Ale ani dalekich krain,
ani skrzydeł im nie zazdroszczę.
Nam wystarczy jedna ojczyzna,
nam to niebo od innych jest droższe.
My z ojczyzną jesteśmy związani
na pogodę, na śnieżne zawieje.
My z ojczyzną płaczymy – gdy płacze,
a śmiejemy się – kiedy się śmieje.
Żywi chlebem jej ziemia serdeczna,
Karmi słowem jej mowa żyzna.
Do widzenia, ptaki przelotne.
Ja zostaje. Tu moja ojczyzna.

(J. Ficowski)

500. Przepisz, wstaw brakujące przecinki. Dokonaj analizy gramatycznej wyróżnionych spójników.

Publiczność warszawska szalała z zachwytu i płakała ze wzruszenia w dniu premiery „Strasznego dworu”. Dochodziło do manifestacji patriotycznej rozentuzjasmowanej publiczności która nie zważała na represje zaborcy. W takiej atmosferze odbyły się zaledwie trzy przedstawienia *gdyż* zaniepokojone władze carskie uniemożliwiły dalsze wystawianie tej opery.

Słowa Stanisława Moniuszki rosła jednak kompozytor do końca swego życia miał kłopoty materialne. Z powodu trudnej sytuacji finansowej Moniuszko zmuszony był podjąć pracę w Instytucie Muzycznym w Warszawie *ale* nawet zajęć i wszechstronne zainteresowania doprowadziły do licznych nieporozumień między *nim* a dyрекcją.

(wg B. Muchenberga „Pogadanki o muzyce”)

501. a) Przepisz. Postaw odpowiednie znaki przestankowe.

Dokładnie nie wiemy czy pierwsze pływające środki transportu powstały na wyspach. Pacyfiku czy przywędrowały tam z wybrzeży Ameryki Południowej. Szacuje się jednak że ok. 30 tysięcy lat temu. Polinezyjczycy używali spłaszczonych pni drzewnych które następnie przekształcili w dłubanki. Wędrowali na nich nie tylko po sąsiednich archipelagach *ale* prawdopodobnie także na inne kontynenty. Z biegiem czasu budowali tratwy bambusowe dłubanki z pływakiem bocznym a w końcu katamarany skonstruowane z powiązanych łodzi.

b) Wypisz z tekstu synonimy do wyrazu *łódź*.

502. Przepisz. Postaw przecinki.

Przybywszy zobaczyli że Król i Królowa Kie zasiedli już na tronach a wokół nich zebrał się ogromny tłum – wszelkiego rodzaju ptaki i zwierzęta a także pełna talia kart w komplecie. Walet stał przed nimi w kajdanach a po obu jego stronach strzegący go żołnierzy; w pobliżu Króla znajdował się Biały Królik który w jednej ręce trzymał trąbkę a w drugiej zwój pergaminu. Pośrodku sali rozpraw stół a na nim wielka taca na której leżały ciasteczka owocowe.

(L. Carrol „Alicja w krainie czarów”)

12. Kształcenie językowe.

Dbamy o spójność tekstu

503. Przeczytaj tekst. Określ jego główną myśl. Ułóż plan. Znajdź środki spójności zdań. Zapisz na brudno, sprawdź, a potem przepisz. Zwróć uwagę na proces pracy podany w tekście.

Zwiedziłem fabrykę mebli w Użgorodzie. Są to duże zakłady, o nowoczesnym wyposażeniu. Oszklone, przestronne budynki zapewniają dobre warunki pracy. Tu właśnie spod maszyn i rąk robotników wychodzą cenione w całej Ukrainie przedmioty niezbędne dla każdego: szafy, krzesła, stoły, tapczany, szkolne ławki.

Najbardziej zainteresowała mnie produkcja niedrogich, ale estetycznych krzesel.

Drewniane listwy odpowiednia maszyna tną na cienkie, równe deseczki. Inna maszyna wycina szkielet krzesła. Oszlifowane, gładkie części krzesła przechodzą w ręce robotników, którzy wiercą świdrem otwory na śruby potrzebne do umocowania poręczy. Inni pracownicy błyskawicznie wkręcają śruby i gotowe już krzesła poddaje się lakierowaniu. Następnie kolejna maszyna transportuje je do suszarni.

A potem – kontrola techniczna polegająca na sprawdzaniu jakości i estetycznego wyglądu krzesła. Gotowe krzesła składane są w magazynach, a stamtąd wędrują do stałych odbiorców – sklepów meblowych albo jadą pociągami w szeroki świat.

504. Porównaj dwa teksty. Który z nich jest bardziej spójny? Który składnik zdań wpływa na powiązanie luźnych treści?

Ferie dobrze się zapowiadały dla Stefana. Na półce czekały nowe łyżwy.
Ferie dobrze się zapowiadały dla Stefana. Na półce bowiem czekały na niego nowe łyżwy.

Użycie językowych wskaźników spójności powoduje, że tekst jest bardziej zwarty, płynny, a treści zdań, akapitów i rozdziałów wiążą się ze sobą, co ułatwia zrozumienie. Mało tego, niektóre wskaźniki zapowiadają, na jakie treści odbiorca ma zwrócić uwagę, np.:

Ferie dobrze się zapowiadały dla Stefana, a to z trzech powodów. Po pierwsze na półce czekały na niego nowe łyżwy, po drugie od trzech już dni trzymał mocny mróz. A najważniejszy powód? Na łyżwach lubiła jeździć Luśka.

A teraz zapoznaj się z różnymi środkami językowymi, których możesz używać, żeby twoja wypowiedź była spójna, a dzięki temu łatwiejsza w odbiorze.

Bardzo często stosowanymi w tekście wskaźnikami spójności są zaimki. Użyte w zdaniu, nawiązują do treści wypowiedzianych w zdaniach wcześniejszych. Porównaj zdanie bez zaimków i drugie z zaimkami.

Obiecałam pożyczyć Krysi swój rower. Krysia potrzebuje roweru na wycieczkę urządzoną przez Krysi klasę. Obiecałam pożyczyć Krysi swój rower. Ona go potrzebuje na wycieczkę urządzoną przez jej klasę.

Kolejnym wskaźnikiem są spójniki i wyrażenia spójnikowe: *ale, więc, lecz, toteż, chociaż, oto, otóż, bo, bowiem; a więc, tak więc, i oto, dlatego*. Ich główną funkcją jest spajanie zdań składowych w zdaniu złożonym, ale również nawiązywanie do treści zdań poprzednich, np.:

Na ferie Lusia wyjechała do babci. I dlatego właśnie Stefan był niezadowolony. Nie miał bowiem z kim iść na łyżwy i do kina. Tak więc pozostała mu tylko książka.

Podobną jak spójniki funkcję nawiązywania do treści wcześniejszej pełnią również inne wyrazy i wyrażenia nie będące częściami zdania, np. *przecież, także, przeciwnie, odwrotnie, ponadto, przy tym, poza tym, właśnie, również, znowu, natomiast, w gruncie rzeczy, w dodatku, tymczasem, wreszcie, za to, widocznie*.

505. a) Przepisz podany tekst, uzupełnij brakujące przecinki. Uzasadnij ich użycie.

Uważam że dobrzy koledzy to tacy na których zawsze można liczyć. Wcale nie muszą być oni z tej samej klasy i w tym samym wieku. Ja za najlepszą swoją koleżanką uważam Magdę chociaż chodzi one do innej szkoły. Mieszkamy w tym samym bloku i widzimy się prawie codziennie. Opowiadamy o tym co się wydarzyło w klasie. Pomagamy sobie w odrabianiu lekcji bo zawsze jedna coś umie lepiej od drugiej. Obie interesujemy się muzyką więc wymieniamy płyty i mity piosenek. Chodzimy razem do kina i na koncerty. Magda stale się dzieli ze mną swoimi pomysłami.

- b) Wskaż przysłówki, określ ich grupy znaczeniowe.
- c) Objasnij, jak łączą się zdania w tekście.
- d) Uzasadnij użycie zaimków osobowych.
- e) Zatyłuj tekst.

506. Ułóż samodzielnie opis dowolnego procesu pracy, który obserwowałeś. Napisz plan ramowy tego opisu. Sprawdź, wnies poprawki, jeśli to będzie potrzebne.

507. Przepisz tekst i postaw brakujące przecinki.

Ostatni obraz był po prostu wspa-
niałym cudownym zjawiskiem. To chyba
nie Stare Miasto ale jakiś gród fanta-
styczny! Domy wszelkich możliwych
ale jasnych delikatnych barw okryte
malowidłami i płaskorzeźbą niby szka-
tułki bezcenne. Treścią zaś malowideł
historia każdego domu i jego właścicieli
od kilku wieków! ... Rynek zamiast
zwykłych kamieni wyłożony różnokolorową
mozaiką i na środku śliczny
ogródek płonący żywymi kwiatami. Pełno
dzieci uczniów strojnych kobiet
cudzoziemców którzy po to tylko przyjechali
ażeby zwiedzić nasze dziwo
i złożyć hołd jego piękności i ciekawościom.
Niektóre bowiem domy
Rynku stały się muzeami zbiorów z całego świata.

– Ot widzisz że znowu Warszawa wykaraskała się! – rzekł Pijankiewicz.

(B. Prus „Widziadło”)

508. Postaw odpowiednie znaki przestankowe. Określ grupy spójników.

Podbiega strzelec i staje w biegu i chciałby skoczyć i nie chce. Grzeszność wszystkim należy lecz każdemu inna. Ucz się abyś wyrósł na mądrego człowieka. Ani nie czyta sam ani innym nie daje możliwości czytania. Spokojnie i cicho jest dziś na morzu. Żagiel wzdyma się leciutko i łódź rybaka płynie bez szelestu. Więcej wiatry znad morza ale słabsze i cieplejsze.

509. Postaw brakujące przecinki, wpisz odpowiednie litery.

W kolegiacie stanisławowskiej stał na środku kościoła wysoki katarfalk rzęsiście obstawiony świecami a na nim le(ż-rz)ał w dw(ó-u) trumnach, ołowianej i drewnianej, pan Wołodyjowski. Wieka były już zabite i właśnie odprawiano pog(rz-ż)eb. (Ż-rz)yczeniem serdecznym wdowy było by ciało spoczęło w Chreptiowie lecz że całe. Podole było w rękach niep(rz-ż)yjacielskich więc tymczasowo miano je pochować w Stanisławowie [...]. Wszystkie dzwony były w kolegiacie. Kości(ó-u)ł wypełniony był tłumem szlachty i żołnie(rz-ż)y którzy ostatni raz chcieli rzucić okiem na trumnę Hektora Kamienieckiego i pierwszego Rzeczypospolitej kawalera.

(H. Sienkiewicz „Pan Wołodyjowski”)

510. Napisz opowiadanie o swoim koledze lub koleżance. Nadaj opowiadaniu tytuł. Pamiętaj o akapitach.

511. a) Popraw fragmenty wypracowania, zwiększając jego spójność przez dodanie wybranych wyrazów spajających:

dlatego, i dlatego, więc, toteż, zatem, ponieważ,
a ponieważ, żeby, aby, jednak, jednakże.

Walter znał potęgę Zakonu. Bał się o przyszłość ojczyzny. Kochał Litwę więcej niż siebie i Aldonę. Postanowił udać się do Krzyżaków, zyskać ich zaufanie i zgubić. Cierpiał nad tym, że musi zdradzać i oszukiwać. Powiedział do Aldony: „Stokroć przekłeta godzina, w której od wrogów zmuszony, chwycę się tego sposobu”.

b) Zastanów się nad rolą spójników w poprawionym tekście.

512. Jak zaparzyć świetną herbatę? Podaj przepis z wyzyskaniem wyrazów i wyrażeń:

najpierw, potem, z kolei, i, na koniec, oraz.

513. Połącz w spójną całość dwa spośród trzech zdań.

- a) Wreszcie wszedłem do lasu.
- b) Lasem można szybciej dojść do jeziora.
- c) Do jeziora można szybciej dojść lasem.

- a) Rodzice kupili Ani psa.
- b) Czarny, kudłaty szczeniak był nowym lokatorem.
- c) Nowy lokator był czarnym, kudłym szczeniakiem.
- d) Z lotniska ruszył sanitarny samolot.

514. Z podanych części tekstu utwórz wypowiedź o logicznej i spójnej całości. Zestaw ją w trzech akapitach – ich kolejność także zmień. (Wielka litera oznacza początek każdego zdania).

Niedawno przybyli tu z Jawy poszukiwacze złota * skupiając na sobie międzynarodową uwagę. * Tak gwałtowne zmiany wywołały zaniepokojenie * zaginie na zawsze wiedza * Jeśli takie działania będą trwać * pozwalająca mieszkańcom wysepki żyć w zgodzie z naturą * co zagrażało źródłom wody pitnej. * Buldożery zmiotły z powierzchni wysepki wiele drzew.

Jeden ze starszych wioski (...) zacytował kilka praw * z którymi się wtedy spotkałem * przekazywanych ustnie z pokolenia na pokolenie * gdzie znajdują się źródła wody * nikt nie ma prawa wyciąć ani jednego drzewa tam * gdzie odbywa się tarło ryb * na obszarach (...) wykluczone

są wszelkie połowy * gdzie rosną lecznicze rośliny * należy chronić w lesie miejsca.

Gdy w 1990 roku przybiłem łodzią do wioski leżącej w jednej z indonezyjskich wysepek * żeby wyjść na suchy ląd * musiałem wyskoczyć z łodzi i brodząc przejść kilkanaście metrów * do której można by przycumować * W wiosce nie było bowiem przystani * W powietrzu unosił się słodkawy zapach goździków i gałki muszkatołowej.

515. a) Przeczytaj tekst. Postaraj się przedstawić atrakcje turystyczne twojej miejscowości. Postaraj się, żeby twój artykuł był spójny.

PERŁY TURYSTYKI W POLSCE I W UKRAINIE

Stowarzyszenie turystyczne województwa iwanofrankińskiego rozpoczyna realizację projektu „Perły wschodnioeuropejskie: tworzenie miejskiej turystyki w przestrzeni transgranicznej”.

„Zadaniem projektu jest wzrost poziomu oferty turystycznej, prezentacja kultury i dziedzictwa historycznego poszczególnych miast przez opracowanie nowych tras wycieczkowych” – taką informację podaje Stowarzyszenie Turystyczne woj. iwanofrankińskiego. – Postaramy się przedstawić odrębność kulturową tych miast, atrakcje turystyczne. Liczymy na wymianę doświadczeń w turystyce, organizacji imprez w miastach. Chcemy zainteresować projektem biura turystyczne z Polski i Ukrainy, co przyczyni się do wzrostu konkurencyjności i wykorzystania potencjału tych miast.

Projekt przewiduje opracowanie audiowycieczek, wygodnych dla turysty indywidualnego, chcącego samodzielnie zwiedzić miasto bez przewodnika. Tematy i trasy będą dostępne dla właścicieli telefonów komórkowych najnowszej generacji i tabletów, będą uzupełnione w dokładne mapy rozmieszczenia zabytków i ich opisy. Wzdłuż tras ustawione będą tablice informacyjne. Wydane zostaną broszury informacyjne, przewodniki, artykuły tematyczne.

b) Wytłumacz, dlaczego artykuł nosi taki tytuł?

Sprawdź siebie

1. Do czego służy spójnik?
2. Co wiesz o spójnikach współrzędności a podrzędności? Podaj przykłady.
3. Znaki przestankowe przy spójnikach.

§ 40. Partykuły jako wyrazy pomocnicze

516. Przeczytaj zdania lewej i prawej kolumny. Porównaj treść zdań.

Zachodź, słoneczko,
za modry obłoczek.

Dajcie mi spokój.

Przyjdź do mnie.

Znasz dobrze Lwów?

Pójdiesz z nami
do muzeum?

Zachodźże, słoneczko,
za modry obłoczek.

Dajcież mi spokój.

Przyjdź no do mnie.

Znaszli dobrze Lwów?

Czy pójdiesz z nami
do muzeum?

Wyrazy **-że, -ż** wzmacniają rozkaz, wyrazy **-czy, -li** uwydatniają pytanie, wyraz **-no** – życzenie. Są to partykuły.

Partykuła (in. częśćka, wyrazek) – to część mowy obejmująca nieliczne wyrazy nieodmienne i niesamodzielne, których funkcja polega na nadawaniu samodzielnym wyrazom w zdaniu czy też całym zdaniom swoistego znaczenia uczuciowego lub znaczeniowego.

Partykułą nazywamy nieodmienną część mowy, nie pełniącą w zdaniu samodzielnej funkcji składniowej, a tylko rolę pomocniczą i wyrażającą stosunek mówiącego do wypowiedzianej treści.

Partykuły to: no, niech, nie, aby, czy, by, -że, -ż, -li.

Np. *Mówże w końcu! Któż z was to zrobił? Jestli to prawda?*

517. Przepisz podane zdania. Podkreśl partykuły i w nawiasie napisz, jakiego znaczenia nadają one wyrazom czy zdaniom.

Niech żyje przyjaźń! Aby spełniły się twoje marzenia. Czy przeczytałeś już „Podróże Guliwera”? Chodź no ze mną na spacer. Pojechałbym do Kijowa na wycieczkę. Idźże szybciej. Nie zdążymy na czas.

Znaczenia partykuł:

- a) wyrażają prośbę, rozkaz;
- b) wyrażają przeczenie;
- c) uwydatniają przypuszczenie;
- d) wyrażają pytanie;
- e) uwydatniają zwątpienie.

Niektóre partykuły mogą brzmieć jednakowo z innymi częściami mowy. Np. **Czy** masz dzisiaj czas? *Suknia w czarne **czy** granatowe paski?*

Partykuły **-że, -ż, -li** piszemy łącznie.

Partykuły **no, to, też, czy, niech** piszemy rozdzielnie.

518. a) Czy wyróżnione partykuły wyrażają stosunek osoby mówiącej do wypowiedzianej treści? Ustal, czy pełnią one samodzielne funkcje składniowe.

– Cóż ja poradzę? – mówiła, łamiąc ręce, Magda. – Ta chałupa, w której siedzimy, i też grunt, to już Niemca. Nie pofolguje on długu, jak i inny *by* nie pofolgował. Czy ja taka głupia, czy ja nie wiem, po co on mi wtyka pieniądze? Ale co robić? Radź *no* ty, kiedyś mądry. Francuzów umiałeś bić, a co poczniesz, jak ci dachu nad głową nie stanie albo łyżki strawy do gęby? Bartek chwycił się za głowę.

– O Jezu, Jezu!

Wzruszył Magdę ten ból Bartkowy, więc rzekła zaraz:

– Cichaj *no*, chłopie! Cichaj! Nie łapże się za łeb, skoro ci się jeszcze nie zgoił. Oby Bóg urodzaj dał!

(H. Sienkiewicz)

b) Znajdź w powyższym tekście regionalizmy.

519. Uzupełnij zdania partykułami: *nie*, *by(ś)*, *o*, *-że*, *no*, *czy*, *niech*, *niechaj*. Wskaż partykuły: wzmacniające, pytające, przeczące, przypuszczające, rozkazujące.

... masz czas? ... jesteś zajęty? Chodź ... do mnie. Zapytaj ... o to mamę. Przestań ... się droczyć. Słuchaj ... mnie. ... bujam cię. Pokaż ..., co tam masz. ... nam nie przeszkadzają. ... to pozostanie między nami. Chciał ... się zastanowić? ... się nam to udało!

520. a) Podkreśl partykuły. Które z nich są pytające, przeczące, przypuszczające, rozkazujące, wzmacniające?

Przyznajże się. Powiedz no prawdę. Kiedyż to się skończy? Nie oszukuj. Niedobrze jest kłamać. Nie ma sensu tego roztrząsać. Czy zgubiłaś zegarek? Zastanowiłbyś się nad tym. Obyś to naprawił! Któż by miał cię skrzywdzić? Pomogę ci, choćbym miała trudności. Żebyś się postarał, to byś nie miał takich problemów. Niech to już się skończy. Niechby już było dobrze. Niechże cię uściskam. Niechaj nastąpi zgoda.

b) Znajdź w ćwiczeniu wyrazy bliskoznaczne do słów:

obejmować, kłamać, kłopoty.

521. Przepisz, podkreśl partykuły. Uzasadnij ustnie słuszność stwierdzenia, że partykuły przeważnie wyrażają stosunek mówiącego do wypowiedzianej treści.

Niech się przyzna ten, kto to zrobił. Niechaj ma odwagę. Chodź no do mnie. Gdzież ty masz głowę? Czy zrobiłeś to niechcący? Czy żałujesz tego? Tym razem nie ukarzę cię. Już się nie gniewam.

522. Z podanych zdań wypisz niżej określone partykuły. Zwróć uwagę na ich łączną lub rozdzielną pisownię.

Abyście zrealizowali wasze zamierzenie. Niech szybko wróć. Prędko-li skończycie? Czyż nie powinienes intensywniej pracować? Niechże wam pogratuluję! Czy mógłbyś mi przynieść zakupy? Nie wieszli, kim jestem? Zobacz no, kto przyszedł. Niechaj się już nie gniewają. Rozchmurz no się. Oby mu się udało. Można by pojechać w góry.

- a) wzmacniające ...
- b) pytające ...
- c) przypuszczające ...
- d) przeczące ...
- e) rozkazujące ...

Partykułę *-li* możesz spotkać przede wszystkim w dawniejszych utworach, np. u A. Mickiewicza: „Znaszli ten kraj, gdzie cytryna dojrzewa...”. Obecnie tę partykułę traktuje się jako książkową i należącą do stylu wypowiedzi uroczystego, podniosłego i nie używa się jej na co dzień.

523. Dodaj partykułę *-li* do następujących pytań.

Możesz ... pójść ze mną do muzeum? Napisałeś ... do rodziców? Dobrze ... zdałeś? Będziesz ... na przyjęciu u Jadzi? Chcesz ... posłuchać muzykę Vivaldiego? Osądził ... swój czyn sprawiedliwie? Szybko ... wrócisz?

Partykuła *niech* wchodzi też do związków frazeologicznych będącymi formułowaniami uznaniowymi, powitalnymi i uprzejmościowymi.

524. Dopisz do zwrotów partykułę *niech*.

... żyje! ... żyją!

wolno będzie

powitać

podziękować

wyrazić wdzięczność

zaprosić

będzie

Partykuła *niech* służy do tworzenia form trybu rozkazującego, choć nie tylko stosowanie tego trybu w codziennym porozumiewaniu się wymaga reguł językowej grzeczności.

525. Dopisz partykułę *niech* do poniższych zdań.

... wreszcie zapanuje spokój ... . Jurek jak najszybciej odda mi zeszyt. Proszę, ... pani pozwoli. Proszę, ... państwo zajmą miejsca. Bardzo proszę, ... pani wejdzie. Bardzo proszę, ... pan kupi dla mnie bilet.

526. Przepisz podane zdania, wzmacniając ich znaczenie partykułami *-no*, *-że*, *-ż*.

Podejdź bliżej! Uśmiechnij się. Niech cię wreszcie obejrzę. Trzeba ci jeszcze zachęty? Chodź tutaj! Wstań natychmiast! Jak ci nie wstyd? Miej lepsze oceny! Czytaj więcej! Znowu dziura w spodniach! Gdzie on jest?

527. Przepisz, dopisując partykuły razem lub osobno.

Chodź(że) prędzej. A to(ż) ci nie przeszkadza, że ze dzbankiem sobie chodzę. Znasz(li) ten kraj, gdzie cytryna dojrzewa? Podejdź(no) tutaj. Kiedy(ż) to się skończy? (Czy)oddałeś książkę do biblioteki. Napij(że) się kawy lub herbaty. Zmykaj(że) stąd. Jaki(ż) ty uparty! Ale(ż) tutaj gorąco.

528. Rozwiń poniższe wypowiedzenia, uzupełniając je odpowiednimi partykułami i wykrzyknikami w taki sposób, aby wyrażały wskazane intencje. Pamiętaj o użyciu znaków interpunkcyjnych.

Zniecierpliwienie: Skończ odrabiać lekcje Zrób z tym porządek
Zakończmy tę sprawę

Wątpliwość: Zrobiłeś to samodzielnie Nie lubisz muzyki klasycznej
Pójdę na ten koncert

Zachwyt: Piękne obrazy Lubię muzykę Mozarta Wspaniały tort

529. Przeanalizuj tabelkę, na jej podstawie zrób samodzielnie wniosek o partykułach.

Leksyczne znaczenie	Nie ma.
Morfologiczne cechy	Słowo nieodmienne.
Rola składniowa	Nie jest członem zdania.
Rola w języku	1. Wyrazom i zdaniom nadaje pewnego znaczenia. 2. Tworzy niektóre formy gramatyczne.
Grupy	1. Pytające. 2. Rozkazujące. 3. Przeczające. 4. Wzmacniające. 5. Uwydatniające przypuszczeniu.

13. Kształcenie językowe.

Rozumienie i streszczenie tekstu naukowo-popularnego

530. W jakich sytuacjach używamy styl naukowy? Czym on się wyróżnia wśród innych stylów?

531. Przeczytaj tekst. Określ jego temat i zasadniczą myśl. Do jakiego stylu go zaliczysz? Gdzie spotykamy podobne teksty?

WIELKA ZAGADKA NATURY

O tym, że ptaki odlatują w jesieni, a przylatują na wiosnę, wiedzą wszyscy. Większa część ludzi nie zastanawia się nad tym. Umieją ptaki latać i odlatują z nadejściem zimy tam, gdzie jest ciepło i dużo pożywienia, a potem z nadejściem wiosny wracają. Ale nawet ci ludzie, których interesował ten problem, nie mogą sobie wyobrazić, dokąd ptaki odlatują.

Badaniami ptasich lotów zajmują się ornitolodzy, którzy obrączkują ptaki. To nadzwyczaj trudne zajęcie, ale właśnie dzięki niemu ludzie dowiedzieli się o przelotach ptaków.

Atlasy i mapy opowiadają o trasach przelotów ptaków, o miejscach zimowania i ich odpoczynku oraz o jeszcze wielu, wielu innych ciekawych rzeczach. Patrząc na taką mapę, można prześledzić trasy wielu ptaków. Dzięki obrączkowaniu możemy dowiedzieć się o lotach, np. kobczyk który żyje na Dalekim Wschodzie, zimę spędza w Południowej Afryce. W Afryce zimuje bardzo dużo naszych ptaków. Ale nie wszystkie – niektóre zimują znacznie bliżej, na przykład w Anglii, Holandii, Niemczech. Oczywiście, że to nie są ciepłe kraje, ale zima tam jest nie taka chłodna jak u nas. A do nas na zimę przylatują gile, jemioluszki, czeczotki. Ptaki te żyją w surowym północnym klimacie i nasze zimy są dla nich ciepłejsze.

Co dotyczy samych przelotów i miejsc przeznaczenia tych przelotów, to niedawno stał się znany następujący fakt: otóż ptaki jednego i tego samego gatunku, które gnieźdzą się blisko siebie, zimują w różnych miejscach. Na przykład gawrony, które lecą wielkimi stajami, w pewnym momencie dzielą się na oddzielne grupy i lecą do różnych krajów.

Ornitolodzy doszli do wniosku, że to nie zima i nie głód zmuszają ptaki odbywać takie wędrówki. To potężny instynkt, który każe im zimę spędzać daleko i wracać w rodzinne strony na wiosnę. Instynkt nakazuje im lecieć na południe, przeżyć niesprzyjające warunki przelotne, a potem wracać i wykonywać swoje najważniejsze zadanie – wychować potomstwo.

Więc przeloty ptaków – to warunek, który daje im możliwość wyżyć na ziemi.

(wg J. Dmytrijewa)

- 532.** Wyobraź sobie, że musisz przygotować krótką informację o życiu ptaków na lekcji zoologii. Skorzystaj z powyższego tekstu „Wielka zagadka natury”, który należy krótko streścić. W tym celu wykonaj następujące polecenia.

Jak pracować nad zwięzłym streszczeniem

1) W streszczeniu przedstawiamy najważniejsze wydarzenia w układzie naturalnym, pomijamy opisy i dialogi, nie przytaczamy własnych sądów i ocen. Stosujemy środki językowe zwięźle wyrażające treść.

2) Przeczytaj tekst, określ jego temat i zasadniczą myśl.

3) Zaznacz zasadnicze i drugorzędne części.

4) Które części można połączyć, uogólnić?

5) Ułóż plan zwięzłego streszczenia.

6) Dobierz uogólniający zdanie i wyrazy.

7) Przedstaw krótko każdą część.

8) Przeczytaj swój tekst. Zwróć uwagę, czy wszystko jest zrozumiałe dla tego, dla kogo to jest adresowane.

- 533.** Przeczytaj tekst. Do jakiego stylu go odniesiesz? Napisz krótkie streszczenie tekstu.

ZAŚMIECANIE ŚWIATA

Fabryki, elektrownie i samochody przyniosły ludzkości wiele korzyści, ale przysporzyły również wiele problemów. W zastraszającym tempie zużywamy zasoby energii i surowców, ale jednocześnie produkujemy olbrzymie ilości zanieczyszczeń, z którymi nie możemy dać sobie rady.

Łądy i morza przez długi czas były uważane za wygodne miejsca do składania odpadów. Niedawno ludzie uświadomili sobie, że takie postępowanie spowoduje w przyszłości poważne kłopoty. W Europie i Ameryce Północnej każde gospodarstwo domowe produkuje rocznie co najmniej tonę różnych śmieci. Chociaż znaczna ich część może być ponownie wykorzystywana, większość zaśmieca łądy. Przemysł wytwarza jeszcze więcej odpadów, toteż na olbrzymich obszarach wartościowych ziemi powstają wysypiska śmieci.

Trujące chemikalia z wysypisk często wymywane są w znacznej części do strumieni i zatruwają w nich życie. Chemikalia dostają się do środowiska naturalnego nie tylko z wysypisk, stosowanie olbrzymich ilości nawozów chemicznych zwiększa plony roślin uprawnych. Niestety, duża część związków z nawozów wymywana jest do jezior i rzek, gdzie niszczy naturalną równowagę i zabija wiele wodnych organizmów.

Na pola uprawne rozpylane są trujące dla szkodników i chwastów związki chemiczne, które podobnie jak nawozy przynoszą wiele korzyści,

zwiększają plony i ograniczają groźne choroby roznoszone przez owady. Jednak na skutek ich użycia giną także pożyteczne gatunki. Ponadto trujące substancje chemiczne w znacznej części gromadzą się w organizmach zwierząt.

(Na podstawie książki M. Scott „Ekologia”)

534. Przeczytaj tekst. Jaki to styl? Co jest charakterystyczne dla danego stylu? Do jakiej dziedziny wiedzy odnosi się ten tekst? Uzasadnij to. Postaraj się zwięźle go streścić.

Uwaga!

Budując wypowiedzenia z imiesłowowym równoważnikiem zdania, musimy pamiętać o przestrzeganiu paru ważnych zasad.

Imiesłowowy równoważnik zdania może być użyty tylko wtedy, gdy wykonawca czynności wyrażonej imiesłowem jest jednocześnie wykonawcą czynności wyrażonej orzeczeniem zdania nadrzędnego, np.:

Kiedy mama stanęła w oknie, zaczęła (mama) machać do nas chusteczką. Mama, stanąwszy w oknie, zaczęła machać do nas chusteczką.

Niepoprawne i komiczne są zatem zdania w rodzaju: *Jadąc na rowerze, wpadła na mnie krowa*, ponieważ wykonawcą czynności w pierwszym zdaniu jest ktoś mówiący o sobie „ja”, natomiast podmiotem czynności w drugim zdaniu jest jakaś *krowa*. Ponieważ w tym wypowiedzeniu nie ma zgodności podmiotów czynności, należałoby je sformułować następująco: *Kiedy jechałem na rowerze, wpadła na mnie krowa*.

Równoważnik zdania z imiesłowem współczesnym może być użyty tylko wówczas, gdy czynności wyrażane tym imiesłowem odbywają się równocześnie z czynnością zdania nadrzędnego, np.: *Słuchając mnie, mazał nerwowo po papierze (to znaczy: słuchał i mazał jednocześnie)*.

Tego warunku nie spełnia natomiast zdanie: *Po maturze uczniowie rozjechali się, rozpoczynając studia w różnych miastach Polski (najpierw bowiem musieli się rozjechać, a dopiero potem mogli rozpocząć studia)*.

Błędem jest też użycie imiesłowu współczesnego zamiast uprzedniego, a zatem dla wyrażenia czynności poprzedzającej czynność zdania głównego, np. *Kończąc szkołę średnią, zaczął pracować jako mechanik*. W tej sytuacji trzeba by

było powiedzieć: Skończywszy szkołę średnią, zaczął pracować jako mechanik.

Na koniec warto zauważyć, że imiesłowowy równoważnik zdania jest charakterystyczny raczej dla języka pisanego; w języku mówionym, zwłaszcza w nieoficjalnym, lepiej go nie nadużywać.

535. Przeczytaj tekst. Napisz jego streszczenie. O jakim odkryciu się dowiedziałeś?

MORSKIE DROGOWSKAZY. KRÓL NAWIGACJI

Pierwszym żeglarzom kierunki wskazywało Słońce i Gwiazda Polar-
na, ale wiemy, że na 200 lat p.n.e. pilot Hanibala Pelorus posługiwał się
prawdopodobnie kompasem. Znanе jest też sprawozdanie z podróży
astronoma i nawigatora, Greka Pytheasa z Massili, podróżującego w
roku 325 p.n.e. z Morza Śródziemnego do Anglii. Odkrywając wybrzeże
Szkocji, prawdopodobnie posługiwał się on tym instrumentem. Na pewno
kompasem posługiwali się Wikingowie. Flocke Vilgerderson, który w 868
roku odkrył Islandię, miał na swoim okręcie kompas. Do wynalezienia
„łyżki magnetycznej” przyznają się też Chińczycy w czasach monarchii
Huang Ti (3000 lat p.n.e.).

Pierwsze kompasy magnetyczne – to igła wykonana z rudy wydoby-
wanej w okolicach Magnezji (stąd nazwa magnez), przewleczona przez
słomkę i pływająca w wodzie. Igła ta wskazywała biegun magnetyczny,
położony w pobliżu bieguna północnego. Z wieku XIII pochodzi już do-
kładny opis kompasu pływakowego, w którym igła oparta jest na ostrzu,
a na kompasie umocowany jest namiernik. W XIV wieku Flavio Gioja z
Amalfi połączył igłę kompasu z tarczą róży wiatrów, która była znana setki
lat wcześniej i pokazywała 32 kierunki wiania wiatrów.

Tak powstał najważniejszy z instrumentów nawigacyjnych, umożli-
wiający żeglarzom utrzymywanie wybranych kierunków na morzu nawet
wówczas, gdy nie widzieli słońca ani gwiazd.

§ 41. Pisownia partykuły *by*

536. Jaka partykuła występuje w wymienionych wyrazach? Podkreśl sylaby
akcentowane. Wyjaśnij, jak są akcentowane czasowniki z partykułą *by*.
Kiedy akcent pada na 3. i 4. sylabę od końca?

poszedłbym, poszedłbyś, poszedłby, poszliśmy, poszlibyście, poszliby

Partykułę przypuszczającą **by** (także z końcówkami osobowymi)
piszemy:

łącznie:

- z osobowymi formami czasowników, np. *mełłabym*, ...
- ze spójnikami i partykułami, np. *żeby*, *niechby*, ...

rozdzielnie:

- z nieosobowymi formami czasowników, np. *zrobiono by*, ...
- z innymi częściami mowy, np. *tam by*, ...

537. Uzasadnij, że partykuła przypuszczająca jest ruchoma. W tym celu przekształć zdania, zmieniając miejsce *by*.

Chętnie bym przeczytała tę powieść. Czy pożyczyłabyś mi tę książkę?
Wtedy mogłybyśmy to zrobić. Może by nas przyjęto do klubu.

538. Na podstawie podanych przykładów sformułuj zasadę pisowni partykuły przypuszczającej *by* z osobowymi i nieosobowymi formami czasowników.

On mógłby to zrobić. On by mógł to zrobić. Można by to zrobić.
Ja wybaczyłabym mu. Ja bym mu wybaczyła. Wybaczone by mu.

539. Dopisz partykułę *by* do następujących form czasowników.

ja opuścił ..., ty rzucił ..., on murował ..., ona schudła ..., ono zmańdrzało ...,
my scharakteryzowali ..., wy zharmonizowali ..., oni przegrali ..., one przepłynęły ...,
my wyrzały ..., uciec ... należało, spróbować ... nie warto, zdrzemnąć ... się trzeba,
uderzono ... mocno, życzone ... serdecznie, żartowano ... niewinnie.

540. Zapisz pięć własnych przykładów na łączną i rozdzielną pisownię partykuły *by* z czasownikami.

541. Uzasadnij własnymi przykładami zasady pisowni partykuły przypuszczającej *by* z różnymi częściami mowy.

542. Dopisz partykułę *by* (łącznie lub rozdzielnie) do podanych wyrazów.

a ..., czyż ..., gdy ..., gdzież ..., jak ..., jednak ..., jeżeli ..., można ...,
niech ..., napisał ..., o ..., odwieziono ..., ponieważ ..., tak ..., tam ...,
tamtędy ..., trzeba ..., warto ..., więc ..., wyjechali ..., zdjęto ..., zjadł ...,
zrobić ..., że ...

543. Co cię razi w podanym tekście? Zbuduj zdania poprawnie.

My tam poszlibyśmy. Magnetofon ze sobą mielibyśmy. Na pewno wesoło bawilibyśmy się.

544. Pamiętając o zasadach pisowni partykuły *by*, wpisz ją do następujących wypowiedzi.

Aże ... skończyć budowę, trzeba ... wielkich nakładów. Gdy ... nie
wynikły nieprzewidziane przeszkody, mogli ... wyjechać już pojutrze.
A ... zwyciężyć w konkursie, należało ... solidnie popracować. Nie jest
prawdą, jako ... ja was oszukiwał. Jeśli ... przyszedł do mnie po pomoc,
z pewnością nie odmówił ... . Można ... zobaczyć ten film. Jak ... potrafił,
to ... zrobił. Kiedy ... mógł mnie odwiedzić? Daleko ... takiego ciężaru
nie zaniósł.

545. Przepisz podane niżej zdania. Podkreśl wyrazy z partykułą *by*. Uzasadnij ustnie jej pisownię.

Żebyś ty, słoneczko, na zarobku było, to byś ty, słoneczko, dawno zachodziło. Nie będę cię rwała, konwalijko biała, bobyś ty na moją płochotę narzekała. Pierwszy bym pałkę strzaskał na twojej głowie, gdyby nie dziatek pacierze. O, gdybym kiedyś dożył tej pociechy, żeby księżki zbłądziły pod strzechy!

546. Podane zdania uzupełnij brakującymi partykułami: *bym, byś, by, byśmy, byście, by*. Przypomnij sobie zasady pisowni tych partykuł.

Gdy ... wiedzieli o twoim nieszczęściu, mogli ... ci pomóc. Nie wierzę! On ... tego nie mógł powiedzieć. Jeśli ... był w dobrej formie, pierwszy ... przybiegł do mety. Warto ... zaprosić kolegów z równoległej klasy. Niech ... już skończyła ta zima! Jak ... było w niedzielę ładnie, można ... jechać za miasto. Jestem silny, więc poradził ... sobie z tym ciężarem. Dobrze śpiewać bez nauczyciela ... się nie nauczył. Chłopcy poszli ... na spacer albo pograli ... w piłkę.

547. Przepisz zdania i dopisz podane w nawiasach partykuły łącznie lub rozdzielnie.

Gdy(bym) nawet był bardzo zajęty, to i tak ci odwiedzę. Choć (byś) pracował cały dzień, to nie zdołasz nadrobić braków. Pożycz ci książkę, ale chciał(by) wiedzieć, czy jej nie zniszczysz. Dobrze(by) zrobił, gdy(-by) odpoczął. Dobre(byście) otrzymali stopnie z klasówki, gdy(byście) dokładniej powtórzyli materiał.

548. Przypomnij sobie zasady pisania partykuły trybu przypuszczającego – *by* i napisz o swoich wymarzonych podróżach.

Gdybym wygrał milion , ...

Jeśliby mnie było na to stać , ...

Można by: .... Watro by: .... Trzeba by :....

549. Uzupełnij tekst wiadomościami o partykule:

Partykuły to części mowy, które pełnią w wypowiedzeniach dwie funkcje: ... lub ...sens zdania, dlatego dzielimy je na:

a) partykuły ....., np. -że, -ż, -.....;

b) partykuły ....., które z kolei dzielą się na cztery grupy:

– ....., np. nie;

– rozkazujące, np. ....;

– ....., np. bym, byś, by, byśmy, byście;

– pytające, np. ....

§ 42. Pisownia partykuły *nie* z różnymi częściami mowy

Partykułę *nie* z różnymi częściami mowy piszemy łącznie lub rozdzielnie.

Nie piszemy **rozdzielnie**:

1. Z osobowymi formami czasowników oraz z bezokolicznikami, np. *nie pragnę, nie będę płakała, nie mamy, nie móc, nie piec*.

Wyjątki: niepokoić, niewolić, niedomagać, niedowidzieć, nienawidzić, niecierpliwić się.

2. Z formami osobowymi czasowników występujących w funkcji bezosobowej, np.: *Nie powinno się (podpowiadać), nie wypada (krzyczeć), nie należy (kłamać), nie wypadało (prosić)*.

3. Z wyrazami występującymi w znaczeniu czasownikowym lub w funkcji orzecznika, np.: *Nie trzeba, nie wiadomo, nie warto, nie wolno, nie szkoda*.

Wyjątek: niepodobna (niepodobna w tych warunkach uczyć się).

4. Z przymiotnikami w stopniu wyższym i najwyższym, np.: *nie łatwiejsze, nie najłatwiejsze, nie krótszy, nie najlepszy*.

5. Z przysłówkami w stopniu wyższym i najwyższym, np.: *nie głębiej, nie szybciej, nie najszybciej, nie najlżej*.

6. Z przysłówkami nie pochodzącymi od przymiotników, np.: *nie zawsze, nie tylko, nie bardzo, nie dosyć, nie całkiem, nie dziś, nie tu, nie wczoraj, nie wnet*.

Wyjątki: niebawem, nieraz, niezbyt.

7. Z zaimkami, np.: *nie my, nie mój, nie każdy, nie ten*.

8. Z liczebnikami, np.: *nie raz, nie szósty, nie jeden (błąd popełnił), nie sto*.

Wyjątki: niejeden (wielu: ten i ów), niewiele, niewielu.

9. Z rzeczownikami, z przymiotnikami i przysłówkami, jeśli wyraz *nie* wyraża nie zaprzeczenie, lecz wyraźne lub domyślne przeciwstawienie, np.: *winę ponosi nie dziecko (lecz rodzice), nie prawda (lecz kłamstwo), nie ładne (lecz piękne są te obrazy), nie zwykły (ale nadzwyczajny stosunek do dzieci), nie dobrze (ale bardzo źle postąpiłeś)*.

Partykułę **nie** piszemy **łącznie**:

1. Z rzeczownikami, np.: *niebezpieczeństwo, niezależność, niedopałek, niepogoda, niepokój, niewola*.

2. Z przymiotnikami, np.: *niechętny, niecierpliwy, nieczynny*.

3. Z przysłówkami utworzonymi od zaprzeczonych przymiotników, np.: *niejasno, niedawno, nietrudno, niezupełnie, niebaczenie, niezwykle*.

4. Z nielicznymi zaimkami i liczebnikami mającymi zupełnie inne znaczenie z przeczeniem *nie* i bez przeczenia, np.: *nieco, niecoś, niejaki, niejaka, niektórzy, poniektóry, nieswój, (niezdrów), niejedni (wielu), niewiele, niewielu*.

5. Z imiesłowami przymiotnikowym czynnymi i burnym, np.: *nieśpiewająca*

550. W podanych zdaniach uzupełnij luki partykułą *nie*.

... kiedy jest mi żal, że wyjechałem z rodzinnego miasta. ... zbyt dobrze zdałem ten egzamin. ... kładź palca między drzwi. ... mój i ... twój jest ten długopis. ... dawno sam postąpiłeś ... najlepiej. Czuję się ... zdrow, ... którzy pacjenci z chorobami oczu ... dowidzą.

551. Uzupełnij tabelkę, dopisując wyrazy pokrewne do podanych.

Rzeczownik	Przymiotnik	Przysłówek
niecierpliwość nieprawidłowy nieudolne		

552. Wyróżnij partykułę przeczącą. Zapamiętaj, z którymi wyrazami wyjątkowo *nie* piszę się łącznie.

Nieraz się nudzę. Niezbyt dobrze się czuję. Niekiedy miewam bóle głowy. Wtedy niewiele mogę zrobić. Nienawidzę beczynności. Niepokoję się tym. Jestem nieco zmęczona. Czuję się nieswojo. Niektórzy tego nie rozumieją. Niejeden nie daje temu wiary.

553. a) Przepisz urywek, stosując łączną lub rozdzielną pisownię partykuły *nie*.

HISTORIA KRZESANIA OGNIA

Wiele tysięcy lat temu ludzie (nie)umieli rozniecać ognia. Był on rzadką i (nie)ocenioną rzeczą, którą znajdowano. Minęło wiele tysięcy lat, zanim ludzie nauczyli się rozpalać ogień przy pomocy tarcia jednego kawałka drewna o drugi. (Nie)był to łatwy sposób rozniecania ognia. Potem wynaleziono specjalne przybory do krzesania ognia: krzesiwo, krzemień i hubkę. Zapałki wynaleziono zupełnie (nie)dawno, bo zaledwie sto lat temu. Były one z początku bardzo (nie)wygodne, a przy tym (nie)bezpieczne w użyciu i szkodliwe dla zdrowia. Wreszcie kilkadziesiąt lat temu pojawiły się (nie)szkodliwe, tzw. szwedzkie zapałki, których dotychczas używamy.

(wg M. Iljina)

b) Streść tekst. Określ jego styl.

554. Przypomnij sobie zasady łącznej i rozłącznej pisowni partykuły *nie*. Uzupełnij tekst brakującą partykułą *nie*.

... mając dużo czasu, wsiadłem w pierwszy lepszy pociąg. W wagonach ... było wolnych miejsc. ... którzy pasażerowie, ... znalazłszy czegoś innego, stali nawet na korytarzu. ... jeden z nich ... miał biletu, chociaż ... posiadanie biletu może się skończyć mandatem. Mnie również ... udało się usiąść. Patrzyłem więc ... chętnie na ... zmacony spokój szczęśliwców, którym się powiodło. Wreszcie pociąg ruszył, mimo że ... ogłoszono tego przez megafon. Jakiś ... znany mi młody człowiek uczynił na ten temat ... stosowną uwagę. Powiedziałem do niego ... najmielszym tonem, że ... można się w ten sposób zachowywać w miejscach publicznych. Po mojej uwadze najwyraźniej poczuł się ... swojo.

555. Przepisz podane niżej wyrazy i dopisz im odpowiadające znaczeniem przymiotniki zaprzeczone z ramki. Uzasadnij pisownię *nie* z przymiotnikiem.

Brzydki, trudny, bliski, zły, brudny, niski, mały, krótki, chudy, głupi, tchórzliwy, płytki, zimny, wyjątkowy, smutny, rzadki, wstydlivy, krzywy, chory, ładny.

niedobry, nieładny, niedaleki, niełatwy, niebrzydki, nieduży,
niewysoki, niezdrowy, nieodważny, niegruby, niegłęboki,
niezwykły, niegęsty, niegorący, niewesoły, nieśmiały,
niemądry, nieczysty, niedługi, nieprosty

556. Od podanych przymiotników utwórz przysłówki. Uzasadnij ich pisownię z partykułą *nie*.

Niekulturalny, nieprzyjemny, niestaranny, nieuczciwy, nieszczęśliwy, nieuchronny, niewyraźny, niechętny, nieruchomy, niesłodki, nieposłuszny, niespokojny, niesystematyczny, niewłaściwy.

557. Przepisz przysłowia i uzupełnij przeczeniem *nie* pisany łącznie lub rozdzielnie.

Żeby kózka ... skakała, to by nóżki ... złamała. Psie głosy ... idą w ... biosy. Powiedziały jaskółki, że ... dobre są spółki. ... ma dymu bez ognia. ... czyn drugiemu, co tobie ... miłe. ... szczęścia chodzą po ludziach. Zgoda buduje, ... zgoda rujnuje. Kto pyta, ... błędzi. Z pustego i Salomon ... naleje. Kto ... słucha ojca, matki, ten słucha psiej skóry. Pieczone gołąbki ... lecą same do gąbki.

558. Używając partykuł, napisz tekst SMS-a, który Janek mógłby wysłać do swojej mamy.

Partykuły: tylko, niech, chyba, nie, także, właśnie, może, czy.

- 559.** Przepisz podane niżej wyrazy i dopisz odpowiadające im znaczeniem przysłówki z ramki. Ustnie uzasadnij pisownie *nie* z przysłówkami.

celowo, często, bez chęci, bez uprzedzenia, przypadkowo,
z pewnością, bezpodstawnie, nieugięcie, bez korzyści, ciężko

niechętnie, nierzadko, nieprzypadkowo,
nieumyślnie, niespodziewanie, niewątpliwie,
niezłomnie, niezasłużenie, nielekko, niekorzystnie

- 560.** Przepisz podane formy czasowników, dodając przeczenie *nie*.

... poszedłbym	... wychodź
... zaprzeczam	... móc
... wyrządziliby	... narzekaj
... mogłem	... chcielibyśmy
... zdążylibyście	... zdobędę

- 561.** Wypisz z podanych niżej zdań wyraz *nie* z wyróżnionymi rzeczownikami, przymiotnikami i przysłówkami odprzymiotnikowymi. Uzasadnij ustnie wyjątkowo rozdzielną pisownię *nie* z tymi częściami mowy.

Nie bezpieczeństwa oczekiwał, lecz zagrożenia. Nie przyjaciel nas odwiedzał, lecz wróg. Nie pogoda nas wystraszyła, lecz długa droga. Oceny miał nie dobre, lecz bardzo dobre. Naczynia na wystawie miały kształt nie ładny, lecz bardzo oryginalny. Zakończenie powieści było nie smutne, lecz wesołe. Las w tej okolicy był nie gęsty, lecz bardzo rzadki. Pies poruszał się nie zgrabnie, lecz ciężko, nieporadnie. Matka rozmawiała z dzieckiem nie szorstko, lecz łagodnie. Ubrana była nie skromnie, lecz wyzywająco.

- 562.** Przepisz podane przymiotniki oraz przysłówki i dodaj przeczenie *nie* pisane łącznie lub rozdzielnie.

... porządny	... porządnie
... porządniejszy	... porządniej
... najporządniejszy	... najporządniej
... młody	... młodo
... młodszy	... młodziej

- 563.** Przepisz podane niżej czasowniki oraz wyrazy o znaczeniu czasownikowym i dopisz przeczenie *nie* łącznie lub rozdzielnie.

... przeszkadzam, ... zamierzamy, ... podobna, ... szkodzili, ... przyłączyły się, ... wydrukują, ... będą żałować, ... będziecie narzekali, ... przesądza, ... wolno, ... dokuczaj, ... przeszkadzajmy, ... trzeba, ... wymuszać, ... móc, ... wypada.

564. Przepisz i dopisz przeczenie *nie*.

... ona	... zawsze	... dwoje
... ten	... teraz	... trzy
... moje	... wszędzie	... pięcioro
... którzy	... bawiem	... jeden (z wielu)

565. Przetłumacz na język polski, zastosuj poprawną pisownię partykuły *nie*.

Петрович нерідко виходив оглядати виноградники. Неспішно йшов між рядами, інколи зупинявся і підводив не підв'язані лозини. На душі було чомусь неспокійною Незавершена праця викликала незадоволення. Очі дивились напружено і невесело. Незаселений вулик стояв біля хати.

§ 43. Analiza gramatyczna partykuł

---

1. Słowo.
2. Część mowy.
3. Znaczenie partykuły.
4. Wy tłumaczenie pisowni partykuły.

566. Wypisz wyróżnione partykuły, dokonaj ich analizy.

Nikt się nie odezwał, *nie* poruszył. Nikt nie znajdował słowa, którym można by wyrazić to, co przeżyli.

- *Dajże* spokój – krzyknął Jurek. – Nie jestem tchórzem!
- *Podejże* bliżej!
- *Wieszli*, co cię czeka?

567. Wypisz osobno: a) zdania z partykułami, b) z jednakowo brzmiącymi innymi częściami mowy. Dokonaj analizy gramatycznej partykuł.

Mój zajączku, nie bójże się, ja borówki zbieram w lesie. Wiem, że lubisz czytać powieści historyczne. Turyści nie weszliby na tę stromą górę. Można by to zrobić lepiej. Czy długo będziesz odpoczywać w górach? Nie wiem jeszcze, gdzie pojedę: w góry czy na morze.

568. Przepisz, stosując właściwą pisownię partykuł.

Powiedz(że), jak to było. (Nie)odpowiem na to pytanie. Niech(że) się zastanowię. Gdzie(ż) to może być? Czy(ż)bym zapomniał? (Nie)pa-miętam. (Nie)łatwo jest to wykonać. Ocenieś mnie (nie)sprawiedliwie. (Nie)wolno tak postępować. (Nie)pokoję się o ciebie. Czuje się (nie)wy-raźnie. Jestem (nie)szczęśliwa.

569. Zapisz poprawnie partykułę *nie* w podanych zdaniach.

... cierpliwość to bardzo brzydka cecha. W moim pokoju często panował ... porządek. Wszyscy byli poruszeni ... sprawiedliwą karą. Otrzymałem dzisiaj ... dostateczną ocenę. Wobec wszystkich zachowałem się ... dyskretnie. Do swoich dawnych kolegów odnosił się ... zbyt przychylnie. Cenię ludzi o ... zależnych poglądach. Ten aktor był dla mnie ... doścignionym wzorem. Rzeczowniki ... odmieniają się przez rodzaje ... pisząc sprawdzianu, sam sobie szkodzisz. ... bardzo mam ochotę na to spotkanie. ... dwa, ale trzy hrywni zapłaciłem za te zeszyty.

570. Podane zdania wzmocnij odpowiednimi partykułami.

Pójdiesz ze mną do teatru? Niech już idą. Bądź cicho!
Co to znaczy? Odrobiliście lekcje?

571. Napisz partykułę *by* łącznie lub rozdzielnie z podanymi wyrazami.

A(by), gdy(by), niech(by), dlaczego(by), to(by), gdzie(by), skąd(by), należało(by), był(by), śpiewała(bym), mówiono(by), zamknięto(by), oddali(byście), pisać(by), że(by), a(byśmy), ktoś(by), choć(bym).

572. Przeczytaj podane zdania, a następnie zakrywaj je kartką papieru i zapisuj z pamięci. Potem sprawdź z tekstem, czy napisałeś poprawnie. Wyrazy błędnie napisane zakreśl i napisz jeszcze raz.

Nie dwóch, lecz dziesięciu *nieznajomych* chłopców ugasiło pożar lasu.
Nieprzestrzeganie przepisów drogowych przez kierowców i *nieliczenie* się z pieszym *nierzadko* kończy się tragicznie.

Nie jeden, *nie dwa*, lecz wiele razy byłem świadkiem *nieostrożnej* jazdy. *Nieznajomość* szlaków stanowi niebezpieczeństwo dla nierozważnych turystów. *Nieuwaga* i *niewłaściwe* zachowanie uczniów okazało się przyczyną *niezrozumienia* przez nich zadania.

Nie może być społecznikiem człowiek *nieczuły* na los innych ludzi.

Sprawdź siebie

1. Co nazywamy partykułą?
2. Jaką rolę pełni partykuła w zdaniu?
3. Wymień najczęściej używane partykuły i ułóż z nimi zdania.
4. Jakie partykuły mogą być jednobrzmiące ze spójnikami? Spróbuj podać przykłady.
5. Które partykuły piszemy łącznie, a które rozdzielnie?
6. Jak piszemy partykułę *by*?
7. Kiedy partykułę *nie* piszemy łącznie, a kiedy rozdzielnie?

14. Kształcenie językowe. Charakterystyka

573. a) Przeczytaj opowiadanie.

ABY JĘZYK GIĘTKI POWIEDZIAŁ WSZYSTKO, CO POMYŚLI GŁOWA

Tatusia, mamusi i cioci Nadii nie ma w domu. Wszyscy pojechali na chrzczyny do tego starego oficera, co to jeździ na małym, siwym koniku... Czekając na ich powrót, Grisza, Ania, Alosza, Sonia i syn kucharki Andrzej siedzą w jadalni przy stole i grają w loteryjkę. [...]

Dzieci grają hazardownie. Największa gorączka maluje się na twarzy Griszy. Jest to mały, dziewięcioletni chłopczyk, z ostrzyżoną do skóry głową, o pulchnych policzkach i wargach grubych jak u Murzyna. Grisza chodzi już do wstępnej klasy, toteż uważany jest za dorosłego i najmądrzejszego. Grywa wyłącznie na pieniądze. Gdyby na spodku nie było pięciu kopiejek, poszedłby spać. Jego piwne oczy biegają niespokojnie i zazdrośnie po kartach partnerów. Strach, że może nie wygrać, zazdrość i kombinacje finansowe, wypełniające jego ostrzyżoną łepetynę, nie pozwalają mu się skupić i siedzieć spokojnie. Wierci się jak na szpilkach. A gdy wygrywa, chwytą drapieźnie pieniądze i natychmiast chowa do kieszeni. Jego ośmioletnia siostrzyczka Ania ma spiczastą bródkę i mądre, błyszczące oczy; ona również się boi, żeby ktoś nie wygrał, to się czerwieni, to błednie, śledząc bacznie graczy. Ale nie chodzi jej o te kopiejki: wygrana – to dla niej kwestia ambicji. Druga siostrzyczka – Sonia, to dziewczynka sześćioletnia o kędzierzawej główce i z taką cerą twarzy, jaką miewają tylko dzieci bardzo zdrowe albo kosztowne lalki czy też obrazki na bombonierkach. Sonia grywa w loteryjkę dla samej gry. Twarzyczkę ma rozanieloną. Ktokolwiek wygrywa, Sonia jednak wybuchając śmiechem i klaszcząc w dłonie. Alosza – pyzaty, okrągły jak kula berbeć – parska i sapie, i wybałusza oczy na karty. Nie powoduje nim ani chęć zysku, ani ambicja. Dziękuje Bogu, że mu pozwalają siedzieć przy stole i nie każą iść spać. Na pozór to flegmatyk, ale w istocie kawał łobuza.

Siedzi nie tyle dla loteryjki, ile ze względu na nieporozumienia, których podczas gry nie sposób uniknąć. Sprawia mu wielką przyjemność, jeśli ktoś kogoś uderzy albo zwymyśla. Od dawna już musiałby wybiec na chwilę, leczkę, ale nie odchodzi od stołu w obawie, by podczas jego nieobecności ktoś mu nie zwędził szkiełek i kopiejek. Wobec tego, że zna się tylko na jedynekach i na tych liczbach, które się kończą zerem, pomaga mu Ania, zakrywając za niego cyfry. Piąty partner – syn kucharki, Andriej – śnia-

dy, chorowity chłopiec, w perkalowej koszuli z miedzianym krzyżykiem na szyi, stoi jak wryty i patrzy marzycielsko na liczby. Obojętny jest na wygrane i na triumfy innych dzieci, cały bowiem zatonął w matematyce gry, w jej niezawilęj filozofii: ileż to na tym świecie najrozmaitszych liczb i jak to się one nie poplączą!

(A. Czechow „Dzieciarnia”, przeł. J. Wyszomirs)

- b) Jaka sytuacja została przedstawiona we fragmencie opowiadania Antoniego Czechowa? Gdzie i kiedy rozgrywa się opisane przez autora zdarzenie? Kto w nim uczestniczy?
- c) Czym jest dla poszczególnych bohaterów gra w loteryjkę?
- d) Scharakteryzuj wszystkich uczestników zaprezentowanej sytuacji: opisz ich wygląd, temperament, usposobienie, przedstaw główne rysy i osobowości. Które z postaci wydają się ci sympatyczne, a które antypatyczne? Dlaczego?
- e) Zwróć uwagę na to, czy w ten sam sposób przedstawiany jest w opowiadaniu „Dzieciarnia” wygląd zewnętrzny postaci i ich charakter? Czy autor nazywa wprost cechy charakteru swoich bohaterów? Jakie części mowy dominują w opisie wyglądu i zachowania, a jakie w charakterystyce osobowości? Jak myślisz, dlaczego autor w ten właśnie sposób rozłożył w swoim opowiadaniu gramatyczne środki językowe?
- f) Na podstawie charakterystyk Czechowa spróbuj narysować portrety wszystkich uczestników gry w loteryjkę.

Charakterystyka to forma wypowiedzi przekazująca wiedzę o konkretnej osobie, o określonej grupie osób lub o postaci literackiej.

W charakterystyce należy uwzględnić:

- przedstawienie postaci;
- opis wyglądu (wzrost, kolor włosów, oczu, cechy szczególne, ubiór);
- cechy charakteru;
- relacje z innymi ludźmi;
- uzdolnienie, zainteresowanie, poglądy, uczucia;
- ocenę postaci.

Charakteryzując wybraną postać, nie można się ograniczać do wyliczenia jej cech. Charakterystyka stanie się bardziej wiarygodna, jeśli się powołamy na wypowiedzi tej postaci, na opinię innych osób o niej, a także jeśli opiszemy jej postępowanie.

Ze względu na to, ilu osób dotyczy, charakterystyka może być:

- indywidualna (dotyczy jednej osoby);
- grupowa (dotyczy grupy osób lub dwóch grup).

574. Zapisz po dwie swoje zalety oraz po dwie wady.

Moje plusy

Moje minusy

Wygląd: _____

Charakter: _____

Relacje z innymi: _____

575. Ułóż poniższe fragmenty w takiej kolejności, aby powstała spójna charakterystyka. Argumentacja powinna być blisko zdań, w których nazwane są cechy.

○ To ona organizuje wszystkie imprezy klasowe. Gdy inni rozkładają ręce, Kaśka potrafi wytrzasnąć spod ziemi sprzęt na szkolną dyskotekę lub bilety na premierę w teatrze. ○ Ma wszechstronne zainteresowania. Kiedy dostała jedynkę z historii, przez cały dzień chodziła jak struta. Lubię Kaśkę za jej bezinteresowną życzliwość i za to, że przy niej świat staje się ciekawszy. ○ Zna niemal wszystkich w naszej szkole. Na przerwach zawsze otacza ją grupa kolegów i koleżanek. Kaśka ma mnóstwo energii, jest zaradna i przedsiębiorcza. ○ Gra na gitarze, chodzi na mecz piłki nożnej, uprawia biegi, a w wolnym czasie szydełkuje. Choć wydaje się silna i pewna siebie, bardzo przeżywa swoje porażki. ○ W tych oczach często pobłyskują wesołe ogniki, zdradzając żywy temperament i pogodną naturę. Kaśka jest bardzo towarzyska, potrafi z każdym znaleźć wspólny język.

○ Moja koleżanka, Kaśka, jest niska i ma drobną, trochę chłopięcą figurę. Z jej jasną cerą ładnie kontrastują krótkie czarne włosy, ciemne brwi i piękne brązowe oczy.

576. Na podstawie wywiadu i zdjęcia napisz charakterystykę Jurka Owsiaka.

NIGDY NIE REZYGNUJCIE!

Jurek Owsiak, idol wielu młodych ludzi, to niemłody już, niski facet w śmiesznych oprawkach, który się jąka.

Czy z powodu jakania śmiali się z ciebie w szkole?

No pewnie. W końcu w liceum przestałem się tym przejmować. Wywalczyłem sobie status klasowego wodzireja, wokół mnie skupiały się najlepsze prywatki, to ja pierwszy przynosiłem płyty z Woodstock, zakładałem dziwne spodnie rurki i czerwone skarpety.

Nie byłeś prymusem. Nie dostałeś się na studia. Ale nie poddałeś się. Zawsze powtarzam młodym ludziom: nie rezygnujcie. Często miałem wrażenie, że z jakiegoś pomysłu nic nie wyjdzie. A jednak robiłem swoje do ostatniej chwili i w końcu zaczynało się układać w jakąś dobrą stronę. Trzeba mieć marzenia.

Tworzysz Orkiestrę, bo chcesz uczynić ten świat trochę lepszym?

Nie, nigdy nie myślałem tak górnolotnie. Wierzyłem, że to będzie fajna zabawa. Ludzie będą chodzili ze skarbonkami, a dodatkowo będzie grał rock and roll. Kiedy okazało się, że tych pieniędzy jest aż tyle, pomyślałem: trzeba założyć fundację, trzeba zrobić drugi finał. Uparłem się i wyszło.

Wiele osób twierdzi, że chciałoby mieć takiego odlotowego ojca jak ty.

Moje dzieci muszą akceptować moje fobie, a ja akceptuję ich. Nie walczymy ze sobą, ale niekiedy pojawia się problem zamykania się we własnym pokoju czy bałaganu. Czasem, jako typowy rodzic, mówię: rany, posprzątałabyś to.

(Na podstawie: Victor, 2000, nr 9)

577. Jakimi cechami wyróżniają się przedstawiciele zawodów:

wybitny naukowiec, prezenter telewizyjny.

578. Odpowiednie wyrazy wybierz z ramki.

cierpliwość, takt, wytrwałość, elegancja, ciekawość, mądrość, zdolność wyciągania wniosków, błyskotliwość, sumienność, pracowitość, dobra dykcja, poczucie humoru, urok osobisty, łatwość nawiązywania kontaktów, dociekliwość

579. Zastanów się, kim chciałbyś zostać w przyszłości. Napisz, jakie cechy są przydatne w tym zawodzie i które z nich uważasz za swe mocne strony.

§ 44. Wykrzyknik jako część mowy

580. Przeczytaj zdania w lewej i prawej kolumnie. Porównaj sposób wyrażania uczuć, rozkazu lub czynności w tych zdaniach.

1. Jestem zachwycona! Jak tu pięknie!
2. – Boli! – cicho jęczał chory.
3. Bądźże cicho. Ktoś się zbliża.
4. Myśliwy zobaczył zającą i dwukrotnie strzelił do niego.

1. *Ach!* Jak tu pięknie!
2. – *Oj!* – cicho jęczał chory.
3. *Sza!* Ktoś się zbliża.
4. A myśliwy zobaczył zającą i *pif! paf!* do niego.

Wyróżnione wyrazy to **wykrzykniki**, które wyrażają nasze uczucia oraz naśladują dźwięki otaczającego świata, np.: *oj, sza, pif, paf*. Wykrzykniki to nieodmienna część mowy.

Za pomocą wykrzykników dobitniej wyrażamy różne uczucia, ale ich nie nazywamy.

Niekiedy za pomocą wykrzykników chcemy zwrócić czyjąś uwagę albo wyrazić rozkaz, np.: *halo, hej, hola, wio, stop, prr*.

Szeroko stosujemy w mowie wykrzykniki, które naśladują głosy zwierząt albo głosy natury, np.: *ku-ku! miau, tik-tak, bęc, buch*.

Wykrzykniki nie łączą się z innymi wyrazami w zdaniu. To odosobnienie wykrzyknika zaznaczamy na piśmie przez oddzielenie go od innych wyrazów przecinkiem lub znakiem wykrzyknika, np.: *Hej! radością oczy błysną i wieniec czoło okraśi* (A. Mickiewicz). *Oj, nie użył Jasio w chacie ani wczasu, ni swobody* (M. Konopnicka).

581. Podkreśl wykrzykniki. Obok każdego przykładu napisz, jaką funkcję pełnią.

Do biedronki przyszedł żuk,
W okieneczko puk-puk-puk.

Ach! Bo w życiu to najgorsze,
Kiedy śledź się staje dorszem.

Hej! Grzyby, grzyby,
Przybывajcie do mojej siedziby.

(wg J. Brzechwy)

582. Podkreśl wykrzykniki. Wstaw brakujące przecinki.

A! tutaj jesteś! Ach jaki piękny widok! Och zmień już temat! Wio koniku! Hej chodźcie do nas. Hola zabierajcie się stąd. Ojej jak boli mnie głowa. Uf jaki jestem zmęczony. Halo słyszysz mnie? Pst bądźcie cicho. O do licha.

583. Odpowiedz na pytania zdaniami z wykrzyknikami.

Podobał się wam film?
Jak było na wycieczce?
Jak się czujesz?

584. Podkreśl wykrzykniki i wstaw brakujące przecinki.

Ho ho jak to drzewko urosło! Ach jakież to piękne! Oj jakie to nudne!
Hola dokąd to? Tss bądź cicho. Cha cha jak śmiesznie wyglądasz!

585. a) Dopisz odpowiednie wykrzykniki.

- ..., babciu, tutaj Hanka!
– Słucham? Prosić Franka?
– ...! Czy babcia mnie słyszy?
– ..., nie ma już u nas myszy.
– ..., nie o myszy chodzi.
Wyjeżdżam dziś do Łodzi.
Nie będę na kolacji.
– ..., obiad w restauracji!?

Choć trochę boli mnie głowa, za kwadrans będę gotowa.

b) Znajdź wołacze. Wyjaśnij znaki przestankowe przy wołaczu.

586. a) Dopisz wykrzykniki i uzupełnij tekst znakami interpunkcyjnymi.

Do autobusu, który rusza z przystanku, podbiega jakiś mężczyzna.
– ... – dobije się do drzwi. – ... proszę się zatrzymać, bo spóźnię się do pracy.

- ..., panie kierowco, niech pan stanie – wołają pasażerowie.
Kierowca był w dobrym humorze, zatrzymał się i otworzył drzwi.
– ... dziękuję – westchnął z ulgą mężczyzna. – ... co za szczęście.
Zdażyłem. Poproszę bileciki do kontroli.
– ... tylko nie to – jęknęli pasażerowie.

b) Wyjaśnij znaki przestankowe przy dialogu.

587. Stosując odpowiednie znaki interpunkcyjne, wypisz wykrzykniki, które służą do:

- a) naśladowania głosów zwierząt: kura, krowa, kot, gęś, kogut, owca;
b) odzywania się do zwierząt w celu: przywołania, straszenia.

588. Podkreśl wykrzykniki i wstaw brakujące przecinki.

Jedzą, piją, lulki palą, tańce, hulanka, swawola, ledwie karczmy nie rozwalę, cha cha chi chi hejże hola! Ledwie przymknę oczy, traf traf klamka odskoczy. Budzę się, widzę, słyszę, jak idzie i jak dysze, jak dysze i jak tupa, skrzyp skrzyp! O niewiadoma ta boleść nikomu, jako się w sercu moim dziś zamyka. Nasza czarna jaskółeczka do gniazdeczka leci pi pi pi pi! – krzyczą głodne dzieci. A sio kury z ogroda, bo tu pańska lebioda.

589. Przepisz, podkreśl wykrzykniki.

Hej, szerokie, puste pole w sinych mgłach stojące, czekaj tu nas, jak zaświeci to majowe słońce. Eh, to głupstwo! Ha, gadaj sobie zdrów. Oj, frunęło coś z orzecha, z czubka drzewa, co się chwije choć najmniejszy wiatr nie wieje. Hej, kolego, więcej życia. Ha, to mu się udało. Ach, płuca wypłute nie bolą.

590. Przepisz, podkreśl wykrzykniki, postaw brakujące znaki przestankowe.

Aha późno! Ech zniechęciłem się zupełnie. Ha ha ha to mi nowina. Czach-czach i za Domeykę podciął wąs Doweyki. Phi a cóż to wielkiego. No skończyłem nareszcie. Brr jaka dziś wstrętna pogoda. Aha moja prawda. Hej na pola prowadźcie nas.

591. Z czym kojarzą ci się podane wykrzykniki?

bach, bęc, brzdęk, buch, cap, chlap, chlast, chlust,
dzyń-dzyń, kap-kap, puk-puk, stuk-stuk, szur-szur.

592. Uzupełnij zdania wykrzyknikami: *halo, hej, pst, wio, trach*. Pamiętaj o znakach interpunkcyjnych oddzielających wykrzykniki od reszty zdania.

... chłopcy, którzy najbliżej na stację?
... chłopcze, zatrzymaj się. ... Kary, ruszamy!
... szyba z brzękiem wyleciała z okna.
... kto to mówi?

593. Ułóż dwa zdania z wyrazem *o* – raz w roli przyimka, drugi raz w roli wykrzyknika.

594. Ułóż dwa zdania z wyrazem *a* – raz w roli spójnika, drugi raz w roli wykrzyknika.

595. W podanych zdaniach wskaż wykrzykniki.

Brawo! krzyknęła młodzież, powstał szmer i śmiechy [...]
[...] aż Sędzie okrzyknął: „W dyby tego zucha!
Hola, chłopcy!” – i czeladź rzuciła się żwawo.
Ciasnym przejściem pomiędzy ścianami i ławą.
Lecz Hrabia krzesłem w środku zagroził im drogę.
I na tym szanću słabym utwierdziwszy nogę:
„Wara! zawołał, Sędzio! nie wolno nikomu
Krzywdzić sługę mojego w moim własnym domu [...]
„He! czekać? szcekać? zwlekać?” przerwał Maciej drugi,
Ochrzczony Kropicielem od wielkiej maczugi [...]
Hejże! krzyknęli wszyscy, hejże na Soplicę!

(A. Mickiewicz „Pan Tadeusz”)

596. Ułóż krótkie opowiadanie o jakimś nieoczekiwanym wydarzeniu. Użyj w nim wyrazów dźwiękonaśladowczych, np. *brr*, *brzdęk*, *trach*, *szust*, *kap* itp.

§ 45. Analiza gramatyczna wykrzyknika

1. Słowo.
2. Część mowy.
3. Jakie podkreśla znaczenie?
4. Właściwości pisowni, znaki przestankowe.

597. a) Przeczytaj opowiadanie z należąą intonacją wykrzykników. Za pomocą jakich wykrzykników wyrażono ból? Dokonaj analizy gramatycznej wykrzykników w tekście.

Do lekarza na kolonii przychodzi dwóch chłopców. Jeden z nich ma smutną minę i trzyma się za brzuch!

– Oj! oj! oj! Aj, doktorze!

– Co ci jest? Uspokójże się. Chodź no tu bliżej.

– Żołądek mnie boli, ach, jak mi niedobrze!

– Może zjadłeś coś niedobrego?

– Nie, nic nie jadłem... Aj! aj! Jak boli!

– Doktorze – wtrąca się do rozmowy drugi chłopiec – on jadł niedojrzałe jabłko.

– Hm – mówi lekarz. No to dam ci lekarstwo, chłopcze. Lekarstwo na oczy.

– Ależ, doktorze! Oczy mnie nie bołą, tylko brzuch!

b) Znajdź w tekście partykuły.

598. Ułóż tekst rozmowy dwóch przyjaciół, którzy podziwiają piękny bukiet kwiatów. Użyj wykrzykniki oraz formy grzecznościowe. Zapisz tekst w formie dialogu, postaw odpowiednie znaki przestankowe. Dokonaj analizy gramatycznej 3 dowolnych wykrzykników.

599. Napisz dialog na dowolny temat, którego uczestnicy posługują się wykrzyknikami w celu wyrażenia swoich emocji.
600. Jakie emocje są wyrażane przez młodzież za pomocą zapożyczonego z języka angielskiego wykrzyknika „wow”? Jak oceniasz to zapożyczenie. Jakie rodzime wykrzykniki ono wyeliminowało?

Sprawdź siebie

1. Co to jest wykrzyknik?
2. Czym różni się wykrzyknik od samodzielnych części mowy?
3. Czy wykrzyknik łączy się gramatycznie z członami zdania?
4. Czy może być członem zdania?
5. Jakie znaczenie nadają wyrazom i zdaniom wykrzykniki? Podaj przykłady.
6. Jakie znaki przestankowe stawiamy przy wykrzyknikach? Podaj przykłady.

§ 46. Powtórzenie w końcu roku szkolnego

601. a) Na jakie grupy dzielimy przysłówki ze względu na ich znaczenie i ze względu na ich budowę? Znajdź w tekście przysłówki, określ ich grupy.

Jutro będzie piątek, więc *wcześnie* rano pójde do kiosku, aby kupić moje ulubione czasopisma. Kupuję je głównie ze względu na krzyżówki. Z reguły rozwiązuje je *szybko*. Niezwykle miło rozwiązywało się szyfrogramy, ale *dużo* kłopotów sprawiły mi sympatycznie wyglądające wirówki. Czasem szukam odpowiedzi w książkach, encyklopediach i atlasach.

- b) Przestopniuj wyróżnione przysłówki.
- c) Co wiesz o stopniowaniu przysłówków?

602. Wyróżnione wyrazy zastąp przysłówkami o podobnym znaczeniu. Jak nazywamy takie związki wyrazowe?

Robić coś *od wielkiego dzwonu*, widać *jak na dłoni*, znać coś *jak własną kieszeń*, spotykać coś *na każdym kroku*; czekać *z założonymi rękami*.

603. Z podanych zdań wybierz imiesłowy z określającymi je wyrazami i umieść w tabelce. Nazwij części zdania, którymi są określenia imiesłowów.

Został wyraźnie zaskoczony otrzymaną wiadomością. Turyści obserwowali wycieczkowy statek podpływający wolno do nabrzeża. Zaproszeni goście z przyjemnością oglądali obrazy namalowane przez uczniów. Grzegorz miał przyjaciela uprawiającego kulturystykę.

Imiesłów	Jaki to imiesłów?	Pytanie	Wyraz określający	Jaka to część mowy?	Jaka to część zdania?

604. a) Z podanych zdań wybierz imiesłowy i wpisz je do tabelki.

Imiesłów	Nazwa imiesłowu	Orzeczenie

Zapaliwszy światła, włączył silnik. Szli ulicą, rozmawiając z ożywieniem. Pożegnawszy się ze wszystkimi, pojechali na dworzec. Porządkując książki, słuchała audycji radiowej. Napisawszy artykuł, dziennikarz zaniósł go do redakcji. Krzysztof stał przy ścianie, przyglądając się freskom.

b) Wytlumacz znaki przestankowe w powyższych zdaniach.

605. Podane wypowiedzenie przekształć w wypowiedzenie z imiesłowowymi równoważnikami zdania, wprowadzając do nich odpowiednie imiesłowy przysłówkowe współczesne lub uprzednie.

Kiedy wypłynęli z portu, rozwinęli wszystkie żagle. Dotykał kory drzew i próbował jej szorstkości. Najeżdźcy zdobyli twierdzę i ruszyli w głąb kraju. Kiedy zawodnicy rozgrzali się, stanęli na starcie.

606. Wpisz odpowiednie wyrazy. Podkreśl imiesłowy.

kolega, który narzeka – ... kolega
 dywan, który ktoś wyczyścił – ... dywan
 mężczyźni, którzy rozmawiają – ... mężczyźni
 wyleczeni pacjenci – pacjenci, których ktoś ...
 pytający uczniowie – uczniowie, którzy ...
 zburzone miasto – miasto, które ktoś ...

607. Skreśl zdania niepoprawne.

Usłysawszy o tym, gazeta wypadła mi z rąk.
Wykorzystując ogólne zamieszanie, wymknąłem się z sali.
Idąc ulicą, mijały mnie samochody.
Będąc w Paryżu, najbardziej zachwycił mnie widok z wieży Eiffela.
Wszedłszy na salę, wszystkie miejsca były już zajęte.
Będąc w przedszkolu, mama kupiła mnie pianino.

608. Przepisz podany niżej wiersz i uzupełnij go opuszczonymi przyimkami. Jak piszemy przyimki z wyrazami?

Chciały dwie łaciate krowy
wybrać się raz ... Kasprowy
wagonikiem, co ... linie
... górami lekko płynie.
Jak się wejść udało krowom,
tego nie wiem szczegółowo,
w każdym razie ... górę jadą.
A ... dole widzą stado,
stadko drobnych zwierząt ... łąty.
Czy to kilka krów łaciatych,
czy zabawki gdzieś ... hali
chłopcy dziś porzucali?
Z jadącego wagonika
krowa ... krową łeb wytyka:
– Moja kumo, powiem szczerze:
gdy tak patrzę, śmiech mnie bierze!
Żeby krowa taka mała
mogła być – nie przypuszczałam.
– Racja, kumo! To nie krowy,
to garść krówek śmietankowych!
Czy zmałyły nasze siostry,
czyśmy ... gorze tak urosły?

(H. Łochocka „Krówki śmietankowe”)

609. Przepisz podane zdania i dopisz odpowiednio dobrane z ramki połączenia przyimkowe. Podkreśl je i ustnie uzasadnij ich pisownię.

bez mała, do niedawna, od niedawna, od dawna,
do syta, z bliska, z daleka, z cicha, z grubsza,
z lekka, z rzadka, z wolna, z wysoka, z angielska

Minął ... rok, odkąd opuściliśmy wieś. ... marzę o wyjeździe w góry. Pies najadł się ... i zasnął. ... mieszkamy w mieście. ... uprawiałem sport, teraz nie mam na to czasu. Chmury nadciągały ... i ... .. posprzątałam mieszkanie i poszłam do szkoły. Wiatr poruszał ... gałązkami. Podszedł ... i przestraszył mnie. Wierzby rosły ... przy drodze. ... podnosiły się zboża po ulewnym deszczu. ... patrzyła na biedniejszych od siebie. Od razu domyślili się, że nie jest to Polak, gdyż zaciągał ... .

610. a) Przeczytaj tekst, wypisz przyimki.

LISTOPAD

Listopad to bardzo piękny miesiąc. Piękny choć smutny. Krótkie dni. Długie noce. Nisko wiszące chmury. Zimno. Częste deszcze. W niebo sterczą czarne patyki gałęzi.

Listopad jest miesiącem umarłych. Rozpoczyna się świętem Wszystkich Świętych. Jest to święto wszystkich ludzi: żyjących i zmarłych. Uświadamia nam, że my: wszyscy ludzie stanowimy jedną rodzinę człowieczą. Wszyscy pozostajemy ze sobą w łączności. Ci, którzy żyją, oddziałują jedni na drugich. Swoich Zmarłych groby na pewno trzeba oczyścić, uporządkować, zasadzić kwiaty. W Święto Zmarłych, ale i w ciągu całego listopada, módl się za zmarłych tobie bliskich. Także za tych, którzy są przez ludzi zapomniani, za których nikt się nie modli. Módl się za żołnierzy, którzy zginęli na wojnie. To są bracia twoi. Chociaż ich nie znałeś, to przecież oni również za ciebie walczyli. Za ciebie, żebyś był wolnym człowiekiem, żebyś miał wspólny dom, który się nazywa Ojczyzna.

(fragment ks. M. Maliński "Modlę się do ciebie")

Na początku listopada na lwowskich cmentarzach płoną „Świątełka pamięci”. Od kilku lat dzięki pomocy konsulatu lwowskiego we Lwowie sprowadzane są tysiące zniczy. W dniu zadusznym płoną one na grobach polskich, ukraińskich, niemieckich, ormiańskich. Często są to groby zapomniane, ale i tam płonie znicz. Wszyscy oni są naszymi braćmi bez względu na narodowość, bez względu na to, czy to groby polskich czy ukraińskich żołnierzy.

Akcja ta odbywa się już rokrocznie dzięki zaangażowaniu przede wszystkim młodzieży szkolnej z dwóch polskich szkół we Lwowie. To pokolenie – to nasza przyszłość, to przyszłość Ukrainy. Niech uczą się wzajemnego szacunku i tolerancji.

b) Napisz krótkie opowiadanie pt „Listopadowe refleksje”.

611. Przepisz poprawnie podane niżej wyrażenia. Następnie przepisz i uzupełnij zdanie.

(z)przed nosa, (z)nad łąki, (po)nad domami, (po)pod niebem, (po)między ludźmi, (po)przez pola, (z)poza chmur, (po)za szkołą, (z)pomiędzy liści, (z)za rogu.

Przymyki złożone z dwóch lub trzech przymików piszemy ... .

612. Przepisz podane niżej połączenia przymikowe, zapamiętaj ich łączną pisownię.

Nadzwyczaj, dlaczego, naówczas, dlatego, naprzód (najpierw), dopóty, dopóki, natenczas, donikąd, doprawdy, natomiast, natychmiast, nadal, nadto, poniekąd, pokrótce, pośrodku, zawczasu, zazwyczaj, potem (później), znienacka, wskutek.

613. a) Przeczytaj tekst. Zwróć uwagę na spójniki.

Mój teść nieboszczyk był zawodowym myśliwym. Kiedyś opowiedział nam zabawną historię. Postaram się tę historię powtórzyć.

– Zachciało mi się urządzić polowanie z chartami, takie jak w „Panu Tadeuszu”. Kupiłem dwa charty i wziąłem je, gdy wyjechałem konno w pole. Zając wyrwał się spod miedzy i gna do lasu, moje psy go nie widzą. Wołam na nie jak w „Panu Tadeuszu”: „Wyczha! Wyczha!” – nic, tylko w kółko latają. Aż tu w burakach coś rudego się rusza. Lis! Jadę w tę stronę. Jakoś lisa moje pieski zobaczyły. Lis wpadł w kamionkę, a moje pieski za nim. Myślę, że zaraz wykurzą, ale coś ich długo nie widać. Złazę z konia, rozgarniam gałęzie, patrzę – mój lis leży i udaje małego psiaka. Charty nad nim stoją i wachlują się ogonami.

Dość miałem takich chartów i drugiego dnia sprzedałem je jako psy łańcuchowe.

b) Określ styl wypowiedzi.

c) Co łączą w tekście spójniki?

d) Jakie spójniki nazywamy spójnikami współrzędności, a jakie spójnikami podrzędności?

614. Przepisz tekst. Spójniki łączące części zdania pojedynczego podkreśl jedną linią, a te, które łączą zdania składowe w zdaniu złożonym – dwoma liniami. Na podstawie tekstu opisz plan dworu.

Typowy polski dwór szlachecki pełnił funkcję mieszkalną oraz reprezentacyjną. Budowano go zawsze na jakimś wzniesieniu, aby górował nad całą okolicą. Był jednopiętrowym budynkiem, drewnianym albo murowanym. Jego charakterystycznym elementem był ganek, któ-

rego daszek wspierał się na dwóch lub czterech słupach. Jeśli dwór miał podmurówkę, na ganek wchodziło się po schodkach. Za drzwiami wejściowymi rozpościerała się sień, dzieląca budynek na dwie części. Ta centralna część domu była bardzo obszerna, gdyż właśnie w niej skupiało się życie towarzyskie. Tu odbywały się sąsiedzkie sejmiki, tu zbierano się na polowania, tu również spali pokotem goście w czasie wesel i festynów. Ściany sieni ozdabiano portretami przodków, trofeami myśliwskimi czy innymi cennymi pamiątkami. Sień otaczały pokoje, największym z nich była sala stołowa. Wiele dworów miało dodatkowo narożne przybudówki, zwane alkierzami. Początkowo spełniały one funkcje obronne, a później stały się sypialniami dla gości.

615. W wykropkowanych miejscach wstaw brakujące spójniki. Postaw odpowiednie znaki przestankowe. Ustnie wytłumacz ich użycie.

a) Czyta książkę ... uzupełnia zeszyt (albo, i). Wojtek był inteligentny ..., niestety, był też leniwy (ale, lecz). Wykonał doświadczenie dokładnie ... pracował nad nim krótko (ale, choć).

b) Długo nie padało ... murawa była sucha (więc, i). Ubrałem się ciepło ... stałe było mi zimno (lecz, ale). Do autobusu wsiadła kobieta ... chłopiec ustąpił jej miejsce (ale, więc).

616. Uzupełnij zdania spójnikami z ramki. Postaw znaki przestankowe, uzasadnij ich użycie ustnie.

Sądzę ... zdam pomyślnie egzaminy. Spóźniłem się na umówione spotkanie ... była przerwa w komunikacji. Bieg zakończył się ... spiker połączył się ze studiem. Wybieram się w Karpaty ... pojeżdżę na nartach.

bo, gdy, że, ponieważ, żeby, aby

617. Zapisz pary zdań, w których wystąpią odpowiednie wyrazy:

- a jako wykrzyknik oraz jako spójnik;
- o jako wykrzyknik oraz jako przyimek;
- czy jako partykuła oraz jako spójnik;
- że jako partykuła oraz jako spójnik.

Wzór: A, masz rację, to rzeczywiście było wczoraj. Ja odkurzę, a ty pozmywaj naczynie.

- 618.** Przepisz podane zdania, uzupełniając luki brakującymi partykułami *by*, *byś*, *bym*.

Gdy ... kwiecień był suchy, sierpień nie dał ... otuchy. Gdy ... miał czas, mógł ... iść na spacer. Gdy ... pracował, mógł ... oczekiwać plonów. Nie zna tablicy mnożenia, nigdy się nie uczy wierszy, ale w konkursie na lenia wygrał ... pierwszy.

Szkoda, że całe niebo
nie jest z tortu czekoladowego.
Jaki piękny był ... wtedy świat!
Leżał ... sobie, jak leżę,
na tej murawie świeżej,
wyciągnął ... tylko rękę
i jadł ..., i jadł.

- 619.** a) Przepisz zdania. Zwróć uwagę na wyróżnione wyrazy. Wytlumacz pisownię partykuły *nie*.

Nie wolno tak postępować, aby innym sprawiać przykrość. *Nie powinno* się nigdy postępować *nieszlachetnie*. *Nie trzeba* o tym mówić, wszyscy rozumieją, że niedobrze postąpiłeś. *Nie można* żyć tylko marzeniami. *Nie należy* nikomu przeszkadzać w pracy. *Nie warto* podejmować zbyt pochopnych decyzji. W naszym mieście *nie brak* miejsc do wypoczynku i zabawy dla dzieci.

b) Do wyrazów *pochopnie*, *przeszkadzać* dobierz synonimy.

- 620.** a) Przeczytaj tekst. Wypisz imiesłowy z przeczeniem *nie*. Ustnie wytłumacz ich pisownię.

Nie wiedząc dokąd iść, Janek usiadł na brzegu lasu i nieśmiało zanucił monotonną piosenkę. Na czubku przydrożnej sosenki usiadł kolorowy dzięcioł. Chłopiec, nie chcąc spłoszyć ptaka, umilkł. Stuk dzioba o korę rozległ się głośnym echem, nie mącąc jednak spokoju leśnych mieszkańców. Zwinna wiewiórka przenosiła się z drzewa na drzewo, nie zwracając na nic uwagi. Nie wychyliwszy się nawet z gęstego listowia, kos zaczął pięknie gwizdać. Nie mogąc powstrzymać swego zainteresowania, Jacek zbliżył się do drzewa. Nie zauważywszy leżącego pnia, potknął się. Kos nagle odleciał. Nie zraziwszy się zaistniałą sytuacją, chłopiec postanowił odszukać ptaka. Przyczał cichutko w zaroślach i, nie spuszczaając z oczu wysokiej gałęzi, nasłuchiwał odgłosów. Ptak uspokojony niezakłóconą niczym ciszą, wychylił się spomiędzy gałęzi, rozejrzał się dokoła, sfrunął na liście paproci i znowu zaczął gwizdać.

b) Streść powyższy tekst.

621. Przeczytaj uważnie, a potem przepisz podane wyrazy pisane z przeczeniem *nie* wyjątkowo łącznie.

niezbyt, nieraz, niewiele, niekiedy, niepodobne;
niektóry, nieswój, niejeden, niejaki;
nienawidzić, niepokoić, niewolić;
niecierpliwie, niedomagać, niedowidzieć.

622. Uzupełnij tekst, wstawiając odpowiednio *sz*, *rz* lub *ż*.

Burmistrz Pączkiny wydaje wielki bal w największej sali ratusza. Przyozdobiono ją postępową różową bibułą. Korytarze pospłątano nadzwyczaj starannie. Panuje tu teraz nienaganny porządek. Kuchmistrz przyjechał aż z Pałacu. Przywiózł ze sobą najpotrzebniejsze produkty: najwyższej jakości pieczywo, skórną egzotycznych jaj, świeże owoce, goty w occie, przygotowaną specjalnie na tę okazję oranżadę. Na bal może przyjechać tylko ten, kto ma zoologiczny kostium. Figlarz G.ego., który jest bardzo tęgi, przebiega się za przódkę. Włodzimierz nie może odgłować tego, że nie wie, jak wygląda gęś, bo w takim kostiumie zakasowałby najbardziej pomysłowego kolegę.

623. a) Przeczytaj, znajdź frazeologizmy.

W restauracji „Frazologicznej Danuty Buttler” można zamówić danie z takiego oto całodziennego menu:

Śniadanie:

kaszka z mleczkiem
ciepłe kluski
masło maślane

Obiad:

dwa grzyby w barszcz
kura domowa
groch z kapustą

Podwieczorek:

siódma woda po kielchu

Kolacja:

gruba ryba
głęb kapuściany
flaki z olejem

b) Na czym polega komizm tego menu? Podaj znaczenie związków frazeologicznych, które się w nim ukryły, a następnie ułóż z nimi zdania.

624. Dopisz poprawne zakończenia rzeczowników.

625. Popraw błędne formy rzeczowników (jest ich 9).

Na imię mam Polikarp. Urodziłem się w małym miasteczku u podnóża Tatrów. Niedawno skończyłem czternaście lat. Już teraz wiele dziewcząt ogląda się za mną. Nic dziwnego. Z moich błękitnych oczu bije blask, a fryzura, którą układam co rano własnymi rękami, jest niebywale wytworna. Jestem pogodny i życzliwy, toteż otacza mnie mnóstwo przyjacieli. Mam dużo różnych zainteresowań. Przepadam zwłaszcza za oglądaniem meczy w telewizji, a gdy mnie to znudzi, lubię poszwędać się po muzeach. Moi dwaj starsi bratowie uważają, że jestem trochę dziwny. Zupełnie ich nie rozumiem. W przyszłości chciałbym zostać sędzią, dlatego będę studiował prawo na jakimś dobrym uniwersytecie, może w Niemczech albo we Włoszech. Pani od polskiego mówi jednak, że dużo jeszcze muszę się nauczyć.

626. Podkreśl imiesłowy i określ ich typ. Obok rysunków zapisz odpowiednie cyfry, a dowiesz się, które plemiona indiańskie budowały swoje domostwa w opisany sposób.

W podłoże wbijano
drewniane pale.
Szczeliny między nimi
były wypełniane ziemią.

Postawiwszy drewnianą konstrukcję,
przymocowywano do niej maty
tworzące dach i ściany domu.

Drewnianą platformę kryto
dachem zrobionym z
powiązanych liści palmowych.

Zdarłszy z pni wiązów szerokie
pasy kory, przykrywano nimi
szkielet domostwa.

Cegły z suszonej gliny
układano jak klocki,
zostawiając niewielkie
otwory wejściowe.

1) OSEDŻOWIE – imiesłów przysłówkowy uprzedni i imiesłów przymiotnikowy czynny.

2) IROKEZI – imiesłów przysłówkowy uprzedni.

3) NAWAHOWIE – imiesłów przymiotnikowy bierny.

4) PUEBLO – imiesłów przymiotnikowy bierny i imiesłów przysłówkowy współczesny.

5) SEMINOLE – dwa imiesłowy przymiotnikowe bierne.

627. Zapisz odpowiednie bezokoliczniki.

gryzę –	wieziesz –
weźmiesz –	wiedzie –
szedłem –	znalazł –
schudła –	możesz –

628. Opisz wybranego bohatera filmowego.

629. Zaznacz wyrazy, które sytuują opisywane obiekty w przestrzeni. W zeszyście napisz w kilku zdaniach, jakie wrażenia wywołał w tobie poniższy opis.

W zapadającym zmroku zdołałem dojrzeć tylko, że środkowa część zamku stanowi jeden potężny blok z wystającym krużgankiem. Cała fasada zarośnięta była bluszczem, a tylko okna i kilka tarcz herbowych przecinało tu i ówdzie tę ciemną zasłonę zieleni. Nad środkową częścią zamku wznosiły się dwie stare, zębate wieże, podziurawione licznymi strzelnicami. [...] Stare okna jaśniały bladym światłem, a z wysokich kominów nad stromym dachem buchał w górę słup czarnego dymu.

(Arthur Conan Doyle, "Pies Baskerville'ów")

630. Ponumeruj określenia, tak aby pasowały do odpowiednich kuchni.

☐	<i>nowoczesna</i>	☐	<i>tradycyjna</i>	☐	<i>w wiejskim stylu</i>
☐	<i>przytulna</i>	☐	<i>przestronna</i>	☐	<i>pusta</i>
☐	<i>ciasna</i>	☐	<i>uporządkowana</i>	☐	<i>chłodna</i>
☐	<i>urozmaicona</i>	☐	<i>przyjazna</i>	☐	<i>ciepła</i>

1

2

631. a) Popraw tekst, tak by wyróżnione rzeczowniki nie powtarzały się zbyt często.

O KRÓLU MIDASIE

We wszystkich ucztach, zabawach i wędrówkach Dionizosowi zawsze towarzyszył jego ulubiony bożek, Sylen. Pewnego razu Sylen zabłąkał się i usnął w pięknym *ogrodzie*. Ów *ogród* należał do króla Midasa. Rano przy porządkowaniu ogrodu służący znaleźli śpiącego Sylena. Na rozkaz władcy ugościli go, a potem zaprowadzili do Dionizosa. Bóg, ujęty grzecznością *Midas*a, obiecał spełnić wszelkie jego życzenia. *Midas* poprosił, żeby wszystko czego dotknie, przemieniało się w *złoto*. Prośba *Midas*a została spełniona. Każdy przedmiot w ręku uradowanego króla zamieniał się w *złoto*. Dopiero, gdy *złotem* stał się też cały jego obiad, Midas zrozumiał głupotę swojego życzenia i się przeraził. Pobiegł do Dionizosa i błagał go, by ten zdjął z niego czar. Bóg kazał mu wykąpać się w *rzece*. Kiedy Midas zanurzył się w *rzece*, zaklęcie przestało działać. Od tej pory na dnie owej *rzeki* można znaleźć złoto.

- b) Sporządź plan wydarzeń przedstawionych w tekście. Użyj rzeczowników utworzonych od czasowników.

Wzór: 1) *Zaśnięcie Sylena w ogrodzie króla Midasa.*

632. Zaznacz fragmenty będące opisem chłopca o imieniu Harry.

Harry ubrał się i poszedł do kuchni. Stołu prawie nie było widać spod prezentów dla Dudleya. Wyglądało na to, że jest tam nowy komputer, który Dudley chciał dostać, a także telewizor i rower wyścigowy. Harry nie miał pojęcia, po co mu ten rower, bo Dudley był gruby i nie uprawiał żadnego sportu – chyba że za dyscyplinę sportową uzna się bicie słabszych. Jego ulubionym workiem treningowym był właśnie Harry, ale nieczęsto udawało mu się go złapać. Harry był bardzo szybki, choć wcale na to nie wyglądał.

Być może miało to coś wspólnego z mieszkaniem w ciemnej komórce, ale Harry był bardzo mały i chudy jak na swój wiek. A sprawiał wrażenie jeszcze mniejszego i szczuplejszego niż w rzeczywistości, bo nosił wyłącznie stare ubrania po Dudleyu, który był prawie cztery razy od niego większy. Harry miał drobną buzię, kościste kolana, czarne włosy i jasne, zielone oczy. Nosił okrągłe okulary, zawsze poklejone celuloidową taśmą, bo od czasu do czasu Dudleyowi udawało się jednak trafić go w nos. Jediną rzeczą, którą Harry lubił w swoim wyglądzie, była bardzo cienka blizna na czole, przypominająca zygzak błyskawicy.

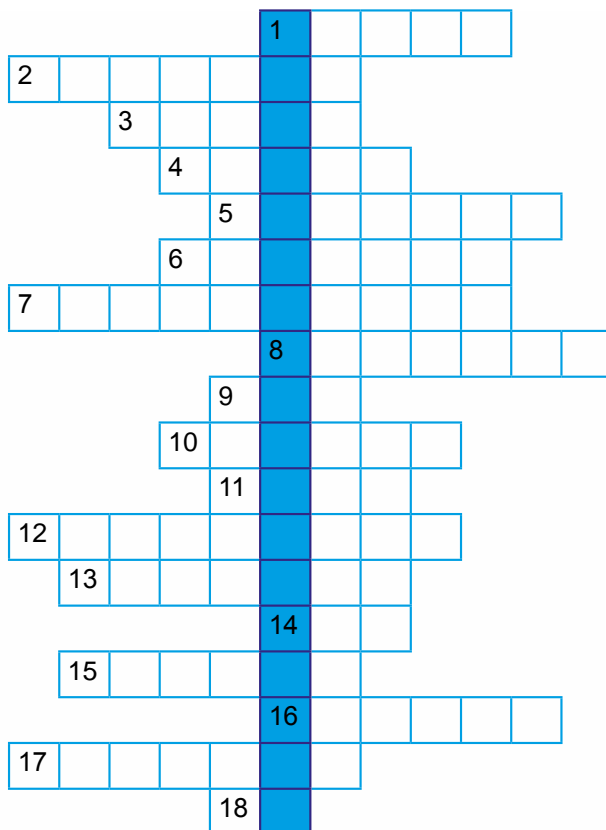
(J.K. Rowling, „Harry Potter i kamień filozoficzny”)

633. Rozwiąż krzyżówkę, wpisując odpowiednie wyrazy z ramki.

burzy, cebrze, dłużej, drzemie, księżyc, kuchnia,
leżę, mój, ostrożnie, półkach, późnym, przymyka,
wrócę, wrzątek, wytrzyma, znów, żalem, że

1. ó wymienia się na a
2. rz po d
3. ż niewymienne
4. rz niewymienne
5. ż niewymienne
6. rz po w
7. ż niewymienne, *ch*
na końcu wyrazu
8. ó wymienia się na o
9. ó wymienia się na o
10. ó niewymienne
11. ó wymienia się na o
12. rz po t
13. rz po p
14. ż wymienia się na g
15. ż wymienia się na g
16. rz wymienia się na r
17. *ch* niewymienne
18. ż niewymienne

634. Uporządkuj pomieszane związki frazeologiczne pochodzące z Biblii.

- A. Chodzić od Annasza, a nie widzieć belki w oku swoim.
- B. Kto mieczem wojuje, ten góry przenosi.
- C. Sprzedać pierworództwo do Kajfasza.

D. Wiara od miecza ginie.

E. Widzieć żdźbło w oku bliźniego za miskę soczewicy.

.....

.....

.....

.....

.....

635. a) Uzupełnij podany tekst wyrażeniami z ramki.

rzucać słowa na wiatr; umywać ręce; kielich goryczy;
rzeź niewiniątek; dzień sądu; głos wołającego na puszczy

Nauczyciel matematyki od dłuższego czasu mówił, że najbliższa klasówka będzie trudna i trzeba się do niej szczególnie starannie przygotować. Był to jednak ....., ponieważ nikt go nie słuchał. Jednak ..... zbliżał się nieubłagane, a my wiedzieliśmy, że nauczyciel nigdy nie ..... i konsekwentnie realizuje swoje plany. Spróbowaliśmy jeszcze poprosić wychowawcę o wstawiennictwo, ale on powiedział, że ..... . Zadania na klasówce były niezwykle trudne, zapowiadała się ..... . No cóż, trzeba będzie wypić ten .....

b) Zapisz reguły uzasadniające pisownię *u* w podanych wyrazach.

.....

.....

.....

.....

.....

636. Wyraz *człowiek* podziel na głoski i uzupełnij tabelę.

głoski	samogłoska/ spółgłoska	dźwięczna/ bezdźwięczna	ustna/ nosowa	twarda/ miękka
<i>cz</i>	<i>spółgłoska</i>	<i>bezdźwięczna</i>	<i>ustna</i>	<i>twarda</i>

637. Dopisz takie wyrazy pokrewne, aby występujące oboczności wyjaśniały pisownię wyróżnionych wyrazów.

Zaprosiliśmy dziś do studia znanego *pisarza*. Wrócił pan z *dłuższej podróży* po Europie.

– Co *może* pan powiedzieć o swoim pobycie w *Paryżu*?

– Paryż mocno mnie rozczarował. Wygląda zupełnie inaczej, niż go opisałem w *książce*.

638. Dopisz wyrazy pochodne.

zgrubienia:

but –

kot –

nos –

nazwy zawodów:

konstrukcja –

muzyka –

leczyć –

zdrobnienia:

miska –

pudełko –

samochód –

nazwy miejsc:

tkać –

kawa –

wrzos –

639. Konkurs! Do podanych przyrostków dopisz jak najwięcej nazw urzędzeń.

-arka-

-nik-

-acz-

640. a) Przepisz tekst. Podkreśl spójniki. Do jakiej grupy należą?

SKĄD PRZYBYŁ DO POLSKI?

Ojczyzną poczciwych *ziemniaków*, które spożywamy prawie codziennie, jest Chile. Do Europy zostały one sprowadzone w XV wieku przez żeglarzy portugalskich. Bliskim krewnym ziemniaka, jeśli chodzi o pochodzenie, jest *pomidor*, który przybył do nas z Peru. *Dynia* pochodzi z Gujany, a więc również z Ameryki Południowej, jak ziemniak i pomidor.

Z Azji północnej pochodzi *szpinak* i jego bliski krewny, *szczaw*. Apetyczna *sałata* przywędrowała z Japonii i Azji Mniejszej. Japonia jest również ojczyzną *porów*, *czosnku* i *szczypiorku* oraz *fasoli*. *Cebula* jest obywatelką dalekiej północy, pochodzi bowiem z Syberii. *Pietruszka* i *marchew* są pochodzenia śródziemnomorskiego, a więc wywodzą się prawdopodobnie z Grecji lub południowej Italii. *Salsefia* pochodzi z Azji Mniejszej, a ojczyzną *buraków*, które do Europy przywędrowały w okresie wojen krzyżowych, jest Persja. Z Indii Wschodnich pochodzi *cykorja* i *ogórek*. Wszyscy słyszeli już zapewne, że aromatyczny „komplet” do rosołu i wielu zup, sprowadziła z Włoch królowa Bona, żona Zygmunta Starego. Skąd nazwa — *włoszczyzna*.

b) Jaką nazwą ogólną można zastąpić wyrazy wyróżnione?

641. Uzupełnij tekst łączną lub oddzielną pisownią z *nie* oraz *by* , a następnie uzasadnij pisownię według podanego wzoru:

„Inżynier ... raz brał udział w wyprawach badawczych i zawsze obserwował wszystko z ... słabnącą uwagą. Dotychczas ... znalazł nic podejrzanego. Pies go ... odstępował, a mała ... zdradzała swoim zachowaniem żadnego ... pokoju. Gdy... jednak nastąpił wybuch wulkanu, ... musiała ... ucierpieć cała wyspa. W nadziei, że ... dojdzie o eksplozji, wykonał ... tylko kilka fotografii, ale także ... przejmował się ... zwykłym zachowaniem ptaków oraz tym, że niebo wyglądało ... najładniej.

Wzór: niepogoda – nie z rzeczownikami piszemy łącznie.

642. a) Przeczytaj tekst, wypisz wyrazy zapożyczone.

TELEWIZJA

Telewizja jest przede wszystkim środkiem informacji, ale również pełni funkcję artystyczną. Dzięki telewizji możemy obejrzeć transmisje różnego rodzaju koncertów (np. muzyki poważnej, opery, muzyki rozrywkowej). W przekazach związanych ze sztuką telewizja spełnia również funkcję informacyjną (komentarze, programy dydaktyczne).

Programy telewizyjne z uwagi na temat dzielimy na:

- wiadomości i informacje bieżące
- programy dla dzieci i młodzieży
- programy edukacyjne
- programy publicystyczne i dokumentalne
- programy popularnonaukowe
- programy muzyczne
- programy sportowe
- teatr
- filmy fabularne
- inne.

- b) Podaj tytuły znanych ci programów: telewizji faktów (telewizja dokumentalna – programy informacyjne i publicystyczne) i telewizji artystycznej (teatr, film, estrada).
- c) Jakie znasz telewizyjne programy popularnonaukowe przeznaczone dla młodego odbiorcy? Powiedz, co o nich sądzisz.
- d) Omów różne sposoby podawania informacji z kraju i ze świata:
- e) Wymień nazwy zawodów ludzi pracujących w telewizji.
- f) Może potrafisz o którymś opowiedzieć dokładniej.

1. Pisownia przysłówków i przyimków złożonych.

Wreszcie dni zrobiły się dłuższe i *coraz* cieplejsze. *Gdziekolwiek* nie spojrzeć, *wszędzie* widać kwiaty, *nie całkiem* jeszcze rozkwitłe i delikatne listki na drzewach. *Ponadto* czuć *wokół* zapach świeżej ziemi *niedawno* zroszonej ciepłym, wiosennym deszczem.

Honorata z *wolna* przechodziła alejkami parku, w którym nie była *od dawna*. Ciekawie rozglądała się *dookoła*, *nadaremnie* szukając wzrokiem znanych miejsc. *Przedtem* park wydawał się jej ogromnie duży i tajemniczy. *Poprzez* gęste krzewy dostrzegła fontannę stojącą *pośrodku* małego placu. *Niegdyś* była w niej woda i tryskał pióropusz drobniutkich kropelek, teraz stała zaniedbana i niepotrzebna. *Nie opodal* straszyły połamane huštawki, z których na pewno *od dawna* nikt nie korzystał. *Doprawdy*, to miejsce *wcale* nie było przyjemne, *tym bardziej* że *zawszą*d dochodziły dziwne odgłosy. Honorata pragnęła uciec *stąd* jak najszybciej i jak najdalej.

Nie bardzo wiedziała, w którą stronę iść: czy *naprzód*, czy skrócić w *bok*? *Coraz* bardziej zdenerwowana bezradnie kręciła się *w koło*, *nieomal* płacząc.

Wtem usłyszała cichy gwizd i *spoza* krzaków wyszedł Jakub. Honorata *wprost* nie mogła uwierzyć własnym oczom. Teraz *na pewno* już nie zabłądzi.

2.

Pojawienie się Jakuba wybawiło Honoratę z *nie lada* kłopotu. Mogła *wreszcie* odetchnąć z ulgą i już się *wcale* nie bała. Jakub *od razu* objął dowództwo i zrećźnie wyszukiwał właściwe ścieżki. Już z *daleka* słyszeli *coraz* wyraźniejsze głosy i dźwięki muzyki.

Po kilku minutach znaleźli się w *pobliżu* wesołego miasteczka. Honorata i Jakub *od dawna* nie byli w takim miejscu, toteż postanowili trochę się zabawić. Było co *niemiara* śmiechu, gdy zjeżdżali w dół, *nie bez trudu* utrzymując równowagę. Honorata *mimo woli* chwyciła chłopca za rękę, gdy wagonik zawisał *w górze*, a później gwałtownie i chybotliwie spadał *w dół*. *Zawszą*d rozbrzmiewały wesołe głosy, pokrzykiwania i w *ogóle* było bardzo przyjemnie. *Nieco* dalej grupa dzieci zabawiła się rzucaniem plastikowej kuleczki do koszyka zawieszonego *w górze*.

Honorata *od dawna* nie czuła się tak dobrze i beztrosko, chociaż *za- nadto* kręciło się jej w głowie. *Mimochodem* pomyślała o Julii czekającej na nią w domu i postanowiła zakończyć zabawę. *Naprawdę*, dawno nie spędziła tak miłego dnia w tak miłym towarzystwie.

3.

Koniec roku szkolnego zbliżał się szybko, a wraz z nim trudny, wręcz ciężki okres powtórzeń i klasówek, które *bez ustanku* nękały biedną młodzież. Julia i Honorata z *wolna* szły ulicą, wymieniając *po cichu* uwagi na temat ostatniej klasówki z matmy. *Nie bardzo* były z niej zadowolone, pomimo że *od dawna* rzetelnie się przygotowywały. Julia nauczyła się nawet *na pamięć* niektórych rozwiązań i *bez wątpienia* bardzo się starała, jednak *nie całkiem* to się jej udało.

Również Honorata miała wrażenie, że uczyła się *na darmo*. Dobrze rozwiązywać zadania to *nie byle co*! Obie przyjaciółki podziwiały Jakuba, który *w mig* rozwiązywał najtrudniejsze matematyczne zagadki, a *ponadto* potrafił świetnie wytłumaczyć każdy problem. *Po prostu* był znakomity! *Niestety*, dziś nie było go w szkole i dziewczęta musiały radzić sobie same. Dochodziły już do rogu ulicy i *wówczas* zauważyły budkę z lodami i *w pobliżu* niej Bożenę z ogromną porcją lodów.

Od razu humory im się poprawiły. Zlizując zimną słodkość, *po prostu* zapomniały o niedawnych kłopotach i były nieomal szczęśliwe.

4.

Ostatnie rozgrywki sportowe były bardzo meczące i *do cna* wyczerpały siły chłopców. Skoki *w dal* i *wzwyż*, niegdyś cieszące się dużym powodzeniem, dziś nie miały zbyt wielu zwolenników. Również biegi *na przełaj* nie zgromadziły wystarczającej ilości zawodników. *Nadaremnie* trener namawiał Michała i Grześka do udziału w zawodach. Tłumaczyli się dużą ilością lekcji, a *przede wszystkim* koniecznością nadrobienia zaległości w nauce. *Niemal* w ostatniej chwili do zawodów zgłosił się Jakub i *wnet* się okazało, że jest doskonałym biegaczem. *Według* opinii trenera czekała go świetna kariera sportowa. *Tymczasem* Jakub *co dzień* wytrwale ćwiczył na bieżni i z *wolna* poprawiał swoją kondycję. Sam opracował zestaw ćwiczeń: *wprzód* mała rozgrzewka polegająca na skłonach *w przód*, *w tył* i *na boki*, następnie kilka pompek i przysiadów, a na zakończenie ostry bieg *poprzez* rowy i krzaki. Trzeba *nie lada* uporu, aby na dość żmudne ćwiczenia poświęcać każdą wolną chwilę. Jakub był

zadowolony, bo *odkąd* zaczął uprawiać sport, nabrał tężyzny i pewności siebie. Do *niedawna* uważał się za klasowego niedorajdę, obecnie *ze-
wsząd* słyszał szeptu podziwu, co *bez wątpienia* było bardzo przyjemne.

5. Pisownia litery *h* a pisownia dwuznaku *ch*.

Grudzień przywitał wszyscy.... plu....ą i ....uraganowymi wiatrami. Ciągły ....uk i ....lupoty to odgłosy, który.... nikt nie ....ciał już słu....ać. Naj....ętniej szukano s....ronienia w domach. O....ydna pogoda.

– Nie....że już przyjdzie prawdziwa zima – myślano.

Julka miała ....rypę i katar, ki....ała co ....wila, nieustannie wąż....ała ja-
kieś ....ińskie mazidło i nie rozstawiała się z ....usteczkami ....igienicznymi. Dorota i Anka, ...artując się na lodowisku, roz....orowały się ....aniebnie. Robert od tygodnia leżał w domowych pielesza...., co pozwoliło mu zająć się ....odowlą rybek i obserwacją małych ....omików. Szkolna ....igienistka, ...oża pani ....elenka, pracowała bez wyt....nienia. ....ojnie rozdawała witaminy i bez wa....ania wysyłała bardziej ....orych na zwolnienia, ...cąc u....ronić szkołę przed epidemią.

6. Pisownia wielką literą *a* pisownia małą literą.

Na początku (L,l)....ipca Honorata otrzymała niespodziewane zaproszenie do (W,w)....arszawy od swego kuzyna (M,m)....arka.

Już na (D,d)....worcu (C,c)....entralnym dostrzegła znajomą sylwetkę. Szybko wybiegli z hali dworcowej i znaleźli się na ulicy (M,m)....arszałkowskiej, jednej z głównych arterii (S,s)....tolicy. Szli (A,a)....lejami (J,j)....erozolimskimi, (N,n)....owym (Ś,ś)....wiatem i (K,k)....rakowskim (P,p)....rzedmieściem, gdzie mają swoje siedziby (U,u)....niwersytet (W,w)....arszawski i (A,a)....kademia (Sz,sz)....tuk (P,p)....ięknych. Po paru minutach szybkiego marszu zobaczyli (P,p)....lać (Z,z)....amkowy z wysoką (K,k)....olumną (K,k)....róża (Z,z)....ygmunta III (W,w)....azy. Po prawej stronie wznoszą się mury (Z,z)....amku (K,k)....rólewskiego. Weszli w ocienioną (U,u)....licę (Ś,ś)....więtojańską i wnet znaleźli się na (R,r)....ynku (S,s)....tarego (M,m)....iasta. Dziewczyna z zachwytem patrzyła na urocze, kolorowe kamieniczki wokół (R,r)....ynku. Spacerując, odczytywała nazwy ulic.

7. Pisownia łączna lub rozdzielna cząstki *nie*

Od kilku dni trwały przygotowania do wizyty w teatrze. (Nie)....do wiary ile trzeba czasu i (nie)....spożytej energii, aby skompletować odpowiedni strój.

Honorata i Ania, (nie)....dośćnigione znawczynie mody, (nie)....na darmo studiowały (nie)....zliczone ilości żurnali, starając się wybrać atrakcyjny, (nie)....spotykany model. Tata (nie)....dowierzając kręcił głową obserwując starania córek. (Nie)....gdyś do teatru chodziło się często, (nie)....mal co tydzień, ale nikt (nie)....robił z tego takiej hecy!

Również (nie)....którzy chłopcy starali się zadbać o swój wygląd i poświęcali temu (nie)....mniej czasu niż dziewczęta. Hubert zdecydował się założyć (nie)....lubiany garnitur. Grzegorz i Michał (nie)....bieskie krawaty, a Bożena, (nie)....ustannie się odchudzająca, obcisłą minisukienkę w (nie)....samowitym zielonym kolorze.

Hubert, pomimo że jest (nie)....pałacy, w kieszonkę marynarki wsadził (nie)....wielką fajkę dziadka. Myślał (nie)....borak, że to jest takie męskie i (nie)....zdawał sobie sprawy, że wygląda (nie)....co śmiesznie.

8.

W muzealnych salach panowała niczym (nie)....zmacona cisza. Z portretów patrzyły (nie)....widzące oczy (nie)....znanymi postaciami. Słynny (nie)....dokończony obraz (nie)....znanego malarza wisiał skromnie w bocznej, (nie)....wielkiej sali, której blade, (nie)....nasycone kolory ścian tworzyły odpowiednie tło. Ten błogi spokój (nie)....oczekiwanie przerwał obcy, (nie)....mal wrogi dźwięk. Gdzieś na dole trzasnęły drzwi, rozległ się tupot (nie)....zliczonej ilości nóg i do sali wpadło (nie)....mniej niż dziesięć osób. Była to (nie)....wielka grupa młodzieży, (nie)....mniej robiła zbyt dużo wrzawy i hałasu. (Nie)....obejrzawszy dokładnie obrazu ani (nie)....przeczytawszy nawet tabliczek z objaśnieniami, już przechodzili dalej, (nie)....dbając o zachowanie minimum kultury. Rej w tej grupie wodził Jakub zmieniony (nie)....do poznania: włosy ścięte „na panka” miały (nie)....bywały pomarańczowy kolor, (nie)....dbały, wręcz (nie)....chlujny ubiór i (nie)....domyte ręce sprawiały (nie)....zbyt miłe wrażenie. Towarzyszące mu osoby (nie)....wyglądały lepiej i widać było, że (nie)....często odwiedzały muzeum. Jak huragan przemknęli po salach odprowadzani (nie)....chętnymi spojrzeniami. Został po nich (nie)....dojeżdżony ogryzek, (nie)....dogaszony (nie)....dopałek papierosa i (nie)....bywała ulga, że już poszli.

9.

Przez (nie)....domknięte drzwi dochodziły strzępy rozmowy. To rodzice dyskutowali o (nie)....dawnym wyczynie Michała. (Nie)....chcący

słyszał (nie)....tylko wysoki sopran mamy, ale również dudniący bas ojca. (Nie)....nawidził siebie za to podsłuchiwanie, lecz (nie)....zdrowa ciekawość była silniejsza. (Nie)....raz przyrzekał sobie, że (nie)....da się namówić na wagary i (nie)....wytrzymał. Wystarczyło pogardliwe skrzywienie warg Jakuba i lekceważące machnięcie ręką, a już szedł w jego ślady. Czuł się jakby w (nie)....woli i (nie)....bardzo mógł sobie z tym poradzić. Tym razem również, choć z (nie)....co większymi oporami, dał się namówić koledze i zwiął z (nie)....lubianej lekcji fizyki. Mieli (nie)....samowitego pecha i (nie)....oczekiwanie wpadli na wychowawczynię, która, z (nie)....ukrywaną podejrzliwością, zaczęła zasypywać ich dociekliwymi i (nie)....wygodnymi pytaniami. Fakt, że mieli (nie)....czyste sumienie spowodował ich zmieszanie i (nie)....przekonywujące odpowiedzi. (Nie)....długo wyszło na jaw, że po prostu uciekli z lekcji. Michał (nie)....dopuszczony do głosu milczał ponuro, czekając na (nie)....chybny wyrok. Wezwani rodzice (nie)....ukrywali swego (nie)....zadowolenia z postępowania syna. Michał był wściekły na siebie za (nie)....bywałą głupotę, na Jakuba, który okazał się (nie)....przyjacielem ale wrogiem i w ogóle na cały świat.

10.

Ferie zimowe dobiegały końca i (nie)....długo trzeba będzie wrócić do domu i do szkoły. Michał (nie)....śmiało zaproponował Julii wspólny, ostatni spacer po (nie)....dalekim lesie. (Nie)....cierpliwie czekał na nią w umówionym miejscu, (nie)....zdając sobie sprawy, że zachował się (nie)....najmądrzej. Zaprosił dziewczynę na randkę w obecności Honoraty, i jej najlepszej przyjaciółki. (Nie)....wątpliwie postąpił bardzo (nie)....ostrożnie i wręcz (nie)....ładnie. Powinien również zaprosić Honoratę.

Miał (nie)....zbyt miłe uczucie, że nic (nie)....będzie z tej randki. Minęły już (nie)....dwie a trzy godziny i Michał coraz bardziej się (nie)....pokoił, że dziewczyna (nie)....przyjdzie. Tymczasem Julia (nie)....cierpliwiła się, słuchając (nie)....kończącego się opowiadania Honoraty o (nie)....dawnych przygodach. (Nie)....skończenie długo ciągnęła się opowieść o (nie)....samowitych perypetiach, aż Julia (nie)....czekając dłużej, wyszła z pokoju bez słowa. Honoracie (nie)....bardzo się to spodobało, ale już (nie)....raz przyjaciółka zachowywała się w taki (nie)....odpowiedzialny sposób. (Nie)....darmo nazywano ją Szaloną Julką. Honorata z żalem pomyślała, że przyjaciółka zmieniła się (nie)....do poznania w ciągu ostatnich tygodni.

11. Pisownia litery ż a pisownia dwuznaku rz.

Bo....ena uwa....ana była za wielkiego, nienasyconego ob....artucha. Bez p....erwy poszukiwała czegoś do jedzenia. Najbardziej smakowały jej mro....onki i sałatki ja....ynowe, nie gardziła też je....ynami ze śmietaną. Go....ka czekolada była jej największym p....ysmakiem. Często krą....yła w pobli....u cukierni, obserwując wyło....one na wystawie pączki z po....eczkową marmoladą, dro....dżowe bułeczki i o....echowe rogaliki. Ob....arstwo Bo....eny nieko....ystnie wpłynęło na jej kształty, które zaczęły p....ybierać potę....ne rozmiary. Chcąc się p....ypodobać niedawno poznanemu Michałowi, zaczęła uja....miać swój apetyt. Z ....alem zrezygnowała z ró....nych smakołyków i rozpoczęła serię ....mudnych ćwiczeń gimnastycznych. Coraz częściej odwiedzała stadion sportowy i wytrwale biegała na bie....ni. Tote.... na rezultaty nie czekała długo. Ma....enia o wysmukłej figu....e stały się ....eczywistością. Honorata z zazdrością i podziwem obserwowała uparte dą....enie do celu kole....anki i pomagała jej zwę....ać spódnice i spodnie. Figura Bo....eny powoli zbli....ała się do ideału. Równie.... Michał zauwa....ył ko....ystne zmiany i umawiał się z Bo....eną na dłu....sze spacer, pomimo zbli....ających się chłodów i dokuczliwych m....awek.

12.

Po szkole krą....yła zatrw....ająca wieść, że wycieczka najstarszych klas została odło....ona na czas nieokreślony. Wa....nym powodem takiej decyzji było podej....enie, że uczniowie nadu....yli zaufania nauczycieli i b....ydko zachowali się wobec młodszych kolegów. Poni....enie i gro....ąca kara spowodowały przyływ energii u oskar....onych. Zamiast zło....eczyć losowi i ....ałości skar....yć się na niesprawiedliwość, postanowili p....eprowadzić śledztwo na własną rękę. Poniewa.... była to sprawa nader dra....liwa, działać nale....ało ostro....nie i rozwa....nie. Zresztą w ka....dym p....ypadku rozważa jest pot....ebna. Po wielu ....mudnych rozmowach i wypytывaniach okazało się, że jest duża rozbie....ność w relacjach poszczególnych świadków. Wobec tak sp....ecznych zeznań postanowiono umo....yć sprawę i całkowicie o niej zapomnieć. Znow przybił....ył się obraz wyma....onej wycieczki. Uczniowie zaczęli ....etelnie studiować mapy i przewodniki. Chcieli wybrać najciekawszą trasę. Wyobra....ali sobie pyszne przygody czekające na bezdro....ach i drogach.

13.

Na (P-p)eloponezie le(ż-rz)ała (O-o)limpia, najślawniejsze miejsce kultu Dzeusa w całej staro(ż-rz)ytności. Co cztery lata odbywały się ig(ż-rz)yska. Olimpia (nie)(była) miastem, lecz jakby osadą świątyni, (do) (okoła) których kapłani spełniali nakazane ob(ż-rz)ądk. O(ż-rz)ywiała się jedynie raz na cztery lata, przez kilka dni ig(ż-rz)ysk, wypadających w drugą lub trzecią pełnię księ(ż-rz)yca po przesileniu letnim, a więc w połowie sierpnia lub w(ż-rz)eśnia. Na ten czas ustawały w całej (G-g)recji spory i wojny, ogłaszano „pokój boży”, aby szcęk orę(ż-rz)a nie mącił powszechnej radości. Ze wszystkich stron ściągali zawodnicy, ka(ż-rz)dy ze swoim nauczycielem gimnastyki. Na wozach jechali wielcy panowie, których konie stawały do wyścig(ó-u)w. Uroczyste procesje miast (g-G)reckich wiozły bogate dary dla świątyni Dzeusa.

Ig(ż-rz)yska trwały kilka dni i obejmowały wszelkie popisy zręczności i siły. Nagrodą był wieniec oliwny, symboliczny dar, bezcenny w oczach tysięcy młodych ludzi, którzy z najodleglejszych stron świata (g-G)reckiego dążyli do (O-o)limpii w nadzieje zwycięstwa. Zwycięzcy stawiano posągi, na jego cześć układano hymny. Zajmował pierwsze miejsce na uroczystościach publicznych i miał ut(ż-rz)zymanie na koszt państwa.

(J. Parandowski, Mitologia)

14. Pisownia litery ó a pisownia litery u.

Pierwszy tydzień przyni....sł same powt....rki. Julka pr....bowała się sk....pić, aby przywr....cić swej pamięci ....biegłoroczne, l....żno fr....wające, wiadomości. Jej m....zg pracował ....silnie. Ł....dziła się, że wkr....tce p....jdzie jej łatwo rozwiązywanie r....wnań, wk....wanie wzor....w chemicznych, pisanie wypracowań bez nad....żywiania ciągle tych samych sł....w. Sk....ra cierpła jej na myśl o rez....ltatach dw....ch ostatnich klas....wek. Nie potrafiła f....nkcjonować normalnie, cz....ła się wśr....d klasowych problem.... w jak w pr....żni. Ułożyła sobie zajęcia wedł....g szczeg....łowego planu, nie dało to jednak żadnych rez....ltat....w. M....siała zrezygnować z ch....ru, zbi....rek dr....żyny harcerskiej, na nic nie miała czasu.

Dla odwr....cenia ....wagi od pon....rych problemów chr....pała orzeszki, popijając nap....j ze szklanki, dop....ki nie odcz....ła dotkliwego b....lu brz....cha.

– Może jutro nie p....jdę do szkoły? – pomyślała.

Dzwonek u drzwi zakł....cił te pon....re myśli. Była to Honorata pełna optymizmu i dobrego h....moru. Po chwili Julka zapomniała o swoich ....

trapieniach, sn....jąc plany dotyczące wycieczki klas si....dnych i zajęcia ul....bionych miejsc na końcu a....tokaru.

15.

Koniec pr....źniactwa. Julka postanowiła, że jej pok....j powr....ci do dawnej świetności jak za dotknięciem czarodziejskiej r....żdzki. Na og....ł nie l....biła porządk....w i zawsze op....źniała ich rozpoczęcie. Teraz jednak, oburzona na mamę za por....wnanie go do stajni A....giasza, ostro r....szyła do pracy. Gł....wny cel stanowiły p....łki z po....stawianymi w podw....jnych rzędach książkami.

Wiele przypr....szonych k....rzem tomów powędr....je do piwnicy, regał zostanie r....wnież ....wolniony od przer....żnych tyt....ł....w czasopism. Dokon....jąc tr....dnych wyborów, pr....bowała r....wnocześnie uporządkować zbi....r widok....wek, ale zad....mała się podczas przeglądu r....żnorodnych krajobraz....w, nieczytelnych podpisów przyjaci....ł i zabawnych nagł....w k....w. Pops....ło to tempo jej pracy, a m....siała jeszcze opr....źnić sz....flady bi....rka, aby po....kładać porozrz....cane wszędzie podręczniki. Było tego mn....stwo.

16. Pisownia litery ą a pisownia litery ę.

Widok wprowadzonego konia ostudził gor....ce głowy. I choć nie był on zbyt wysoki a raczej kr....py, nieco sfr....owanym dziewczynk.... wydało się, że należy do najpot....ężniejszych. Komendant wyjaśnił, zdezorientowanym tym widokiem entuzjastk...., jak należy go dosi....ść. Trzeba zacz....ć od sprawdzenia czy popr....g jest dopi....ty, aby siodło nie przekr....ciło się wraz z nieszcz....snym delikwentem, nast....pnie musz.... wsun....ć nog.... w strzemi.... i stamt....d l....duj.... już prosto w siodle. Jako pierwsza Honorata l....kliwie zbliżyła się do konia, który parskn....ł radośnie i umkn....ł przed ni.... . Udr....czonym wzrokiem zerkn....ła na kolegów. Pragn....ła, aby stan....ł jak pos....g, wtedy może uda się jej go dosi....ść.

Po wyt....żonych staraniach osi....gn....ła sukces. Było to jedyne powodzenie na jej k....cie. Gdy ruszył i zwiększył t....po, obj....ła go mocno za szyj.... i w tej pozycji prezentowała się przez całe okr....żenie. Nie wywołało to jednak kpi....cych uśmiechów kolegów. Przej....ci powag.... chwili z niecierpliwości.... czekali na swój.... kolejk.... . Na szcz....ście wszystko odbyło się bez kontuzji. Pijąc gór....c.... herbat...., komentując swe przeżycia, czuli, że ich przyjaźń została scementowana.

17. Punktacja na końcu zdania.

Armaty ukryte w kwiatach

W roku 1830 przez Europę przebiegła fala rewolucji. Po raz drugi od czasu wielkiej rewolucji francuskiej ujarzmione ludy usiłowały zrzucić władzę tyranów. We Francji chwycił za broń lud Paryża, w Polsce wybuchło powstanie listopadowe. W roku 1831 „porządek” znowu zapanował. Takie meldunki ślali carscy generałowie z Warszawy, takie meldunki składali szefowie królewskiej policji w Paryżu.

W owych czasach koncertował w Paryżu młody muzyk Fryderyk Szopen. Na koncert składały się drobne utwory. Każdą kompozycję nagradzano długimi, entuzjastycznymi oklaskami. Przyszła kolej na etiudę rewolucyjną. Z fortepianu płynęły tylko dźwięki, ale każdy by przysiągł, że w paryskim salonie rozlegają potężne głosy uciemiężonych ludów, domagających się sprawiedliwości społecznej. Po wykonaniu utworu w salonie zapanowała cisza. Wreszcie z nietajoną pasją odezwał się ambasador cara rosyjskiego: „To są armaty ukryte w kwiatach”.

(wg B. Wieczorkiewicza)

18. Przecinek w zdaniu.

Dzieje bursztynu

Przed dziesiątkami milionów lat dzisiejszy bursztyn był kroplami żywicy drzew iglastych lasów, znajdujących się na terenach dzisiejszej Skandynawii i Bałtyku. Z czasem lasy te zalały fale morza. Żywica stwardniała na kamień. Po wielu latach, gdy klimat się oziębził, utworzył się wielki lodowiec, który w swej wędrówce zawlókł bryłki bursztynu na obszary północnej Polski, Niemiec i Danii. Najwięcej bursztynu w Polsce znajduje się na Kurpiach. Drogi kupców wędrujących po bursztyn, tzw. Szlaki bursztynowe, były pierwszymi drogami, którymi szły wiadomości o Polsce do innych krajów Europy. Starożytni Grecy wierzyli, że bursztyn posiada duszę. W wielu krajach uważano bursztyn za kamień przynoszący szczęście i powodzenie w życiu. Wśród różnobarwnych kamyków na morskim wybrzeżu niełatwo odróżnić żółte i prawie brunatne okruchy bursztynu. Dopiero po wypolerowaniu nabierają one życia i migocą światłem, wyglądają już nie jak dary zimnego morza, ale jak odłamki jasnego, ciepłego, życiodajnego słońca.

W dzisiejszych czasach z bryłek bursztynu wyrabia się korale i różne ozdobne przedmioty.

PODSTAWOWE WIADOMOŚCI Z GRAMATYKI JĘZYKA POLSKIEGO

Gramatyka – jest to nauka o języku zajmująca się jego budową i funkcjonowaniem. Można podzielić ją na następujące działy:

- fonetykę (i fonologię) – bada dźwiękową stronę języka,
- morfologię – zajmuje się budową wyrazów (słotwórstwo) i ich odmianą (fleksja),
- składnię – zajmuje się regułami łączenia wyrazów w wypowiedzenia,
- leksykologię – zajmuje się analizą funkcjonalną i znaczeniową słownictwa.

MORFOLOGIA – to dział nauki o języku, który zajmuje się budową i odmianą wyrazów. Można wyróżnić trzy działy morfologii:

1. morfonologię – opisuje ona wykorzystanie środków fonologicznych w systemie morfologicznym,
2. fleksję – to nauka o odmianie leksemów (wyrazów tekstowych),
3. słotwórstwo – to nauka o budowie leksemów.

• **Morfem** – najmniejszy, niepodzielny element językowy posiadający znaczenie. Jest on jednostką języka, która na płaszczyźnie mowy ma swój odpowiednik w postaci morfu. Dla porównania – na płaszczyźnie fonologicznej artykułowanym odpowiednikiem fonemu jest fon.

Ze względu na pełnione funkcje wyróżniamy kilka typów morfemów:

1. rdzenne (leksykalne) – pełnią funkcję składniową, informują o czymś co znajduje się w rzeczywistości pozajęzykowej, np.: *kot*;
2. gramatyczne – pełnią funkcję syntaktyczną, informują o relacjach między elementami tekstu, np.: *-em*,
3. słotwórcze – pełnią funkcję znaczeniową, np.: *-arz*, *-ek*.

Różnica między morfemami rdzennymi i słotwórczymi polega na tym, że pierwsze z nich mogą występować jako jedyne składniki jednostki leksykalnej (np.: *kot*), a słotwórcze nie, ponieważ nie ma wyrazu, który składałby się tylko z morfemu np.: *-arz*.

• **Wyraz** (in. leksem, wyraz słownikowy) – jest znakiem mowy, który może oznaczać:

- przedmioty,
- właściwości i cechy,
- procesy,
- stany emocjonalne, apele.

Leksemy dzielą się na poszczególne **części mowy**:

Rzeczownik

- W zdaniu może pełnić funkcje:
  - podmiotu: *Adam łowił ryby.*
  - przydawki: *Zabawki dziecka były rozproszone po całym domu.*
  - orzecznika: *Mój tata jest inżynierem.*
  - dopełnienia: *Snuli marzenia o wakacjach.*
  - okolicznika: *Zrobiłam zakupy na targu.*
- Rzeczowniki oznaczają przedmioty: osoby, zwierzęta, rośliny, czynności, rzeczy, zjawiska. Ze względu na oznaczane desygnaty można podzielić je na:

- konkretne np.: *ząb, drzewo, koń, człowiek, auto,*
- abstrakcyjne np.: *miłość, hobbit, Atena, mądrość,*
- żywotne np.: *człowiek, chomik, kot, papuga,*
- nieżywotne np.: *drewno, róża, stal, styropian,*
- osobowe np.: *Agata, człowiek, piosenkarz, górnik,*
- nieosobowe np.: *pies, węgiel, dorożka, piasek,*
- jednostkowe np.: *ołówek, kubek, żaba, kormoran,*
- zbiorowe np.: *tłum, wspólnota, las, nauczycielstwo,*
- materialne np.: *sól, tlen, denaturat, herbata, piwo,*
- pospolite (apelatywy) np.: *stół, dom, człowiek, książka, pole,*
- własne np.: *Odra, Nil, Oslo, Warszawa, Antarktyda.*
- Odmienia się przez przypadki i liczby, ale nie przez rodzaje.

Czasownik

- W zdaniu może pełnić funkcje:
  - orzeczenia: *Książka leży na stole.*
  - podmiotu: *Biegać jest przyjemnie.*
  - przydawki: *Słońce wschodzące na horyzoncie.*
  - okolicznika: *Muszę napisać wiersz.*
- Czasowniki dzielimy na:
  - *osobowe – odmieniają się przez osoby, liczby, czasy, tryby, strony np.: *Tata je obiad.*
  - *nieosobowe – należą do nich:
    - bezokoliczniki – np.: *chodzić, mówić.*
    - imiesłowy przymiotnikowe – np.: *gotujący, malowany.*
    - imiesłowy przysłówkowe – np.: *przejechawszy, podniósłszy, robiąc.*
    - formy bezosobowe – np.: *mówiono, malowano.*
  - *przechodnie – tworzą stronę bierną, np.: *lać – być lanym.*
  - *nieprzechodnie – nie tworzą strony biernej, np. *śpiewać głośno.*
  - *dokonane – np.: *ugotować, namówić, wyjść,*
  - *niedokonane – np.: *chodzić, tańczyć.*

- Od czasowników tworzy się **imiesłowy**, które dzielimy na:

PRZYMIOTNIKOWE		PRZYSŁÓWKOWE	
Odpowiadają na pytania: <i>jaki? jaka? jakie? który? która? które?</i>		Odpowiadają na pytania: <i>jak? kiedy?</i>	
BIERNE	CZYNNE	WSPÓŁCZESNE	UPRZEDNIE
-ny gotować – gotowany -ony uczyć – nauczony -ty szyć – szyty -ęty rozcinać – rozcięty	-ący jeździć – jeżdżący -ąca trenować – trenująca -ące bawić – bawiące	-ąc chcieć – chcąc	-wszy dobić – dobiwszy -łszy odnieść – odniósłszy

Zasady tworzenia imiesłów od czasowników:

1.Imiesłowy przymiotnikowe bierne tworzymy tylko od czasowników przechodnich.

2.Imiesłowy przymiotnikowe czynne i przysłówkowe współczesne tworzymy tylko od czasowników niedokonanych.

3.Imiesłowy przysłówkowe uprzednie tworzymy tylko od czasowników dokonanych.

- Czasowniki odmieniają się przez:

– osoby – przez co informuje, kto jest wykonawcą czynności,

– czasy – informuje o czasie czynności. Obecnie w języku polskim wyróżniamy czas przeszły, teraźniejszy i przyszły,

– tryby – informuje o realności wykonywania czynności. Wyróżniamy:

*tryb oznajmujący – czynność odbywała się, odbywa się i będzie się odbywać, np.: *biegałem – biegam – będę biegał*,

*tryb przypuszczający – czynność, której zaistnienie jest pożądane, lecz niepewne, np.: *zrobiłabym, kupilibyśmy*,

*tryb rozkazujący – nakaz, np.: *rób, idź, jedz*,

– liczby – istnieją dwie liczby: pojedyncza i mnoga,

– strony – wyróżniamy:

*stronę czynną – podmiotem jest osoba wykonująca czynność, np.: *Chłopiec je kanapkę*,

*stronę bierną – podmiotem jest osoba statyczna, ponieważ biernie poddaje się czynnościom, np.: *Kanapka została zjedzona przez chłopca*,

*stronę zwrotną – podmiotem jest osoba, na której skupia się czynność (użycie zaimka zwrotnego), np.: *Anna ubiera się*.

- Czasowniki podlegają **koniugacji**:

	Kon. I w 1 i 2 os. l. p. -ę, -esz	Kon. II w 1 i 2 os. l. p. -ę, -isz (-ę, -ysz)	Kon. III w 1 i 2 os. l. p. -am, -asz	Kon. IV w 1 i 2 os. l. p. -em, -esz
liczba pojedyncza				
1. ja	jem	robię	latam	umiem
2. ty	jesz	robisz	łatasz	umiesz
3. on, ona, ono	je	robi	łata	umie
liczba mnoga				
1. my	jemy	robimy	latamy	umiemy
2. wy	jecie	robicie	łacie	umiecie
3. oni, one	jedzą	robią	latają	umieją

Przymiotnik

W zdaniu może pełnić funkcje:

- przydawki: *Sympatyczny przechodzeń zapytał mnie o drogę*.
- podmiotu: *Chory został już wypisany ze szpitala*.
- dopełnienia: *Na polu bitwy nie było już ani jednego rannego*.
- orzecznika: *Marek jest rozrzutny*.

Odmienia się przez przypadki, liczby, rodzaje.

Przymiotniki stopniuje się na trzy sposoby:

1. regularnie – według stopni: równy, wyższy, najwyższy, np.: *wysoki, wyższy, najwyższy*,
2. nieregularnie – np.: *duży – większy – największy*.
3. opisowo – np.: *szary – bardziej szary – najbardziej szary*.

Zaimek

- Może zastępować rzeczownik, przymiotnik, liczebnik i przysłówkę.
- W zdaniu pełni funkcję podmiotu, orzecznika, przydawki, dopełnienia lub okolicznika.
- Ze względu na pełnioną funkcję dzieli się zaimki na:
  - rzeczowne – w zdaniu są podmiotami, np.: *ja, ty, on, my, wy, oni, kto co, nikt, nic*;
  - przymiotne – w zdaniu są przydawkami, np.: *jaki, taki, który, czyj, wasz, nasz*;

– liczebne – w zdaniu są przydawkami, np.: *ile, tyle, iluś, tyluś*;
– przysłowne – w zdaniu pełnią rolę okoliczników, np.: *tak, jak, tam, gdzie, gdzieś, dokąd*;

• Ze względu na znaczenie dzieli się je na:

– osobowe – np.: *ja, ty, on, ona, ono, my, wy, oni, one*,

– dzierżawcze – np.: *mój, twój, swój, wasz, nasz*,

– zwrotne – np.: *się, siebie*,

– pytające – np.: *kto?, co?, który?, jaki?*,

– wskazujące – np.: *ten, tamten, ów*,

– względne – np.: *kto, co, który, jaki*,

– nieokreślone – np.: *ktoś, coś, gdzieś, kiedyś, cokolwiek, któryś*,

– przeczące – np.: *nikt, nic, nijak, nigdy, żaden*,

– upowszechniające – np.: *wszystek, wszyscy, zawsze, każdy*.

• Odmienia się przez przypadki, ale nie przez rodzaje i liczby. O jego odmianie decyduje posiadanie trzech form rodzaju gramatycznego. Jest to kryterium według którego dzielimy zaimki na dwie kolejne grupy:

1. bezrodzajowe:

*osobowe,

*pytające,

*nieokreślone,

*upowszechniające.

2. rodzajowe:

*pytające,

*dzierżawcze,

*wskazujące,

*nieokreślone.

Liczebnik

• Są częściami mowy, które oznaczają liczbę lub kolejność osób, zwierząt i przedmiotów.

• W zdaniu pełnią najczęściej funkcję przydawki, odmieniającej się przez przypadki i rodzaje.

• Wyróżniamy następujące rodzaje liczebników:

1. główne – określają liczbę, np.: *dwa koty*,

2. porządkowe – określają kolejność, np.: *piąty dzień*,

3. ułamkowe – oznaczają nazwy liczb ułamkowych, np. *trzy czwarte tortu*,

4. zbiorowe – określają liczbę przedmiotów różnego rodzaju gramatycznego, np.: *dwoje dzieci, troje skrzypiec*,

5. mnożne – informują o powtarzalności i liczbie części z których składa się dany przedmiot, np.: *sześciokrotny mistrz, podwójne drzwi*,

6. wielorakie – informują o liczbie odmian w jakich występuje określony przedmiot, np.: *trojakie możliwości*,

7. nieokreślone – podają przybliżoną ilość przedmiotów, np.: *kilka osób, kilkanaście dni*.

Przysłówek

- Jest leksemem nieodmiennym, który w zdaniu pełni przeważnie funkcję okolicznika. Oznacza właściwości procesów oraz cech i okoliczności, w jakich one przebiegają.

- Może być określeniem czasownika, przymiotnika, rzeczownika oznaczającego czynność, a także innego przysłówka.

- większość przysłówek pochodzi od przymiotników i właśnie one podlegają również stopniowaniu.

Przyimek

- Jest leksemem nieodmiennym, niesamodzielnym. Łączą się zawsze z imionami, skąd też pochodzi ich nazwa. Z rzeczownikami i zaimkami rzeczownikowymi tworzą wyrażenia przyimkowe.

- Dzielą się na:

- pierwotne (proste) – jednosylabowe lub równe pojedynczym fonemom, np.: *dla, bez, w, o*,

- wtórne (złożone) – są połączeniami przyimków pierwotnych, np.: *poprzez, ponad, zza, pomiędzy, stąd, pośród*.

Spójnik

- To leksem niesamodzielnym, nieodmienny, który łączy wyrazy w zdaniu pojedynczym i zdania składowe w zdaniu złożonym.

- Dzielą się na:

- współrzędne –

- *łączone – *i, a oraz, ani, ni*,

- *przeciwstawne – *a, ale, lecz, natomiast, przeciwnie, zaś, jednak*,

- *wynikowe – *więc, zatem, przeto, dlatego, więc, toteż*,

- *rozłączne – *albo, lub, czy, bądź*.

Łączą one zdania współrzędnie złożone.

- podrzędne:

- *czasu – *gdy, skoro, dopóki*,

- *przyczyny – *bo, gdyż, ponieważ*,

- *celu – *aby, by, iżby*,

- *przysławiające – *choć, choćby, chociaż, mimo*,

- *warunkowe – *gdyby, jeśli, jeśliby*.

Łączą one zdania podrzędne z nadrzędnymi.

Wykrzyknik

- Jest leksemem niesamodzielnym, nieodmiennym, który pełni w zdaniu/języku funkcje emocjonalne – wyrażają stany uczuciowe i wolę mówiących. W utworach literackich mogą pełnić funkcje stylistyczne.

- Mogą one wyrażać:

- smutek – *ach! och!*

- zdziwienie – *ej! aj!*

- radość – *ha! hej! hola! hejże!*

- odgłosy naturalne – *bum! bęc! kap! stuk!*

- Funkcję wykrzykników mogą pełnić również inne części mowy, np.:
ratunku! policja! uwaga! stój! do diabła!

Partykuła

- To wyraz niesamodzielny, który wyraża stosunek osoby mówiącej do wypowiedzianej treści.

- Można wyodrębnić następujące partykuły:

- wzmacniające: *no, że*, np.: *Odczepże się ode mnie*,

- modyfikujące, które dzielą się na:

- *przeczące: *nie, ni*, np.: *Mama nie wróciła z pracy*,

- *przypuszczające: *bym, byś, by, byśmy, byście*, np.: *Poszłabym na lody*,

- *pytające: *czy*, np.: *Czy mogłabym jechać z tobą?*

- *rozkazujące: *niech, niechaj*, np.: *Niech pani pójdzie ze mną*.

LEKSYKOLOGIA – to nauka, która zajmuje się analizą i badaniem zasobów słownikowych języka. Na jej gruncie przeprowadza się, między innymi, podziały leksemów na określone grupy, klasyfikuje się je do określonych słowników oraz bada ich znaczenie i możliwości funkcjonalne. Niektóre z wyodrębnionych grup wyrazowych i wypowiedzeniowych to:

- związki frazeologiczne (frazeologizmy) – są to takie połączenia wyrazów, które mają całościowe znaczenie. Ich sens zachowany jest, więc jedynie wtedy, kiedy odtwarzane są w niezmienionej postaci. I tak w przypadku frazeologizmu *koń trojański* – który oznacza użycie jakiegoś podstępny w pewnej sprawie lub sytuacji – pojedyncze leksemy: rzeczownik *koń* i przymiotnik *trojański* zatraciłyby swój sens znaczeniowy w połączeniu z innymi wyrazami. Przykładem związków frazeologicznych mogą być także: *alfa i omega*’, *anielska cierpliwość*’, *butka z masłem*’, *na wariackich papierach*’, *pies ogrodnika*’, *niebieski ptak*’, *mieć mleko pod nosem*’, *farbowany lis*’, itp.

- synonimy (wyrazy bliskoznaczne) – wyrażają identyczną lub bardzo podobną treść, np.: *zabić – zgładzić, powiedzieć – rzec, ale – lecz, toaleta – ubikacja, eksterminacja – holokaust*, itp.

- antonimy (przeciwstawienia) – są to wyrazy o znaczeniu przeciwnym i kontrastowym, np.: *dzień – noc, życie – śmierć, dobro – zło, młodość – starość, suchy – mokry, szczęśliwy – smutny, cichy – głośny, wada – zaleta, ciepły – zimny, mądry – głupi*, itp.

- wyraz wieloznaczny (polisemiczny) – to taki, który ma wiele znaczeń, np.: *ucho* – *igielne, ludzkie, od torby*.

- wyraz wieloznaczny (homonimiczny) – to najczęściej dwa różne wyrazy, które brzmią i wyglądają tak samo, mimo iż mają inne znaczenie. Źródłem ich powstawania są głównie zapożyczenia z innych języków, np.: *bar mleczny* – „*bar*” jako pierwiastek.

- Wyrazy polisemiczne i homonimiczne różnią się m. in. sposobem zaznaczania ich w słowniku:

- polisemiczne są zapisane, jako jeden wyraz z kilkoma adnotacjami,

- homonimiczne zapisane są, jako odrębne hasła.

- homofony – to wyrazy o tym samym brzmieniu, ale różnej pisowni i znaczeniu, np.: *może* – *morze*, *karzę* – *każę*, *grad* – *grać*, itp.

- homografy – to wyrazy o takiej samej pisowni, ale o różnym brzmieniu, np.: *cis* (dźwięk) – *cis* (drzewo), itp.

Rodzaje słowników – odmian słowników jest bardzo wiele. Wyróżniamy, bowiem nie tylko słowniki ogólne, ale również specjalistyczne, zawierające terminologię charakterystyczną dla określonych kierunków naukowych. Najważniejsze słowniki to:

SŁOWNIK POPRAWNEJ POLSZCZYZNY – zawiera specyfikę odmian wyrazowych, a także zwroty, które przysparzają największych trudności w wymowie.

SŁOWNIK FRAZEOLOGICZNY – zawiera omówienie znaczeń poszczególnych związków frazeologicznych, informuje także o ich pochodzeniu.

SŁOWNIK WYRAZÓW OBCYCH – zawiera wytłumaczenie znaczeń leksemów, które najczęściej zostały zapożyczone z innych języków.

SŁOWNIK JĘZYKA (POLSKIEGO) – zawiera ogólne zestawienie słownictwa najczęściej używanego przez społeczeństwo danego kraju.

SŁOWNIK SYNONIMÓW I ANTONIMÓW – to przegląd wyrazów kontrastowych, przydatny podczas pisania różnorodnych tekstów, w celu uniknięcia częstych powtórzeń.

SŁOWNIK ORTOGRAFICZNY – zawiera reguły ortografii języka, dotyczące pisowni, interpunkcji itp.

SŁOWNIK ETYMOLOGICZNY – informuje o pochodzeniu poszczególnych leksemów, zawiera historię ich ewolucji i wzajemnych powiązań.

SŁOWNIK TERMINÓW LITERACKICH – typowo polonistyczny, zawierający hasła gatunków, zjawisk i znaków językowych.

SPIS TREŚCI

Wstęp	3
§ 1. Miejsce języka polskiego wśród innych języków słowiańskich	3
Powtórzenie i uogólnienie przerobionego materiału	6
§ 2. Rodzaje wypowiedzi. Zdanie pojedyncze i złożone. Znaki przestankowe w zdaniu pojedynczym i złożonym	6
1. <i>Kształcenie językowe. Powtórzenie wiadomości o stylach. Styl publicystyczny. Streszczenie tekstu publicystycznego .....</i>	<i>13</i>
§ 3. Części mowy	20
2. <i>Kształcenie językowe. Streszczenie tekstu o charakterze narracyjnym .....</i>	<i>27</i>
§ 4. Sposoby tworzenia wyrazów	29
Leksykologia	35
Słownictwo	35
§ 5. Treść i zakres wyrazów	36
3. <i>Kształcenie językowe. Ustne rozważanie na temat pracy archeologa .....</i>	<i>37</i>
§ 6. Wyrazy zapożyczone i rodzime	38
§ 7. Pisownia wyrazów zapożyczonych	43
§ 8. Korzystajmy ze słowników	44
§ 9. Archaizmy i neologizmy	46
4. <i>Kształcenie językowe. Opis pracy .....</i>	<i>52</i>
Morfologia i ortografia	55
§ 10. Przysłówki, jego cechy gramatyczne. Rola w zdaniu	55
§ 11. Podział znaczeniowy przysłówków	57
§ 12. Stopniowanie przysłówków	62
5. <i>Kształcenie językowe. Opis wyglądu zewnętrznego człowieka .....</i>	<i>66</i>
§ 13. Sposoby tworzenia przysłówków	70
§ 14. Pisownia przysłówków. Przysłówki proste i złożone	74
§ 15. Analiza gramatyczna przysłówka	83
6. <i>Kształcenie językowe. Dokładne streszczenie tekstu .....</i>	<i>84</i>

§ 16. Ogólne wiadomości o imiesłowie przymiotnikowym. Jego rola w zdaniu.....	87
§ 17. Imiesłowy przymiotnikowe czynne i bierne	90
§ 18. Tworzenie imiesłów przymiotnikowych	93
7. <i>Kształcenie językowe. Wypracowanie-rozważanie o charakterze dyskusyjnym</i>	99
§ 19. Odmiana imiesłów przymiotnikowych	102
§ 20. Analiza gramatyczna imiesłowu przymiotnikowego	104
§ 21. Imiesłów w roli rzeczownika lub przymiotnika	106
§ 22. Pisownia imiesłów przymiotnikowych	107
§ 23. Zwroty imiesłowowe	109
8. <i>Kształcenie językowe. Dialog i monolog</i>	113
§ 24. Imiesłów przysłówkowy jako nieodmienna forma czasownika. Jego znaczenie, cechy gramatyczne, rola w zdaniu	116
§ 25. Tworzenie imiesłów przysłówkowych	118
§ 26. Zwroty imiesłowowe	123
§ 27. Pisownia <i>nie</i> z imiesłowami przysłówkowymi.....	128
§ 28. Analiza gramatyczna imiesłowu przysłówkowego.....	130
9. <i>Kształcenie językowe. Wypracowanie w formie opowiadania, zawierające dialogi</i>	132
§ 29. Przyimek jako pomocnicza część mowy	136
10. <i>Kształcenie językowe. Opis portretu</i>	140
§ 30. Przyimki proste i złożone	142
§ 31. Przyimki w zdaniu	145
§ 32. Pisownia przyimków i wyrażen przyimkowych	147
§ 33. Analiza gramatyczna przyimka	151
11. <i>Kształcenie językowe. Jak pracować nad poprawą błędów</i>	153
§ 34. Spójniki jako wyrazy pomocnicze.....	154
§ 35. Spójniki współrzędności	159
§ 36. Spójniki podrzędności	162
§ 37. Poprawne stosowanie spójników. Znaki przestankowe przy spójnikach	165
§ 38. Analiza gramatyczna spójnika.....	168
12. <i>Kształcenie językowe. Dbamy o spójność tekstu</i>	169

§ 39. Partykuły jako wyrazy pomocnicze	174
13. <i>Kształcenie językowe.</i>	
<i>Rozumienie i streszczenie tekstu</i>	
<i>naukowo-popularnego</i>	178
§ 40. Pisownia partykuły <i>by</i>	182
§ 41. Pisownia partykuły <i>nie</i> z różnymi	
częściami mowy	184
§ 42. Analiza gramatyczna partykuł	188
14. <i>Kształcenie językowe. Charakterystyka</i>	190
§ 43. Wykrzyknik jako część mowy	193
§ 44. Analiza gramatyczna wykrzyknika	197
§ 45. Powtórzenie w końcu roku szkolnego	198
Dyktanda	213
Podstawowe wiadomości	
z gramatyki języka polskiego	229

Навчальне видання

Марія ІВАНОВА
Тереса ІВАНОВА-ХМЕЛЬ

ПОЛЬСЬКА МОВА

**Підручник для 7 класу
загальноосвітніх навчальних закладів
з навчанням польською мовою**

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Польською мовою

Редактор *О.М. Бойцун*
Художній редактор *І.Б. Шутурма*
Художнє оформлення *М.С. Шутурма*

В оформленні підручника на сторінках
6, 11, 13, 16, 18, 22, 25, 30, 62, 70, 82, 83, 90, 93, 95, 96, 105, 109, 115, 121, 126, 128, 129,
130, 131, 139, 140, 147, 148, 160, 161, 164, 166, 167, 173, 177, 179, 198, 209, 212, 213, 219
використано фотографії з колекцій вільних зображень електронних ресурсів.

Формат 70x100¹/₁₆. Ум. друк. арк. 19,44.
Обл.-вид. арк. 18,27. Тираж 67 пр.
Зам. № 22-15.

Видавець і виготовлювач
Державне підприємство
«Всеукраїнське спеціалізоване видавництво «Світ»
79008, Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4826 від 31.12.2014

www.svit.gov.ua
e-mail: office@svit.gov.ua
svit_vydav@ukr.net